

Ўзбекистон мусулмонлари идораси
Имом Бухорий номидаги Тошкент Ислом институти
“Таҳфизул Куръон” кафедраси

ҚУРЪОН ЁДЛАШ ФАЗИЛАТЛАРИ

Мураттаблик сирлари ва ёдлаш усуллари



Тошкент 2013

УЎК: 297

КБК: 86.38

К 80

- Ислом

Куръони каримни ёдлаш ва ўрганиш бобида бутун ислом дунёсида са-марали иш бериб келаётган машхур китоб асосида яратилган ушбу қўллан-мада олимларнинг Аллоҳ қаломини ёдлаш ва сўнгра уни “қочириб юбормас-лик” йўллари, фазилатлари ҳақиқидаги ҳикматли сўзлари, бу соҳадаги шахсий тажрибалари, мўътабар үслублар, меъёрлар, намунавий амалий-татбиқий дастурлар баён қилинади. Куръон ҳофизига уни хотирада янада мукаммал равишда мустаҳкамлаб олиш тавсиялари берилади. Кўплаб ўзаро ўшаш оят-ларни чалкаштириб юбормаслик учун уларнинг муштарак ва фарқли жиҳатлари бой таҳдиилий йўсинада алоҳида ажратиб кўрсатилади.

Кўлланма исломий ўкув юртлари талабалари, Куръон илмига қи-зиққан бэрча учун ғоят фойдали бўлиши шубҳасиз.

Куръон ёдлаш фазилатлари / таржимонлар: Ж. Ҳамроқулов, Ж. Нематов, Ф. Сувонов; масъул муҳаррир: Ҳ. Йўлдошхўжаев. – Тошкент: «Мовароунинах», 2013. – 236 б.

Масъул муҳаррир:
Ҳайдархон ЙЎЛДОШХЎЖАЕВ,
тарих фанлари номзоди

Таржимонлар гуруҳи:
Жалолиддин ҲАМРОҚУЛОВ (гуруҳ раҳбари),
Жаҳонгир НЕЬМАТОВ,
Фазлиддин СУВОНОВ,
Зафар МАҲМУДОВ,
Аҳмадхон РАШИДОВ

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҷкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 935-рақамли тавсияси билан чоп этилди.

УЎК: 297

КБК: 86.38

ISBN 978-9943-12-227-7

2014/18
A 1471

.voiy
i
.nik

N1 31849
391

© Жалолиддин ҲАМРОҚУЛОВ
© «Movaroounnah» нашриёти, 2013.



Сўзбоши

«Дарҳақиқат, Биз Қуръонни зикр учун осон қилдик. Бас, эслатма олувчи борми?!» деган Аллоҳ таолога ҳамду санолар, Пайғамбаримиз Мұхаммадга (сөллаллоҳу алайхи ва саллам), у зотнинг ахли байтларига, саҳобаи киромларга ва Қуръонни ўқувчи, уни ёдлаб то қиёматгача нақл қилувчи қориларга салоту саломлар бўлсин.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда халқимиз маънавиятини юксалтиришга давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида қаралиши Ислом дини равнаки йўлида кенг имкониятлар эшиги очилишига замин яратди. Эътиқод эркинлиги давлатимизнинг Асосий Конунида кафолатлаб қўйилди. Мусулмонларнинг эмин-эркин ибодат қилишлари, диний таълим олишлари, оммавий ахборот воситаларидан баҳраманд бўлишлари учун барча шарт-шароитлар яратилди. Хусусан, диний адабиётлар нашр қилинмоқда, Ислом динининг муқаддас китоби бўлган Қуръони каримни ўрганишга алоҳида эътибор берилиб, маъноларининг таржимаси она тилимизда бир неча бор нашр этиб келинмоқда. Диёrimизда турли хил Қуръон мусобақалари ўтказилиб, ғолиблар дунё мамлакатларидағи халқаро синовларда қатнашиш ҳуқуқига эга бўлмоқдалар. Юртбошимиз таъкидлаганларидаи: “Диний-маърифий қадриятларимизни ўрганиш, асраш ва ҳимоя қилиш, шу асосда ёш авлодимиз қалби ва онгига эзгу ғояларни сингдириш бўйича олиб бораётган ишларимиз жамоатчиликка яхши маълум...Бугунги кунда бизнинг тарихий мерос масаласига катта масъулият билан қараб, олиб бораётган ишларимизнинг амалий тасдиғини кўп-кўп мисолларда кўриш мумкин”¹.

¹ www.imuslim.uz

Истиқлол шарофати билан юртимиизда Тошкент Ислом университети, Тошкент Ислом институти ҳамда тўққизта Ислом ўрта махсус билим юрти ва минглаб масжидлар фоалият олиб бормоқда. Улар орасида Ўзбекистон мусулмонлари идораси тасарруфидаги, буюк муҳаддис бобокалонимиз Имом Бухорий ҳазратларининг улуғ номлари билан аталган Тошкент Ислом институти 40 йилдан ортиқ тарихи мобайнида нафақат юртимииз, балки дунё тан олган кўплаб олимуму уламолар, қорию қурролар, фан ва давлат арбоблари таълим олган илм даргоҳи ҳисобланади. Фаҳр ва шукроналик или айтиш мумкинки, Тошкент Ислом маданияти пойтахти деб номланган 2007 йили Ҳазрати Имом мажмуаси янгидан қад ростлади. Шу мажмуанинг бир қисми сифатида Тошкент Ислом институти ҳам муҳтарам Юртбошимизнинг саъй-ҳаракатлари ва шахсан раҳнамоликлари ҳамда ғамхўрликлари остида барча шароитлар яратилган, замонавий кўринишдаги янги бинога эга бўлди. Бу даргоҳ нафақат диний, балки дунёвий илмлар ҳам мукаммал ўргатиладиган зиё масканига айланди.

2007 йил 23 август куни институт илмий кенгашининг 1-сонли қарори билан очилган, ҳозирги кунда етакчи кафедралардан бири ҳисобланган “Таҳфизул Куръон” кафедраси республикада Куръони каримни тўлиқ ёдлатишга ихтисослашган ягона билим даргоҳидир. Кафедра таъсис этилганидан буён юзлаб талаба унинг таҳсилини кўрди. Уларнинг аксарияти Куръони каримни тўлиқ ёд олишга мушарраф бўлди, битирувчиларнинг деярли ҳаммаси диний-маърифий соҳада диёримиз масжид ва мадрасаларида самарали хизмат қилиб келмоқда.

Ҳозирда ушбу илм даргоҳида элликка яқин талаба таълим олаётган бўлса, улар орасида қориларнинг республика ва халқаро миқёсдаги мусобақалари иштирокчилари ҳам борлиги дикқатга сазовордир. Талabalаримиз қориларнинг юртимиизда ўтказиладиган ҳар йилги анъанавий махорат ва билим бобидаги беллашувларида қатнашиб, нуфузли ўринларни олишлари билан бирга, турли хорижий мамлакатларда ўтказиладиган ана шундай халқаро синовларда ҳам

иштирок этмоқдалар. Жумладан, Иордания Ҳошимийлар Қироллиги, Саудия Арабистони, Эрон Ислом Республикаси, Бирлашган Араб Амирликлари, Россия Федерациясида ўтказиладиган халқаро қорилар мусобақаларига Ўзбекистон мусулмонлари идораси тавсияси билан юборилаётган ғолиб қорилар фахрли ўринларни эгаллаб, юртимиз шарафини мунносиб ҳимоя қилиб келмоқдалар.

Мамлакатимизда Ислом динининг асосий манбаи, Аллоҳ таолонинг муқаддас қаломи бўлмиш Куръони каримга азалдан катта эътибор ва ҳурмат билан қараган. Юртимиздан минглаб Куръон ҳофизлари етишиб чиқсан ва чиқмоқда. Халқимиз қадимдан Қаломи шарифни ўқиши, ўрганиши, маъноларини англаш билан биргаликда уни ёд олишга катта эътибор бериб келган. Шуни назарда тутиб, хориж давлатларидағи ислом олий билим юртларида тажрибадан ўтиб, ижобий самарасини амалда кўрсатиб келаётган «Ал-Жомиъуват-таркиз лиҳафазотил Китабил Азиз» (Азиз Китобни ёд оловчиларга ёрдам берувчи қўлланма) номли китоб асосида қўлингиздаги ушбу қўлланма яратилди. Китоб Қаломуллоҳни ёдлашни мақсад қилганлар учун фойдали бўлишига комил ишонч билан «Таҳфизул Куръон» кафедраси устозлари томонидан таржима ва тасниф қилинди.

Қўлланмада Куръони каримни ёд олишда муҳим бўлган қирқта кўрсатма берилган бўлиб, улар алоҳида бобга ажратилган ва икки услуг – умумий ва тафсилий тарзда ёритиб берилган. Шунингдек, китобда икки хил намунавий дастур баён этилган: биринчиси, Куръонни ёд олишга киришаётган илк босқич талабаси етти қисмдан иборат ушбу дастурга биноан Куръонни уч йилдан оз муддатда ёдлашга қодир бўлади; иккинчиси – Қуръонни ёдлаб бўлган, лекин уни яна ҳам мустаҳкамлашни мақсад қилган қорилар учун тузилган дастур асосида улар бу мақсадларига бир йилдан камроқ муддатда эришиш имкониятига эга бўладилар. Буларга қўшимча равища ушбу китобда таҳажжуд намози, Куръони карим, қорилар ва айрим сураларнинг фазилатлари, Куръондаги муташобиҳ (ўхшаш) оятлар ҳақида ҳам сўз боради.

Тақдим этилаётган ушбу ўқув-услубий қўлланма Ўзбекистон мусулмонлари идораси тасарруфидаги барча таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабалар, шу билан биргаликда, соҳа мутахассислари ва барча қизиқувчиларга мўлжалланган. Қуръонни ёдлашга чин дилдан ихлос қилган азиз ўқувчилар ушбу китобда берилган кўрсатмаларга тўла-тўқис риоя қилсалар, Аллоҳ азза ва жалланинг фазли, тавфиқи илиа Унинг Каломини қалбларга ҳам, тилларга ҳам бирдек ўрнашган Фотиха сурасидек пухта ва равон ёд олишга мұяссар бўладилар.

Аллоҳ таоло холис Ўзининг розилигини истаб бошлаган бу ишимиз Куръонни ёд оловчи ҳофизларга фойдали бўлишини насиб айласин. Омин!

Жалолиддин ҲАМРОҚУЛОВ,
Тошкент Ислом институти
«Таҳфизул Куръон» кафедраси мудири

КИРИШ

Ойша онамиз (розияллоҳу анҳо) ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайхи ва саллам):

«الْمَاهِرُ فِي الْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكَرَامِ الْبَرَّةِ وَالَّذِي يَقْرَأُ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌ
يَتَعَطَّعُ فِيهِ لَهُ أَجْرًا نِسْنَانٍ»

«Куръонга моҳир киши улуғ, итоаткор малоикалар билан биргадир. Куръонни қироат қилишда тутилиб-тутилиб, қийналган кишига икки баробар ажр бор», деганлар (*Имом Муслим*).

Шарҳ:

1. Ушбу ҳадиси шарифда зикри келган «моҳир» сўзида Куръонни тажвид ва тадаббур билан ўқийдиган «мутқин» – яхши ёд олган қори назарда тутилган.

2. Ҳадис таржимасида «малоика» деб берилган сўз асл матнида «сафаро» шаклида келган бўлиб, у «элчи», яъни ма-лоика маъносини ҳам англатади.

3. Таржимада «итоаткор» деб тушунтирилган сўз асл матнида «барора» шаклида зикр этилган.

4. «Тутилиб-тутилиб» деб таржима қилинган сўз ҳадис матнида «ятатаътаъ» шаклида келган ва «ёдлаш қийин бўлгани учун қайта-қайта ўқувчи» деган маънони англатади.

5. Шунингдек, ҳадис матнида «унга икки баробар ажр бор» деган жумлада машаққат чекиб қироат қилганлик учун берилажак ажрлар назарда тутилган. Бу жумла зоҳиридан қийналиб қироат қилган кишига рано кўриладиган ажр Куръонга моҳир киши ажридан устун экан, деган маъно келиб чиқмайди, албатта. Чунки Куръонга моҳир кишининг мақоми малоикалар мақомига тенгdir.

Ким Куръони каримни ёшлигиде ёдласа, у қорининг эти ва қонига сингийди. Кимда-ким Куръонни ёши ўтганидан кейин ёд олса, ёдидан кўтарилиб кетмаслиги учун уни қай-

та-қайта ўқиб туради ва эвазига у кишига икки баробар ажр берилади². Яъни, катта ёшдаги киши Қуръонни ёдлашга ўзи ни ўзи мажбур қилса ва бу иш унга оғир келса, Аллоҳ таоло унга икки баробар ажр ёзади. Ёши кичик бола Қуръонни ёд олса, Аллоҳ таоло Қуръонни унинг эти ва қонига сингдиради ва ўша болани малоикаларга дўст деб ёзиб қўяди³.

عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «من تعلم القرآن وهو فتى
السن أخلطه الله بلحمه ودمه»

«Ким Қуръонни ёши кичикилигига ёд олса, Аллоҳ таоло Қуръонни унинг эти ва қонига сингдиради»⁴.

Хадиснинг маъноси: Ким Қуръон таълимини балоғат ёшига етмасидан, кичик ёшида ёдласа, Қуръон унинг эти ва қонига таъсир қиласи. Чунки жасади ва ақли ўсаётган пайтда Қуръон боланинг қалбида, яъни у билан бирга бўлади. Шундай пайтда Қуръон унинг қони ва этига сингиб кетади.

Ҳасан Басрий: «Бизнинг олдимизга ёшларингизни олиб келинг! Чунки уларнинг қалблари бўш, эшитган нарсани ёд оладиган бўлади. Аллоҳ таоло кимга бирор нарсани мукаммал қилиб бермоқчи бўлса, уни ёшларга беради», деган⁵.

Қуръонни ёд олиш қорининг нажот топиши ва жаннатда даражаси кўтарилишига сабаб бўлади. Олим киши ҳам ёдлаш орқали олимлик мақомига эришади. Қуръонни ёд олиш заковат, фасоҳат, баён ва чиройли хулқларга эга бўлишга олиб келади⁶.

Расулуллоҳ (алайҳиссалом) саҳобаларнинг Қуръонни ёд олганларини танлаб олар ва уларни бирор жойга юбораётганларида: «У ерда сизларнинг кўпроқ Қуръон ёдлаганингиз имомликка ўтсин!»⁷ деб тайинлар эдилар. Са-

² Имом Бухорийнинг «Ат-тариҳул кабир»да, Абу Нуъайм «Хуля»да Абу Хурайрадан (розияллоҳу анху) ривоят килган.

³ Ҳазалийнинг «Ал-Комил» асари.

⁴ Имом Бухорий «Ат-тариҳул кабир» асарида Абу Хурайрадан (розияллоҳу анху) ривоят килган.

⁵ «Чиройли сўзлар» асарининг 183-бети.

⁶ Ўша маибанинг 26–32-бетларига каранг.

⁷ «Саҳиҳи Бухорий»нинг «Магозий» китоби.

ҳобалардан бўлган шаҳидлар бир жойга йигилса, қабрга қўйиша ҳам Қуръондан кўпроқ ёдлаганларини олдинга қўяр ва уларни кўмишда ўзлари ҳам қатнашар эдилар⁸. Жобирдан (розияллоҳу анху): «Ухуд куни Расулуллоҳга иккӣ майит баробар келтирилди. У зот: «Уларнинг қай бири кўпроқ Қуръон ёдлаган?» деб сўрадилар. Ўша киши кўрсатилганида уни лаҳадда ҳам олдинга қўйдилар ва: «Мен қиёмат куни уларга гувоҳ бўламан», дедилар. Уларни ювмасдан, қонлари билан кўмишга буюрдилар»⁹.

Юқорида ўтган ҳолатдан Қуръон ҳофизлари азиз ва мукаррам кишилар экани ва ушбу шарафлари сабабли бошқалардан олдинга қўйилишлари мъълум бўлади. Бунга сабаб, улар қалбларида Аллоҳ таолонинг Китоби бўлмиш Қуръони каримни кўтариб юришларидир¹⁰.

Яна у зот эрнинг ёдлаган Қуръонини аёл кишининг маҳри сифатида белгилаган ҳолатлар ҳам бўлган¹¹.

⁸ «Саҳиҳи Бухорий»нинг «Жаноиз» китоби.

⁹ Бу ҳадисни Бухорий ва тўрт «Сунан» соҳиблари ривоят қилишган.

¹⁰ «Қуръон ҳофизларининг мартабаси» асарининг 34-бети.

¹¹ «Саҳиҳи Бухорий»нинг «Никоҳ» китоби.

БИРИНЧИ БОБ

ҚУРЬОН ЁДЛАШ ФАЗИЛАТЛАРИ ҲАҚИДА ОЛИМЛАРНИНГ ҲИКМАТЛИ СҮЗЛАРИ

Абу Бакр Сиддиқ (розияллоху анху): «Ким Қуръон ўрганган бўлса ва ўзидан бошқа кишига унга берилган Қуръондан ҳам афзалроқ нарса берилган деб билса, кичик нарсани улуғ санаган ва улуғ нарсани кичик санаган бўлади»¹², деган.

Имом Шофиъий (рахимаҳуллоҳ): «Ким Қуръонни ёд олса, ҳурмати ошади, ҳадис келтирган кишининг хужжати қувватли бўлади, фикҳни ўрганган кишининг қадри улуғдир, наҳв илмини ўрганган кишининг таъби нозик бўлади ва ким ўз нафсини ҳимоя қилмаса, илм уни ҳимоя қилмайди»¹³, деган.

ИЛМНИНГ АВВАЛИ ҚУРЬОН ЁДЛАШ ЭКАНИ, ОЛИМЛАРНИНГ ҚУРЬОН ЁДЛАГАНЛАРИ ХУСУСИДА

Анкабут сурасининг 49-оятида Аллоҳ таоло:

بَلْ هُوَ الْأَيَّتُ الْمُبِينَ فِي صُدُورِ الظَّالِمِينَ أُولُوا الْعِلْمِ

«Йўқ! У (Қуръон) илм берилган зотларнинг диллари-даги аниқ оятлардир», дея марҳамат қиласи. Бундан Қуръон ҳофизлари аҳли илмлардан экани мъълум бўлади. Чунки илмнинг аввали Аллоҳ таолонинг Китобини ёд олиш ва тушунишдир. Валид ибн Муслим: «Биз Авзой билан бирга ўтириб қолганимизда, у орамизда бирор ёш болани кўриб қолса, унга: «Ҳой бола! Қуръонни ўқидингми?» дер эди. Агар ўша бола «Ҳа», деса, Авзой: Нисо сурасининг 11-ояти:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

¹² Табароний ривояти, Али Корийнинг «Шотибия» асарига ёзган шархи, 7-бет.

¹³ Али Корийнинг «Шотибия» асарига ёзган шархи, 8-бет.

«Аллоҳ сизга фарзандларингиз ҳақида тавсия қиладир»ни ўқи», дер эди. Агар ўша бола: «Йўқ», деса, унга: «Илм талаб қилишдан олдин Куръонни ўрган»¹⁴, дер эди. Авзой ўша болани мерос оятларини ўқишга буюришининг сабаби, бу оятлар бир-бирига ўхшаш ва қийин бўлиб, уни ақлли, зеҳнли кишигина пухта ёд ола билар эди».

Яхъе ибн Ямон ҳузурига ҳадис ўрганиш учун ёш бола келса, унга Аъроф ҳамда Юсуф сураларининг бошидан етмиш оятдан ва Ҳадид сурасининг аввалини ўқитиб кўрар эди. Агар у ўша оятларни ўқиб берса, унга ҳадис ўргатар, аксинча бўлса, ўргатмас эди.

Ибн Хузайма: «Мен отамдан Кутайба ҳузурига боришга изн сўраган эдим, у менга: «Аввал Куръонни ўқи, кейин изн бераман», деди. Мен Куръонни ёдлаганимда, у: «Энди уни намоз (рамазон)да хатм қил», деди. Мен бу ишни ҳам қилдим. Биз ҳайит байрамини нишонлаётганимизда отам менга изн берди», деган.

Абу Воил Шақиқ ибн Салама Куръонни икки ой ичида тўла ўргангандан.

Имом Бухорий Аллоҳнинг Китобини ўн ёшга етмасидан ёдлаган.

Ибн Ҳажар эса уни тўқиз ёшида ёд олган.

Ханафий мазҳабининг шайхи Тожуддин Абуляман Киндий Куръонни оқ-қоранинг фарқига борадиган кичик ёшида ёдлаган ва ўн ёшида устозига ўн қироатда ўқиб берган¹⁵.

ҚУРЪОНИ КАРИМНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИДАН НАМУНАЛАР

Қози Исломил ибн Исҳоқдан: «Бошқа нозил қилинган китоблар ўзгартирилгани ҳолда, қандай қилиб Куръони карим аслича сақланиб қолган?» деб сўралганида, шундай жавоб берган: «Куръондан олдинги китоблар ёдловчиларга топширилган. Бунга Аллоҳ таолонинг Китобидаги Моида сурасининг:

¹⁴ «Куръони каримни қандай ёдлайсиз?» асарининг 25-бети.

¹⁵ «Чиройли сўзлар» асарининг 44–45 ва 166-бетларига қаранг.

بِمَا أَسْتَحْفَظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ

«Аллоҳнинг Китобидан ёд олдирилган (билимлари)-га биноан» деган (44) ояти далил бўлади.

Аллоҳ таоло Куръони каримни сақлашни бирор кишига топширмасдан, Ўз зиммасига олган. Бу ҳақда Хижр сурасининг 9-оятида:

إِنَّا نَحْنُ نَرَزَّلْنَا الْذِكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَفَظُونَ

«Албатта, бу зикри (яъни Куръонни) Биз Ўзимиз нозил қилдик ва уни Ўзимиз асрарувчиидирмиз», дейилган.

Шунингдек, Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ، تَرِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

«Унга олдидан ҳам, ортидан ҳам (хеч қандай) ботил (ноҳақлик) келмас. (У) ҳикмат ва ҳамд эгаси (томони)дан нозил қилингандир» (Фуссилат сураси, 42-оят).

Хижр сурасининг 9-оятида ۶ «уни» олмош «муҳофаза қилурмиз» сўзидан олдин келтирилиши ҳам Аллоҳ таоло Куръондан олдин туширилган китобларни эмас, хоссатан, Куръонни сақлашни Ўзига хослаб қўйганини ифода этади.

Аллоҳ таолонинг Абу Нуъайм ривоят қилган бир қудсий ҳадиси: «Мен умматинг қалбини саҳифалар қилдим», мазмунига кўра, Куръони карим қалб ва зеҳнларда ҳам сақланади.

Имом Муслим ривоятида: «Мен сенга сув ҳам ювиб юбормайдиган, сен уйқу ва уйғоқликда ҳам ўқийдиган Китобни тушируман», дейилган.

Расулуллоҳ умматининг сифатлари ҳақида келган ҳадисда: «Уларнинг китоблари қалблари дадир»¹⁶, дейилган. Бошқа самовий китобларда бу сифат йўқ, чунки улар ёддан эмас, қараб ўқилади.

Саъид ибн Жубайр: «Аллоҳ таолонинг китоблари ичидаги Куръондан бошқаси тўлалигича ёддан ўқилмайди», деган.

¹⁶ Ибн Касир «Тафсир»и, 3-жилд, 432-бет.

Баъзи олимлар: «Бу иш Бани Исроилга хос бўлмаган, яъни Тавротни Мусо, Хорун, Юшаъ ибн Нун ва Узайдардан (алайхимуссалом) бошқа кишилар ёддан ўқимаган»¹⁷, дейишган.

Ҳасан Басрий: «Ислом умматига ўз китобини ёдлаш ато этилган бўлиб, улардан олдинги халқлар китобларини қараб ўқишиган. Агар уларнинг китоблари ёпиб қўйилса, пайғамбарларидан бошқа киши уларни ёддан ўқий олмаган»¹⁸, деган.

ҚУРЬОН – ОСОН ЁДЛАНАДИГАН ВА ТЕЗ ЁДДАН КЎТАРИЛАДИГАН КИТОБ

Куръони карим Аллоҳ таолонинг Китоби бўлиб, бу ҳақда У Зот Раъд сурасининг 31-оятида:

وَلَوْ أَنَّ فِرْنَانَا سُرِّتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطْعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمُ بِهِ الْمَوْتَىَ

«Бордию, бир Куръон бўлиб, унинг (кучи) билан тоғлар (жойидан) жилдирилса ёки унинг (кучи) билан Ер ёрилса, ёки унинг (кучи) билан ўликлар тилга киритилгандан ҳам (кофирлар имон келтирмайдилар)», деган.

Куръони каримнинг ёдланиши, тиловати ва тушунилишининг осон бўлиши ҳам Аллоҳ таолодан бандаларига нисбатан икром этиш, раҳмат ва фазилатдир. Аллоҳ таоло Қамар сурасининг 17, 22, 32 ва 40-оятларида:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهُنَّ مِنْ مُذَكَّرِ

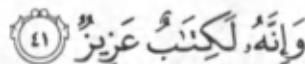
«Ҳақиқатан, Биз Куръонни зикр (эслатма) учун осон қилиб қўйдик. Бас, эслатма оловчи борми?!» дея марҳамат қилганидек, Куръонни зикр учун осон қилиб қўймаганида, уни тўлиқ ёдлаш, ўрганиш у ёқда турсин, битта ҳарфини ўқишига ҳам бирор кишининг қудрати етмаган бўларди.

Мужоҳид: «Ҳақиқатан, Биз Куръонни зикр (эслатма) учун осон қилдик», ояти «унинг қироатини енгил қилдик», деган маънони англатишини таъкидлаган. Суддий эса:

¹⁷ Куртубий «Тафсир»и, 17-жилд, 87–88-бетлар.

¹⁸ Ўша манба, 13-жилд, 235-бет.

«Агар Аллоҳ таоло одамзодга Куръонни енгил қилмаганида, бирор киши Яратғаннинг Каломини гапира олмас эди», деган. Имом Куртубий юқорида ўтган оят тафсирида: «Биз Куръонни ёдлашга енгил қилдик ва уни ёдламокчи бўлган кишига ёрдам берурмиз. Уни ёд олувчи киши борми? Унга ёрдам берилади»,¹⁹ деганлар. Куръони каримни ёдлаш ва ўқишни одатий вазифа қилиб олган киши тез ва енгил ёдлаши, такрорлаш ва қайта ўқишга бепарво бўлган киши зеҳни ва хотирасидан эса у тез кўтарилишига кўра, бошқа китоб ёки гап (эикр, лафз)лардан бутқул фарқ қиласи. Чунки Аллоҳ таоло бу ҳақда:



«Шубҳасиз, у азиз Китобдир», (*Фуссилат сураси, 41-оят*) деган.

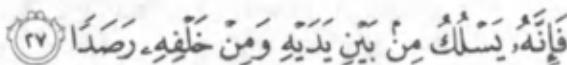
Абу Мусо Ашъарий (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган ҳадисда эса:

«Бу Куръонга вафо қилинг, Муҳаммаднинг жони измида бўлган Зотга қасам, у тушовидан бўшалган туядан ҳам қаттиқ қочувчидир»,²⁰ дейилган.

Куръони каримнинг хусусиятларидан яна бири унинг Рамазон кечаси бўлмиш Қадр кечасида Лавхул маҳфуздан дунё осмонидаги Байтулиззага яхлит тарзда туширилиши бўлиб, у кейинчалик Байтулиззадан дунё оламига йигирма уч йил мобайнида тарқоқ ҳолда тушириб турилган. Куръони каримни Аллоҳ таоло ҳар томонлама асраран. Буруж сурасининг 21–22-оятларида марҳамат қилинади:

«Балки, у (инкор этилган нарса) улуг Куръондирки, (унинг асл нусхаси) Лавхул маҳфуздадир».

Саййидимиз Муҳаммадга (алайхиссалом) Куръони каримнинг нозил қилиниши ҳақида Жин сурасининг 27-оятида:

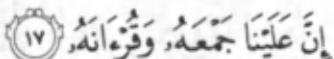


¹⁹ Куртубий «Тафсир»и, 17-жилд, 134-бет.

²⁰ «Чиройли сўзлар» асарининг 36–41 ва 93-бетлари.

«Бас, албатта, У Аллоҳ (ҳар бир пайғамбарнинг) олди-дан ҳам, ортидан ҳам кузатувчи (фаришта) йўллар», дейилган.

Қуръони карим Муҳаммад (алайҳиссалом) қалбида Аллоҳ таолонинг ҳифзи ила сақланган бўлиб, бунга ҳеч шак-шубҳа йўқдир. Бу ҳақда Аллоҳ таоло:



«Зоро, у (Қуръон)ни (Сизнинг дилингизда) жамлаш ҳам, (тилингиздаги) қироати ҳам Бизнинг зиммамиздадир» (*Қиёмат сураси, 17-оят*), деган.

ИККИНЧИ БОБ

ҚУРЬОНИ КАРИМНИ КЕЧАСИ ТАҲАЖЖУД НАМОЗИДА ЎҚИШНИНГ ФАЗИЛАТИ

I. Қуръони каримда Қиёмул лайлнинг фазилати хусуси-да келган оятлар:

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ فَارِسَةٌ يَتَلَوَّنَ مَا يَأْتِيَ اللَّهُ مَاءَنَّهُ أَتَيْلَى
وَهُمْ يَسْجُدُونَ

۱۱۳

«Аҳли китоблар орасида туни билан сажда (ибодат) қиласиган, Аллоҳнинг ояларини тиловат қилиб чиқадиган тўғри жамоа ҳам бор» (Оли Имрон сураси, 113-оят).

وَمِنْ أَهْلِ فَتَهْجَدَ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَعِثُكَ رَبُّكَ
مَقَامًا تَحْمُودًا

۷۹

«Тунда (ярим кечада) уйғониб, ўзингиз учун таҳажжуд (нафл) намозини ўқинг! Шоядки Раббингиз Сизни (Киёмат кунида) мақтовли (шафоат қиласиган) мақомда тирилтируса» (ИсроЯ сураси, 79-оят).

وَالَّذِينَ يَسْتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقَيْمًا

۶۱

«Улар яна тунларни Парвардигорга сажда қиласиган ва тик турган (бедор) ҳолда ўтказадиган кишилардир» (Фурқон сураси, 64-оят).

تَجَاهِيْ جُنُبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ بَدَعُونَ رَبَّهُمْ حَوْفًا وَطَلَقًا
وَمَمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

۳۸

«Уларнинг ёнбошлари (ибодат қилиш учун) ўриндиқлардан ажраб турар (оз ухлайдилар). Улар Парвардигорларига қўрқув ва умидворлик билан дуо қилурлар ва Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан эҳсон қилурлар» (Сажда сураси, 16-оят).

أَمْنٌ هُوَ فَيَنْتَهِ إِنَّا نَسْأَلُكُمْ مَا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ
وَرَجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِمْ

«Ёки кечалари сажда қилган ва тик турган ҳолда ибодат қилувчи, охиратдан қўрқадиган ва Парвардиорининг раҳматидан умид қиласдиган киши (билан бошқалар баробарми?!)» (Зумар сураси, 9-оят).

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الْيَلِ مَا يَهْجُونَ

«(Улар) туннинг озгина (қисмидагина) ухлар эдилар» (Зориёт сураси, 17-оят).

إِنَّ نَاسَتَهُمْ أَلَيْلٌ هُوَ أَشَدُ وَطَأَ وَأَقْوَمُ قِيلًا

«Албатта, кечаси (ибодат учун бедор бўлиб) туриш фолият жиҳатидан оғирроқдир, (лекин) сўз (сўзлаш, қироат қилиш) жиҳатидан қулайроқдир» (Муззаммил сураси, 6-оят).

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكُمْ أَذْنَى مِنْ ثُلُثَيْ أَلَيْلٍ وَنَصْفَهُ، وَلَئِنْ شَاءَ
وَطَابَ لِهِ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ

«(Эй Мұхаммад!) Албатта, Раббингиз Сиз ва Сиз билан бирга бир тоифа (саҳобаларингиз) кечанинг учдан иккисидан озроғида, баъзида унинг ярмида ва (гоҳо) учдан бирида (бедор бўлиб, намозда) туришларингизни билур» (Муззаммил сураси, 20-оят).

II. Кечаси туришни осонлаштирувчи омиллар саккизтадир: тўртта зоҳирий ва тўртта ботиний.

Зоҳирий омиллар: а) ейиш-ичишни кўпайтирмаслик. Чунки у уйқуни чақиради ва туришни оғирлаштиради; б) кундузи асаб ва бадан аъзоларини чарчатадиган ишлар билан ўзини қийнамаслик; чунки бу ҳам уйқуни чақиради; в) кундузи озгина ухлаб олишни, яъни қайлулани тарк қиласмаслик; чунки у кечада қоим бўлишга ёрдам берадиган суннатдир. г) кундузлари гуноҳ қиласмаслик; чунки бу қалбни котиради ва унинг билан раҳмат орасида тусиқ бўлади.

Ботиний омиллар: а) қалбнинг мусулмонлардан бирор-тасига нисбатан гинадан, бидъатдан ва дунё ғамидан саломат бўлиши; б) орзу-ҳавасни камайтириб, кўпроқ охират қўрқинчлари билан қалбни ҳозирлаш. Товус бу ҳақда: «Жаҳаннамни эслаш обидлар уйқусини ўчиради», деганлар; в) кечаси таҳажҷуднинг фазилати ҳақидаги оят ва ҳадисларни кўп тинглаш, токи унинг савобидан умид ва завқ ҳосил бўлсин; г) бу Аллоҳ таолога муҳаббат бўлиб, энг муҳимиmdir. Зеро, ким Аллоҳ таолога муҳаббат қилса, У билан ёлғиз қолиб, хилватда Ҳабибига муножот қилишдан лаззат олади.

III. Куръон билан Қиёмул лайл қилишнинг фазилати ҳақида келган айрим ҳадис ва ривоятлар:

Улуғ инсонларнинг айримлари шундай деганлар: «Шубҳасиз, Куръоннинг қалби Ёсин, кечанинг қалби – сахар чоги, инсоннинг қалби маълум. Бас, ким Ёсин сурасини сахар вақтида хоҳ намозда, хоҳ бошқада бўлсин, ўқиса, бир пайтнинг ўзида учта қалб жамланади ва Аллоҳ таоло дуосини ижобат қиласди».

1. «Банда қачон мисвок қилиб, сўнг намозга турса, фаришта унинг ортида туриб, қироатини тинглайди ва шу даражада яқинлашадики, ҳатто оғзини оғзига қўяди. Натижада қорининг оғзидан чиқаётган нарса фариштанинг ичиға киради. Шундай экан, оғизларингизни Куръон учун покланглар!»²¹.

2. «Кечани лозим тутинглар. Зеро, у сизлардан олдинги солиҳларнинг одати, Парвардигорингизга яқинлаштирувчи, гуноҳларни ўчирувчи ва гуноҳдан тиювчидир»²².

3. «Мўминнинг шарафи кечаси қоим бўлишида ва азизлиги одамларсан беҳожатлигидадир»²³.

4. «Ким Аллоҳ таоло қиёмат куни Унинг ҳузурида туришини осонлаштиришини истаса, охиратдан қўрқиб, раҳматни умид қилиб, қоронғи кечада Аллоҳ таолога қиём ва саждани кўпайтирсин»²⁴ (*Ибн Аббос*).

²¹ «Муснадул Баззор»да Алидан (розияллоҳу анху) ривоят қилинган.

²² Термизий Абу Умомадан ривоят килган.

²³ Табароний ва бошқалар Саҳл ибн Саъддан ривоят қилган.

²⁴ Куртубийнинг «Тафсир»и, 15/156.

5. «Кеча ахлининг кечада оладиган лаззати ўйин ахлининг ўйиндан оладиган лаззатидан ҳам аълороқ. Агар кеча бўлмаганида, дунёда қолишни хоҳламас эдим» (*Абу Сулеймон Дороний*).

6. «Агар жаннат ахли биз кечада бўлганимиздек бўлса, улар яхши ҳаётда эканлар» (*Айрим солиҳлар*).

7. «Оз бўлса-да, кечада Қуръон ўқингиз» (*Иброҳим Нахайй*).

8. «Саҳар пайти Набийнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) масжидларига кетаверишдаги қайси уйнинг олдидан ўтмайлик, у ердан қорининг овози келар эди. Биз ёш бола эдик. Тунда бир ҳожат билан чиқсан, “қорилар уйғоқ жойда учрашамиз”, дер эдик» (*Абуз Зинод Тобеъий*).

9. Абу Исҳоқ: «Кексайиб, фақат Бақара ва Оли Имрон сураларинигина зам қилишга ярайдиган бўлиб қолдим», деганлар.

10. Умму Мусо айтади: «Ҳасан ибн Али вазифасини кечанинг аввалги қисмида, Ҳусайн ибн Али кечанинг охирги қисмида ўқир эди».

11. Абу Абдуллоҳ ибн Бишр Қаттон: «Қуръон оятларини хоҳлаган жойидан айтиб беришда Абу Саҳл ибн Зайёддан гўзалроқ одамни кўрмадим. У бизнинг кўшнимиз эди. У кечки намоз ва Қуръон тиловати ҳамда дарс беришда шу даражада мунтазам эдики, Қуръон унинг кўз ўнгига тургандек бўлиб қолган эди», дейди.

12. «Рўзанинг энг афзали Рамазон ойидан кейин Аллоҳнинг ойи бўлмиш Мұҳаррам ойи(да тутилган рўза)дир, намознинг афзали фарз намозидан кейин тунда ўқилган намоздир»²⁵.

13. «Эй инсонлар, саломни ёйинглар, таом улашинглар, кариндошлиқ алоқаларини боғланглар ва кечалари, инсонлар ухлаб ётганларида намоз ўқинглар. Шунда жаннатга соғсаломат кирасизлар!»²⁶.

14. «Ойша (розияллоҳу анҳо) Абдуллоҳ ибн Қайсга дедилар: “Қиёмул лайлни тарқ қилма. Пайғамбар (соллаллоҳу

²⁵ Муслим, Абу Довуд ва бошқалар Абу Ҳурайрадан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

²⁶ Термизий ва Ибн Можа Абдуллоҳ ибн Саломдан ривоят қилган.

алайҳи ва саллам) уни ҳеч ҳам тарк қилмаганлар. Касал бўлиб қолсалар, ўтириб ўқир эдилар»²⁷.

15. Луқмон ўғлига: «Эй ўғилчам! Хўroz сендан зийракроқ бўлмасин, сахарда қичқирганида ухлаб ётган бўлмагин», деб насиҳат қилган.

16. «Набийнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) хузурларида кечаси билан, тонг отгунча ухлаган бир киши ҳақида сўз борди, шунда Пайғамбар (алайҳиссалом): “У кишининг кулоғига шайтон бавл қилибди”, дедилар»²⁸.

17. Бир киши Суфён Саврийга: «Кечаси туро олмаяпман, менга бир чорасини айтгин», деди. Шунда у зот: «Кундузи гуноҳ қилмагин, зеро, тунда Аллоҳнинг хузурида турасан», деб жавоб бердилар.

18. Ҳасан Басрий бир куни бозорга кириб, ундаги ғала-ғовур, шовқин-суронларни кўрдилар ва: «Буларнинг кечаси энг ёмон кеча бўлса керак деб ўйлайман», дедилар.

19. «Қиёмул лайл учун қайлула қилиш рўза учун сахарлик қилиш кабидир».

20. Умар ибн Хаттоб (розияллоҳу анҳу) тунда хоҳлаганча намоз ўқир эдилар ва туннинг ярми бўлгач, оиласини уйғотиб: «Намоз! Намоз!» дер ва «Аҳлингизни намоз (ўқиш) га буюринг ва (ўзингиз ҳам) унга (намозга) бардошли бўлинг! Сиздан ризқ сўрамаймиз, (аксинча), Биз сизга ризқ берурмиз. Оқибат (яхшилиги) тақво (аҳли)гадир» (*Тоҳо сураси*, 132) оятини ўқир эдилар.

21. Абу Жаъфар Язийд ибн Қоқъоъ вафот этгач, бир киши у зотни тушида чиройли бир суратда кўрди. У зот туш кўрган кишига: «Асҳобларимга ва менинг қироатимда ўқиган барча инсонларга Аллоҳ таоло уларнинг гуноҳларини кечиргани ва уларнинг ҳақига қилган дуоларимни ижобат қилгани тўғрисида хушхабар бер ҳамда уларни кечанинг ўртасида қодир бўлгунларича намоз ўқишлирига буюргин», дедилар.

²⁷ Абу Довуд, Ибн Хузайма ривоят қилганлар.

²⁸ Бухорий, Муслим, Насоййлар Абдуллоҳ ибн Масъуддан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

УЧИНЧИ БОБ

ҚУРЬОНИ КАРИМ, УНИНГ АҲЛИ, УНИ ЁДЛАШ,
АЙРИМ СУРА ВА ОЯТЛАРНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

I. Куръон ва унинг аҳли фазилатлари ҳақида Куръонда келган ояти карималардан намуналар:

1. Суфён ибн Уайна: «Кимга Куръон берилса-ю, у кўзини Куръон арзимас деб санаган нарсага тикса, Куръонга хилоф иш қилган бўлади. Чунки Аллоҳ таоло Куръони каримнинг Хижр сурасида шундай дейди:

وَلَقَدْ عَيْنَتِكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَافِ وَالْفُرَّاءَنَ الْعَظِيمَ


«Биз Сизга етти такрорланувчини (етти оятли «Фотиҳа» сурасини) ва улуғ Куръонни ато этдик» (87-оят).

لَا تَمْدَنْ عَيْنَكَ إِلَى مَا مَنَعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَخْرُنْ عَلَيْهِمْ

وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

«Кўзларингизни Биз у (кофирлардан айрим) тоифаларни баҳраманд қилган нарсаларга (уларнинг бойликларига) тикманг! Уларнинг (имонсизликлари) устида ғамгин ҳам бўлманг! Мўминлар учун қанотингизни қуи туting (камтар бўлинг)!» (88-оят).

Шунингдек,

وَلَا تَمْدَنْ عَيْنَكَ إِلَى مَا مَنَعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

لِنَفْتَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى

«Сиз (кофирлардан айрим) тоифаларни синашимиз учун баҳраманд қилган дунё ҳаёти гўзалликларидан иборат нарсаларга кўзларингизни термилтирманг! Раббингизнинг ризқи яхшироқ ва боқийроқдир» (Тоҳо сураси, 131-оят).

Ва яна:

نَتَّجَافَ جُنُوبِهِمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا

١٦

وَمَمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

١٧

وَمَمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

«Уларнинг ёнбошлари (ибодат килиш учун) ўриндиқлардан ажраб тураг (оз ухлайдилар). Улар Парвардигорларига қўрқув ва умидворлик билан дуо қилурлар ва Биз уларга ризқ қилиб берган нарсалардан эҳсон қилурлар» (*Сажда сураси, 16-оят*) деди.

قُلْ يَقْضِيلَ اللَّهُ وَبِرَحْمَتِهِ فَيَذَلِّكَ فَلَيَقْرَبُوا هُوَ خَيْرٌ

٥٨

مَمَّا يَجْمَعُونَ

«Айтинг: “Аллоҳниң фазли ва раҳмати билан, бас, (албатта), шулар сабабли (мўминлар) шодлансиналар! У тўплаган нарса (бойлик)ларидан яхшироқдир”» (*Юнус сураси, 58-оят*).

Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳу) айтади: «Аллоҳниң фазли – Ислом, раҳмати – сизларни Қуръон ахлидан қилганидир».

3. Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳу): «Ким Қуръон ўқиса, илгари билган нарсаларининг ҳеч бирини билмай қоладиган энг тубан умр²⁹га (кексайиб, заиф ҳолатга) қайтарилимайди. Зоро, Аллоҳ таоло:

ثُمَّ رَدَدْتُهُ أَسْفَلَ سَنَفِلِينَ ٥ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

٦

فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مُنْتَوْنٍ

«Сўнгра (қариган сари), уни асфаласофилинга (қомати хам бўлишга) қайтардик. Илло, имон келтирган ва яхши амалларни қилгандарга...» (*Тин сураси, 5–6-оятлар*) дегани “Илло, Қуръон ўқигандар” деганидир»³⁰.

²⁹ «Арзул-умр» – бу энг тубан умр, кариялик даври. У неча ёшдан бошланади, деган масалада турли тафсирлар бор: бирида 60 ёшдан дейилса, бошқасида 75 ёшдан, яна бир ривоятда 80 ёшдан, бошқасида 90 ёшдан кейин бошланади, дейилади. Пайғамбаримиз (алайхиссалом) дуоларида Аллоҳдан мазкур «тубан умр»ни бермаслигини сўрар эдилар.

³⁰ Ҳоким ривояти.

4. Ибн Асокир Анасадан (розияллоху анху) ривоят қилади: «Қори ақлдан озмайды, алаҳламайды».

5. Абдулмалик ибн Умайр айтади: «Инсонларнинг энг ақли жойидаси қорилардир».

6. Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоху анху) айтади: «Аллоҳ таоло: “Дарҳақиқат, сизларга Китоб (Куръон) нозил қилдик. Унда сизларнинг зикрингиз бордир...”, яъни “шарафингиз бордир”, деган» (Анбиё сураси, 10-оят).

II. Қуръони карим ва унинг ахли фазилатлари ҳақида келган ҳадис ва ривоятлар:

Қуръон ва унинг ахли:

1. «Умматимнинг энг шарафлиси ҳомилул Қуръон ва кечаси қоим бўлувчиларидир»³¹.

2. «Қуръон бойлиқдир, ундан сўнг фақирлик йўқ, ундан бошқа бойлиқ ҳам йўқ»³².

3. «Қуръон қиёмат куни ўз соҳибини шафоат қилади...»³³.

4. «Қуръон қиёмат куни қабр ёрилганда, ўз соҳибига юзи оппоқ киши каби йўлиқиб: «Мени танидингми?» дейди. У: «Йўқ», деб жавоб беради. Қуръон: «Мен кундузлари чанқатган, тунларингни бедор қилган ҳамроҳинг Қуръонман. Ҳар бир тижоратчи ўз тижорати ортидадир. Мен эса бугун сенинг орtingдаман», дейди. Сўнг унга мулк ўнг томонидан, абадийлик чап томонидан берилиб, бошига виқор тожи кийдирилади ва ота-онасига бу дунёнинг бутун қиймати teng келмайдиган кийим кийдирилади. Улар: «Буни нима сабабдан кийдик?» деб ҳайрон бўлганларида, уларга: «Фарзандингиз Қуръонни қўлга киритгани учун», дейилади. Сўнг унга (қорига): «Ўки ва жаннат даражалари ва боғларида кўтарил», дейилади. У тез ўқийдими, секин ўқийдими, модомики ўқир экан, юксалиб бораверади»³⁴.

5. «Расууллоҳ (соллаллоҳу алайхи ва саллам): «Инсонлар ичида Аллоҳнинг хос бандалари бор», дедилар. «Улар кимлар?» деб сўрадилар. У зот: «Қуръон ахли – Аллоҳнинг ахли ва хос бандаларидир», деб жавоб бердилар»³⁵.

³¹ Табароний ва Байҳақий Ибн Аббосдан (розияллоху анху) ривоят қилган.

³² Абу Яъло ва Табароний Абу Ҳурайрадан (розияллоху анху) ривоят қилган.

³³ Ибн Абу Шайба Мужоҳиддан ривоят қилган.

³⁴ Аҳмад «Муснад»ида Бурайдадан ривоят қилган.

³⁵ Насойи, Ибн Можа ва Ҳоким Аиасдан (розияллоху анху) ривоят қилган.

Мунавий: «Қуръон ахли» Қуръонни тадаббур қилиб, унга амал қилишни лозим туттганлардир», деган.

6. «Мусулмон қарияни, мъсият билан ҳаддидан ошмаган ҳомилул Қуръон (қори)ни ва одил сultonни хурмат қилиш Аллоҳни улуғлашдандир»³⁶.

Бу ерда «ҳаддидан ошмаган» тажвид ва ҳарфларни адо қилишдан ёки айрим бидъатчилар каби маъносини ботил таъвил этишдан, тиловатдан ва қироатини пухта қилиб, маъноларига тушунган ҳолда амал қилишдан юз ўгирмаган, деганидир.

7. «Осмон эшиклари беш нарса учун очилади: Қуръон қироати, хужум қилганларга қарши туриш, ёмғир ёғиши, мазлумнинг дуоси ва азон учун.

8. Беш нарса ибодатдандир: Мұсҳафға назар солиш, Каъбага назар солиш, ота-онага назар солиш, замзамга назар солиш – булар хатоларни ўчиради – ва олимнинг юзига назар солиш»³⁷.

9. «Сизларнинг энг яхшиларингиз Қуръонни ўрганиб, уни ўргаттганларингиздир»³⁸.

Изоҳ: Агар «Буларга кўра, муқрий (Қуръон ўргатувчи) оламнинг фозили бўлмиш фақиҳдан афзал экан-да», дейилса, биз айтамизки: «Йўқ, чунки бу ердаги мухотаб (тингловчилар) фақиҳ бўлганлардир. Улар тилида бўлгани учун Қуръон маъноларини шундок ҳам тушунганлар. Фикҳ уларнинг қон-қонига сингиб кетган. Ким ўшалардек бўлса, улар жумласига киради. Аммо фақат қори ёки Қуръон ўқитувчи бўлиб, ўқиётган нарсасининг маъносидан ҳеч нарсани тушунмаса, бундай эмас.

10. Абу Заррдан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилинади: «Мен: “Ё Расууллоро, менга насиҳат қилинг”, дедим. У зот: “Тақво қилгин. Чунки у барча ишларнинг бошидир”, дедилар. Мен: “Яна қўшимча қилинг”, дедим. У зот: “Қуръон тиловатини лозим тут. Чунки у ерда нур, осмонда сен учун захирадир”, дедилар»³⁹.

³⁶ Абу Довуд Абу Мусо Ашъарийдан ривоят килган.

³⁷ Доракутний Жобирдан (розияллоҳу анҳу) ривоят килган.

³⁸ Бухорий ривояти.

³⁹ Ибн Ҳиббон ривояти.

Тузатиш

25-бетдаги 11-рақамли ҳадис “Күм Аллоҳни ва Расулини яхши кўришини билмоқчи бўлса, қарасин, агар Куръонни яхши кўрса, демак, Аллоҳни ва Расулини ҳам яхши кўради”, деб тўғрилаб ўқилсин.

11. «Ким Аллоҳ ва Расули яхши кўришини хоҳласа, қарасин, агар Қуръонни яхши кўрса, демак, Аллоҳ ва Расули ҳам уни яхши кўради»⁴⁰.

12. «Ким фарзандига Қуръонга қараб ўқиши ўргатса, аввалу охир қилган гуноҳлари кечирилади. Ким унга ёдлатса, қиёмат куни Аллоҳ таоло уни тўлин ой суратида тирилтиради ва фарзандига: “Ўқи”, дейди. Ҳар бир оятни ўқигани сайин, то ёдлаган жойининг охирига етгунича, Аллоҳ азза ва жалла отасининг даражасини кўтараверади»⁴¹.

13. «Қуръонни ёллаб, ҳалолни ҳалол, ҳаромни ҳаром деб билса, Аллоҳ уни жаннатга киритади ва оиласидан дўзахга ҳукм қилинган ўн нафари шафоат қилинишига имкон беради»⁴².

14. «Ким Қуръон ўқиса, у ўз ичида нубувват илмини ҳосил қилган (яъни, нубувват хислати ва илмини қамраб олган) бўлади, факат унга ваҳий қилинмаган, холос. Қуръон соҳиби (қори) ичида Аллоҳнинг каломи бўла туриб, ўзига ўхшаган (соҳиби Қуръон) билан уришмаслиги ва жоҳил билан жоҳиллик қилмаслиги лозим. Балки у гўзал ва комил бўлиб юриши лозим. Чунки унинг ичи ва қалбida Аллоҳ таолонинг каломи жо бўлган»⁴³.

15. «Эй Али, Қуръонни ўрганиб, уни ўргатгин. Шунда ватфот қилсанг, худди инсонлар Аллоҳнинг Байтини тавоф қилганлари каби, фаришталар қабринг атрофини тавоф қиладилар»⁴⁴.

16. «Соҳиби Қуръонга: “Ўқи ва кўтарил, дунёда ўқиганинг каби ўқи! Сенинг манзилинг охирги оятни ўқиган жойингдир”, дейилади»⁴⁵.

Изоҳ: Ҳофиз Ибн Ҳажар: «Бу хабар Қуръонни ёдлаган қориларга хос, Мусҳафдан ўқийдиганлар учун эмас. Шунинг учун уларнинг жаннатдаги даражалари ёдлаганлари турлича экани билан фарқ қилади», деганлар.

⁴⁰ Табароний Ибн Масъуддан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

⁴¹ Табароний Анасадан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

⁴² Аҳмад ва Термизий Алидан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

⁴³ Ҳоким Абдуллоҳ ибн Амрдан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

⁴⁴ Абу Нуъайм Алидан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

⁴⁵ Абу Довуд ва Термизий Абдуллоҳ ибн Амрдан (розияллоҳу апҳу) ривоят қилган.

Ойша (розияллоҳу анҳо) айтадилар: «Жаннат даражала-рининг сони Қуръони карим оятларининг ададичадир»⁴⁶. Ким тўла ёдласа, жаннатнинг энг баланд даражасига эришади. Ким бир бўлагини ёдласа, даражаси шунга яраша бўлади, шу шарт биланки, ўқиган нарсасига амал қилувчи ва тадаббур айлагувчи бўлсин.

Суютий айтадилар: «Қуръони каримнинг жаннатда ўқилиши Қуръони каримнинг хусусиятлариданdir. Зеро, бошқа китоблар хусусида бунга ўхшаш ривоятлар ворид бўлмаган».

Бу даражалар Қуръонга амал қилган қорилар учундир. Чунки у кунда ҳеч ким бир оят ҳам тиловат қилишга қодир бўлмайди, амал қилган бўлса, мустасно.

III. Қуръони каримдаги айрим сура ва оятларининг фазилатлари ҳақида

«Басмала»

Ким жаҳаннам соқчиларидан бўлган ўн тўққиз нафар «забония»дан Аллоҳ нажот беришини истаса,



«Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим»ни ўқисин. Аллоҳ таоло (унинг) ҳар бир ҳарфини уларнинг ҳар бирига қарши қўргон қиласди. «Басмала» ўн тўққиз ҳарфдан иборат. Аллоҳ таоло жаҳаннам соқчилари ҳақида ҳам: «Унинг устида ўн тўққизта (фаришта) бор» (*Муддассир сураси, 30-оят*) деган. Яъни, дўзах фаришталарининг ададича. Саҳобалар ҳар бир ишини «Басмала» билан бошлар эдилар. Уларнинг кучлари ҳам мана шундан ибтидо ва қувват олар эди⁴⁷.

Фотиҳа сураси

Саъид ибн Жубайрдан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилинади: «Ибн Аббосдан (розияллоҳу анҳу): “Ва, батаҳқиқ, сенга етти такрорланувчи (етти оятли Фотиҳа сураси)ни ва Буюк

⁴⁶ Суютий «Жомиъус сағир»да ва Байҳақий «Шуъбул имон»да ривоят қилган.

⁴⁷ Куртубий «Тафсир»ида Ибн Масъуддан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилган.

Куръонни бердик ояти ҳақида сўрадим. “У Куръоннинг онаси. Аллоҳ азза ва жалла Мұхаммаддан (соллаллоҳу алайхі ва саллам) уммати учун хослаб, улар учун сақлаб қўйган ва уларга берган. Мұхаммаддан (соллаллоҳу алайхі ва саллам) олдин ҳеч кимга бермаган” деди у»⁴⁸.

Бақара ва Оли Имрон суралари

1. Бақара Куръоннинг чўққисидир, унинг ҳар бир ояти билан саксонта фаришта тушган. Бақара сурасининг 255-ояти

اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقُّ الْقَيُّومُ

Арш остидан чиқарилиб, сурага қўшилган»⁴⁹.

2. «Ким еттита узун сурани ёдласа, у олимдир»⁵⁰.

3. Язид ибн Асвад айтади: «Кимки Бақара ва Оли Имрон сураларини кундузи ўқиса, то кечгача мунофиқликдан омондадир, ким у иккисини кечаси ўқиса, тонг отгунча мунофиқликдан омон бўлади»⁵¹.

«Ким Оли Имрон сурасини ўқиса, у бойдир»⁵².

«Киши кечанинг охирида ўқийдиган Оли Имрон сураси охири (яъни, 190–200 оятлар) камбағалнинг қандай ҳам яхши хазинасидир»⁵³.

«Куръон ўқинглар, чунки у қиёмат куни соҳибларига шафоатчи бўлиб келади. «Захровайн» (икки гул) – Бақара ва Оли Имронни ўқинглар, чунки у иккиси қиёмат куни гўё икки булутдек, ёхуд икки соябондек, ёки сафланган күшларнинг икки галасидек бўлиб, соҳиблари ҳақида хужжат талашади (бу шафоат қилинишнинг муболағали ифодасидир). Бақара сурасини ўқинглар, чунки уни олиш барака, тарк

⁴⁸ Ибн Жарир Табарий, Ибн Мунзир ва Ҳоким ривоят килган.

⁴⁹ Имом Аҳмад «Муснад»ларида Маъқал ибн Ясордан (розияллоҳу анху) ривоят килган.

⁵⁰ Имом Аҳмад ва имом Ҳокимнинг «Муснад»ларида Ойша онамиздан (розияллоҳу анху) ривоят килинган.

⁵¹ Саъид ибн Мансур, Байҳакий ва Абу Убайд ривоят килган.

⁵² Доримий ва Абу Убайд Ибн Масъуддан (розияллоҳу анху) ривоят килган.

⁵³ Доримий, Абу Убайд ва Байҳакий Абдуллоҳ ибн Масъуддан (розияллоҳу анху) мавқуф ҳолатда ривоят килган.

қилиш эса, надоматдир, унга сөхграрлар кодир бўлмайди (яъни, ўкувчисига зарар етказишга ожиздир)»⁵⁴.

«Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) элчиларни жўнатдилар, улар бир неча нафар эди. Улардан Куръон ўқишиларини сўрадилар, улардан ҳар бири ўзи ёдлаган Куръонини ўқиди, навбат ёши улуғлардан бир кишига келди. “Куръондан қанча ёдлагансан?” деб сўрадилар. У: “Фалон, фалон ва Бақара сурасини ёдлаганман”, деди. “Бақара сурасини ёдлаганмисан?” дедилар. У: “Ҳа”, деди. “Бор, сен уларнинг бошлиғисан”, дедилар».

Улуғлардан бўлган бир киши: «Аллоҳга қасам, Бақара сурасини (таҳажҷуд намозида) у билан қоим бўла олмай қолишимдан кўрққаним учунгина ўрганмадим, ё Расулуллоҳ», деди. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Куръонни ўрганинглар, уни ўқинглар ва ўқитинглар. Чунки уни ўрганган, ўқиган ва у билан қоим бўлган учун Куръон мисоли мушк тўлдирилган қопдир. Ҳидини ҳамма жойга таратади (яъни қорининг кўкси қоп каби, ундаги Куръон мушк кабидир. Агар Куръонни ўқиса, унинг баракоти уйига ва эшитувчиларга етади). Ва Куръонни ўрганиб, қалбида жо қилган ҳолатда ётган одам мисоли мушк солиниб, оғзи ёпиб қўйилган қопга ўхшайди”⁵⁵.

«Набийга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Кеча Собит ибн Қайс ибн Шумоснинг уйи чироқлар билан ярқираб турганини кўрмадингизми?” дейилган эди, Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Балки у Бақара сурасини ўқигандир», дедилар. Собитдан сўралган эди, Бақара сурасини ўқидим”, деди»⁵⁶.

Абу Муниб амакисидан ривоят қиласи: «Бир киши Бақара ва Оли Имронни ўқиди. Намозини тугатганидан кейин Каъб унга: “Бақара ва Оли Имронни ўқидингми?”, деди. У: “Ҳа”, деди. Каъб: “Нафсим измида бўлган Зотга қасам, албатта, агар улар билан дуо қилинса, иккаласида

⁵⁴ Имом Муслим, Имом Термизий ва бошқалар Абу Умома Бохилийдан марфуъ холатда ривоят қилган.

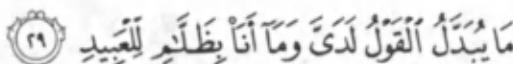
⁵⁵ Имом Термизий Абу Ҳурайрадан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

⁵⁶ Ибн Касир ва бошқаларнинг «Тафсир»ларида келган, Абу Довуд мурсал йўл билан ривоят қилган.

Аллоҳнинг ижобат бўладиган исми бор”, деди. У киши: “Менга унинг хабарини беринг”, деди. Каъб: “Йўқ, Аллоҳга қасам, сенга унинг хабарини бермайман. Агар хабарини берсам, у билан мен ҳам, сен ҳам ҳалок бўладиган бир дуони қилишинг мумкин”, деди⁵⁷.

Сулайм ибн Омирдан ривоят қилинади: «У Абу Умоманинг “Биродарингизга тушида тоғдаги узун, нотекис ёриқ оралиғида инсонлар кетаётгани, тоғ тепасида иккита яшил дараҳт: “Орангизда Бақара сурасини ўқиган борми? Орангизда Оли Имрон сурасини ўқиган борми?” деб нидо қилаётгани, агар бир киши “ҳа” деса, то осилгунича унга яшил шохлари билан яқинлашиб, уни тоғдан ўтказиб қўяётгани кўринди”, деяётганини эшилди⁵⁸».

Абу Имрондан ривоят қилинади. У Умму Дардонинг шундай деяётганини эшилди: «Куръон ёдлаганлардан бўлган бир киши... ўлди. ...Куръон ундан сурама-сурा чиқиб кета бошлади, Бақара ва Оли Имрон суралари тўлалигича қолди. Сўнгра Оли Имрон ундан чиқиб кетди ва Бақара сурасининг ўзи тўлалигича қолди. Унга:



“Менинг ҳузуримда сўз ўзгармас ва Мен бандаларга зулм қилувчи эмасман” (Қоф сураси, 29-оят) дейилди. У (Бақара сураси) гўё улкан булутдек бўлиб чиқиб кетди».

Абу Убайд айтади: «Ўйлайманки, Бақара ва Оли Имрон суралари уни муҳофаза қилиб ва унга улфат бўлиб, қабрида бирга қолди. Ва иккаласи у билан қолган Куръон сураларининг охиргилари бўлди»⁵⁹.

Оятул Курсий

1. «Ойларнинг саййиди Мұхаррам, кунларнинг саййиди жума, сўзларнинг саййиди Куръон, Куръоннинг саййиди эса

⁵⁷ Абу Убайд. «Фазоилул Куръон», 126-бет.

⁵⁸ Абу Убайд. «Фазоилул Куръон», 126-бет.

⁵⁹ Ўша манба, 127-бет.

Оятул Курсийдир. Оятул Курсийда элликта калима бўлиб, хар бир калимада элликта барака бордир»⁶⁰.

2. «Аллоҳ таоло Бақара сурасидаги

اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَقُّ الْقَيُّومُ

(Аллоҳ – Ундан ўзга илоҳ йўқ. У Ҳайй ва Қайюмдир) оятидан улуғроқ осмонни ҳам, ерни ҳам, жаннатни ҳам, дўзахни ҳам яратмаган»⁶¹.

Фойда: Суфён ибн Уяйна айтади: «Чунки Оятул Курсий Аллоҳнинг каломидир, Аллоҳнинг каломи эса махлуқ эмасдир. Ва Аллоҳнинг каломи Аллоҳнинг осмон ва ердан иборат махлуқотларидан улуғдир»⁶².

3. «Муҳаммаднинг нафси измида бўлган Зотта қасам, албатта, бу оятнинг – Оятул Курсийнинг тили ва иккита лаби бор, Аршнинг пойида Аллоҳ таолони улуғлайди»⁶³.

4. Муҳаммад ибн Ҳанафийядан шундай дегани ривоят қилинади: «Оятул Курсий нозил бўлганида, дунёдаги барча санамлар қулади, шунингдек, дунёдаги барча подшоҳлар йиқилиб, бошларидаги тожлари ерга тушди. Шайтонлар бир-бирига урилиб, қочиб, иблис олдига бориб, бунинг хабарини берган эди, у уларга сабабини қидиришни буюрди. Мадинага келишганида, уларга Оятул Курсий нозил бўлганининг хабари етди». Навф Бакколийдан: «Оятул Курсий Тавротда “Валийуллоҳ” деб номланади», дегани ривоят қилинади⁶⁴.

5. Абдурроҳман ибн Авф уйига кирганида, унинг тўрт бурчагида Оятул Курсийни ўқир эди. Бунинг маъноси – гўёки Оятул Курсий у кишининг тўрталла томонида қўриқчи бўлиб, уйининг бурчакларида туриб, шайтонларни ҳайдашини хоҳларди. Ибн Аббос (розияллоҳу анху): «Куръондаги энг улуғ оят Оятул Курсийдир», деганлар. Баъзи уламолар: «Чунки Оятул Курсийда Аллоҳнинг исми

⁶⁰ Дайламий «Муснадул Фирдавс»да Алидан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

⁶¹ Абу Убайд ва Ҳоким Ибн Масъуддан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

⁶² Имом Термизий «Куръон фазилатлари»да зикр қилган.

⁶³ Имом Муслим ва Абу Довуд Убай ибн Каъбдан ривоят қилган.

⁶⁴ Навф Бакколий уни ўқиган киши осмонлару ср мулкида «Азиз» деб чакирилишини айтган.

замир (олмошлар шаклида) ва зохир исм кўринишида ўн саккиз марта зикр қилинган», деганлар (Буларнинг барчаси Қуртубий «Тафсир»ининг 2-жуз, 185–186-саҳифаларидан олинган).

Исрo сураси

Кимки тонгда ёки кечқурун:

قُلْ أَدْعُوكُمْ إِلَهًا أَوْ أَدْعُوكُمْ رَحْمَنًا

(«Аллоҳга дуо қилинглар ёки Раҳмонга дуо қилинглар») оятидан (*Исрo сураси*, 110-оят) суранинг охиригача ўқиса, ўша куни ҳам, ўша кечаси ҳам унинг қалби ўлмайди⁶⁵.

Маъноси: «(Эй Мұхаммад!) Айтинг: «Аллоҳ, деб чорланғиз ёки Раҳмон деб чорланғиз. Қандай чорласангиз ҳам (жоиздир). Зеро, Унинг гүзал исмлари бордир». (Эй Мұхаммад!) Сиз намозингизни жуда жаҳрий (баланд овозда, ошкора) ҳам қилиб юборманг (токи мушриклар эшлитиб, Қуръонни ҳақорат қилмасинлар) ва ўта маҳфий ҳам қилиб юборманг (токи саҳобаларингиз тинглаб, фойдалансинлар). Шуларнинг (жаҳрийлик билан маҳфийлик) ўртасидаги йўлни истанг!»

Каҳф сураси

1. Каҳф сураси Тавротда «Тўсувчи» деб номланади, яъни, ўқувчиси билан дўзах ўртасига тўсиқ бўлади»⁶⁶.

2. «Ким Каҳф сурасини жума кечаси ўқиса, унга ўзи ва Байтул атиқ (Каъба) ўртасидаги масофани нур билан ёритади»⁶⁷.

Toҳo ва Ёsin суралари

«Жаннат аҳлидан Қуръон кўтарилади, фақат Тоҳо ва Ёsin мустасно»⁶⁸

⁶⁵ Дайламий Абу Мусодан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

⁶⁶ Байҳақий «Шуъабул имон»да Ибн Аббосдан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

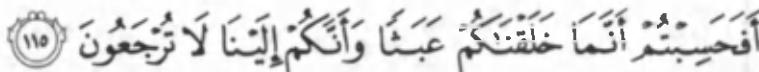
⁶⁷ Абу Мухаммад Доримий Абу Саъид Худрийдан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

⁶⁸ Ибн Мардавайх Абу Умомадан.

Бошқа бир ривоятда: «Жаннат аҳли (жаннатда) Куръондан фақат Тоҳо ва Ёсин сурасини ўқийди»⁶⁹, дейилади.

Мұғынун сураси

Абдуллоҳ ибн Масъуддан (розияллоху анху) ривоят қилинишича, у киши касал одамнинг қулоғига ўқиган эди, у согайиб кетди. Шунда Расулulloҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам) ундан: «Кулоғига нимани ўқидинг?» деб сўрадилар. У киши:



“Ёки сизларнинг гумонингизча, Биз сизларни беҳуда яратдиг-у, сизлар Бизнинг ҳузуримизга қайтарилмайсизми?!?” оятини охиригача ўқидим», деди. Расулulloҳ (соллаллоху алайҳи ва саллам): «Жоним Унинг измида бўлган Зотга қасам, агар киши аниқ ишонч билан буни тоққа ўқийдиган бўлса, тоғ йўқ бўлиб кетади», дедилар.

Ёсин сураси

Бурайдадан ривоят қилинади: «Қайси бир бемор ўлим тўшагида ётганида Ёсин сурасини ўқиса, токи жаннат қўриқчиси жаннатдан ичимлик келтириб, тўшакда ётган ҳолида унга ичирмагунича, ўлим фариштаси унинг жонини олмайди. Шунда у чанқоқ билмай жон беради ва фариштalar ҳавзига эҳтиёж сезмайди ҳамда чанқамаган ҳолда жаннатга киради».

Яхё ибн Абу Касирдан ривоят қилинади: «Ким Ёсин сурасини тонг отганда ўқиса, кеч киргунича хурсандликда давом этади, ким кеч кирганида ўқиса, тонгни хурсандликда оттиради».

Хатиб Алидан (розияллоху анху) ривоят қилади: «Ким Ёсинни ёзиб, сўнг (эзиб) исча, ичига минг ишонч, минг нур, минг барака ва минг ризқ киради ҳамда ундан барча ғам ва дардни суғуриб олади».

⁶⁹ Ибн Мардавайҳ Убай ибн Каъб ҳадисидан марфуъ ҳолда ривоят қилган.

Мулла Али Қорий «Ал-Асрор ал-Марфуъа»да ажойиб бир воқеани ҳикоя қиласы: «Шия мазҳабидаги бир одам ахли сунна мазҳабида бўлган бир шайхга етти қироатни ўқиб берди ва ўз юртига сафар қилди. Унга: «Қандай яхши иш қилдинг, агар айбинг бўлмаганида, шайхинг сени юқорига кўтарган бўларди», дейилди. У: «Ҳечқиси йўқ. Мен асалини еб, идишини ташлаб юбордим, холос», деди. Унинг ушбу сўзи шайхга етиб боргач, шайх барча қори шогирдларини чақириб, асални қайтариб олгунча Ёсинни ўқидилар. Тугатиб бўлишгач, шия мазҳабидаги ҳалиги одамнинг қалбидан барча қироатлар ўчиб кетди. Шундан сўнг у дарҳол шайх олдига келиб, бидъатидан тавба қилиб, ғафлатидан холос бўлди ва Аллоҳ унга Ўз раҳматини муяс-сар қилди».

«Оли Ҳо, Мим» («Ҳо, Мим» суралари)

«Ҳо, Мим»лар еттитадир. Жаҳаннам дарвозалари хам еттига. «Ҳо, Мим»нинг ҳар бири ушбу дарвозалар олдида туриб: «Ё Аллоҳ, ким менга имон келтириб, мени ўқиган бўлса, бу дарвозадан киргизмагин», дейди»⁷⁰.

Ар-Роҳман, Воқеа, Ҳадид суралари

Байҳақий ва Дайламий Фотима онамиздан (розияллоҳу анҳо) ривоят қиласы: «Ҳадид, Воқеа ва Ар-Роҳманни ўқувчи еру осмон фаришталари ичидаги “Фирдавсда яшовчи” деб чақирилади».

Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу) бетоб бўлди. Уни кўриш учун Усмон (розияллоҳу анҳу) келди ва: «Нима шикоятинг бор?» деб кўнгил сўради. Абдуллоҳ: «Гуноҳимдан шикоят қиласан», деди. Усмон: «Нима истайсан?» деб сўради. Абдуллоҳ: «Раббимнинг раҳматини», деди. Усмон: «Табиб чақирирайми?» деб сўради. Абдуллоҳ: «Табибнинг Ўзи мени бемор қилди», деди. Усмон: «Нима келтиришларини буюрайинми?» деди. Абдуллоҳ: «Ҳеч нарса керакмас», деди. Усмон: «Ҳеч бўлмаса, сендан кейин қизларингга...» деди. Абдуллоҳ: «Қизларимнинг

⁷⁰ Байҳақий Халил ибн Муррадан мурсал ҳолда ривоят қилган.

факир бўлиб қолишларидан хавотир оляпсанми? Мен ўга ҳар куни кечкурун Воқеа сурасини ўқиб туришлади буюрдим. Мен Расулуллоҳнинг (соллаллоҳу алайҳи саллам) “Ким Воқеа сурасини ҳар кеча ўқиса, унга ҳеч қачон йўқчилик етмайди”, деганларини эшитганман”, деди».

«Агар нафсингда бирор васвасани сезсанг,

٢٠
هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّهِيرُ وَالبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

«У Аввал, Охир, Зоҳир ва Ботиндир. У барча нарсани билгувчидир», (Ҳадид сураси, 3-оят) дегин»⁷¹.

Абдуллоҳ ибн Масъуддан ривоят қилинади: «Пайғамбарга (алайҳиссалом) ўқиб бердим ва ушбу:

لَرَ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ ...

«Агар биз ушбу Куръонни бирор төғ узра нозил қилганимизда эди...» (Ҳашр сураси, 21-оят) оятига етганимда: «Қўлингни бошингга қўй! Чунки Жаброил (алайҳиссалом) буни олиб тушганида менга: “Қўлингни бошингга қўй, зеро, бу ўлимдан бошқа ҳар қандай дардга шифодир”, деган”, дедилар».

Мулк сураси

Вафот қилган киши маййти атрофига оловлар ёқилади ва агар майийтнинг ўзи билан олов ўртасига тўсиқ бўладиган амаллари бўлмаса, ҳар қайси олов бир четдан уни «ея» бошлайди. Агар Куръондан ўттиз оятли сура (Мулк сураси)дан бошқа ҳеч нарса ўқимаган киши вафот қилса, бу сура унинг бош тарафидан келиб: “Бу мени ўқир эди”, сўнг оёқлари тарафидан келиб: “Бу мени қоим қилар эди”, сўнг қорни тарафидан келиб: “Бу мени ёдлаган эди”, дейди ва најот беради⁷².

⁷¹ Абу Довуд Ибн Аббосдан (розияллоҳу анху) мавқуф холда ривоят қилган.

⁷² Абу Убайд ва Ибн Зурайс Абдуллоҳ ибни Масъуддан (розияллоҳу анху) мавқуф холда ривоят қилган.

Байиина сураси

Шубҳасиз, Аллоҳ таоло

لَمْ يَكُنْ أَذْبَنْ كَفَرُوا

«Лам якуниллазийна кафару»нинг қироатини эшитади ва: «Бандам, хурсанд бўл! Иззатимга қасам, дунё ва охиратда ҳар қандай ҳолатда ҳам сени унутмайман ва сен учун рози бўлгунингча жаннатдан жой тайёрлайман», дейди⁷³.

Ихлос сураси

Жаброил (алайҳиссалом) Табукда тушиб: «Ё Расулуллоҳ, Муовия Музаний Мадинада вафот этди. Унга намоз ўқишингиз учун ерни букиб берайми?» деди. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ҳа”, дедилар. Шунда Жаброил (алайҳиссалом) икки қаноти билан ерга ва тоғ чўққиларига урган эдилар, ер итоат қилди ва унинг тобути кўрсатилди. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) унга намоз ўқидилар. Ортларида фаришталар икки сафга тизилишди, ҳар бир сафда етмиш минг фаришта бор эди. Ўқиб бўлиб, “Таржиъ”ни (Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун) айтдилар. Сўнг: “Бударажага нима сабабли эришди?” деб сўрадилар. Жаброил (алайҳиссалом):

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

“Кул ҳуваллоҳу аҳад”ни яхши кўргани ва уни келганда ҳам, кетганда ҳам, турганда ҳам, ўтирганда ҳам – ҳар бир ҳолатда ўқигани учун”, дедилар»⁷⁴.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): «Ким уч нарсанни имон билан адo этса: қотилни афв қилса, маҳфий равишда бировнинг қарзини тўласа ва ҳар фарз намозидан сўнг “Кул ҳуваллоҳу аҳад”ни ўн марта ўқиса, жаннатнинг хоҳлаган эшигидан киради ва хоҳлаган хурга уйланади», дедилар.

⁷³ Абу Мусо Мадиний ва Ибн Асирлар Матор Музнийдан ривоят қилган.

⁷⁴ Табароний Анасадан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

Шунда Абу Бакр (розияллоху анху): “Биттасини қилса-чи, эй Аллоҳнинг Расули?” деб сўрадилар. У зот: “Биттасини қилса ҳам”, дедилар⁷⁵.

Бир киши Набийнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳузурларига келиб, камбағаллиги ва ноҷорлигидан шикоят қилди. Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) унга: «Қачон манзилингга кирсанг, одам бўлса-бўлмаса, салом бергин, сўнг менга салом йўллагин ва “Кул ҳуваллоҳу аҳад”ни бир марта ўқигин», дедилар. Ҳалиги киши шундай қилди. Натижада, Аллоҳ таоло унга шударажада ризқ бердики, ҳатто қўшниларию қариндошларига ҳам мўл-кўлчилик ёғилди⁷⁶.

«Ким “Кул ҳуваллоҳу аҳад”ни ҳар куни эллик марта ўқиса, қиёмат куни: “Тур, эй Аллоҳни мақтовчи! Жаннатга кир!” дейилади»⁷⁷.

«Ким вафот билан ниҳоя топадиган касаллигига “Кул ҳуваллоҳу аҳад”ни ўқиса, қабрида фитналанмайди, қабр сиқишидан омонда бўлади ва фаришталар уни қўлидан тутиб, Сирот кўпригидан жаннатга олиб ўтади»⁷⁸.

«Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Тўпланинглар! Мен сизларга Қуръоннинг учдан бирини ўқиб бераман”, дедилар. Тўпланадиганлар тўпланди, сўнг Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) чиқиб, “Кул ҳуваллоҳу аҳад”ни ўқидилар-да, кириб кетдилар. Шунда хаммамиз бир-биrimизга: “Бу самодан келган хабар бўлса керак, шунинг учун кириб кетдилар”, дедик»⁷⁹.

– Айрим уламолар: «Бу Қуръоннинг учдан бирига тенглигига сабаб унда Аллоҳнинг ~~الْفَكَهُ~~ Сомад исми борлигидир, чунки бошқа сураларда бу исм топилмайди», дедилар. Шунингдек, ~~أَكْثَرُ~~ “аҳад” борлиги учундир.

– Баъзилар: «Қуръоннинг ўзи учга бўлингани учун: учдан бири ҳукмлар, учдан бири ваъда ва ваъидлар (қайтариқлар), яна учдан бири исм ва сифатлардир.

⁷⁵ Абу Яъло Мұясилий Жобирдан (розияллоху анху) ривоят килган.

⁷⁶ Ҳофиз Абу Мусо Мадиний Сахл ибн Саъдан ривоят килган.

⁷⁷ Табароний Жобир ибн Абдуллоҳдан ривоят килган.

⁷⁸ Табароний ва Абу Нуъайм Абдуллоҳ ибн Шиххирдан ривоят килган.

⁷⁹ Мұслим Абу Ҳурайрадан (розияллоху анху) ривоят килган.

“Кул хуваллоҳу аҳад” шу уч бўлакнинг бири, яъни исм ва сифатлар бўлагидир. Шу маънода бу сурә Ихлос деб номланади», дейдилар.

Ихлос ва Муаввизатайн суралари

«Ким жума намозидан кейин имом салом берган пайтда гапирмай туриб, “Кул хуваллоҳу аҳад” ва “Муаввизатайн”ни⁸⁰ ўқиса, шу жумадан келгуси жумагача ўзига, молига ва болаларига Аллоҳ кафил бўлади»⁸¹.

⁸⁰ Муаввизатайн – Фалак ва Нос суралари.

⁸¹ Абу Убайд ва Суютий Ибн Шихобдан ривоят қилган.

ТҮРТИНЧИ БОБ

ҚУРЬОН ЁДЛАШДА АҲАМИЯТ БЕРИЛАДИГАН ЖИХАТЛАР

Қуръони каримни тез ва осон ёдлашда аҳамият бериладиган асосий жиҳатларни шу соҳанинг етук олимлари ўз асарларида ёзиб қолдирганлар.

1. Куръон ёдлашда ёшнинг муҳимлиги: Олимлар тақрибан беш ёшдан йигирма уч ёшгача давр ёдлаш ниҳоятда осон, ёддан чикариш эса секин бўладиган ёш эканини ҳисобга олиб, «Куръон ёдлашда олтин давр» деб номлаганлар. Аммо йигирма уч ёшдан кейин инсонда ёдлаш қобилияти сусайиб, тушуниш малакаси ортганлигидан, бу ёшда ёдлаш жуда суст, унутиш эса жуда тез бўлар экан. Шунинг учун юкорида зикр қилинган ёшлиқ дамларидан унумли фойдаланиб қолиш зарур экан. Лекин бу йигирма уч ёшдан кейин ёдлай олмайди, дегани эмас, балки бундан мақсад киши қанчалик ёш бўлса, ёдлаш қобилияти шунчалик кучли ва мустаҳкам бўлишини таъкидлашдир.

Имом Абу Ҳанифа қироат илмини Имом Осимда ўқиб ўрганди. У кишининг ўзларига хос қироатлари йўқ эди, яъни Имом Осим қироатида ўқир эдилар. Кейинчалик Имом Абу Ҳанифа катта ёшга кириб, фикҳ илмида пешқадам бўлганларида Имом Осим Абу Ҳанифа ҳузурларига фикҳни ўргангани келиб: «Сиз бизнинг олдимизга ёшлигинизда келган эдингиз, биз эса сизнинг ҳузурингизга қариганда келдик», деган эканлар⁸².

2. Куръон ёдлаш учун муносиб вақт: Олимлардан бири: «Ёдлаш учун энг муносиб вақт саҳар, баҳс учун мос пайт тонг отган вақт, китобат учун мос пайт куннинг ўртаси, мутола ва музокара учун эса кечаси», деган эди⁸³.

3. Куръон ёд олиш учун жой тайёrlаш: Куръони каримни енгил ёд олишга ёрдамчи бўлган омиллар қуйидагилар: таҳоратли бўлиш; қиблага қараб хушуъ-хузуъ, виқор ва суку-

⁸² Абу Убайднинг «Куръон фазилатлари» номли асарининг ҳошиясида билгани. 216-бет.

⁸³ «Чиройли сўзлар» асарининг 186-бети.

нат билан ўтириш; ўтирган жой кўзга ташланмайдиган бўлиши, нақшинкор, зийнатланган ва чалғитадиган нарсалар билан жиҳозланган бўлмаслиги; тоза, боҳаво бўлиши; жуда кенг, дараҳтзор, боф бўлмаслиги ва тинч бўлиши мақсадга мувофиқдир.

4. Такрорлаш ва қайта ўқиш: Бир оятни такрорлаш ва қайта ўқиш ўша оятни чиройли адо қилиш ва яхши ёдлашнинг асоси ҳисобланади. Бишр ибн Суррий: «Оят бамисоли хурмодир: қанча кўп чайналса, шунча мазаси чиқади», деган эди. Бу гап Абу Сулаймонга айтиб берилганида, у: «Ровий тўғри гапирибди, сизлардан айримлар бир сурани бошласа, уни охирига етказишни хоҳлайди», деган эди⁸⁴.

Куръони каримни ёдлашда оятларни такрорлаш асосий омил ҳисобланади. Чунки такрорланган нарса яхши ёдда қолади.

Куръон ёдлашда фақат оятларни тушунишга таянибгина қолмасдан, балки ўша оятларни қайта такрорлаш керак бўлади. Чунки тил оятларни такрорлашга ўрганса, ёдланган оятлар зеҳн панд берган пайтда ҳам ўз-ўзидан тилга кела бошлайди⁸⁵.

Ҳар бир нарсани ёдлаш учун уни кўп-кўп такрорлаш керак. Ўртача зеҳнли талаба бир оятни уч мартадан ўн мартағача такрорлашда ёд олса, ўткир зеҳнли талаба ўша оятни икки мартада ёдлаши мумкин. Шунингдек, зеҳни паст талаба эса, бир оятни ўн мартадан ўттиз мартағача такрорлаш орқали ёд олади.

Булардан ташқари, оятларни такрорлаш натижасида кўплаб яхшиликларга эришилади. Чунки Аллоҳ таоло Куръоннинг бир оятига ўнлаб ва ҳатто беҳисоб ажрлар берилишини ваъда қилган. Шундай экан, бир оятни ёдлаш, хатоларни тўғрилаш, қайта такрорлаш ва устозга ўқиб бериш асносида қанча марта такрор ўқилса, шунча савоб берилади. Демак, Куръон оятларини такрорлагандা, яхшиликларни битувчи фаришталар ўша савобларни қорининг номай аъмолига битиб борадилар, Аллоҳ таоло ҳузурида унинг исмини зикр қиласидилар. Куръон оятларини такрорлаш билан

⁸⁴ «Бурхон фи улумил Куръон» асарининг 1/471-бети.

⁸⁵ «Чиройли сўzlар» асарининг 89–90-бетлари.

қори жаннат неъматларига зришади ва олий даражаларга кўтарилади.

5. Куръон ёдлаш вақтида қироатни ошкор ва овозни баланд қилишнинг афзаллиги:

Куръон ёдлашни хоҳловчи киши ёдлаётган нарсасини такрор ўқиётганида овозини баландлатиб ўқиши лозим. Чунки бунда кўпроқ ҳиссиёт аъзолари иштирок этади ва ёдлаш ҳам мустаҳкам бўлади. Зоро, эшитиш аъзоси бўлмиш қулоқ кўриш аъзоси бўлган кўздан кўра қалбга кучлироқ таъсир ўтказади. Шунинг учун ҳам кўр кишиларнинг ёдлаши бошқаларга нисбатан тезроқ, мустаҳкамроқ ва афзалроқ бўлади. Абу Ҳомид Ғаззолий ўз дўстларига қарата: «Агар дарс қилсангиз, овозларингизни баландлатинг, чунки бу мустаҳкам ёдлашда ва уйқуни қочиришда муҳимдир», дер эдилар. Шунингдек, у киши: «Паст овозда ўқиш тушунишда, баланд овозда ўқиш эса, ёдлашда муҳим»⁸⁶ деганлар.

6. Ҳайз кўрган аёлнинг Куръонни эшитиши, кўриши ва қалб билан такрорлаш услуги: Агар аёл киши ҳайз кўрган бўлса, Куръонни ёдидан чиқариб қўймаслиги учун уни эшитиши, шунингдек, қалвидан ўтказиши ҳам мумкин. Шу билан бирга, Мусҳафга уни ушламасдан ва сўзларини талаффуз этмасдан ҳам қараши жоиздир. Тўрт мазҳаб имомлари наздида, ҳайз ва нифос кўрган ва жунуб кишига Мусҳафни ушлаш ножоиз ҳисобланади. Аммо Абу Ҳанифа, Шофиъий ва Имом Аҳмаднинг (рахматуллохи алайхилар) наздида, ҳайз ва нифос кўрган аёлга мусҳафни ўқиш мумкин эмас. Имом Молик эса бундай кишиларга шайтон ва жинлардан ҳимояланиш мақсадида Куръондан озгинасини ўқишни жоиз, деб билган.

7. Куръонни яхши ёдлаган устоздан оғзаки ўрганиш: Куръони каримни ёдлаш жараёнидаги асосий рукнлардан бири уни фақатгина ёдлаш билан кифояланмасдан, балки бир устоздан ўрганишдир. Агар шундай қилинмаса, ўқувчнинг хато қилиш эҳтимоли бор. Бу эса ушбу соҳанинг мутахассис олимлари айтган: «Илмни “сухуфий” – фақат китоб кўрган кишидан ва Куръонни “мусҳафий” – Куръонни бирор

⁸⁶ «Чиройли сўзлар» асарининг 74–75-бетлари.

устозга мурожаат қилмасдан, Мұсхафдан ўрганған кишидан ўрганмагин!» деган ҳикматли сүзнинг айни маъносидир. Бу, сен илмни фақат китоблардан, Куръони каримни эса яхши ўзлаштирган бирор қоридан ўтказмасдан, ўзича ўрганған кишидан ўрганмагин, деган мазмундадир.

8. Нафл ибодатларда маҳфий ва қалбдан тиловат қилиш: Қори нафл ва тарових намозларида Қуръонга қараб тиловат қилиш ножоиз деб эътиқод қилмоғи лозим. Ҳанафий мазҳабига кўра, маҳфий ва қалбдан кироат қилиш керак бўлади.

9. Қуръон ёдлашда сабоқ оз бўлса ҳам, давомийликка эътибор қаратиш: Қуръон ёдлашда энг муҳим саналган ишлардан бири – уни ҳар куни ўқишини канда қилмаслиқдир. Қори қаттиқ касал бўлганида ҳам, ҳатто энг яқин кишилари оламдан ўтган кунларда ҳам бу режага вақт ажратиши керак. Чунки Қуръон ўқилмасдан ўтган бир кун бир неча куннинг баракаси кетишига сабаб бўлади.

Шунингдек, корининг кунлик Қуръон ёдлашида тартиб, сабр, сабот ва доимийликнинг ўрни бекиёсдир. Зоро, Расулуллоҳ (алайҳиссалом) бир ҳадисларида: «Аллоҳ таолога амалларнинг энг маҳбуброғи, гарчи оз бўлса ҳам, давомлироғидир», деганлар.

Инсонда мавжуд иқтидорлардан бири ёд олиш бўлиб, агар киши бу қобилиятни ёдлаш ва маълумотларни қайта ишлашга йўналтиրмасдан, ўз ҳолига ташлаб қўйса, иш фаолияти сусайиб, дангаса бўлиб қолади.

БЕШИНЧИ БОБ

ҚУРЬОНИ КАРИМНИ ЁДЛАШГА ОИД ҚИРҚТА ҚОИДА ВА КҮРСАТМА

Куръони каримни ёдлашда фойда берадиган қоидаларни юкоридаги тавсияларимизда турли ўринларда умумий ҳолда шарҳлаб ўтдик. Энди уларни тартиб билан санаб чиқамиз.

Ушбу қоида ва күрсатмалар икки қисмдан иборат:

Биринчи қисм: Куръони каримни ва барча илмларни ёдлаш амали мутлақ, умумий, асосий 6 қоидадан иборат:

1. Илтижо. 2. Ихлос. 3. Тақво. 4. Аллоҳдан кўрқиши.
5. Аллоҳнинг Китобига амал қилиш. 6. Беш вақт намозга риоя қилиш.

Иккинчи қисм: Куръони каримни ёдлашга хос 34 қоида ва усул. Улар орасида қилиниши лозим бўлган руки ва воҷиботлар ҳам, қўшимча қилинса яхши бўладиган ёрдамчи вазифалар ҳам бор.

Қирқта қоида ва кўрсатмалар қўйидагилардан иборат:

Таҳажҷуд намози пайтида Аллоҳ азза ва жаллага илтижо қилиб ёлвориш.

Ҳифз амалиётига хос дафтар тутиш.

Ҳиммат ва ғайратни қўзғатиш.

Моҳир устозни танлаб, Куръонни ундан оғизма-оғиз ўрганиш ва Мусҳафнинг ўзи билангина чекланмаслик.

Ёдлаш учун муносиб жой танлаш.

Амалда Аллоҳ таолога ихлосли бўлиш ва холис ният қилиш, у ҳам бўлса, Аллоҳ таолонинг розилигини исташдир.

Устозга ҳам, Мусҳафга ҳам бирдек одоб ва эҳтиромда бўлиш.

Куръони каримни ёдлагандан кейин унтиш тўғрисида келган қаттиқ ваъидларни ҳис қилиш.

Куръонни ёдлагандан кейин эсдан чиқариш гуноҳи кабиралардандир, деб эътиқод қилиш.

Хато қилинган ўринларни белгилаб қўйиш.

Ёдлаш учун энг афзал ёш – 5 ёшдан 23 ёшгача эканини эътиборга олиш.

Битта нусхадаги Мұсҳаф билан чекланиш.

Хар иили таровиҳ намозида хатм қилишни ва (кундалик) намозларда ўқиши лозим тутиш.

Кундалик вазифани тайёрлаш.

Кундалик тақрорлашни йўлга қўйиш.

Бир-бирига ўхшаш оятларни жамлаш.

Юз марта тақрорлаш билан хатони тузатиш.

Ёдлаш амалиётидаги атамалар билан танишиш.

Ёдлаш учун муносиб вақтни танлаб, ўзгармас, событ вақтни белгилаб олиш.

Тақво қилиш ва маъсиятлардан четланиш.

Тақрорлаш ёдлашнинг асосидир, қанчалик кўп тақрорланса, хотирада шунчалик мустаҳкамланади.

Нафл намозларда ёддан ўқиши. Нафл ва таровиҳ намозларида Мұсҳафга қараб ўқиши жоиз эмаслигига эътиқод қилиш.

Вақтни тартибга солиш.

Ўтириш ҳолати.

Куръонни ёдлаётган вақтда овозни кўтариб, жаҳрий қироат қилиш.

Тартибли силсила ва гарчи оз бўлса-да, узмасдан, давомли тайёрлаб бориш.

Кундалик янги дарсни белгиланган услубда Фотиха сураси каби мустаҳкам ёдлаш.

Махфий ва ошкор ҳолда ҳам Аллоҳ таолодан қўрқиши.

Куръон ёдлаш дуосини эсдан чиқармай, тақрорлаб туриш.

Аниқлаб олинган хато ўринларда умр давомида яна хато қилиш эҳтимоли эшигини ёпиш.

Куннинг камида саккиз соатини ёд олишга сарфлаш.

Хайз кўрган аёл мурожаға (тақрорлаш)ни эшитиш, кўриш ва қалбдан ўтказиш воситаси илиа бажариши.

Ёд олиш жараёнида устозни алмаштирумаслик.

Аллоҳ таолонинг Китобига амал қилиш.

Куръонни ёдлаш осон, айни пайтда тез «қочиб кетувчи» эканини унутмаслик.

Хар кечада Бақара сурасининг ўнта оятини қироат қилиш.

Кундузги вирд-вазифаларни тунда таҳажҷуд намозида ўқиши.

Беш вақт фарз намозларини биринчи тақбирга етишиш билан масжидда жамоат бўлиб ўқиши тарк қиласлий.

Кунлик шахсий тиловат вирди (вазифаси)да бардавом бўлиш.

Ёдлаш амалиётида ва овозни гўзаллаштиришда ёрдам берадиган неъматларни истеъмол қилиш.

Ушбу киркта қоиданинг тафсилотлари қуидагича:

Биринчи қоида: таҳажҷуд намози пайтида Аллоҳ азза ва жаллага илтижо қилиб ёлвориш. Ёдлаш машаққатлари арзимас даражада бўлишининг асосий сири ва йўли Аллоҳ таолога ёлвориш, тазарру қилишдир. Аллоҳ таолога ёрдам сўраб, суюниб дуо, зикр билан илтижо қилиш ҳар қандай қийинчиликни осонлаштиради. Ёдлаш оғирлик қилса, нафсада малоллик, безиш, заифлик сезилса, Аллоҳга илтижо қилинсин, сахар вақтлари йўл очишини умид килган ҳолда тазарру билан, йиглаб, ёрдам сўралсин. Ана шунда Аллоҳ таоло Куръони каримни ёдлашда янги файрат беради.

Иккинчи қоида: хифз амалиётига хос дафтар тутиш. Куръонни ёдлаш асносида хос дафтар тутилиб, унга ҳар куни дарс, дарсия, мурожаъа (такрорлаш) ва шахсий вирд (вазифа) кун-санаси билан батафсил қайд қилиб борилади⁸⁷.

Учинчи қоида: химмат ва гайратни қўзгатиш. Химмат ва гайратни, интилишни кучайтириш, ёдлашга ҳақиқий рағбат қилиш Куръон ва бошқа илмларни ёд олиш шартларидан хисобланади. Мусулмонни Куръонни ёдлашга гайратлантириб юборадиган омиллар қайсилар? Шубҳасиз, устознинг шогирдини шижоатлантириб ва тақдирлаб туриши унинг ёдлашга бўлган иштиёқини оширади. Мусулмонни Аллоҳнинг ризолигига эриштирадиган энг улуғ восита эса Куръони каримдир. Куръон ёдловчи одамга Аллоҳ таоло тайёрлаб қўйган ажру савоблар, шу билан бирга, бу дунёда ҳам, охиратда ҳам бериладиган олий даражаю ҳасанотлар мусулмон киши учун сир эмас. Мана шунинг ўзи ёшу қари Куръонни ёдлашга рағбат қилишига етарлидир. Ахли Куръон учун ваъда қилинган улуғ ажр, буюк фазлни ҳис қила олишдан иборат омиллар инсонни ҳамма мешаққатларни енгиб ўтган ҳолда уни

⁸⁷ Кейинги бобда бу ҳакида батафсил маълумот берилади.

ёдлашга интиладиган қилиб қўяди. Ёдлашга бўлган иштиёқ бир маромда давом этмайди, балки кундан-кунга зиёда бўлиб бораверади. Натижада, ёд олиш борган сари осонлашади, ёдлаш силсиласи узилмасдан ниҳоясига етади. Хуллас, ёдлашга киришган инсонда бу ишга рағбат ва иштиёқ, фикрий ва маънавий завқ, қалбнинг Қуръон билан доимий алоқаси олий бўлмоғи лозим. Ана шунда Қуръони каримни ёдлаш жуда осон кечади.

Ҳимматни уйғотадиган услублардан яна бири фазилатли ишларга далолат қилувчи ҳадисларни билиш, Қуръонни ёдлаш борасидаги ҳикоя ва қиссаларни мутолаа қилиб туришdir.

Тўртинчи қоида: можир устозни танлаб, Қуръонни ундан оғизма-оғиз ўрганиш ва Мусҳафнинг ўзи билан-гина чекланмаслик. Қуръони каримни ёдлаш амалиётидаги асосий рукнлардан бири талабани ёдлашдаги энг мақбул йўлга йўллаб, қироатини тажвид қоидалари асосида тузатиб турадиган устоз билан боғланишdir. Чунки Қуръон эшитиш ва оғизма-оғиз ўрганишга суюнади. Мустақил равища ёдлашдан сакланиш лозим. Акс ҳолда, устоз назоратисиз қироатда хато қилмасликка кафолат йўқ. Танланган устозда қўйидаги тўртта шарт топилиши зарур:

Қуръони каримни тўла ёдлаган ҳофиз бўлиши.

Хифз ва тажвид қоидаларида мутқин (пухта) бўлиши.

Ижозат олган, яъни шайхи томонидан берилган шаҳодати ва ижозати бўлмоғи.

Устозда Қуръон устозлар силсиласи орқали, уларнинг йўллари билан етиб келаётган, Пайғамбаримизга (соллаллоҳу алайхি ва саллам) муттасил боғланадиган санад бўлмоғи.

Зарнужий айтади: «Ҳаким талабасидан бирига йўл кўрсатиб, шундай дебди: «Агар Бухорога борсанг, устоз танлашга шошилмагин. Икки ой туриб, яхшилаб фикр қил-да, кейин бир устозни танла. Чунки, агар бир олимнинг олдига дарров борсанг-у, кейинчалик унинг дарси сенга маъқул келмай, уни тарк қилиб, бошқасига борсанг, сен учун таълим олиш баракотли бўлмайди. Шунинг учун устоз танлашда икки ой муддатда фикр қилгин».

Бешинчи қоида: ёдлаш учун муносиб жой танлаш. Ёдлашнинг ўз ўрни бор, Қуръони каримни ёд оловчи уни ло-

зим тутиши керак бўлади. Ёдлаш учун энг яхши жой: паст бўлмаган, баландрок жойлар; чалғитувчи нарсалардан узок ҳар қандай жой. Кўкаламзор ёки денгиз бўйларида ёхуд келди-кетди кўп бўладиган жойларда ёдлаш яхши эмас. Чунки бундай жойлар кўп ҳолларда қалб хотиржамлиги ва қалб соғлигини ман қиласидан нарсалардан холи бўлмайди.

Ибн Жавзий айтади: «Денгиз бўйи ва кўкаламзорда ёдламасин. Зоро, у жойлар қалбни машғул қиласиди». Шунингдек, шовқин-сурондан узоқ, тинч, осуда жой танланиши лозим.

Олтинчи қоида: амалда Аллоҳ таолога ихлосли бўлиш ва холис ният қилиш, у ҳам бўлса, Аллоҳ таолонинг розилигини исташдир.

1. Ихлос – Аллоҳ таоло тарафидан бўлган ички тавфиқ ва қалбни очиш. Қуръонни ёдлашида Аллоҳ таолонинг розилигидан бошқа ҳеч нарса қасд қилинмайди. Мана шу ҳақиқий ниятнинг баракоти билан Қуръон ёдлашнинг ажри, гарчи ёдлаш асносида вафот этиб қолса ҳам, мукаммал қилиб берилади. Фақат битта шарти бор, жон бераётган вақтда ёдлаш узилмасдан, мунтазам равишда давом этаётган бўлиши лозим.

2. Солиҳ бир инсон ҳақида ҳикоя: У зот шундай деди: «Бир куни тунда саҳар вақтига яқин йўл бўйидаги хонамда Тоҳо сурасини ўқир эдим. Тугатиб бўлгач, енгил мудроқ босди. Шунда осмондан бир инсон тушди, қўлида бир сахифа. У кўзим олдида сахифани очган эди, қарасам, Тоҳо сураси. Ундан олдида калимадан бошқа ҳамма калима остига ўнта хасанот битиб қўйилган. Мен ўша битта калима ости ўчирилганини, унинг остида ҳеч нарса йўклигини кўриб: “Аллоҳга қасамки, бу калимани ҳам ўқидим, нега савобини кўрмаяпман?” дедим. Шунда у инсон: «Тўғри, сен ўқидинг, биз савоб ёзган эдик. Бироқ Арш томонидан бир нидо қилувчининг “Унинг савобини ўчиринглар!” деган нидосини эшишиб, уни ўчиридик», деди. Мен уйқумда йиғлаб: «Нега бундай қиласигиз?» деб сўрадим. “Бир киши ўтиб кетаётган эди, у сабабли ушбу калимада овозингни кўтардинг, натижада савоби кетди”, деб жавоб берди».

3. «Куръонни уч тоифа инсон ўрганади: а) у туфайли олқыш оладиган; б) у билан тирикчилик қиладиган; в) уни Аллохнинг розилиги учун ўқийдиган»⁸⁸.

4. «Куръонни уч тоифа ўқийди: мўмин, мунофик, фожир». Ривоят қилаётган Башир деди: «Валиддан: “Бу уч тоифани қандай тушунамиз?” деб сўрадим. Шунда Валид: “Мунофик Куръонга ишонмайди; фожир у билан тирикчилик қилади; мўмин унга иймон келтиради”, деди»⁸⁹.

5. «Айюб Сахтиёний қачон ҳадис айтса, қалби эриб, кўзидан ёш оқар ва бурнини тортиб: “Жуда қаттиқ шамоллабман”, дер эди. Билсак, у йифисини яшириш учун “шамоллагани”ни баҳона қиласр экан».

6. Довуд ибн Абу Ҳинд кирқ йил рўза тутган, лекин оиласи билмаган. У косиб бўлиб, нонуштасини ўзи билан бирга олиб кетиб, йўлда садақа қилиб юборар ва Шомда уйга қайтиб, ифтор қиласр эди.

7. Ҳасан Басрий Ҳарамда катта бир мажлис аҳлига ҳадис ёздираётган Товуснинг ёнидан ўта туриб, унинг қулоғига: «Агар нафсингда фахрни ҳис қилаётган бўлсанг, бу мажлисдан тур!» деган эди, у дарҳол туриб кетди.

8. Аллоҳ таоло: «Бас, кимки Парвардигори билан мулоқотда бўлишдан умидвор бўлса, у ҳолда эзгу амал қилсин ва Парвардигорига ибодат қилишда ҳеч кимни (Унга) шерик қилмасин»⁹⁰, деган. Бу амал қабул бўлишининг икки шартидир. Шу икки шарт тўла топилмагунча, амал қабул килинмайди. Биринчиси: “солиҳ амал қилсинг”. Амал Набийнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) суннатларига эргашиш ва динга бидъат аралаштирмаслик билангина солиҳ бўлади. Иккеничиси: “Рабби ибодатига ҳеч кимни шерик қилмасин”, яъни, амални фақат Аллоҳнинг розилиги учун қилиш ихлос бўлади.

9. «Ким охират ишини дунё учун қиласа, охиратда унга насиба йўқ»⁹¹.

10. Фузайл ибн Иёз айтади: «Одамлар сабабли бир ишни тарқ қилиш риёдир. Одамлар сабабли бир ишни қилиш ширк-

⁸⁸ Абу Саъид Худрийдан (розияллоҳу анху) марфуъ.

⁸⁹ Аҳмад. «Муснад», Саҳл ибн Саъдан (розияллоҳу анху).

⁹⁰ Қаҳф сураси, 110-оят.

⁹¹ Аҳмад ва Ҳоким Убай ибн Каъбдан (розияллоҳу анху) ривоят килган.

дир. Ихлос эса, Аллоҳ таоло сени бу икковидан саклашидир. Агар инсон ўзига одамларнинг мулоҳазалари, гумонлари йўлидан эҳтиёт бўлиш эшигини очса, унга бу дунёнинг яхшилик эшиклари ёпилмайди. Бироқ ўзининг дини учун мухим катта нарсани йўқотган бўлади. Бу солиҳлар дини ҳам, уларнинг йўли ҳам эмас.

11. Қачон ихлос бир амал билан аралашса, у Аллоҳ наздида ҳам, одамлар наздида ҳам мақбул бўлади.

12. Имом Шофиъий айтади: «Қанийди, одамлар бу илм (яъни у кишининг илми)ни олсалар-у, ундан бирорта ҳарфни ҳам менга нисбат бермасалар».

13. Суфён ибн Уяйна: «Ҳар қандай олимнинг дарс мажлиси кенгайиб кетса, ўзида фахр ҳис қиласди», дер эди. У мажлисни уч томонга бўлиб қўяр эди. Бир куни бўлишни унтибди, қараса, мажлис катта бўлиб кетибди. Шунда қўрқканидан, ўрнидан даст туриб: “Ўзимиз сезмаган ҳолда Аллоҳ бизни олибди (жазолабди)”, деди.

14. Юсуф ибн Асбот айтади: «Аллоҳ таоло пайғамбарларидан бирига ваҳий қилиб: “Қавмингга айт, ўз амалларини инсонлардан яширсинлар, Мен уларнинг ҳолларини ошкор қилиб қўяман”, деди».

15. Иброҳим Таймий айтади: «Мухлис киши ўз яхшиликларини худди ёмонликларини яширгандек яширади».

16. Бишр Хофий айтади: «Биз кабиларга солиҳ амалларимизни ошкор қилиш тӯри бўлмайди. Риё аралашган амал қандай амал бўлиши мумкин?! Биз кабилар амалларимизни яширганимиз яхшироқдир».

17. Бишр Хофий айтади: «Исадан (алайҳиссалом) бизга етиб келишича, у киши ҳаворийларига: “Агар сизлардан бирортангиз рўза тутган бўлса, боши ва соқолига ёғ суртсин ва лабига ҳам суртиб олсин, кўрганлар рўздор деб ўйламасинлар”, дер эди».

18. Абу Умома саждада йиғлаётган бир кишининг олдиндан ўтаётиб, унга: «Мана шу ишинг уйда, инсонлар кўрмайдиган тарзда бўлганида, қандай яхши бўлар эди!» деди.

Еттинчи қоида: устозга ҳам, Мусҳафга ҳам бирдек одоб ва эҳтиромда бўлиш. 1. Устозга нисбатан одобли бўй

лиш, уни тақдирлаш ва ҳурмат кўрсатиш ниҳоятда мухим-дир. Унга нисбатан одобилик илмнинг баракали бўлишига ва ёдлаш қобилияти ўсишига сабабдир. Шунингдек, Куръони карим нусхасини ҳам улуғлаш лозим. Одобда камчиликка йўл қўйиш илм ҳосил қилишдаги камчиликка сабаб бўлади. Аллоҳ Ўз каломини ёдлашга Мусҳафни ва устозни чин ихлос билан ҳурматлаш микдорича файз беради. У Зот қалбдаги нарсаларни билиб турувчидир. Агар ҳар иккисига нисбатан ҳурмат фақат тилда ва юзаки бўлса, буни ҳам Аллоҳ таоло билади, У Зотни ҳеч қачон алдаб бўлмайди. Аллоҳ Ўзи сакласин.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ
فَإِنَّهُ كَانَ لِلأُوْلَئِكَ غَفُورًا



«Роббингиз дилларингиздаги нарса (сир)ларингизни яхши билувчидир. Агар сизлар солих бўлсангиз, албатта, У тавба қилувчиларни мағфират этувчидир» (Исро сураси, 25-оят).

2. Айтадилар: “Талаба олимнинг илмидан уни ҳурмат қилгани микдорича истифода қиласи”. Тариқат аҳлининг улуғлари айтадилар: “Ким устозининг хатосини ўзининг тўғри ишидан яхши деб билмаса, манфаат олмайди”. Улар устозлари хузурига боришка: “Аллоҳим, устозимнинг айбина мендан беркит ва илмининг баракасини мендан кетказмагин”, деб дуо қилишар эди. Робиъ (раҳматуллоҳи алайх) айтадилар: “Аллоҳга қасамки, имом Шофиъий (раҳматуллоҳи алайх) менга қараб турганида, у кишининг ҳайбатидан бир ҳўплам сув ичишга журъат қила олмасдим”. Муғийра (раҳматуллоҳи алайх) айтадилар: “Биз Иброҳимдан (раҳматуллоҳи алайх) худди амирдан ҳайбат қилинганидек ҳайбат қилар эдик”.

3. Абу Убайд Қосим ибн Салом илм талаб қилиш одоби-ни бундай баён этади: «Мен ҳеч қачон бирор мұхаддис ёки олимнинг эшигини изн сўраш учун тақиллатиб турмаганман. Балки ўзлари чиққунларича сабр қилганман. Аллоҳ та-олонинг

– «Агар улар то (Сиз ўзингиз) уларнинг олдига чиқ-кунингизча сабр қилганларида, албатта, ўзлари учун яхши бўлур эди. Аллоҳ мағфиратли ва раҳмлидир»⁹² оятини шунга таъвил қилганман».

4. Бу умматнинг илм денгизи Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анху) Зайд ибн Собитга (розияллоҳу анху) кўрсатган гўзал одоб шогирднинг устозига эҳтироми намунасиdir. У киши шамол юзларини тупроққа белаб ташлашига қарамасдан, Зайднинг (розияллоҳу анху) эшиклари олдида у кишини кутиб тураг эдилар. Зайд (розияллоҳу анху) чикиб: «Эй Расулуллоҳ амакисининг ўғли, менга одам жўнатганингизда, ўзим борар эдим», десалар, Ибн Аббос (розияллоҳу анху): «Илмга борилади!» дер эдилар. Зайд ибн Собит уловга чиқмоқчи бўлсалар, Ибн Аббос ёрдам бериб юборардилар. Зайд ибн Собит (розияллоҳу анху): «Нима қиляпсиз, эй Расулуллоҳ амакисининг ўғли?» десалар, Ибн Аббос (розияллоҳу анху): «Кориларимизга нисбатан шундай қилишга буюрилганмиз», дер эдилар. Зайд ибн Собит (розияллоҳу анху) у кишининг қўлларини ўпиб: «Расулуллоҳнинг аҳли байтларига нисбатан шундай қилишга буюрилганмиз», дея жавоб қилардилар.

5. Устозга нисбатан одобсизлик ва ҳурматсизлик, одобда камчиликка йўл қўйиш илмни ҳосил қилишдаги камчиликка сабаб бўлади. Одобни лозим тутиш илм баракасига ва ёдлаш қобилияти ўсишига омилдир.

6. Куръони каримни пухта ёдлашга халал берувчи сабаблардан яна бири мусҳафга нисбатан одобсизлик, яъни уни таҳоратсиз кўтариш ёки ушлаш, устига бошқа нарса қўйиш ёки Мусҳафнинг ўзини ерга қўйиш кабилардир. Умар ибн Абдулазиздан ривоят қилинган мурсал ҳадисда бундай дейилади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Мусҳафнинг ерда ётган бир вараги ёнидан ўтдилар ва: «Бу ишни қилган кишини Аллоҳ лаънатласин, Аллоҳ таолонинг Китобини ҳар доим ўз ўрнига қўйинглар», деганлар. Ушбу ҳадисни Ҳаким Термизий “Наводирул усул” номли китобларида, шунингдек, “Канзул уммол”нинг муаллифи ўз ки-

⁹² Хужурот сураси, 5-оят.

тобларида келтирғанлар. Расулуллох (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) яна: «Аллоҳнинг Китобини оёқларингиз билан босманглар», деганлар. Бу ривоятни Абу Наср Сижиззий ҳам “Ибона” номли асарида келтирған бўлиб, унда: «Бу ҳадис Муоздан (розияллоҳу анху) ғариб ҳолда ривоят қилинган ва у “Канзул уммом” асарида ҳам келтирилган», дейилган.

Саккизинчи қоида: Куръони каримни ёдлагандан кейин унтиш тўғрисида келган қаттиқ ваъидларни ҳис қилиш. Ҳадиси шарифда «Ким Куръонни ёд олса-ю, сўнг унутса, қиёмат куни Аллоҳ таолога мохов ҳолида йўлиқади», дейилган⁹³. Ибн Қутайба ва Ибн Аллонлар айтадилар: Бу ерда “мохов” деб зикр қилинган кишидан мурод ҳамма аъзолари йўқ бўлган кишидир. Шунингдек, “мохов киши” деб, ўша дард туфайли аввал гўшtlари қизариб, кейин қорайиб, узилиб, титилиб кетган кишига ҳам айтилади.

Яна бир ривоятга кўра, “мохов” сўзининг маъноси ҳақида Зоида ибн Қудоманинг “Киёмат куни мохов ҳолатда келади”, деган ривояти далолат қилганидек, “Мохов бўлиб, ҳақиқатдан қўл-оёқлари кесилган ҳолда тирилади”, дейилган. Бошқа бир ривоятда “Тишлари тўкилган ҳолда”, дейилган бўлса, яна бир ривоятда «Куръонни унугтани учун хужжати йўқ бўлиб, яъни тилсиз ва тиҳсиз тирилтирилади», дейилган. Шу каби бошқа бир ривоятга кўра эса, “У қўлсиз бўлади”, яъни хужжатсиз бўлади. Мохов – “гўшtlари титилиб кетган одам” деганидир⁹⁴.

Ибн Аллон “Ал-Азкор” шарҳида: “Мохов”нинг маъноси ҳадис зоҳирида қандай бўлса, шундай бўлади», деган. Бу жазо Куръонни унугтан кишига уқубат сифатида берилади. Чунки Қуръон билан нафс роҳатланади, кишининг қалби ва кўзи қувнайди. Демак, мана шундай нурни тарқ қилиб, унга қарши чиқиб, бепарво бўлган киши иқоб (жазо)га учрайди. У дарднинг ёмонлигидан хавф қилганлари учун Расулуллох (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бир ҳадисларида: «Моховдан худди шердан қочгандек қочгин», деганлар. Ибн Қутайба: «Бу

⁹³ Бу ривоятни Имом Аҳмад «Муснад» асарида келтирған. Уни Абу Довуд Саъд ибн Убодадан (розияллоҳу анху) ривоят қилган.

⁹⁴ Ушбу ҳадисни Абу Довуд «Ал-Витр» асарида, Имом Аҳмад 5/282-ҳадисида, Доримий «Ал-Фазоил» китобида, Ибн Абу Шайба 478-ҳадисда келтирған.

ерда “мохов” деб, нафакат Куръонни унугани учун азобланган кишининг қўли, балки аъзоларининг ҳаммаси йўқ бўлган кишига нисбатан айтилади». «Унутиш»дан мурод эсдан чиққунича бепарво бўлишдир, кексалик ёки бирор сабабдан унтиш эмас.

4. Куръонни унтишнинг хатарли эканига Исро кечаси гувоҳи бўлинган Куръон ўқишини ва фарз намозини тарк қилгани учун қорининг бошига тош билан уриб азобланниши ҳақидаги Самура ибн Жундубнинг ҳадиси далолат қиласи: «Бир чалқанча ётган одамнинг олдига келдик, бошқа одам унинг устида тош ушлаб турарди. Ётган одамнинг бошига тош билан урганда бош майдаланиб, ҳар ёққа сочилиб кетарди. Бошқа тошни оларди ва боши аввалги ҳолига қайтгунича кутиб, сўнгра яна биринчи ҳолда қилган ишини такрорларди. У киши Куръонни ёдлаган ва унуган, шунингдек, фарз намозидан ухлаб қолган»⁹⁵.

5. Кимки Куръонни ўқиса, сўнг уни унутса, қиёмат куни Аллоҳга аъзолари йўқ ҳолда йўлиқади ⁹⁶.

6. Ким Куръонни ўрганса-ю, сўнг уни илиб қўйса, у билан аҳдлашмаса ва унга қарамаса, қиёмат куни Куръонга осилган ҳолда келади. Куръон айтади: «Эй бутун оламлар Робиси, бу банданг мени тарк қилди, мен билан унинг орасида ҳукм қил!».

7. Икрима ва Мужоҳид айтадилар: “Агар киши Куръонни ўрганса, сўнг эсидан чиқарса, қиёмат куни келганда Куръон айтади: “Агар мени сақлаганингда, сени юқори мақомга қўтарган бўлардим, лекин сен мени сақламадинг, мен ҳам сени сақламайман”.

8. Бир киши “Куръонни унугдим”, дейиши қандай ҳам ёмон, балки у унугтирилди. Куръонни қайтаринглар, чунки унинг инсонлар қалбидан қўтарилиши ҳайвоннинг арқондан бўшалишидан ҳам тезроқдир ⁹⁷.

9. Қози Иёз: “Куръонни унугдим” дейиши қандай ҳам ёмон»нинг маъноси ҳолатнинг ёмонлигидир, сўзининг ёмон-

⁹⁵ Бухорий «Субҳ намозидан кейинги тушнинг таъбири» бобида ривоят қилганлар.

⁹⁶ Абу Довуд ва Доримий Саъд ибн Убодадан марфуъ ҳолда зикр қилганлар.

⁹⁷ Муслим Абдуллоҳ ибн Масъуддан ривоят қияган.

лиги эмас, яъни Қуръонни ёдлаб, эсдан чиқариб юборгунча ғафлатда бўлиш ҳолати қандай ҳам ёмон.

10. Захҳок ибн Музоҳим айтади: Бир кишининг Қуръонни ўрганиши, сўнг эсидан чиқариши қилган гуноҳи сабаблидир, чунки Аллоҳ таоло айтади: «Сизга қайси бир мусибат етса, бас, ўз қўлларингиз қилган нарса (гуноҳ) сабаблидир...»⁹⁸. Қуръонни эсдан чиқариш энг катта мусибатлардан саналади.

Молик ибн Динор Қуръонни энг яхши ёд олган киши бўлиб, у ҳар куни бир пора ўқиб, хатм қиласар эди. Агар Қуръондан бир ҳарфни тушириб қолдирса, «Бу иш гуноҳим сабабли бўлди, Аллоҳ таоло бандаларига золим эмас», дер эди⁹⁹.

11. Куртубий: «Унуттирилди»нинг маъноси – Қуръонни такрорлаш ва унга вафо қилишга имконияти бўла туриб, зое кетказганлиги учун унтутиш билан азобланади», деган.

12. Бағавий айтади: «Унуттирилди» сўзи гуноҳ қилгани ёки такрорлашни тарк қилиб, Қуръон билан ёмон аҳдлашгани учун унуттириш билан азобланишни англатади».

Абу Убайд айтади: «Балки бу Қуръон тиловатини тарк қилувчи ҳақида бўлиб, ундан Қуръон йироқлашади. Буни Пайғамбаримизнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) қўйидаги сўzlари баён қиласади: «Қуръонни такрор қилинглар».

13. Жаҳаннамда бир водий борки, жаҳаннам шу водийнинг ёмонлигидан ҳар куни етти марта паноҳ сўрайди. Бу водийда бир қудук бўлиб, жаҳаннам ва водий бу қудукнинг ёмонлигидан Аллоҳдан паноҳ сўрайди. Қудуқда бир илон бўлиб, жаҳаннам, водий ва қудук шу илоннинг ёмонлигидан етти марта Аллоҳдан паноҳ сўрайди. Аллоҳ уни Қуръон ёдлаб, ўзига осийлик қилувчи бахтсизларга тайёрлаб қўйган¹⁰⁰.

14. Қуръон соҳибининг мисоли боғланган түяning мисолига ўхшайди, агар у билан аҳдлашса, ушлаб қолади, қўйиб юборса, ғойиб бўлади¹⁰¹. Бу ҳадисда Қуръон мажозий маънода ақлан ҳайвонларнинг энг тез бўшалиб кетадигани бўлган тяуга ўхшатилмоқда. Бас, Қуръон билан аҳди давомли бўлса, гўёки түяning боғланиши – сақланиши давомли

⁹⁸ Шўро сураси, 30-оят.

⁹⁹ «Табакотул-курръо» асарининг 2-жуз, 36-саҳифаси.

¹⁰⁰ Куртубий Асад ибн Мусонинг китобидан марфӯъ ҳолда ривоят қилган.

¹⁰¹ Бухорий ва Муслим Абдуллоҳ ибн Умардан ривоят қиласадилар.

бўлганидек, (Куръон соҳибининг) ҳифзи ҳам давомли бўлади.

Тўққизинчи қоида: Куръонни ёд олгандан кейин эсдан чиқариш гуноҳи кабираларданdir деб эътиқод қилмоқ.

1. «Менга умматимнинг савоблари, ҳатто киши масжиддан чиқариб ташлаган чангнинг ажри ҳам кўрсатилди. Шунингдек, менга умматимнинг гуноҳлари ҳам кўрсатилди. Мен Куръондан бир сурा ёки бир оят ёдлаб, сўнг уни ёддан чиқарган кишининг гуноҳидан каттароқ гуноҳни кўрмадим»¹⁰².

2. Баъзи муфассирлар Куръони каримнинг Тоҳо сураси 124-оятида зикр қилинган иқоб Куръонни унутувчига қаратилган, дейдилар: «Ким Менинг зикримдан юз ўғирса, албатта, унга тор ҳаёт бўлур ва қиёмат куни уни кўр ҳолида тирилтиurmиз».

3. Ҳофиз Имодуддин ибн Касир айтади: «Юқоридаги оятда назарда тутилганлардан бири Куръонни унтишдир. Чунки Куръон тиловатидан юз ўғириш, унтишгача бориш, унга эътибор қилмаслик катта бепарволик бўлиб, қаттиқ зое килишдир. Ундан Аллоҳдан паноҳ сўраймиз».

4. «Қиёмат куни умматларим қилган гуноҳи кабиралар ичида тўлиқ жазоланадигани улардан бирига Аллоҳнинг Китобидан бир сурা берилиб, кейин уни унуганидир»¹⁰³.

5. Абул Олия айтади: «Кишининг Куръонни ўрганганидан сўнг эсидан чиққунича уни ўқимай, ухлаб ётишини катта гуноҳлардан деб санаардик»¹⁰⁴.

6. «Менга умматимнинг гуноҳлари кўрсатилди. Кишининг Куръонни ёдлаб, уни тарк қилишидан кўра каттароқ гуноҳни кўрмадим»¹⁰⁵.

7. Имом Роғифий, имом Нававий ва улардан бошқа кўпгина аҳли илмлар Куръонни унтишни гуноҳи кабиралардан санағанлар. Нававий айтадилар: «Куръонни унтишни гу-

¹⁰² Абу Довуд ва Термизий Анас ибн Моликдан ривоят қилганлар. Ибн Ҳажар: «Иснодида занфлик бўлиб, лекин унинг шохидлари бор», деганлар.

¹⁰³ Анасадан (розияллоҳу анҳу) марфуъ холда ривоят қилинган.

¹⁰⁴ Ибн Абу Довуд.

¹⁰⁵ Ибн Абу Довуд Анасадан (розияллоҳу анҳу) марфуъ холда ривоят қилган.

нохи кабиралардан деб ихтиёр қилишимга сабаб, бу ҳакида ҳадис бор.

8. Ушбу ҳадисда: «Куръонни унудиши, агар баъзисини бўлса ҳам, гунохи кабиралардандир», дейилган. Уни Абу Довуд ва Термизий Анасадан (розияллоҳу анху) заиф санад билан ривоят қилган.

Қуртубий: «Ҳадис сабит эмас. Ибн Мадиний Анасадан (розияллоҳу анху) эшитилганини инкор қилган», дедилар. Ибн Ҳажар: «Иснодида заифлик мавжуд, бироқ унинг шохидлари бор», деганлар. Зайнул Ироқий айтади: «Бухорий уни ғариф санаган, лекин Абу Довуд унга сукут қилган. Бу хабарга зид келмайди. Чунки бу ерда кўзланган нарса гуноҳ бўлиб, у Куръон билан аҳдлашиш ва ўқигандан кейин уни зое кетказишидир.

9. Абу Шомма (Нававийнинг шайхи ва Ибн Салоҳнинг шогирди) Куръонни эсдан чиқариш мазамматидаги ҳадисни унга амал қилишни тарк этишга олиб борган. Чунки Куръонни унудиши уни тарк қилишдир. Аллоҳ таоло қуйидаги оятда марҳамат қилади: «**Биз илгари Одам билан** (жаннатдаги бир дараҳтга яқинлашмаслиги ҳакида) **аҳдлашган эдик. У** (аҳдни) **унутди ва Биз унда** (Одамда) **қатъиятни кўрмадик**»¹⁰⁶. Бу Куръонга бепарволик килиб, тиловатини эсидан чиқариб юборган кимсага ҳам тегишли бўлиб, Куръон Аллоҳ ҳузурида унга қарши шикоят қилиши эҳтимолдан йироқ эмас.

Ўнинчи қоида: хато қилинган ўринларни белгилаб қўйиш. Агар дарс, дарсия, мурожаъа (такрорлаш) ёки вирд (тиловат вазифаси) пайтида бирор ўринда хато қилинса, қора қаламда енгилгина белгилаб қўйиш тавсия этилади. Бунга бепарво бўлмаслик керак, акс ҳолда Куръонни Фотиха сураси каби ёдлашда ютуқقا эришилмайди.

Ўн биринчи қоида: ёдлаш учун энг афзал ёш – 5 ёшдан 23 ёшгача эканини эътиборга олиш.

1. «Ёш боланинг ёдлаши тошдаги нақш каби, ёши улғайган кишининг ёдлаши сувдаги ёзув кабидир»¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Тоҳо сураси, 115-оят.

¹⁰⁷ Ҳатиб Бағдодий «Жомсъ»сида Ибн Аббосдан (розияллоҳу анху), Доримий «Фирдавс муснади»да ривоят қилганлар.

2. «Ким Куръонни гўдаклик чоғида ўрганса, Аллоҳ уни гўшти ва қони билан аралаштириб юборади»¹⁰⁸.

Ўн иккинчи қоида: битта нусхадаги Мусҳаф билан чекланиш. Ёдлаш тақвими(режаси)да ҳарфлари аниқ, бетлари тўлиқ оят билан тутаган яхши битта босмали нусха билан чекланиш лозим бўлади. Ёдлаш учун олинган ҳар кунлик дарс бир хил бўлиши учун шундай нусха зарурдир. Ҳар қандай холатда ҳам уни ўзгартирмай, доимо ўша босмадан ўқиб, ёдлаб, ҳеч қачон бошқа босмали нусхадан ўқимаслик тавсия қилинади. Бунинг сабаби шуки, доимо битта нусхага қаралса, бу Мусҳафнинг оятлари, калималарнинг ўринлари ва кўринишлари зеҳнга ўрнашиб, нақш каби ёзилиб қолади. Куръонни ёддан қайтарган вақтда ўша кўриниш ва ўринлар Мусҳафда тартибланганидек ёдловчи кўз олдига келади. Агар бир неча йилдан кейин ҳам бирор оятдан сўралса, камида унинг ўрни тасаввур қилиниб, сахифанинг ўнг ёки чап тарафида эканини эслай олади. Ёдланган нусхадан бошқасидан ўқилса, бу кўринишлар кейингисига аралашиб, Куръон ёдлашда қийинчилик туғдиради. Бунда Мадина Мусҳафи афзал саналади. Бу Мусҳафда сахифанинг аввали оятнинг боши билан бошланган бўлиб, сахифанинг охири оятнинг охири билан тугайди. Шу маънода у чиройли тақсим қилингандир.

Ўн учинчи қоида: ҳар йили таровиҳ намозида хатм қилишни ва (кундалик) намозларда ўқиши лозим тутиш. Куръони каримнинг ҳифзи мукаммал бўлгач, ҳар йили муборак Рамазон ойидаги таровиҳ намозида уни ўқиб беришни лозим тутиш ва ушбу олтин силсилани ҳеч қачон тўхтатмаслик лозим. Чунки меҳробда туриб ўқиши ҳифзни кучайтиради ва мустаҳкамлайди. Ҳусусан, Куръонни жаҳрий, фарз намозларда қуръоний тартибга мувофиқ ўзлаштириб, тадқиқ қилиб ўқиши Куръон ҳифзи назорат қилиниши ва мукаммал бўлишининг энг тўғри йўлидир.

Ўн тўртинчи қоида: кундалик вазифани тайёрлаш. Вазифани тайёрлаш, уни ўқиб бериш ва хато қилинган ҳар бир ўринни тўғрилаб, кунда юз мартадан ўқиши лозим.

¹⁰⁸ Бухорийнинг «Катта тарих» китобида Абу Хурайрадан марфуъ ҳолда ривоят қилинган.

Ўн бешинчи қоида: кундалик тақрорлашни йўлга қўйиш. Куръонни кундалик тақрорлашни йўлга қўйиш, уни ўқиб бериш ва хато қилинган ўринларни кунда юз марта тўғрилаб ўқиш Куръони карим хифзининг вазифаларидан-дир. Чунки ёд олиш жараёнининг муҳимлигидан ёдланган нарсани тақрорлаб туришнинг аҳамияти камайиб қолмайди, балки ёд олиш босқичидан кўра тақрорлаш босқичи муҳимроқдир. Жаъфар Содик айтадилар: «Калб тупроқдир, илм унинг экини, тақрорлаш эса, унинг сувидир. Агар тупроқка сув келиши тўхтаса, унинг экини қуриб қолади».

Айтилган сўз қандай гўзал:

فَادْمُ لِلْعِلْمِ مَذَاكِرَةٌ فَدَوَامُ الْعِلْمِ مُذَاكِرَةٌ

«Илмни эслаб туриш билан давомли қилгин, илмнинг давомийлиги эслаб туриш биландир».

Ўн олтинчи қоида: бир-бирига ўхшаш оятларни жамлаш. Куръони каримнинг баъзи оятлари бир-бирига ўхшашдир. Масалан:

فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَنِشِينَ 

(«Фа асбахуу фий даариҳим жаасимиин». Аъроф сураси, 78 ва 91-оятлар),

فَأَصْبَحُوا فِي دَيْرِهِمْ جَنِشِينَ 

(«Фа асбахуу фий дийаариҳим жаасимиин». Худ сураси, 67 ва 94-оятлар).

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ

(«Ва яқтулуунан набийийна биғойрил ҳаққ». Бақара сураси, 61-оят),

وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ

(«Ва яқтулуunal амбийаа'а биғойри ҳаққ». Оли Имрон сураси, 112-оят).

Куръон ёдламоқчи бўлган талаба ушбу ўхшаш жойларга етганида ҳайрон бўлади ва уларни бир-бирига чалкаштириб юборади. Ушбу қийинчиликни енгиб ўтишнинг энг яхши йўли, албатта, ўша оятлар фарқини солиштириб, тартибга келтиргандан кейин қайта-қайта такрорлашга киришишдир, чунки улар ҳифзини назорат қилиш ёдлашни бошлаш ва такрорлаш асносида унга эътибор бериш билан бўлади. Бу эса ҳифздаги чалкашликни кетказадиган йўлдир¹⁰⁹.

Ўн еттинчи қоида: юз марта такрорлаш билан хатони тузатиш. Агар хато қилинган жойлар аниқланса, улар тўғриланиб, олдинги ва кейинги калималарни қўшиб, юз марта такрорланади. Шундай қилинса, ўша жойларда умр давомида бошқа хатога йўл қўйилмайди. Бунга эътиборсиз бўлманг! Чунки такрорлаш мукаммаллик бобида асосий омилдир, ҳатто у зеҳндан ҳам муҳимроқдир. Қайта-қайта такрорламасдан туриб, Куръонни мукаммал ёд олиш мутлақо мумкин эмас.

Юз марта такрорлаш билан хатони тўғрилашнинг кўриниши: Мисол учун, қори Бақара сурасининг 58-оятида хато қилиб,

وَإِذْ قُلْنَا أَدْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُّو مِنْهَا حَيْثُ شَفْتُمْ

(«Ва из кулнадхулуу ҳаазихил қорята факулув минҳаа ҳайсу шиътум») жумласидаги «факулув»ни «вакулуу» дея «вов» билан ўқиди. Бу хатони тузатиш учун ушбу лафзни ўзидан олдинги икки ва ўзидан кейинги уч калима билан боғлаб, такрор қиласди. Шунда куйидагича:

هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُّو مِنْهَا حَيْثُ شَفْتُمْ

(«ҳаазихил қорйата факулув минҳаа ҳайсу шиътум»)

هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُّو مِنْهَا حَيْثُ شَفْتُمْ

¹⁰⁹ Ушбу мавзу нихоятда ахамиятли бўлгани учун қўлланмамиизда унга юйд бир боб ажратилди. «Муташобиҳ оятлар» деб номланган бу бобда бир-бирига ўхшаш оятларни жамлашдаги асосий маълумотлар ва ишора-белгилар хусусида сўз юритилади (саккизинч бобга каралсин).

هَذِهِ الْقَرَيْةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ

күринишида юз мартага етгунча такрор-такрор қайтаради. Бошқа ҳолатлар ҳам худди шу тарзда тузатилади.

Үн саккизинчи қоида: ёдлаш амалиётидаги атамалар билан танишиш.

1- **البرسية (دارسия):** Кунлик ёдланыётган дарснинг тўрт кунлиги.

2- **المراجعة (мурожаъа) – тақрорлаш:** Дарсдан ташқари ёдланган жойлардан ҳар куни бошқа кишига ўқиб бериладиган маълум бир микдор номи.

3- **ورد التلاوة (тунги шахсий тиловат вазифаси – вирди):** Ҳар куни ёдланганлардан маълум бир микдорини кечанинг тунги қисмида ёддан ўқиши белгилаб қўйиш (шахсий вазифа).

Үн тўққизинчи қоида: ёдлаш учун муносиб вақтни танлаб, ўзгармас, событ вақтни белгилаб олиш.

1. Қуръонни ёдлаш учун аник ва доимий бир вақтни белгилаш катта аҳамиятга эга. Шунинг учун аввал бошдан бу тартибга бепарво бўлмай, қаттиқ риоя қилиш лозим. Энг аввало, маълум бир вақтни аниқлаштириб қўйиш, уни ўзгартирмаслик керак, зоро, кунлар ўтиши билан қори ва ўша белгиланган вақт орасида зеҳнни уйғотишга, фикрни йўналтиришга таъсир этувчи муносабат пайдо бўлади. Натижада эса, ёдлаш жараёни тезлашади. Агар қори ўз шаротига кўра турли кунларда, ҳар хил вақтларда ёдласа, бунинг акси бўлиб, хотирани бир мақсадга йўналтириш заифлашади ва зеҳннинг қуввати сусаяди.

2. Эрта тонг дарс ёдланадиган вақтларнинг энг афзали экани аниқланган. Яна шомдан хуфтонгача бўлган палла, бомдод намозидан олдинги саҳар пайти ҳам ёдлаш учун ниҳоятда яхши вақт хисобланади.

3. Тажрибалар асносида саҳар пайти ва бомдоддан кейинги вақт ҳам ёдлаш амалиёти учун энг яхши фурсат экани маълум бўлди. Чунки бу чоғда зеҳн мусаффо ва жасад хотиржам бўлади.

4. Хатиб Бағдодий: «Шуни билингки, албатта, ёдлаш учун бир нечта вақт бор, ёдлашни хоҳлаган киши уларга риоя

қилиши лозим бўлади», деб, сахар пайтини зикр қилиб ўтдилар.

5. Олимларнинг баъзисидан: “Илмни қандай топди-нгиз?” деб сўралганда, бирлари: “Чироқ ёқиб, (китоб ўкиб) тонггача ўтириш билан”, яна бирлари эса: “(Илм излаб) сафар қилиш, бедорлик ва барвакт туриш билан”, дедилар.

6. И smoил ибн Абу Увайс айтадилар: “Бирор нарсани ёдлашни хоҳласангиз, ухланг, сўнг саҳар чоғида туринг-да, ёдланг ва уни назорат қилинг. Зеро, Аллоҳ хоҳласа, кейинчалик уни эсдан чиқармайсиз”.

Йигирманчи қоида: тақво қилиш ва маъсиятлардан четланиш.

1. Албатта, Куръон Аллоҳнинг каломи ва нуридир. Гуноҳлар эса зулматдир. Зеро, нур ва зулмат жамланиши мумкин бўлмаганидек, Куръон ва гуноҳлар ҳам жамланмайди.

2. Имом Шофиъий айтадилар:

شکوت إلى وكيح سوء حفظني إلى ترك المعاصي
وأخبرني بأن العلم نور ونور الله لا يهدى لعاصي

«(Устозим) Вакиъга ёдлашим сустлигидан шикоят қилган эдим, у менга маъсиятларни тарк қилишга йўл кўрсатди ва хабар бердики, бу илм нурдир, Аллоҳнинг нури осийга ҳидоят бўла олмайди».

3. Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анху) айтадилар: «Мен илмни хато ўрганиш ва хато ўргатиш уни эсдан чиқаришнинг сабаби деб ҳисоблайман».

4. Суфён ибн Уяйнадан: «Банда ўзига етган гуноҳ сабабли илмдан маҳрум қилинадими?» деб сўралганда, у киши дедилар: «Аллоҳ таолонинг ушбу “Ўз аҳдоларини бузганлари сабабли уларни лаънатладик ва қалбларини бешафқат (мехрсиз) қилиб кўйдик. Сўзларнинг ўринларини ўзгартирадилар, уларга эслатилган нарсадан бир (катта) қисмини унутдилар” (Moида сураси, 13-оят) деган сўзини эшитмадингизми? У Аллоҳнинг Китоби ва илмнинг энг улуғидир. Бу ўzlари учун улкан насибалар эди, у(ни эсларидан чиқардилар, натижада) ўзларининг зарарига ҳужжат бўлди».

5. Моликдан: “Ёдлаш учун бирор нарса зарурми?” деб сүралганда, у киши: “Агар бирор нарса зарур бўлса, албатта, у гуноҳни тарк қилишдир”, дедилар.

6. Али ибн Хашрам Вакийъ ибн Жарроҳга: “Мен эси паст одамман, эсимда сақлаб қола олмайман, менга ёдлаш учун бирон-бир давони ўргатинг”, деди. Шунда Вакийъ: “Эй болажоним, Аллоҳга қасамки, ёдлаш учун гуноҳни тарк қилишдек давони топмадим”, дедилар.

Йигирма биринчи қоида: такрорлаш ёдлашнинг асосидир. Қанчалик кўп такрорланса, хотирада шунчалик мустаҳкамланади.

1. Оятларни ёдлашда биргина зеҳнга суюнмай, балки асосий пойдевор бўлмиш такрорлашга катта эътибор бериш лозим. Гарчи зеҳн гоҳида маънодан чалғиса-да, бу такрорлаш тил ўқишда эркин бўлгунича давом этади.

2. Қайси нарсани ёдлаш зарур бўлса, унинг такрори кўп бўлсин. Чунки ўртacha зеҳнга эга талаба бир оятни 3 мартадан 10 мартағача такрор қилиш билан ёдлайди. Зеҳни ўткир талаба бир оятни 2 марта ўқигандаёқ ёдлаб олади. Зеҳни пастроқ киши эса 10 мартадан 50 мартағача такрор қилиш билан ёдлайди.

Йигирма иккинчи қоида: нафл намозларда ёддан ўқиш, нафл ва таровиқ намозларида Мусҳафга қараб ўқиш жоиз эмаслигига эътиқод қилиш. Албатта, нафл ва таровиқ намозларида Куръонни Мусҳафга қараб ўқиш жоиз эмас, балки, Ханафий мазҳабида бўлганидек, қироатни қалбдан махфий қилиш лозим.

Йигирма учинчи қоида: вақтни тартибга солиши. Шароит тақозосига кўра, икки порага етгунча ҳифз машғулоти учун ажратиладиган вақтларни тартибга келтириш лозим. Икки пора ёдланганидан сўнг вақтлар тартиби кўйидагича бўлади:

Пешиндан кейин: ўтган дарсларни такрорлаш;

Асрдан кейин: ўша такрор қилинганни ўқиб бериш;

Шомдан кейин: янги дарсни ёдлаш;

Хуфтондан кейин: ушбу дарсни мукаммал қилиш, сўнгра асрдан кейин ўқиб берилган такрорда хатолар бўлса, тўғрилаш.

Бомдоддан кейин: ўша дарс тақрорини ўн беш марта-дан элликтага етказиш, сўнгра келгуси белгиланган дарсни тайёрлаш ва ўқиб берганда аниқланган хатоларни тўғри-лаб, яна ўқиб бериш. Кейин одатий вазифа сифатида қўйида белгиланган услубда шахсий тиловатни лозим тутиш. Ушбу тиловатни ниҳоялагандан кейин ундаги хатоларни тўғри-лаш. Сўнгра дам олиш ёки ўзининг иши (машгулоти) билан шуғуланиш.

Айнан шу низом бўлиши шарт эмас, лекин узоқ ўйлаб, обдон мулоҳаза қилгандан кейин бир низомни қабул қилсангиз (бир қарорга келсангиз), кейин ҳеч қачон уни ўзгартирманг. Шуни таъкидлаш лозимки, вақтни тартибга солиш ва ушбу тартибга амал қилиш аввалига қийин кечади. Лекин унга муентазам риоя қилиш билан осонликка эришилади. Тартиб-қоидалар алмаштирилиб, ўзгартирилаверса, ўйинга айланиб қолади. Агар Куръон «қочса», унинг ҳифзига қандай қилиб эришилади?

Йигирма тўртинчи қоида: ўтириш ҳолати. Мукаммал (қалби, бадани ва либоси) пок бўлиши, хушуъ, хузуъ ва викор билан қиблага юзланиб ўтириш Куръони каримнинг ҳифзи осон бўлишига ёрдам берувчи омилларданdir.

Йигирма бешинчи қоида: Куръонни ёдлаётган вақтда овозни кўтариб, жаҳрий қироат қилиш.

1. Ҳар қандай нарсани ёдлашда овозни кўтариб тақрор килиш яхши самара беради, хусусан, Куръон ёдлашда ҳам. Чунки кулоқ орқали эшитилган нарса кўз билан кўрилган нарсадан кўра қалбга тезроқ ўрнашади.

2. Зубайр ибн Баккор айтади: «Убай менинг олдимга кирганида, мен бир дафтарга қараб, овоз чиқармай, ўзимча ўқиб ўтирган эдим. Шунда менга: «Бу (ўқиётган) ривоятингни кўзинг қалбингга етказа олмайди. Агар уни (тушунишни) хоҳласанг, унга қараб, овозингни чиқар, чунки (жаҳрий ўқишда) кўзинг қалбингга етказган нарса билан эшитишинг қалбингга етказган нарса мужассам бўлади».

3. Абу Ҳилол Аскарий айтади: «Ўқувчи дарс қилаётганида овозини ўзи эшитгунича кўтариши лозим бўлади. Чунки қулоқ эшитган нарсасини қалбга жойлайди, шунинг учун ин-

сон ўқиганидан кўра эшитганини кўпроқ ёдда тутади. Агар берилаётган дарс фасоҳат йўлини кенгайтириш(очиб бериш) дан иборат бўлиб, сабоқ берувчи буни овозини кўтарган ҳолда қилса, унинг фасоҳати зиёда бўлади».

Йигирма олтинчи қоида: тартибли силсила ва гарчи оз бўлса-да, дарсни узмасдан, давомли тайёрлаб бориш.

1. Бирор кун, ҳатто қаттиқ бетоб бўлганда ҳам, ота-онаси ёки фарзанди вафот этган кунда ҳам ёдлаш амалиётини тўхтатмаслик Қуръони карим ҳифзидағи муваффақият асосидир. Чунки Куръон ёдланмаган бир кун ўтган бир неча куннинг баракасини кетказади. Фақат баъзи расмий кунларни мустасно қилиш мумкин. Масалан: жаноза, касаллик, байрам кунлари...

2. Ўзи учун кунлик белгилаб олинган, тиришқоқлик, сабр ва матонатга асосланган доимий, узлуксиз суратдаги ёдлаш амалиётини лозим тутиш Қуръони карим ҳифзидағи муҳим қоидалардандир. Унинг кетма-кетлигини ҳеч қачон узманг!

3. «Аллоҳга амалларнинг маҳбуброғи, гарчи оз бўлса-да, давомли бўлганидир» (Бухорий ва Муслим ривояти).

4. Хотира аъзолар фаолиятининг энг муҳим ҳосиласидир. Агар унинг амалиёти ва ёдлаш машқи кўп бўлса, бу борадаги қобилияти ва ўзлаштириши ҳам зиёда бўлади. Агар бепарво бўлиниб, ўз ҳолига ташлаб қўйилса, ҳифзи ва ўзлаштириши камаяди.

Йигирма еттинчи қоида: кундалик янги дарсни белгиланган услубда Фотиха сураси каби мустаҳкам ёдлаш. Дарс, яъни олдин ёдланган нарса Қуръоннинг ҳаммасини ёдлашга пойдевор бўлади. Заиф пойдевор устига барпо қилинган “уттиз поралик бино” ҳам омонат бўлишига шак-шубҳа йўқ. Шунинг учун кундалик вазифани худди Фотиха сурасидек пухта ва мукаммал ёдлаш лозим. Акс ҳолда, айнан биргина мустаҳкам тайёрланмаган дарс сабабли Аллоҳ қаломининг бошқа жузлари ҳифзида ҳам мукаммалликка эришиб бўлмайди. Яъни, умрнинг ўтаётган ҳар бир дақиқаси ҳифзнинг заифлашиб кетишига сабаб бўлади ва кейинги дарсларни пухта қилиш имконияти камайиб бораверади.

Йигирма саккизинчи қоида: Махфий ва ошкора ҳолда Аллоҳ таолодан қўрқиши. Албатта, хилватнинг сиймоси юзда кўриниб туради. Қанчадан-қанча мўминлар Аллоҳга имон келтириб, хилватда Унга эҳтиром кўрсатиб, азобидан кўрқсан, савобидан умид қилиб, Уни улуғлаган ҳолда ўзлари хоҳлаган нарсани тарк этишади. Бу билан гўё хиндий шоҳ(исирик)ни манқалдон(идиш)га солиб тутатадилар, натижада, атрофга унинг ҳиди тарапади. Ҳалойик уни ҳидлайди-ю, лекин бу ҳид қаердан келаётганини билмайди. Кишилар қалбida ўша шахсга нисбатан хурмат пайдо бўлади, уни мақтайдилар, ваҳоланки, ўзини танимайдилар. Аксинча, ҳалқ хурматини ҳис қилиб, ёлғизлиқда Аллоҳ ҳурматини қилмаса, гуноҳга йўлиқкан вактида ёмон ҳид таратиб, қалбларда жирканиш туйғусини уйғотади. Эҳтимол, гуноҳ билан холи қолувчи дунё ва охират ҳаётида баҳтсизлик ботқоғига ботишининг сабаби ҳам шудир. Абу Дардо айтади: «Албатта, банда Аллоҳнинг маъсияти билан ёлғиз қолган вактда, Аллоҳ ўз нафратини мўминлар қалбига (улар) сезмаган ҳолда йўлиқтириб қўяди».

Йигирма тўққизинчи қоида: Куръон ёдлаш дуосини эсдан чиқармай, такрорлаб туриш. Жума куни кечасининг охирги учдан бир қисмида тўрт ракат намоз ўқилиб, зам сурага биринчи ракатда Ёсин, иккинчи ракатда Духон, учинчи ракатда Сажда, тўртинчи ракатда Мулк сураси тиловат килинади. Сўнгра ташаҳхуддан кейин Набийга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳамд ва салавот айтиб бўлгач, намоздаги ҳолатда кўйидаги Куръон ёдлаш дуоси ўқилади:

اللهم ارحمني بترك المعاصي أبداً ما أبقيتني ، وارحمني أن أتكلف ما لا يعنيني ، وارزقني
حسن النظر فيما يرضيك عنـي ، اللهم بدـيع السـعادـات والـأرـض ، ذـا الجـلال والـإكـرام
والـعـزـة الـتـي لـا تـرـام ، أـسـأـلـكـ يـا اللهـ يـا رـحـمـنـ بـجـلـالـكـ وـنـورـ وـجـهـكـ أـنـ تـلـزمـ قـلـبيـ حـفـظـ
كـتابـكـ كـمـا عـلـمـتـنـي ، وـارـزـقـنـيـ أـنـ أـتـلـوهـ عـلـى النـحوـ الـذـي يـرـضـيـكـ عـنـيـ ، اللـهـ بـدـيعـ
الـسـعـادـاتـ وـالـأـرـضـ ذـاـ الجـلالـ وـالـإـكـرامـ وـالـعـزـةـ الـتـيـ لـاـ تـرـامـ ، أـسـأـلـكـ يـاـ اللهـ يـاـ رـحـمـنـ

بِحَلَالِكَ نُورٌ وَجْهُكَ، أَنْ تَنُورَ بَكَتَابَكَ بَصْرِيَّ، وَأَنْ تَطْلُقَ بِهِ لِسَانِيَّ، وَأَنْ تَفْرَجَ بِهِ
عَنْ قَلْبِيَّ، وَأَنْ تَشْرَحَ بِهِ صَدْرِيَّ، وَأَنْ تَغْسِلَ بِهِ بَدْنِيَّ، فَإِنَّهُ لَا يَعْيَنُهُ عَلَى الْحَقِّ
غَيْرُكَ وَلَا بَوْتَيْهِ إِلَّا أَنْتَ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

«Аллохұммарқамний битаркил маңаасий абадаммаа абқойтаний, варқамний ан атакаллафа ма ла яъниийний, варзуқний ҳұснанназари фийма юрзийка анний, аллохұмма бадиъассамаваати вал-арз залжалали вал-икром вал-иззатиллатий лаа туром, асьалука я Аллоху я Роҳману бижалалика ва нури важхика ан тулзима қолбий ҳифзо китабика кама алламтаний, варзуқний ан атлуваҳу аланнаҳвиллазий юрзийка анний, аллохұмма бадиъассамаваати вал-арз залжалали вал-икром вал-иззатиллатий лаа туром, асьалука я Аллоху я Роҳману бижалалика ва нури важхика ан тунаввиро бикитаабика басорий ва ан тутлиқо биҳи лисаний ва ан туфаррижа биҳи ан қолбий ва ан ташроха биҳи содрий ва ан тағсила биҳи баданий файннаҳу лаа юъйинуний алалҳаққи ғойрука ва лаа юътийхи иллаа анта ва лаа ҳавла ва лаа қувваты илла биллаҳиљалиййил-азийм».

Дуонинг маъноси: «Ё Аллоҳ! Токи тирик эканман, менга маъсиятларни доимо тарк этишим ила раҳм қилгин, ўзимга бефойда бўлган нарсага уринмаслик ила раҳм қилгин, Сени рози қиладиган нарсага мени муваффақ этгин. Аллоҳим! Эй осмонлару ерни йўқдан бор қилган Зот! Эй Улуғлик, Икром ва мислсиз Иззат соҳиби! Эй Аллоҳ! Эй Раҳмон! Улуғлигинг ва Юзингнинг нури ила сўрайман! Китобингни Ўзинг менга ўргатганингдек ёд олишни қалбимга лозим қилгин! Уни Сен рози бўладиган тарзда тиловат қилишга муваффақ этгин. Аллоҳим! Эй осмонлару ерни йўқдан бор қилган Зот! Эй Улуғлик, Икром ва мислсиз Иззат соҳиби! Эй Аллоҳ! Эй Раҳмон! Улуғлигинг ила, Юзингнинг нури ила сўрайман! Китобинг ила кўзимни мунаvvар қилгин. У билан тилимни бурро этгин. У билан қалбимни очгин. У билан кўксими кенгайтиргин. У ила баданимни поклагин. Зеро, ҳақ узра менга Сендан ўзга ёрдам бера олмас. Уни Сендан ўзга бера олмас. Куч ҳам, қувват ҳам фақатгина Аллоҳниидир».

Ўттизинчи қоида: аниқлаб олинган хато ўринларда умр давомида яна хато қилиш эҳтимоли эшигини ёпиш. Бу Қуръони карим ҳифзини мукаммал ва пухта адо этиш сиридир. Агар қори устозга ўқиб бериш жараёнида хато деб белгиланган, ўзгарган ўринларда тўғрилаш эшигини очса, доимо ушбу хатоларни тўғрилаб, камоли эътибор билан қалб ҳозирлигию дикқатнинг энг юқори чўққисида ўқиши лозим. Ушбу хатоларни тўғрилаш учун эса юз марталаб қайта-қайта такрор қилиш лозим, токи умри давомида ўша ўринларда бошқа хато қилмасин. Ишонсинки, бу билан Қуръон ҳифзи худди Фотиха сурасини ёдлагани каби мукаммал бўлиши учун мустаҳкам пойдевор тошини кўйибди.

Ўттиз биринчи қоида: куннинг камидаги саккиз соатини ёд олишга сарфлаш. Қуръони каримни ёд олишга тааллуқли ишларга қанчалик кўп вақт сарфласангиз, самара ҳам шунчалик яхши ва кучли бўлиб бораверади. Шунинг учун бу савобли ишга бағишланадиган вақтни асло саккиз соатдан камайтирганингиз маъқул. Акс ҳолда, ёд олишда олий мартабаларга эриша олмайсиз.

Ўттиз иккинчи қоида: ҳайз кўрган аёл мурожаъя (такрорлаш)ни эшитиш, кўриш ва қалбдан ўтказиш воситаси илиа бажариши. Агар аёл киши ҳайз ҳолатида бўлса, Қуръонни эсидан чиқармаслик учун кўп эшитиши лозим. Шу аснода оятларни қалби илиа қайтариб туриши мумкин. Шунингдек, Мусҳафни ушламасдан ёки талаффуз қилмасдан, кузатиши жоиз бўлади.

Ўттиз учинчи қоида: ёд олиш жараёнида устозни алмаштиргаслик. Ёд олиш жараёни бошидан охиригача битта устоз бошчилигига давом этиши Қуръони каримни ёд олишда муҳим ва эътиборли талаблардан биридир. Бунинг фойдали жиҳатлари жуда кўп. Бири шуки, ушбу ҳолатда устоз ва талаба ўртасида ўзаро инсоний муносабат ва муборак руҳий алоқа пайдо бўлади. Натижада, икки томон бир-биридаги ахлоқ ва одатларни чукур ҳис қила бошлайди. Бундан ташқари, талабада ёд олиш осонлашади, шу йўсинда ўзаро меҳр-шафқат уйғониши билан устоз ўкувчининг

Қуръони каримни тез ва комил суратда ёд олишига ёрдам берувчи омил бўлади.

Ўттиз тўртинчи қоида: Аллоҳ таолонинг Китобига амал қилиш. 1. Умар ибн Хаттоб дедилар: «Сизларни Куръон ўқиётган одам алдаб қўймасин. У гапириладиган калом, холос. Лекин унга амал қилаётган инсонга қаранг» («Интизоул илм ал-амал», 198-бет).

2. «Фийбат амалсиз қорилар мевасидир». (Мулло Али Қорий, “Шотибия”нинг шарҳи, 26-бет).

3. «Ушбу уммат мунофиқларининг аксари қорилардир». (Аҳмад ибн Ҳанбал “Муснад”да, Табароний “Ал-Кабийр”да, Байҳақий “Аш-Шуъаб”да Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осдан (розияллоҳу анху) ривоят қилганлар.

4. Пайғамбарга (алайҳиссалом) қабрда азобланаётгандар кўрсатилди. Улар орасида ёнбошига ётқизиб қўйилган кишининг тепасида бошқа бир киши қўлида тош билан туриб, ётганинг бошига уриб, мажақлаётганини кўрдилар. Тош унинг бошини мажақлаб, четга отилиб кетарди. Турган киши тошни қайта олиб келгунича ётганинг боши ўз ҳолига қайтарди. Узлуксиз шундай давом этаётганини кўрган Аллоҳнинг Расули бу ҳақда сўрадилар. (Фаришталар) айтишдики: «Бу кишига Аллоҳ Қуръонни берган эди (яъни, у Қуръонни ўқиган, ёд олган қорилардан эди). Аммо кечалари Қуръон ўқимай ухларди. Кундузлари Қуръонга амал қилмас эди. Бундай азоб унга қиёмат кунига қадар берилади» (Аҳмад ибн Ҳанбал «Муснад»да Самурадан ривоят қилганлар).

5. Ҳасан (розияллоҳу анху) айтганлар: «Улардан (қорилардан) бири: “Қуръонни бирор ҳарфини туширмасдан ўқиб чиқдим”, деди. Аллоҳга қасамки, у Қуръондан ҳеч нарса ўқимаган одам кабидир. Чунки унинг хулқида ҳам, амалида ҳам Қуръондан аломат кўрмайсан. Баъзилари эса: “Мен бир сурани бир нафасда ўқий оламан”, дейди. Аллоҳга қасамки, улар қори ҳам, ҳаким ҳам, тақво эгаси ҳам эмасдирлар. Аллоҳ одамлардан уларга ўҳшашларини кўпайтиргай!” («Қуръон ҳомиллари–кўтарувчиларининг ахлоқлари” китоби, 160-бет).

6. Ибн Жавзий айтадилар: «Аллоҳга муҳаббат билганига амал қилишда намоён бўлади. Чунки бу энг буюк қоида

хисобланади. Ҳақиқий мискин (яъни, ҳеч нарсасиз киши) умрини илмга багишлаб, илмига амал қилмаган кишидир. У дунё лаззатларини ҳам, охират яхшиликларини ҳам қўлдан бой бергандир» (*“Сайдул Хотир” китоби, 281-бет*).

7. Ҳасан (розияллоҳу анҳу) айтганлар: «Қайси киши нағсини ва қилаётган ишларини Аллоҳнинг Китоби(Қуръон)-га таққослаб, Китобга тӯғри келганида, Аллоҳга ҳамду санолар айтса ва зиёдалик сўраса, тӯғри келмаганида, ўзини койиса ва дарҳол нотўғри ишларидан қайтса, Аллоҳ таоло уни раҳматига олсин!» (*“Куръон ҳомилларининг ахлоқлари” китоби, 115-бет*).

8. Ҳузайфа ибн Иёз айтадилар: «Куръонни билган киши одамлардан бирортасига ҳожатманд бўлмаслиги, балки унга одамларнинг ҳожати тушмоғи керак» (*“Куръон ҳомилларининг ахлоқлари” китоби, 179-бет*).

9. Ҳасан (розияллоҳу анҳу) айтганлар: «Қорилар уч синфдан иборат:

Биринчи синф – Куръонни тирикчилик воситаси қилиб олганлар.

Иккинчи синф – Куръон ҳарфларини ўз ўрнига қўйиб ўқиёдилар, аммо ундаги қоидаларга эътибор бермай, зое қиласилар. Куръон ўқиётганлари билан юртдошларига кериладилар, мансабдагиларга ўзларини кўрсатмоқчи бўладилар. Одамлар орасида ушбу тоифа қорилар кўпайиб кетган, Аллоҳ уларга инсоф берсин.

Учинчи синф қорилар – Куръон шифо эканига таянадилар. (Уни) қалбларидаги қасамларига, (хулқларидаги иллатларга) даво қиласилар, ҳатто товушлари бурунларидан чиқиб кетади. Ўқиганларидан Яратганга бўлган қўрқувлари ортади. Маҳзунлик матосига ўранадилар. Мана шу қорилар туфайли Аллоҳ ёмғирларни ёғдиради. Улар шарофатидан душманларни даф қиласиди. Аллоҳга қасамки, Куръонни билган бу тоифа инсонлар қизил кибритдан (ўрта аср кимёгарлари фикрича, кибрит – ҳар қандай металлни олтинга айлантириш хусусиятига эга қимматбаҳо маъдан) азизроқдирлар» (*Абу Убай Қосим ибн Саломнинг “Фазоилул Куръон” китоби, 60-бет*).

10. Абу Убайд Қосим ибн Саллом “Фазоилул Қуръон” китобида Абдуллоҳ ибн Аббос, Мужохид, Икрималардан ривоят қилиб: «Улар у (Қуръон)ни ҳақиқий тиловат қилиш билан тиловат қилурлар...» (*Бақара сураси*, 121) оятининг тафсирида: «Яъни, унга ҳақиқий эргашишда эргашадилар», деганлар.

11. Абу Абдураҳмон Суламий айтадилар: «Бизга Қуръонни ўқитган Үсмон ибн Аффон, Абдуллоҳ ибн Масъуд ва бошқа устоzlаримиз гапириб беришарди. Улар Набийдан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўнта оятни ўрганишарди. Шу оятлардаги илмни ўрганиб, амал қилмагунларича бошқа оятларга ўтишмас эди. «Биз илмни ҳамда амални шу хилда ўрганганиз», дейишарди (“Нузҳатул фуқаҳо”, 1-жуз, 383-бет).

12. «Ёд олингани эмас, балки манфаат бергани илмдир». (*Ином Шоғиъий, раҳматуллоҳи алайҳ*).

13. «Биз ҳадисни амал қилиш билан ёдлардик» (*Исмоил ибн Иброҳим ибн Мужаммаҳ ибн Жория*).

14. «Одамларнинг энг жоҳили билгани(га амал қилмай, у) ни тарк қилганидир, одамлар орасида энг илмлиси билганига амал қилганидир, уларнинг энг афзали Аллоҳдан қўркувчироғидир» (*Суфён ибн Уяйна*).

15. «Олим киши билганига амал қилмагунича жоҳиллигича қолаверади. Қачон амал қилсагина, у олимдир» (*Фузайл ибн Иёз*).

16. Шаъбийга: «Эй олим!» дейишиди. Шаъбий эса: «Мен олим эмасман, олим деб Аллоҳдан қўрққанларни айтишади», деб Аллоҳ таолонинг ушбу оятини тиловат қилдилар: «**Бандалари орасида Аллоҳдан уламоларигина қўрқарлар!**» (*Фотир сураси*, 28-оят).

17. «Киёмат куни токи бандадан тўрт нарса ҳақида сўралмагунича унинг қадами ердан узилмайди: 1. Берилган умрни қандай сарфлагани; 2. Илмига қандай амал қилгани; 3. Мол-дунёсини қаердан топгани ва қаерга ишлатгани; 4. Тану жисми билан нималар қилгани ҳақида сўралади» (*Абу Барза Асламийдан Термизий ва Доримий ривоятлари*).

18. «Банда илмни амал қилиш учун ўрганса, илми уни тавозеликка ундейди, аммо бошқа мақсаддада ўрганса, ун-

даги фахрланиш ва манмансирашни зиёда қиласи, холос». (*Молик ибн Динор*).

19. «Илмни амал билан бирга чақиргин. Агар қабул қилса, яхши, бўлмаса жўнаб кетавер» (*Али ибн Абу Толиб*).

20. «Ким билганига амал қилса, Аллоҳ унга билмаганини билдириб қўяди» (*Баъзи уламолар*).

21. Аллоҳ таоло бундай деган: «Аллоҳдан қўрқингиз! Аллоҳ сизларга шундай таълим беради. Аллоҳ ҳамма нарсани билувчиидир» (*Бақара сураси, 282-оят*).

22. Албатта, ҳар нарсанинг закоти бўлади. Илмнинг закоти унга амал қилишдир. Қачон закотини адо қилсанг, унга барака берилиб, манфаат ҳосил бўлади. Агар закотини адо қилмасанг, унинг баракаси ўчирилади (*«Ал-Калимат ал-Ҳисан» китобидан*).

23. «Эй ёшлар жамоаси! Амал қилинглар. Албатта, амал қилиш ёшлиқдадир» (*Ҳафса бинти Сийрин*).

24. «Эй Куръон аҳли! Билганларингизга амал қилинг. Аллоҳга қасамки, агар билганларингизга амал қилсангиз, сизлардан кўра афзал бирор киши бўлмайди» (*Умар ибн Ҳаттоб*).

25. Имом Шофиъий (раҳматуллоҳи алайх) илм олиш учун имом Молик (раҳматуллоҳи алайх) олдиларида ўтирганларида, Имом Молик (раҳматуллоҳи алайх) у кишининг ниҳоятда зийраклиги, заковати ўткирлиги ва тушунчаси мукаммаллигидан ҳайратга тушиб, шундай дедилар: «Албатта, Аллоҳ сенинг қалбингни нур билан равshan қилганини кўрдим, уни гуноҳлар зулмати билан ўчириб қўймагин».

Ўттиз бешинчи қоида: Куръонни ёдлаш осон, айни пайтда у тез «қочиб кетувчи» эканини унутмаслик. Куръон бошқа китоб ва сўзлардан мутлақо фарқ қиласи. Уни эгаллаш қийин, бироқ уни ёдлашга киришган ва доимий назорат қилиб турган кишига ёдлаш осондир. Айни пайтда такрор ва мурожаъа қилишга эътиборсиз бўлган кишининг қалби ва зехнидан кетиб қолиши тездир. Аллоҳ таоло: «Шубҳасиз, у азиз Китобдир» деган (*Фуссилат сураси, 41-оят*).

Абу Мусо Ашъарийдан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилингандан ҳадисда: «Бу Куръонга вафо қилинг, Мұҳаммаднинг жони

Унинг кўлида бўлган Зотга қасамки, у тушовидан бўшалган тудан ҳам қаттиқ қочувчи нарсадир», дейилган.

Ўттиз олтинчи қоида: Ҳар кеча Бақара сурасининг ўнта оятини қироат қилиш. Ким ҳар кеча ухлашидан олдин Бақара сурасидан ўн оятни, яъни аввалидан тўрт оят, Оятул курсий, ундан кейинги икки оят ҳамда «Лиллаҳи маа фис са-мааваати» оятини охиригача ўқиса, Куръонни унутмайди¹¹⁰.

Ўттиз еттинчи қоида: кундузги вирд (вазифа)ларни тунда таҳажжуд намозида ўқиш. Куръон соҳиби уни кечава кундуз ўқиб, такрор қилиб турса, ёдидан чиқиб кетмайди. Акс ҳолда унутиб кўяди¹¹¹.

Ўттиз саккизинчи қоида: беш вақт фарз намозларини биринчи такбирга етишиш билан масжида жамомат бўлиб ўқиши тарк қиласлик. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) даврларида икки киши бор эди. Улардан бири савдогар бўлиб, намозга аzon эшитиши билан кўлида ушлаб турган тарозисини ташлар ва ҳеч нарса тортмас, агар у ерда бўлса, қўлига олмас эди. Иккинчиси темирчи бўлиб, тижорат учун қилич ясарди. У ҳам аzonни эшитиб қолса, сандон устида турган болғасини шу бўйича жойида қолдирава агар у кўлида, уриш учун кўтарилган бўлса, орқасига қайтариб, масжидга чиқар эди.

Адий ибн Хотим айтадилар: «Мусулмон бўлганимдан буён намозга такбир айтилган пайтда таҳоратсиз бўлмадим».

Робиња ибн Зайд айтади: «Қирқ йилдан буён муazzzin пешинга аzon айтган вақтда мен масжида бўлдим. Фақат касаллик ва мусофирилк ҳолатим бундан мустасно».

Суфён ибн Уяйна азондан олдин намозга боришга қизикириб, айтар эди: «Чакирилмагунча бормайдиган ёмонлик қули бўлмагин. Намозга азондан олдин боргин».

Уйлари масжидга яқин бўлган Омир ибн Абдуллоҳ вафоти чоғида муazzиннинг аzonини эшитиб қолиб: «Кўлимдан ушланглар», деди. Унга: «Сиз касалсиз», дейилди. Шунда у: «Аллоҳнинг чақирувчисини эшитиб, унга ижобат қилмай-

¹¹⁰ Имом Доримиј ўзларининг муснадларида Шаъбийдан, у Абдуллоҳ ибн Масъуддан (розияллоҳу анху) ривоят қилганлар.

¹¹¹ Имом Муслим Абдуллоҳ ибн Умардан (розияллоҳу анху) марфуъ ҳолда ривоят қилганлар.

манми?» деди. Уни қўлидан ушлаб, шом намозига олиб боришиди. Имом билан бир ракат намоз ўқиб, вафот этди.

Али ибн Шаддод йигирма беш йил давомида таҳрима такбирига етиб, жамоат билан намоз ўқиди. Бир куни онаси вафот этиб, жаноза ишлари билан машғул бўлиб, жамоатни ўтказиб юборди. Бунга қаттиқ афсус чекиб, йигирма тўрт ракат нафл намоз ўқиди. Шунда бир киши тушига кириб: «Жамоат (намози) ўрнига нафлларни ўқидинг. Лекин таҳрима такбирининг савобини қўлга киритмадинг», деди.

Вакиль ибн Жарроҳ айтади: «Аъмаш етмиш ёшга яқинлашганда ҳам таҳрима такбирини ўтказиб юбормас эди».

Мўмин киши намозни қоим қилишда тиришқоқ бўлиши вожиб. Зеро, намозни қоим қилишда дангасаликка берилиш мунофиқлар ишидандир. Аллоҳ таоло марҳамат қиласи: «Албатта, мунофиқлар Аллоҳни алдамоқчи бўлурлар. Ҳолбуки, Аллоҳ уларни «алдовчи»дир. Улар агар намозга турсалар, дангасалик билан, одамлар кўрсин учун турурлар ва Аллоҳни камдан-кам зикр қилурлар» (*Niso surası*, 142-оят).

Ўттиз тўққизинчи қоида: кунлик шахсий тиловат вирди(вазифаси)да бардавом бўлиш. Куръондан ёдланган қисмнинг барча хатоларини тўғрилаб, ёддан юз маротаба ўқиб юришни кундалик шахсий вазифа қилиб олиш лозим. Шунда Аллоҳ муваффақ этиб, ёрдам беради ва Куръонни ёдлашни осон, баракотли қиласи, худди тоғларни ерда мустаҳкам, событ этганидек, Куръонни қалбда собит қилиб қўяди.

Кирқинчи қоида: ёдлаш амалиётида ва овозни гўзаллаштиришда ёрдам берадиган неъматларни истеъмол қилиш. Зухрий айтадилар: «Асални канда қилма. Албатта, у хифзни яхшилайди».

Чой ўрнига ялпиз қайнатиб, қора седана ёғидан бир неча томчи томизиб, унга яна бир катта қошиқда тоза асал қўшиб тонгда ичиш кун бўйи зеҳнга мусаффолик ва жисмга тетиклик бағишлайди. Ва инсондаги қанд микдори кўтарилиб кетмайди.

Қора седана ёғини асалга аралаштириб истеъмол қилиш овознинг чиройли бўлишида ва балғамни кетказишда жуда фойдалидир.

Хошимий айтади: «Ҳар куни оч қоринга йигирма бир дона яхши майиз егин».

Бир киши Али ибн Абу Толибнинг олдига келиб, тез унтиб қўйишини шикоят қилди. Шунда у киши: «Сигир сутини ичиб тур! У юракни ғайратлантириб, паришонхотирликни кетказади», дедилар.

Замзам сувини ичиш жуда фойдали даводир. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): «Замзам суви нима учун ичилган бўлса, ўшангадир», деганлар. Батаҳқиқ, кўплаб салафи солиҳлар турли ниятлар билан ичганлар. Аллоҳ барчаларидан қабул қилган.

Фойдали таомлардан яна бири янги пиширилган балиқдир. Доктор Ҳассон Шамсий Пошшо балиқда мияни озиқлантирадиган витаминлар борлигини айтганлар.

Оз ейиш. Албатта, кўп ейиш ва овқатнинг яхши ҳазм бўлишига ҳаракат қилмаслик хотиранинг заифлашувига ва тафаккурнинг бўшашишига олиб келади. Зеҳни ўткир ва хотираси мустаҳкам бўлишини хоҳловчилар бунга ниҳоятда эътибор беришлари лозим. Қадимда устозларнинг «Очоғатлик зийракликни кетказади» деган гапларини эшитганимиз.

Таникли уламолардан ҳеч бири кўп таомланишни мақтov сифати ўлароқ ишлатмаган. Кўп ейиш иш учун ҳозирлаб қўйилган ақлсиз ҳайвонларга муносиб мақталадиган сифатдир.

«Мұхаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) оиласи то вафотларигача икки кун кетма-кет тўйиб арпа нон емаган». Бошка бир ривоятда «Мұхаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) оиласи Мадинага келганидан буён то вафотларигача уч кун кетма-кет буғдойли таом емаган» (*Бухорий ва Муслим Ойша онамиздан (розияллоҳу анҳо) ривоят қилганлар*).

Кам овқатланиш қалб юмшashi, фаҳм кучайиши, нафс синиши ва ғазаб босилишига олиб келади. Кўп овқатланиш эса, мана шуларнинг барчаси зиддига сабаб бўлади.

«Дарҳақиқат, агар нафс оч қолса, қалб софланиб, юмшайди. Агар тўйиб, қонса, қалб кўр бўлади» (*Абу Сулаймон Дороний*).

Хатиб Бағдодий айтадилар: «Ёдлаш учун түқлик вактидан кўра очлик вакти муносиброкдир. Ёдлаш пайтида қорин очиқса, анор сувини сўриш каби узокқа чўзилмайдиган енгил нарсалар билан қоринни алдаб туриш керак».

Ловия мияни қувватлайди. Мия эса ақлнинг бир бўлагидир (*Имом Шофиъий*).

«Сирка қандай ҳам яхши нонхўракдир» (*Хадис*). Унинг балғамга қарши кучи ва шаҳватни кесиши событ бўлган. Шундай экан, у ҳифзга катта ёрдам беради.

Оч қоринга қон олдириш (касалликни даволашда) фойдалидир. Унда шифо ва барака бўлиб, ақл ва ҳифзни оширади.

Имом Бухорийдан сўралди: «Ҳифзга ёрдам берадиган бирор нарса етаммисиз?» У зот: «Бу борада кишининг илмга бўлган очкўзлиги ва бардавомлигидан бошқа нарсани билмайман», дедилар.

Ибн Шихоб олма ейишни ёмон кўрар, «У унуттиради», дер эди. Асал ичар ва «У эслатади», дер эди.

Сигирнинг сути шифо, ёғи дори, гўшти эса дарддир.

«Мен унтиши хавфи борлиги учун кўп гўшт ейишни тарк қиласман» (*Шаъбий*).

«Ҳифз Аллоҳнинг ҳадяси бўлиб, уни бандаларидан хохлаганига беради. Гоҳида тақрорлаш, амалиёт ва касб қилиш билан ҳам юзага чиқади. Аллоҳ кимни ҳифзга муваффақ қилган бўлса, ейиши унга зарар қилмайди» (*Абу Салиҳ ибн Мұҳаммад Бағдодий*).

«Агар ҳифз даво ва даволаниш билан бўлганида эди, подшоҳлар биздан ғолиб бўлиб кетардилар. Лекин бу табиатдир. Аммо ким ҳифз или яратилган бўлса, егани ҳифзига зарар қилмайди. Ва кимнинг табиатида ҳифз бўлмаса, унга даво ва даволаниш манфаат бермайди» (*Абу Салиҳ ибн Мұҳаммад Бағдодий*).

ОЛТИНЧИ БОБ
БОШЛАНГИЧ ТАЛАБАЛАР УЧУН ҚУРЬОНИ
КАРИМНИ УЧ ЙИЛДАН КАМ МУДДАТДА
ЁДЛАШНИНГ АМАЛИЙ-ТАТБИҚИЙ ЙҮЛИ

Куръони каримни ёдлаш усуллари
БИРИНЧИ НАМУНАВИЙ ДАСТУР

Бу етти босқичдан иборатдир:

Биринчи босқич: Куръондан кундалик янги дарсни ёдлашда энг мўътабар усул.

Иккинчи босқич: Кундалик дарсни ёдлаш амалиёти учун энг афзал вақтлар.

Учинчи босқич: Хатони юз марта тўғрилаб ўқиши билан дарсни топшириш.

Тўртинчи босқич: Ўтган дарсни тайёрлаш ва топшириш услуги.

Бешинчи босқич: Куръони каримдан ёдланган жойларни такрорлаш, устозга ўқиб бериш ва меъёр режаси.

Олтинчи босқич: Бир микдорни белгилаб олиш йўли билан шахсий кундалик тиловат қилиш режаси.

Еттинчи босқич: Дарс, дарсия (ўтган дарс), такрорлаш, тунги шахсий тиловат (вирд – вазифаси)ни мисоллар билан амалий татбиқ қилиш.

БИРИНЧИ БОСҚИЧ

Куръондан кундалик янги дарсни ёдлашда
энг мўътабар усул

Талаба аввало, ёдламоқчи бўлган саҳифасини то қироати лаҳн, яъни хатодан холи, тажвидли қироат даражасига етгунга қадар моҳир устозга ўқиб беради. У фақат ўзининг ўқишигагина суюниб қолмаслиги керак. Чунки ўқишининг ўзи эътиборни олади ва ёдламоқчи кишининг хаёли Мусҳафда бўлиб, қироатидаги хато жойни сезмай қолади. Шунингдек, Куръонни тажвид билан ўқишидаги хатоларга ҳам эътибор

қаратмайди. Шунинг учун талаба биринчи ўринда ўз қиратини моҳир шайхдан ўтказиши, сўнгра дарсни ёдлашни бошлиши керак. Бу жараён қўйидагича амалга оширилади, талаба:

1. Ёдламоқчи бўлган саҳифасини 10–15 дақиқа давомида тажвидли, тараннумли овозда қироат этади. Шундай килса, қалбida ёдлашга кучли рағбат туяди.

2. Назарини кўпроқ ўша ёдлаётган саҳифасига қаратади ва натижада кўзи билан кўрган жойи тасаввурига ўрнашиб қолади.

3. Дарс ёдлаётган вақтида бутун диққат-эътиборини жамлайди ва зеҳнини барча чалғитувчи нарсалардан йироқ тутади. Сўнгра ўша саҳифадаги биринчи оятни тажвидли, тўғри қироат ва эшитиладиган овозда Мусҳафга қараб 10 марта ўқийди.

4. Кўзларини юмиб, сўзларнинг жойлашувини хаёлидан ўтказиб, Мусҳафга қарамасдан 10 марта ўқийди.

5. Сўнг иккинчи марта Мусҳафга қараб, ўша оятларни тўғри ёдлаганини билиш учун яна такрор ўқийди. Агар мазкур оятни тўғри ёд олганига тўлик ишонса ҳам, уни Мусҳафга қараб, яна бир неча марта такрор ўқийди. Шундай қилинса, Аллоҳ таолонинг фазли билан ушбу оятни тўхтовсиз ва иккиланмасдан ўқиш имкониятига эга бўлади ва оят талабанинг зеҳнига худди тошга ўйилган нақшдек мухрланиб қолади. Лекин такрорлаш ва қайта ўқиш амалиёти асносида унинг атрофида турли хил юмушлар бажарилмаётган бўлиши, эътиборини тортувчи, эшитиладиган ёки кўриладиган нарсалар, лавҳалар, асбоб-ускуналар бўлмаслиги лозим. Шунингдек, деразадан ташқарига кўп қарамаслиги шарт.

6. Юқорида зикр қилинган тарзда иккинчи оятга ўтади ва биринчи оятнинг охири билан иккинчи оятнинг бошини бир-бирига боғлаш амалиётига риоя қиласи. Бу жараён иккинчи оят аввалига биринчи оятнинг охиридан бир ёки икки сўзни қўшиб ўқиш ва уларнинг орасини зудлик ва тўхтовсиз равища боғлаш билан бўлади. Шу билан бирга, саҳифаларнинг боши ва охирларини бир-бирига боғлашни унутмаслик керак. Масалан: Бақара сурасининг 191-оятини тўлик ёдла-

гандан кейин 192-оятни ёдлашга киришганда, 191-оятнинг охиридан учта сўз 192-оятнинг аввалига қўшиб ўқилади. Шу услугда бу икки оят ҳам ўн марта қараб ва ўн марта ёддан ўқилади. Агар 2-оятни юқоридаги услугда ёдласа, биринчи ва иккинчи оятларни то яхши ёд олгунича қўшиб тақрорлади.

7. Сўнгра ўша икки оятни камида ўн марта ўқийди. Ёддан кўтарилигун бир сўз ёки оятнинг бир бўлагини ўн марта қараб, яна ўн марта ёддан ўқийди. Ўша икки оятни тўлиқ ва пухта ёд олгач, кейинги, учинчи оятни ёдлашга ўтади.

8. Учинчи оятни ҳам юқорида зикр қилинган услуг ва саноқда ёд олганидан кейин бу учала оятни камида ўн марта тақрор ўқийди ва бир бетни ҳам шу услугда оятма-оят ёдлашда давом этади. Шундай қилиб, ўша бетдаги барча оятларни сахифанинг бошидан охиригача қайта-қайта тақрор ўқийди.

9. Бир бетни ёд олиш ниҳоясига етганидан кейин сахифа охиридаги оятни ўн марта, ундан олдинги оятни унга қўшиб, ҳар иккаласини яна ўн марта ўқийди. Бу босқич вазифаси ўша икки оятнинг ҳар бири алоҳида ўн мартадан ўқиб, ёд олинганидан кейин бажарилган ҳисобланади. Ушбу жараён сахифанинг охиридан бошигача шу зайлда олиб борилади. Шундай қилинса, бетнинг аввали билан охирининг ёдланиши бир хил бўлади. Одатда, ҳар қандай киши сахифалар бoshини яхши ёд олади, чунки иш аввалида кишининг ғайрати кучли ва жўшқин бўлса, охирига келиб, ҳиммат заифлашади ва дангасалик тутади. Шунинг учун ушбу услугни қўллаш билан ҳар бир сахифани тўла ва бир хил саноқда ёдлаш имкониятига эга бўлинади.

10. Агар талаба бир оятни узун деб билса, уни вақфлари, маъносининг тўғрилигига қараб, чиройли, тўғри услуглар билан бўлаклар ва бандларга ажратиб олади. Сўнг ҳар бир бўлакни юқорида зикр қилинган услугда пухта ёдласа, ўша оят унинг зеҳнида мустаҳкам ўрнашади. Агар ёдланмоқчи бўлинган сахифадаги оятлар қисқа бўлса, қаторларга ажратиб ёд олинади.

Биринчи фойда: Талаба тоқатига яраша бир оятнинг икки-уч сўзини жамлаб, аввал бирин-кетин қараб, сўнгра ёд-

дан такрор ўқииди. Шундай қилиб, бир бутун оятни тұла ёдлайди.

Иккінчи фойда: Такрорлаш амалиёти янги ёдланған жойни нұқсонаң даңдаң унтулишидан химоя қилади. Дарсни ишончли ва мустаҳкам ёдлашни хоҳлаган талаба ўша дарсни түлиқ ёдлаганидан кейин ҳам қирқ-эллик марта такрор ўқиши керак бўлади.

ИККИНЧИ БОСҚИЧ

Кундалик дарсни ёдлаш амалиёти учун энг афзал вақтлар

Кундалик дарсни ёдлаш учун энг қулай ва афзал вақт тўртта:

Саҳар пайти ва бомдод намозидан сал олдинроқдаги таҳажжуд вақти.

Бомдод намозидан кейин қуёш чиққуничча бўлган фурсат.

Шом ва хуфтон намозлари орасидаги вақт.

Уйқуга ётишдан олдинги аниқ бир пайт.

Киши ухлаётганида ҳам ақли уни банд қилиб қўйган бошқа ишлар билан машғул бўлиб туради. Шунга кўра, Қуръон ёдлаётган талаба уйқуга ётганидан кейин ҳам қаттиқ ухлаб қолгуничча хотирасида оятларни такрорлашда давом этади. Уйқудан турганида эса, тили беихтиёр олдин ёдлаган оятларини такрорлаётганини ҳис қилади.

Агар киши уйқудан уйғониб, туришга имкон топса, таҳажжуд намози вақтида, тура олмаса, бомдод намозидан кейин эрта тонгда ўша дарсни китобга қараб ёки ёддан камида ўн беш марта қайтарса, уни ажойиб бир тезликда ёдлаб олганига ўзи ишонч ҳосил қилади.

Тана дам олиб, зеҳн турли ўй-хаёллар ва бошқа чалғи-түвчи нарсалардан фориғ бўлиб турган бир пайтда ақлнинг бундай катта ютуққа эришиши унинг доимий ҳаракати маҳсулни бўлса, Расулуллоҳ (алайҳиссалом) бир ҳадисларида баён қилган барака ҳам бунга сабабдир. Ҳадиси шарифда шундай баён қилинган:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لِامْتَى فِي بُكُورَهَا

«Аллоҳим, умматимнинг эрта тонгда қилган ишларига барака бергин» (Абу Довуд, Термизий, Насоий ва бошқалар ривояят қилганлар).

Талаба бомдод намозидан сўнг масжиддан чиқиб кетишига шошилмасдан, қуёш чиққанидан кейин ишроқ намозини ўқишига ҳаракат қилсин. Чунки ҳадиси шарифда шундай дейилган:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى الْفَدَاءَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللَّهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّفَسُ ثُمَّ صَلَّى رَكْبَتَيْنَ كَانَتْ لَهُ كَاجْرٌ حَجَّةٌ وَعُمْرَةٌ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَامَّةً تَامَّةً رَوَاهُ التَّرمِذِيُّ

Анас ибн Моликдан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) дедилар: «Ким бомдодни жамоат билан ўқиса, сўнгра то қуёш чиққунича Аллоҳни зикр қилиб ўтиrsa, сўнгра икки ракат намоз ўқиса, унга бир ҳаж ва бир умранинг савобичалик савоб берилади».

Анас ибн Молик айтади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): «(Ажр) тўлиқ, тўлиқ, тўлиқ», (қилиб берилади) дедилар» (Термизий ривояти).

Уқба ибн Омирдан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) қуидагиларни айтганлар:

أَفَلَا يَعْدُ أَحَدُكُمْ إِلَى النَّسْجُودِ فَيَعْلَمُ أَوْ يَقْرَأُ آيَتَيْنِ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقِتَيْنِ وَقَلَاثٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثٍ وَأَرْبَعٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَرْبَعٍ وَمِنْ أَعْدَادِهِنَّ مِنِ الْأَبْلَلِ رَوَاهُ مُسْلِمٌ

«Сизлардан бирортангиз эрталаб масжидга бориб, Аллоҳ таолонинг Китобидан икки оятни ўрганиши ёки ўқиши икки туюга эга бўлишдан яхшироқдир, уч оятни ўрганса, ёки ўқиса, уч туюдан яхшироқдир, тўрт оятни ўрганса ёки ўқиса, тўрт

туядан ва ундан бошқа кўплаб туялардан яхшироқдир» (Муслим ривояти).

Ушбу ҳадисда масжиднинг эрталабки ҳавоси у ерда туриб, ажр-савоб олишдан ташқари, ўқиш ва ёдлаш учун ҳам энг яхши жой эканига ишора қилинган.

УЧИНЧИ БОСҚИЧ

Хатони юз марта тўғрилаб ўқиши билан дарсни топшириши

Талаба янги дарсни ёд олганидан кейин устозига ёки ўша дарсни пухта ёдлаган, ишончли шеригига ўқиб бериши, у эса хатоларини кўрсатиши дарсни мукаммал тарзда ўрганишда муҳим ҳисобланади. Талаба ўзи хато қилган ўринларни билиб олганидан сўнг уларнинг ҳар бирини тўғрилаб, навбатма-навбат такрорлашга киришади. Бунда ўша хато қилинган сўздан аввалги икки сўзни ва кейинги икки сўзни ҳам қўшиб, юз марта такрорлайди. Шундай қилинса, Аллоҳ таолонинг раҳмати билан кейинчалик ушбу тузатилган жойда бир умр қайта хато кузатилмайди. Зоро, «Куп такрорланган илм мустаҳкам ёдланур», деб бежизга айтилмаган. Талаба устозга ўша дарсни бирор жойи, бирор сўзи, ҳарфи ва ҳаракатида ҳам хато қилмасдан, худди Фотиха сурасини ўқигандек ўқиб беради. Шунда ўша дарс мустаҳкам курилган бино каби қарор топган бўлади.

Агар кундалик топшириладиган дарс белгиланган вақтдан ярим соат ўтгунича ҳам ёд бўлавермаса, шу ҳолатда эртага қолдирилади. Лекин бундай қилиш тиришқоқ талабага ярашмайди. Бугунги дарснинг эртага қолиб кетиши ҳимматнинг пастлиги ва янги дарсни ўзлаштиришга астойдил уринмаётганига далолат қиласи. Шунинг учун ғафлатда қолмасдан, бугун йўл қўйилган камчиликларни эртага тўғрилаб, астойдил, кўтаринки рух билан ёдлашда давом этиш керак. Аллоҳ таоло мадад сўраладиган, тавфиқ берадиган ва ҳар бир ишни ниҳоясига етказадиган Зотdir.

ТҮРТИНЧИ БОСҚИЧ

Ўтган дарсни тайёrlаш ва топшириш

Ўтган дарс «дарсия» дейилиб, ўтилган түрт сабоқдан иборат бўлади. Эй Куръонни Фотиха сураси каби мукаммал ёд олишни хоҳлаётган талаба! Ўтган дарсларни устозга топшириб бўлгандан кейин кундалик дарсни такрорлашни вазифа қилиб ол! Кундалик дарсни такрорлаш қуидагича бўлади:

1. Бомдод намозидан кейин янги дарсни ўн беш марта такрорлаш.

2. Янги дарсдан олдинги дарсни Мусҳафга қараб бир неча марта такрорлаш.

3. Янги дарс билан олдинги дарсни қўшиб түрт марта ёддан такрорлаш.

4. Бу икки дарсдан олдинги дарсни ҳам қўшиб, учала дарсни Мусҳафга қараб, уч марта ёддан такрорлаш.

5. Ўтган учинчи дарсни тайёrlаш, шундан кейин тўртала дарсни қўшиб, икки марта ўқиш.

6. Ўтган тўртинчи дарсни ўқиб, Мусҳафга қараб қайта-қайта такрорлаб, тайёrlаб бўлгандан сўнг бешала дарсни охира бир марта ёддан ўқиш.

Талаба шу тарзда ҳар куни ўтган тўрт дарсни такрорлаб юрса, кундалик тўртта дарсни ёдида сақлаб қолади. Шундай қилиб, у ҳар куни ўтган дарсдан битта дарсни қолдириб, ўрнига янги дарсни олиб, ушбу тўртликни сақлаб бораверади.

Ана шу тарзда давом этса, дарсларни қайта-қайта такрорлаб ўтган ва натижада барчасини тўлиқ ёдлаб олишга эришган бўлади. Сўнгра ушбу «дарсия»ни ўқиб эшииттиради ва ҳар бир хато қилган жойини тўғрилаб, юз мартадан такрорлаб чиқади. Кўмак берувчи Аллоҳдир, У Зотга таваккал қилинади.

БЕШИНЧИ БОСҚИЧ

*Куръони каримдан ёдланган жойларни тақрорлаши,
устозга ўқиб бериши ва меъёр режаси*

Албатта, ёдланган оятларни тақрор қилиш ёдлашнинг аҳамиятидан кам эмас, балки тақрорлаш босқичи ёдлаш босқичидан муҳимроқдир. Жаъфар Содиқ айтадилар: «Қалб тупроқдир, илм унинг экини, тақрор эса унинг сувидир. Агар тупроққа сув келиши тўхтаса, унинг экини қуриб қолади».

Бир шоир бу борада қуийдагича лутф қилган эди:

Илмни тақрорлаш ила давом эштирғин!

Илмнинг давомийлиги тақрор биландир.

Шунинг учун биз ушбу босқичда Куръонни тақрорлаш, унинг услублари ва миқдори хақида тўхталиб ўтамиз.

«Мурожаъа» – «тақрорлаш» деб, олинган дарсга олдин ёдланган дарслардан қўшимча қилиб, устозга кундалик ўқиб бериладиган маълум оятлар миқдорига айтилади. Бу жараён дарсни пешин намозидан кейин ёки аср намозидан озгина олдин бир марта қараб, бир марта ёддан ўқиб тайёrlанади. Кейин хато жойларини белгилаб, ҳар бир хатони юз марта-дан тўғрилаб, сўнг устозга ўқиб берилади.

Энди бу миқдор учун амал қилинадиган ўн тўрт навбатни ўрганиб чиқамиз:

1. Иккинчи пора охиригача ўтган дарс ҳар куни тақрорланади.

2. Икки порадан кейин ҳар куни ўтган дарсдан яrim пора ўқилади.

3. Бешинчи пора ниҳоясида ўн кун тўхталади ва ҳар куни ўтган дарсдан бир порадан ўқиб берилади, лекин бунда орқадан, яъни бешинчи порадан биринчи порага қараб борилади. Айни пайтда ҳар бир хато тўғрилаб юз марта ўқиш билан тузатилади.

4. Беш порадан кейин ҳар куни орқадан бир пора ўқилади.

5. Ўн порага етгунча шундай давом этиб, ўнинчи пора-га етганда янги дарс олишдан ўн беш кун тўхтайди. Бу муд-

датда юқоридаги услугда бир пора ва бир рубъ(беш бет)дан ўқиб беради.

6. Ўн порадан кейин орқадан ҳар куни бир пора ва бир рубъ ўқилади.

7. Ўн беш порагача шундай давом этиб, йигирма кун тўхтайди ва ҳар куни тескари услугда – орқадан олдинга ҳамда олдиндан орқага қараб бир ярим порадан ўқиб беради.

8. Ўн беш порадан кейин ҳар куни бир ярим порадан ўқилади.

9. Йигирма порага етганда, йигирма беш кун тўхтайди ва хатолар бўлса, тўғрилаб, ҳар куни бир рубъи кам икки порадан тескари услугда такрорлайди.

10. Йигирма порадан кейин ҳар куни орқадан бир рубъи кам икки порадан ўқилади.

11. Йигирма беш порага етганда бир ой тўхтайди ва ҳар куни юқоридаги услугда орқадан икки порадан ўқийди.

12. Йигирма беш порадан кейин ҳар куни орқадан икки порадан такрорланади.

13. Куръон тўлиқ, яъни ўттиз пора бўлганда, бир йил тўхтаб, юқоридаги тескари услугда йил бўйи ҳар куни уч порадан такрор қиласи. Куръон ҳар ўн кунда бир марта тугатилади.

14. Бир йилдан кейин умр давомида хатоларни тўғрилаб, ҳар куни беш порадан узлуксиз ўқийди. Ривоят қилинишича: «Ким ҳар доим беш порадан ўқиб юрса, Куръон ёдидан чиқмайди».

ОЛТИНЧИ БОСҚИЧ

Бир миқдорни белгилаб олиш йўли билан шахсий кундалик тиловат қилиши режаси

Ҳар куни тунда ёдланганларидан маълум миқдорда тиловат қилиш шарт. Хато жойларни белгилаб, уларни юз мартадан тўғрилаб ўқийди. Унинг миқдори учун етти навбат бор:

1. Беш порагача ҳар куни бир порадан.

2. Беш порадан кейин ўн порагача ҳар куни бир пора ва бир рубъдан.

3. Ўн порадан кейин ўн беш порагача ҳар куни бир ярим порадан.

4. Ўн беш порадан кейин йигирма порагача ҳар куни бир рубъи кам икки порадан.

5. Йигирма порадан кейин йигирма беш порагача ҳар куни икки ярим порадан.

6. Йигирма беш порадан кейин Қуръоннинг охиригача ҳар куни уч порадан.

7. Сўнгра умрининг охиригача ҳар куни беш порадан ўқилади.

Изоҳ: Бешинчи босқичда зикр қилинган кўринишдаги меъёр юқорида ўтган услубда тескари ўқилади.

ЕТТИНЧИ БОСҚИЧ

Дарс, дарсия, тақрорлаш, тунги шахсий тиловат вазифаси (вирд)ни мисоллар билан амалий татбиқ қилиши

Биринчи мисол:

Бақара сурасининг бошидан уч пора тўлиқ ёдланган бўлиб, тўртинчи порадан бошламоқчи бўлса, уч кун ичидаги тартиб қуидагича бўлади:

1-кун:

Дарс: Оли Имрон сураси, 92–100 оятлар.

Дарсия: Оли Имрон сурасининг 62-оятидан 3-поранинг охиригача.

Такрорлаш (мурожаға): Бақара сурасининг бошидан ярим пора.

Тунги ўқиш (вирд): Биринчи пора – Бақара сурасининг 75–202 оятларигача.

2-кун:

Дарс: Оли Имрон сураси, 101–108-оятлар.

Дарсия: Оли Имрон сураси, 71–100-оятлар.

Такрор: Бақара сурасининг иккинчи ярим пораси.

Тунги вирд: Бир пора – Бақара сурасининг 204-оятидан Оли Имрон сурасининг 14-оятигача.

3- кун:

Дарс: Оли Имрон сурасининг 109–115-оятлари.

Дарсия: Оли Имрон сурасининг 78–108-оятлари.

Такрорлаш (мурожаъ): Бақара сурасидан учинчи ярим пора.

Тунги вирд: Оли Имрон сурасидан 15–92-оятлар ва Бақара сурасидан 1–74-оятлар.

Иккинчи мисол:

Ўн пора тугаганидан кейин тунги вирд ва тескари такрорлаш (мурожаъ) ўн беш кун тўхтайди ва уч кунлик тартиб қўйидагича бўлади:

1-кун:

Такрорлаш (мурожаъ): Анфол сурасидан бир пора, бир рубъ ўнинчи поранинг охиригача.

Тунги вирд: бир пора, бир рубъ – Аъроф сурасини тўлалигича ўқиш

2-кун:

Мурожаъ: бир пора, бир рубъ – Аъроф сурасини тўлалигича ўқиш.

Вирд: бир пора, бир рубъ – Моида сурасининг 109-оятидан Анъом сурасининг охиригача.

3-кун:

Мурожаъ: бир пора, бир рубъ – Моида сурасининг 109-оятидан Анъом сураси тўлалигича.

Вирд: бир пора, бир рубъ, яъни олтинчи поранинг бошидан еттинчи поранинг аввалги рубъигача.

Учинчи мисол:

Ўн порани такрорлаш тугаганидан кейин ўн биринчи поранинг бошланиши.

Агар ўн биринчи пора бошланса, уч кунлик тартиб қўйидагича бўлади:

1-кун:

Дарс: Тавба сурасининг 94–99-оятлари.

Дарсия: Тавба сурасининг 69-оятидан ўнинчи поранинг охиригача.

Мурожаъ: «Алиф лам мим»(Бақара)дан бир пора, бир рубъ.

Вирд: иккинчи поранинг рубъидан учинчи поранинг ярмигача бир пораю бир рубъ.

2-кун:

Дарс: Тавба сурасининг 100–106-оатлари.

Дарсия: Тавба сурасининг 73–99-оатлари.

Мурожаъа: иккинчи поранинг биринчи рубъидан учинчи поранинг ярмигача.

Вирд: учинчи поранинг ярмидан Оли Имрон сурасининг охиригача.

3-кун:

Дарс: Тавба сурасининг 107–111-оатлари.

Дарсия: Тавба сурасининг 80–106-оатлари.

Мурожаъа: учинчи поранинг ярмидан Оли Имроннинг охиригача бир пораю бир рубъ.

Вирд: Нисо сурасининг аввалидан бешинчи поранинг охиригача.

Иккита муҳим йўлланма

Таътил кунларида қандай қилиб Қуръонга вафо қилинади? Расмий дам олиш кунлари оралиғида хатолар юз марта-дан тўғриланиб, ҳар куни икки пора ўқилади.

Ҳар бир хато қилинган жой юз марта-дан ўқиб, тўғрилан-син, деган сўзимиздан вахимага тушманг. Чунки дарслар дарсия, мурожаъа ва вирдлардан ташкил топади. Уларнинг ҳаммаси қатра-қатра бўлиб қўшилса, дарё ҳосил бўлади, дарё дарёга бирлашса, денгиз пайдо бўлади. Тўртта дарс дарсия, ўнта дарс тахминан ярим пора бўлади. Агар кундаклик дарсни тайёрлаб, Фотиҳа сурасидек ёдлашга эришилса, у гўё мустаҳкам бинодек бўлиб, бирон жойида шубҳа қилинмайди. Аллоҳнинг фазли билан ярим порада бир ёки икки жойда хато қиласи, холос. Буни эса тўғрилаш мутлақо қийин бўлмайди.

Биринчи намунавий-амалий дастурга илова

Ёдлаш муддати: ҳар куни 2 соат – асрдан кейин шом на-мози азонигача.

Ушбу дастур учта асосий унсурдан иборат: ота-она, фар-занд (шогирд), муаллим.

Дастур энг мухим эллик беш нуктани ўз ичига олади.
Улар қуидагилар:

Ота-онанинг вазифалари

1. Фарзандларига ёшлигидаёқ таълим беришга қизиши. Оталар фарзандларига ёшлигидаёқ таълим беришга ҳарис бўлмоғи лозим. Чунки ёшлик болани бирор мақсадга йўналтириш осон бўлган даврдир. Шунингдек, бу пайт берилган илмни қабул қилиш ҳамда ёдлаш учун зеҳн ва зўр истеъдоднинг соф пайтидир. Қадимдан бежизга «Ёшлиқдаги билим тошга ўйилган нақш кабидир», дейилмаган. Зеро, тошга нақш солинса, осонликча ўчиб кетмайди, балки кунлар-йиллар ўтса-да, мустаҳкамлигича қолаверади. Ёшлиқда ёдланган маълумотлар ҳам узоқ муддат собит қолади. Айниқса, бу ёдлаш жараёни тартибли равишда доимий такрор (мурожаъа) билан мустаҳкамлаб борилса.

2. Ёдлашни бошлаш учун энг афзал ёш. Энг ками ба-лоғат ёшига уч ёш қолганича. Бола балоғат ёшига яқинлашгани сайин ёдлашнинг сусайишига сабаб бўладиган нарсаларга эътибор доираси кенгайиб бораверади.

Гўдак беш ёшга етганда ёдлашни бошлашга муваффақ бўлса, бу энг афзал палладир. Шунингдек, боланинг илмий ҳаётида равон сўзлашига ёрдам беради, қалбини нурли қиласди. Чунки қалбига дастлабки кираётган илм Аллоҳнинг каломи бўлади. Ундаги хайру баракалар эса ҳеч кимга сир эмас.

Иброҳим Нахаий: «Биздан олдингилар фарзандларига ақлларини танимагунларича таълим беришни маъқул кўрмас эдилар», деган.

3. Қуръон дарсларига эътибор. Фарзандга бошқа фанлар таълимида қанчалик эътибор қаратиладиган бўлса, Қуръони каримни ёдлашда ҳам бу бирламчи, асосий экани тушунтирилиши, балки ундан-да кўпроқ эътибор қаратилиши лозим бўлади. Айни пайтда Қуръон ёдлаш вазифасини бажарган пайтда уни рағбатлантириш, мақтаб, олқишлиш ёки сусткашлик қилган пайтда танбех бериш, талаб қилинаётган кундалик вазифани бажаришига бўлган эътибор дои-

расини ҳис қилдириш, керак бўлса, бу йўлда унга ёрдам бериш лозим.

4. Моҳир, солиҳ муаллимни танлаш. Ота муаллимни солиҳ, маҳоратли, пухта, тажрибали, фаросатли, талабаларга фойда бўлишига ҳарис ва эътиборлилик сифатлари билан танилган устозлар орасидан ихтиёр этмоғи вожибdir. Ушбу сифатларга эга устозни топишда ва танлашда сусткашлик қилиш асло ярамайди. Акс ҳолда, талабанинг олдига қўйган мақсадини рўёбга чиқариш ҳаракати тескари натижа бериши мумкин. Лаёқатсиз муаллимларга шогирд тушган талабаларни биламиз, бирларининг ёдлаши суст, бошқаларининг ўқиши яхши эмас, айримлари хато ёдлаган, яна баъзилари барча камчиликларни ўзида жамлаган. Аллоҳ асрасин. Шунинг учун ота мутқин (моҳир) муаллим танлашга ҳарис бўлсин.

5. Фарзандни устозини ҳурмат қилишга одатлантириш. Ҳатто муаллим ота наздида айбдордек туюлса-да, уни эҳтиром қилиш, фарзанди олдида обрўсини тўкмаслик, камситмаслик керак. Фарзанд устозида Қуръон ўргатувчига муносиб энг юксак намунани кўриши лозим. Бу эса кўп жихатдан ота-онанинг у кишига нисбатан муносабатига боғлиқ.

Абу Саламадан ривоят қилинади: «Иbn Аббос (розияллоҳу анҳу) Зайд ибн Собит (розияллоҳу анҳу) минган марқаб олдида туриб, узангидан ушлаганида Зайд: «Эй Расулуллоҳнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) жияни, ундай қилманг!» – деди. Ибн Аббос: – «Биз олим ва улуғларимизга ма-на шундай қиласиз (ҳурмат кўрсатамиз)», деди.

Имом Шофиъий раҳматуллоҳи алайҳи: «Мен Моликнинг ҳузурида унинг ҳайбатидан кўрқиб, саҳифалар шитири эши-тилмаслиги учун уларни авайлаб варақлар эдим».

6. Талабанинг дарсда иштирок этиши учун шароит яратиш ва бунда бардавом бўлиш. Фарзанднинг ҳар куни дарсга белгиланган вақтдан кечикмасдан бориши, дарс тугасидан кетиб қолмаслиги учун барча шароитларни яратиш муҳим шартлардан биридир. Дарсда иштироки бардавом бўлишини, асосли узр ва сабабсиз унда қатнашмаслик учун рухсат сўрашига изн берилмаслигини назорат қилишнинг аҳамияти ҳам бундан кам эмас. Албатта, бетоблик ва шун-

га ўхшаш иложсиз сабаблар бундан мустасно. Ота-она фарзанднинг дарсга доимий равишда ва белгиланган вақтда боришига жиддий ва қатъий эътибор беришларини ҳис қилса, бу баҳоналар ўз-ўзидан йўқолади.

7. Уйда ҳам ҳар куни жиддий тарзда назорат қилиш. Фарзандни ҳар куни назорат қилишни устознинг ўзигагина ташлаб қўймаслик керак. Ота-она севги ва муҳаббат пардаси остида фарзандининг вазифаларни бажаришга муносабатини сўраб-суриштириб туриш билан эътибор бериши ниҳоятда зарур бўлган ишлардандир.

Ундан бажарилиши талаб қилинадиган вазифалар қўйидагилар:

- а) янги дарс (буни талаба уйида ёдлайди);
- б) охирги беш бетни топшириш;
- в) кундалик мурожаъани топшириш (камида ўн бет);
- г) кейинги дарсни тузатиш.

8. Назоратни муаллим билан бирга олиб бориш. Ота вақти-вақти билан фарзандининг муаллимини зиёрат қилиб туриши яхши амаллардандир. Бунда у фарзандининг илмий ва ахлоқий савиясидан хабардор бўлади, устознинг шогирд ҳақидаги кўрсатмасига биноан муолажа қилишда иштирок этади, шунингдек, бу фарзанднинг хоҳиш-истаклари ва рағбати ҳақида икки томонлама фикр алмашув бўлгани боис ҳар томонлама фойдалидир. Ва ниҳоят, муаллимнинг меҳнат ва машаққатига миннатдорчилик билдириш, зиммасига олган бундай машаққатли буюк ишига Аллоҳ таолодан сабот ва тавфиқ сўраб дуо қилиш каби манфаатлар юзага чиқади. Зоро, Куръон ўргатувчини бу қилган улуғ хизмати учун Аллоҳ азза ва жалланинг Ўзи мукофотлайди.

9. Боланинг ҳос (индивидуал) салоҳиятини ҳисобга олиш. Болалар ёдлашда зеҳни, қудрати, имкониятлари, гайрат ва сабри жиҳатидан бир-биридан фарқ қиласидилар. Баъзилари Куръони каримни ёдлашга қудратлари етмай, бунга ўзларида малака ҳосил қила олмай қийналадилар. Ваҳоланки, Куръонни ёдлаш фарзи кифоядир. Шунинг учун ота-оналар бундай фарзандларини Куръон ёдлашга мажбур қилишлари, уларга Аллоҳ юкламаган нарсани юклашлари яхши эмас. Тўғри, ота-оналар фарзандларига ҳам, ўзларига

ҳам яхшиликни право кўрганлари учун уларнинг Куръон ёдлашларини хоҳлайдилар ва бу йўлда ўртоқларию тенгдошлари, қариндошу қўшниларини намуна қилиб, қаттиққўллик ва жеркиш усулини ишлатадилар. Натижада, бу салбий, ҳатарли оқибатларни келтириб чиқаради. Кўп ҳолларда боланинг бузилишига ёки Куръонни ёмон кўриб қолишига олиб боради. Аллоҳ кўрсатмасин!

Демак, бундай бола Куръони каримни Мусҳафга қараб, тажвид-тартил билан тўғри ўқишни билса кифоя. У имкон даражасида Ёсин, Каҳф, Таборак, Воқеа, Амма пораси, Оятул Курсий ҳамда Бақара ва Ҳашр каби сураларнинг охирги қисмларини ёдлаб қўйса, яхши бўлади.

10. Фарзандларга раҳмидил бўлиш. Гоҳида айрим оталар кўпроқ ёдлаши учун фарзандларига қаттиқ туриш ва уриш услуби фойдали деб ўйлайдилар, ҳатто муаллимга ўғилни олиб бориб: «Эти сизники, суяги бизники», яъни «Модомики бола Куръонни ёдлаб тугатмас экан, унга хоҳлаганингизча қўполлик қилишингиз мумкин, дейишгача боришади. Бу жабр йўли, тўғриликдан жуда ҳам узок бўлган ёмон услугубдир.

Аввал бошдан ёки арзимас сабаблар билан уришга одатланилмасин. Агар бола бир ишни фақат калтак билан қилишга ўрганиб қолса, бу унинг ҳаёт тарзига айланади. Ҳатто адоват рухи кучли бўлган шахсга айланиши мумкин. Энг ёмони – кўп калтак ейишдан боланинг руҳияти синиб, доимо хавф ва қўрқувда яшайдиган бўлиб қолади.

Шубҳасиз, ота-оналар фарзанди кетаётган нотекис йўлни тўғрилашдаги мақсадларида бир сафар таҳдид, бир сафар тарғиб, гоҳо яхши гап, гоҳо насиҳат йўлларидан фойдаланишга қодирдирлар.

Фарзанд (шогирд)нинг вазифалари

11. Куръони Каримни ёдлашда ният холис Аллоҳ учун бўлиши.

12. Куръонни ўқиб бериш учун уни тажвид билан пухта ёдлаган, солих, тақвадор устозни танлаш. Ином Нававий таълим олувчининг одобини баён қилиш асноси-

да илм олинадиган устознинг сифатини зикр қилиб айтадилар: «Илмни илмга аҳллиги комил, диёнати зоҳир бўлган ҳамда маърифатли ва парҳезкорлиги билан танилган устоздан олиш лозим бўлади. Батахқиқ, Муҳаммад ибн Сийрин, Молик ибн Анас ва улардан бошқа кўплаб салаф уламолари: «Бу илм диндир, бас, динингизни кимдан олаётганингизга қаранглар», дейишган.

Имом Ибн Жамоға айтадилар: «Илм талаб қилувчи аввало, илмни кимдан олиши, гўзал одоб ва ахлоқни кимдан ўрганиши кераклигига назар солиши ва Аллоҳдан истихора қилиб сўраши лозим бўлади».

13. Одобнинг энг юқори даражасини эгаллаган бўлиши. Толиби илм, умуман, барча инсонларга, хусусан, устозига нисбатан гўзал хулқли бўлиши лозим. Зоро, бу илм талаб қилишда умумий тарзда ва Куръонни ёдлашда хусусий тарзда муваффақият ва ютуқнинг энг улкан сабабларидан ҳисобланади.

14. Устозга ўзининг илм талаб ва Куръон ёдлашга ниҳоятда қизиқувчан эканини сездириб қўйиши.

15. Куръон ёдлаш дарсига устоздан олдин келиб ўтириши. Албатта, бунда мукаммал таҳоратли бўлишга ҳамда бадан ва кийим тозалигига ниҳоятда қаттиқ эътибор бериш лозим.

16. Дарсни чиройли одоб билан эшлиши; яъни ўнг-чапга алангламаслик.

17. Дарсга келиш ва кетишда устоздан изн сўраш ва унга салом бериш.

18. Фийбатдан буткул узоқда бўлиш. Устози ва ҳамдарсларининг айблари, баъзи камчилик ва хатоларини қидирмаслик.

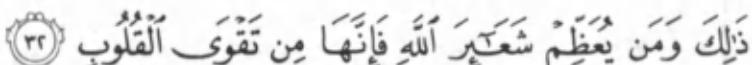
19. Илмни тугал эгаллаш. Албатта, Куръонни ёдлаб олишининг ўзи кифоя қилмайди. Балки Куръонда айтилгандарга амал қилиш уни ёдлашдан муҳимроқ ҳисобланади.

Мужоҳид Аллоҳ таолонинг

يَتَلَوَنَهُ حَقَّ تِلَاقَتِهِ

– «уни тўғри (бузмай) тиловат қиласилар»¹¹² оятини «унга ҳақиқий маънода амал қиласилар», деб тафсир этгандар.

20. Мусҳафни эҳтиётлаш ва хурматлаш. Чунки унда Аллоҳнинг муҳофаза қилиниши лозим бўлган каломи бор. Уни беписанд ушламанг ёки ташламанг. Мусҳафни ўзи учун муносиб бўлмаган жойга қўйманг. Унга бирор зарар етиб қолишидан эҳтиёт бўлинг. Албатта, бу ҳам Аллоҳнинг шиорларини улуғлаш жумласига киради. Аллоҳ бу тўғрида шундай марҳамат қиласиди:



«(Гап шудир). Яна кимки Аллоҳнинг шиорлари (курбонликлар)ни улуғ деб билса, бас, албатта, (бу) дилларнинг тақвосидандир»¹¹³

21. Куръонни тўлиқ ёд олишда ёшлиқ чоғларидан фойдаланиб қолиш. Чунки бу вақт илм олиш ва Куръон ёдлаш учун умрнинг энг афзал вақтидир. Зоро, бу пайтда зеҳнлар соғ ва масъулиятлар оз бўлади. Лекин бу, илм олиш ва Куръон ёдлаш ёши улуғ кишиларга мумкин бўлмаган иш, дегани эмас. Балки, юқорида ҳам баён этганимиздек, бу пайтда улардан катта куч талаб этилишини таъкидлаш учун айтилмоқда. Дарҳақиқат, баъзи кишилар ўттиз ва қирқ ёшдан ўтиб ҳам Куръонни ёд олганлар.

Муаллимнинг вазифалари

22. Барча амалларида ниятни холис қилиш. Амалга оширилаётган ҳар қандай иш ажрини Аллоҳдан умид қилиш лозим. Аллоҳ чиройли амал қилувчилар ажрини зое қilmайди. Куръонни ўргатиш бирор нарса эвазига бўлмасин. Айниқса, моддий жиҳатдан ўзига тўқ бўлса.

23. Куръон ёдлатишида муаллимга ёрдамчи бўлиш. Бунда муаллим талабаларга илм беришга вақтини ажратгани учун уни рамзий мукофот билан сийлайди. Ана шу вақтда берилган мукофот озлигидан сиқилиб, алам чекиб қолма-

¹¹² Бакара сураси, 121-оят.

¹¹³ Ҳаж сураси, 32-оят.

син. Ва бу нарса таълим беришга бўлган эътиборни, бардамомликни ва Куръон ёдлатишга бўлган аҳамиятни камайтириб қўймасин. Албатта, Аллоҳ таоло ҳар биримиз амалларимизни пухта қилишимизни яхши кўради.

24. Куръон муаллими қалби ва тилини мусулмонга лойиқ бўлмаган нарсалардан пок тутиши. Яъни, қалбни ҳasad, адovat ва кибрдан поклаш, тилни эса ёлғон, ғийбат, чақимчиликдан, ортиқча гапдан, фаҳш сўзлардан тийиш лозим. Чунки муаллим ўзида Куръон ва унинг аҳлини намоён қиласи. Демак, у Куръон ва унинг аҳли ахлоқи билан хулқланиши лозим бўлади.

25. Талабаларига нисбатан худди фарзандлари ва ўзининг бир бўлаги сифатида муомала қилиш. Уларга бўладиган муомалада юмшоқлик ва қатъият, муҳаббат ва эҳтиромнинг ўртасини жамлаш. Юмшоқликда ҳаддан ошиш ҳайбатни кетказади. Қатъият ва жазода ҳаддан ошиш адватни келтириб чиқаради. Ушбу икки ҳолат ҳам талабанинг муаллимдан оладиган манфаати камайишига ёки йўқ бўлишига олиб келади.

26. Талабалардан бирортасидан зоҳир бўлган маҳоратга ва Аллоҳ уни яхши кўриб берган неъматларга ҳасад қилмаслик. Албатта, ҳasad яхшиликларни, худди олов ўтинни егандек ейди.

27. Муаллим яхши билсинки, қўли остидаги талабалар унинг бўйнидаги омонатdir. Батаҳқик, улар муаллимнинг олдига Куръонни ўрганиш учун келишган. Қиёмат куни Аллоҳ ҳузурида улардан бирортаси ўзига душман бўлиб қолмаслиги учун улар ҳақида нуқсонга йўл қўйишдан эҳтиёт бўлиш лозим. Талаба: «Раббим, ундан сўра-чи, менинг вақтим ва умримни нимага зое қилди экан?» дейди.

Демак, устоз талабага таълим беришда интилевчан, илм беришни дунёвий манфаатларидан устун қўювчи бўлиши лозим. Дарс ўқитиш асносида қалбни машғул қилувчи ортиқча нарсалардан фориғ тутиш ниҳоятда муҳимdir.

28. Эътиборни барча талабаларга бирдек қаратишга ҳаракат қилиш. Бирини бошқасидан афзал кўрмаслик керак. Чунки бу уларнинг ғазаби ва рашкини кўзғаб қўяди.

Улардан бирортасида кучли заковат ва интилишни кўрса, уни янада шижаотлантириш учун эътиборни кучайтириши лозим. Лекин шерикларига унга кўпроқ аҳамият бераётганининг сабабини айтиб қўйгани маъқул.

29. Талабаларга нисбатан имкон қадар сабрли бўлиш. Инсонларнинг табиати бир хил эмас. Гоҳида талабалар орасидан устоз қадрини билмайдиган, унга нисбатан кўпол муомалада бўладиган, енгил қарайдиган ёки таҳдид қиласиданлари ҳам чиқиб қолади. Шунда уларга жазо қўллашга ёки нафси учун улардан ўч олишга шошмаслик, балки ҳолатни ҳикмат ва сабр билан муолажа қилиш лозим. Инсонлар тош отишса-да, уларга мева отадиган хурмо дараҳти каби сахий бўлиш керак. Ҳар бир чашма ўзида бор нарса билан сугоради. Муаллим – Қуръон соҳиби бўлган чашма талабаларини фақат яхшилик билан сугорсинг.

30. Талабалардан бирортасига жазо беришга мажбур бўлиб қолганда, муаллимни бунга ундан нарса талаба манфаатидан келиб чиқсан бўлсин. Қўлланаётган жазо у содир этган хатога мувофиқ келсин. Устоз касалнинг шифо топишини истаб ва яхши кўриб, аччиқ дори берадиган ёки оғритадиган жарроҳлик амалиётини ўтказадиган табиб сингаридир.

31. Агар талабалардан бирортаси қандайдир сабаб туфайли бошқа устоз дарсига ўтишга изн сўраса, модомики, бу нарса талаба учун манфаатли экан, уни ман қилмаслик. Унга яхшилик исташ, муваффақият тилаб, ҳақига дуо қилиш лозим. Чунки муаллим бу талабага таълим беришда Аллоҳнинг розилигини орзу қилган. Бас, шундай экан, ўзи учун: «Мен унга таълим бериш билан тоат-ибодатни истаган эдим. Батаҳқиқ, ҳосил қилдим. Энди у илмини янада ошириш учун мендан бошқани қасд қилибдими, унга ҳеч қандай маломат йўқ», деб айтсин.

32. Дарсдаги талабаларнинг ҳар бирини алоҳида хос Мусҳаф билан таъминлаш. Ушбу Мусҳафни ҳар куни олиб келиш, уни хурмат ва эҳтиёт қилиш лозим. Мусҳафни ўзгартирмасликнинг фойдасини талабаларга тушунтириб қўйиш керак. Албатта, оят ўринларининг сурати талаба зехнида

саҳифа бўйича муҳрланиб қолади. Агар Мусҳафи ўзгарса, бу оят ўринларининг хотирада чигаллашишига олиб бориши мумкин. Бундан ташқари, Мусҳафнинг алоҳида талабанинг ўзи учун бўлиши устозга ҳам дарс жараёнида унинг заиф ўринларини рангли қалам билан белгилаб қўйишига имкон беради. Талаба ўша жойга мурожаат қилиб, янада яхшилаб ёдлаб олади ва белгилаб қўйилган жойда иккинчи бор хато қилмайди. Шунингдек, буталабага уйида тайёрлаши учун бериладиган вазифа миқдорини чегаралашда ҳам кўл келади.

33. Талабанинг дарсда қатнашмаслигига рухсат бермаслик масаласи. Бетоблик каби асосли ҳолатларидагина бунга рухсат бериш мумкин. Шундай талabalар бўладики, ортиқча вазифаларни ёки қариндоши, дўстлари зиёратига борганини хужжат қилиб, дарсга келмайдилар. Аслида, бу дарсга жиддий қаровчи талаба ва унинг дарсга келишини қаттиқ талаб қилувчи устоз учун йўққа чиқадиган узрлар саналади.

34. Талabalар сонини кўпайиб кетмайдиган даражада чегаралаш. Агар устозга дарсда ёрдам берувчи киши бўлмаса, талabalар сони йигирма нафардан ошмаслиги лозим. Чунки улар кўп бўлса, устознинг тоқати етмайди ва натижада таълимнинг сифат ва миқдорида нуқсон юзага келади.

Талabalар сони йигирма нафар бўлишига ёдлатишнинг бошланғич грухидагина рухсат бор. Аммо вакт ўтиши ва талabalарга бериладиган дарс миқдори кўпайиши билан ушбу ададни камайтириб, фақат ўн беш нафар талаба қолдириш лозим. Агар устоз талabalар сонини йигирма нафардан камайтирмасдан дарсни давом эттироқчи бўлса, ўзига ёрдамчи олиши керак.

35. Дарсда талabalарнинг ҳар биридан кунига учта нарсани тайёрлаш талаб этилади: Улардан бири уйда бўлса, қолгани дарс мобайнида бўлади. Улар куйидагилар:

36. Янги дарс: уни талаба уйида тайёрлаши вожиб бўлиб, миқдори ёдлаш қобилиятига қараб белгиланади. Бунда бирор хато ёки танбех, ёхуд тажвидий нуқсонларга йўл қўйилмайди ва унга бепарво қаралмайди. Чунки

янги дарсга бепарволик кейинги босқичлардаги дарсларда ёдлашга бўлган доимий сусткашликин келтириб чиқаради. У пайтда, яъни ёдланган нарсалар кўпайган сари дарс тайёрлашдаги ўзига бўлган талабчанлик, тартибга эътибор, вақт тақсимоти, шижаот каби жиҳатларни йўлга қўйиб олиш қийин кечади. Уларни қайтариш учун яна иккинчи маротаба куч сарфлашига тўғри келади.

37. Янги дарсни ёдлашнинг энг самарали йўли қўйидагича:

а) Энг тез ва осон ёдлаш учун талаба ёдлаш муддатини икки вақтга бўлиб олиши лозим. Биринчиси: уйқудан олдин, муддати 15 дақиқадан 30 дақиқагача. Иккинчиси: уйқудан кейин, оғизма-оғиз эшлишидан олдин, муддати тахминан 10 дақиқа.

б) Талаба оятнинг бир қисмини ёдлаб бўлгач, унга оятнинг қолган қисмини қўшади. Сўнг ушбу икки қисмни кўшиб, оятни тўлиқ қилиб ўқиёди. Ушбу оятни яхшилаб ёдлаб олганига ишонч ҳосил қилганидан кейин навбатдаги оятга ўтади. Бунда ҳам аввалги оятдагидек ўқиёди. Кейин икки оятни қўшиб ўқиёди. Сўнг учинчи оятга ўтади. Барча тиловат, вақф ва бошлаш ҳукмларига риоя қилган ҳолда мана шутарзда давом эттиради.

38. Охирги беш бетни топшириш. Талаба олдин ёдлаганидан беш бетини қолдириб, улар ўрнига яқинда ёдлаган беш бетни қўшади. Бунда унга бирорта хато ёки иккиланишга ёхуд тажвидда нуқсонга йўл қўйишга рухсат берилмайди. Хифзнинг пухта-пишиклиги учун ушбу тамойилларга бепарво бўлмаслик лозим.

39. Кундалик мурожања (такрорлаш)ни топшириш. Бу мурожањанинг микдори камида ўн бет. Бунда учта хато¹¹⁴ ёхуд олтига танбех,¹¹⁵ ёки иккита хато ва иккита танбех, ёки битта хато ва тўрт танбех ва ҳоказодан ошиғи талабага жиддий айб ҳисобланади. Табиийки, бунда тиловат қоидаларига ҳам эътибор берилади.

¹¹⁴ Талаба адашса-ю, топа олмагани боис устоз унга эслатса, бу «хато» дейилади.

¹¹⁵ Талаба адашса ва устозининг ишорасидан сўнг ўзи топиб кетса, бу «танбех» дейилади.

40. Дарс вақтини түрт қисмга тақсимлаш:

Биринчи қисм: Муддати ярим соат. Бунда муаллим ҳар бир талаба қироатини алохida тинглайди. Яъни, талабалар уйларида ёдлаб келган янги дарсни топширадилар. Ушбу дарсда қуидагиларга риоя қилинади:

а) Ҳеч бир хатосиз, пухта ёдлаганига;

б) Барча тажвид қоидаларига риоя қилганига: бунда бирор қоида, ҳатто ғунна ва мадлар миқдори, вакф ва ибтидолар ҳам эътиборсиз қолмасин;

в) Талабани бир мартадаёқ яхши топширишга ўргатиш. Бунда талабани муаллимга топширишидан олдин шерикларидан бирига топшириб, кўриқдан ўтказиб олишга одатлантириш ҳам мумкин.

Иккинчи қисм: Бунинг ҳам муддати ярим соат. Ана шу вақт ичидан барча талабаларга кундалик дарсларини, яъни, камидан 10 саҳифа ва ўтган кундалик дарсларда ёдлаган охирги 5 саҳифани қайтариб олишга фурсат берилади.

Учинчи қисм: Муддати тўлиқ бир соат. Ушбу вақт ичидан кундалик дарс топширилади. Бунинг миқдори юқоридаги каби 10 саҳифа ва олдинги дарсда ўтган 5 саҳифадир. Шу билан ҳар бир талаба учун жами 15 саҳифа бўлади. Талабалар икки гурухга бўлинади. Биринчи гурухдан бир талаба туриб, иккинчи гурухдаги сабоқдошига топширади. Кейин бунинг акси қилинади. Ҳар бирига ярим соат муддат берилади. Бир-бирларига тасмиъ қилаётган (эшиттириб топшираётган) вақтда бошқа гапга чалғиб, вақтларини йўқотмасликлари учун устоз уларни назорат қилиб боради. Талабаларнинг ёдлаш даражасидан боҳабар бўлиб туриш ва улар тасмиъ асносида эътиборни ҳис қилишлари учун устоз ҳар куни камидан икки талабадан дарсни ўзи эшитади.

Тўртинчи қисм: Муддати ярим соат, бу вақт талабанинг кейинги кунга тайёрлаши лозим бўлган янги дарсни топшириш учун хослангандир. Бу ишни устознинг ўзи ҳар бир талаба билан алохida амалга оширади.

Устоз бу ўринда сабоқдошларига дарсни тўғрилаб олишларида пешқадам, аълочи талабалар ёрдамидан фойдаланиши мумкин.

41. Дарс вақтини түрт қисмга тақсимлаш жадвали:

Тақсимот	Муддат	Хар бир қисмда устознинг иши	Талабанинг иши	Мулоҳазалар
Биринчи қисм: дарсни топшириш	Ярим соат	Устоз янги дарсни барча талабалардан ўзи эшитади. Бунда пухта ёдланганига, тажвид коидалари татбифига риоя қилиб, янги дарсда бирор хато ёки танбехга имкон бермайди	Янги дарсни устозга ўқиб бериш ва дарсни ёдлаб топширишни ниҳоясига етказган кишига мурожаъасини ҳозирлаш	Талаба вақтини йўқотмаслиги учун устозга дарсни ўқиб беришидан олдин бирорта сабоқдошига ўқиб бериши лозим бўлади
Иккинчи қисм: Мурожаъани ҳозирлаш	Ярим соат	Устоз талабаларнинг тўғри талафуз килишларини эшитади. Агар ҳузурида ҳофизлар бўлса, мурожаъани эшитиш вакти бўлгунича кундалик дарсни эшитади	Мурожаъани ва охирги беш сахифани ҳозирлаш	Мурожаъа охирги беш сахифадан ташкари ўн сахифадан кам бўлмаслиги керак. Шунда кундалик йигиндиси ўн беш сахифа бўлади
Учинчи қисм: Мурожаъани охирги беш сахифа билан бирга эшитиш	Тўлик бир соат	Устоз тўғри келган икки талабани танлаб, бир-бирларига мурожаъани эшиттиради. Қолганларни ҳам мана шундай тарзда бўлиб чиқади. Бунда мурожаъанинг микдори ўн сахифа ва охирги беш сахифа бўлишига ахамият килади	Мурожаъани эшитиш ва талаба ёд олган охирги беш сахифа йигиндиси ўн беш сахифа бўлади	Мурожаъада учтадан кўп хато бўлишига йўл кўйилмайди. Охирги беш сахифада мутлако хато бўлмаслиги керак
Тўртинчи қисм: Эртанди дарсни тўғрилаш	Ярим соат	Устоз барча талабаларга дарсни тажвид коидаларига риоя килган ҳолда тўғри ўқиб беради. Дарс микдори талабанинг ёдлаш кобилиятига кўра бўлади	Кейинги кундаги ёдлашга ҳозирлик кўриш учун янги дарсни тўғрилаб олиш	Агар вакт бемалол бўлса, устоз бугунги дарсни ёдламаган талабаларга қайтадан эшиттириши мумкин

42. Устоз талабага ғунна ва мад ўринларини очик баён қилиб бериши лозим. Масалан, ғунналарга нисбатан ғуннали ҳар бир калима устига доира қўйиш билан. Бунда ғунна ихфо юзасидан бўладими, ёки иқлоб юзасиданми, ёхуд ташдидли «нун» ва «мим»даги ташдид сабаблими, фарқи йўқ.

Аммо мадларга нисбатан устоз, мад белгиси бўлган Куръон ҳарфларидан қайси бир ҳарф бўлишидан қатъи назар, чўзиш зарур эканини талабага билдириб қўйса, кифоя қиласи. Бунда мад лозим, муттасил ёки мунфасил бўлиши баробардир.

Буни қўйидаги мисолда аниқ кўришимиз мумкин:

أَوْ نَقُولُ أَنَّا أَشْرَكَءَابَاؤُنَا مِنْ قَبْلٍ وَكُنَّا ذُرِيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ
أَفَنْهُكُنَّا إِمَّا فَعَلَ الْمُبْطَلُونَ



(Аъроф сураси, 173-оят).

43. Устоз талабани тўхташ (вақф) ва бошлиш (ибтидо) хукмларига одатлантириши лозим. Талаба ёши кичик бўлиши ёки араб тилидаги Куръон маъноларини тўлиқ тушун-маслиги мумкин. Шу сабабдан устоз талабани мусҳафларда мавжуд бўлган вақфларни ҳар доим лозим тутишга одатлантириши керак. Аммо нафас етмай қолган ҳолатларда қандай тўхташ ва оятнинг ўртасидан қандай бошлиш кераклигини ҳам ўргатиши, шунингдек, вақф бўлмаган ўринларда оятлар ўртасида тўхташ ҳолатини ҳам билдириб қўйиши лозим. Шунда талаба нафас етмай қолганда қўйидаги калималарда тўхташ, сўнг қироатни яна шундан бошлишни ўрганади:

«ان»، «حتى»، «لكن»، «لا»، «خالدين».

44. Куръон ўрганувчи «Талабанинг назорат рўйхати»да кундалик ҳисботини ёзиб бориши ва тўлдириши вожиб бўлади.

45. Талабанинг назорат жадвалини тўлдириш намунаси: Назорат жадвали ўн тўрт устунчадан ташкил топган бўлади. Уни тўлдириш шакли қўйидагича:

<i>Маевзу номи</i>	<i>Шарж</i>
<i>Сана</i>	Ушбу катақ ойнинг ҳафта қунидан бошланишига қараб сана ёзилиши учун бўш қолдирилади
<i>Кун</i>	Ўқув ҳафтасининг кунлари
<i>Кундалик ёдлаш</i>	Янги дарс. Фақат суранинг исми ёзилади
<i>...дан</i>	Янги дарс сифатида бошланадиган оят рақами
<i>...гача</i>	Янги дарс тугайдиган оят рақами
<i>Охирги беш сахифа</i>	Яъни, талаба янги дарсни ёдлаганда олдинги сахифани қолдириб, унинг ўрнига янги сахифа тушади. Топширса (+) аломатини, топширмаса (-) аломатини кўйиш билан кифояланади
<i>Кундалик мурожаъа: камидা ўн сахифа</i>	Масалан, Мулк сурасининг ярим пораси: (Мулк-Жин) деб ёзиб кўянимиз. Ёки битта суранинг ўзида Бакара сурасининг ярим пораси (Бақара) деб ёзиб кўянимиз
<i>...дан</i>	Бу катақда мурожаъа бошланган оят рақами ёзиб кўйилади. Масалан, (16), яъни талаба мурожаъани Мулк сурасининг 16-оятидан бошлади
<i>...гача</i>	Мурожаъа ниҳоясига етган оят рақами, масалан, (охиригача). Яъни, талаба мурожаъани Мулк сурасининг 16-оятидан Жин сурасининг охиригача топширади
<i>X</i>	Хатолар сони
<i>T</i>	Танбеҳлар сони
<i>C</i>	Талаба мурожаъадан топширган сахифалар сони
<i>Тингловчининг исми</i>	Талабадан мурожаъани эшитган шахснинг исми, яъни устоз ёки талабанинг сабоқдоши
<i>Ҳафталик баҳолаш</i>	Талабани ҳафта мобайнидаги фаоллиги ҳамда вазифани баҳарганига қараб баҳолаш

46. Талабанинг назорат ҳисботи. Масалан, 1434 хижрий йилнинг жумодул аввал ойи. Талабанинг исми: Фалончи Фалончиев. Кафедра: Тахфизул Қуръон. Устознинг исми: Фалончи Пистончиев

<i>№</i>	<i>Кун</i>	<i>Кундалик ёдлаш. Суранинг номи</i>	<i>Н</i>	<i>Д</i>	<i>Г</i>	<i>Охирингача сахифа</i>	<i>Кунлик мурожаъа камида ўн сахифа</i>	<i>Н</i>	<i>Д</i>	<i>Г</i>	<i>Х</i>	<i>Т</i>	<i>С</i>	<i>Эшитувчи исми</i>	<i>Ҳафталик баҳомаш</i>
3	<i>Шанба</i>														Aъло
4	<i>Якшанба</i>	Анқабут	19	25	+	Зумар – Гоғир	32	40	1	4	10	Зафар кори			Жуда яхши
5	<i>Душанба</i>	Анқабут	26	36	+	Гоғир – Фуссилат	41	46	0	3	10	Баҳодир кори			Яхши
6	<i>Сешанба</i>	Анқабут	17	44	—	Фуссилат – Зухруф	47	35	1	0	10	Аҳад кори			Үрта
7	<i>Чоршанба</i>														Зариф
8	<i>Пайшанба</i>														Аъло
10	<i>Шамба</i>														

47. Устоз ҳар бир талабанинг ёдлаши ва мурожаъани баҳолаш мезонини чиройли тарзда амалга ошириши лозим. Буни йил бошидан тўлиқ йил давомида қилиб боради. Ушбу йиллик режани тайёрлашда талаба ва унинг отасини ўзига шерик қиласиди. Шу орқали ҳар ойда талаба ўтган режага кўра нимага эришгани солиштирилади. Бу билан унинг ҳозирги даражаси ҳамда олдинга силжиши ёки ортда қолиши, шунингдек, бунга сабабчи талабанинг ўзими, ёки устозими, ёхуд ота-онасими, билиб олинади.

48. Талабаларни ёдлаш ва мурожаъ учун баҳолаш мезони. Масалан: 1434 ҳижрий йил учун:

№	Талабанинг исми	Январ	Дарс Кайтариши	Феврал	Март	Апрел	Май	Июн	Июл	Сентябрь	Октябрь	Ноябрь	Декабр
1													
2													
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
10													
11													
12													
13													
14													
15													

Мулоҳазалар: а) дарс катагига талаба бир ой мобайнида ёдлаши кутилаётган саҳифалар адади ёзилади. Масалан, куннинг ярим саҳифа ёдлайди: + 26 кун (бир ойлик дарс кунларининг адади) – 13 саҳифа ва ҳоказо...

б) қайтариш (мурожаға) катакларига талаба бир ой ичидаги қайтариши кутилаётган жузлар адади ёзилади. Масалан, бир кунда 10 саҳифа қайтаради + 26 кун – 13-20 пора ва ҳоказо...

в) устоз баҳолаш мезонини ишлатиш асносида биринчи ва иккинчи фасл синови кунларига, икки ҳайит байрамидаги ижозатларга ва юзага чиқиб қолиши мумкин бўлган бошқа ишларга риоя қилиши лозим. Шунда мезон мақсадга мувофиқ ва амалий суратда бўлади.

49. Талабанинг янги дарсни ёдлаш ва қайтариш режаси (мезони). Масалан, 1434 ҳижрий йил учун:

Йил	Ойлар	Янги дарс		Кунлик қайтариш		Мулоҳазалар	
		Биринчи	Другой	Биринчи	Другой	Инш. кунлар	Дарс %
1	Январ						
2	Феврал						

3	Март								
4	Апрель								
5	Май								
6	Июнь								
7	Июль								
8	Август								
9	Сентябрь								
10	Октябрь								
11	Ноябрь								
12	Декабрь								
Инглийк жазмаларима									

Талабанинг отасининг исми:

Устознинг исми:

Мудир:

Танишишдан кейинги имзо:

Устознинг имзоси:

Мулоҳаза: Баҳолаш режасини ишлатишда ҳар йил бошида режа қилиб олинади ва шу асосда йил давомида талабанинг амалий даражаси кузатиб борилади. Шу йўл орқали талабадаги заиф ва кучли даражаларнинг сабаблари ҳамда масъулият чегараси маълум бўлади. Яъни, натижанинг сабабчиси талабанинг ўзими, устозми, отами ёки уларнинг барчаларими...

50. Тасмиъ (эришттириб ўқиб топшириш) асносида талабанинг хато ва танбеҳлари: ушбу хатоларни ўзининг Мусҳафига рангли қалам билан белгилаб қўйиши лозим. Шунда ўша жойга қайта мурожаат қилиши ва уни яхшилаб ёдлаб олиши ўзи учун ҳам, устози учун ҳам осон бўлади ва белгилаб қўйилган ўринда иккинчи бор хато қилмайди. Шунингдек, рангли қалам билан ишора қилиш талабанинг дарсга енгил қараб, устоз унинг Мусҳафига қора қалам билан қўйган ишорани бошқалар билиб қолишидан уялиб, ўчириб ташлашининг олдини олади. Хар бир талабага хос Мусҳаф бўлишидаги муҳим фойда ҳам мана шу. Талаба ишора қилинган заиф ўринларни кўпроқ тақрорлаб олиши лозим бўлади.

51. Талаба Аллоҳ таолонинг икроми билан Куръоннинг бир порасини тутатганида, ушбу жузни яна яхши-

лаб қайтариб олиши лозим бўлади. Устоз унинг яхши ва пухта ёд олганини текширувдан ўтказади. Ёд олган жузини бирорта хатосиз ўқиб бермагунича кейинги жузни ёдлашни бошлишига изн бермайди. Чунки бир жузда хатоларга енгил қараш ёдлашнинг заифлашишига ва кунлар ўтиши билан ёд олинган нарсалар хотирада қолиши қийинлашишига олиб боради.

52. Талабанинг Куръонни пухта бўлмаса ҳам, тез кунларда ёдлаши устоз ёки ота-она мақсади бўлмаслиги керак. Улар кўпинча туғатиб бўлганидан кейин яна мурожаъа қилиб чиқади, деган баҳонани ҳужжат қилишади. Чунки мурожаъани кечиктириш ёдлаганларини яна қайтадан хотирага келтиришни ниҳоятда қийинлаштиради. Баъзан эса худди олдин ёдламагандек, энди янгидан бошлаётгандек туюлади. Унутганларини тиклаш учун кўп куч сарфлашга тўғри келади.

Аммо ёдлаганини кунда мурожаъа қилиб турадиган, аввал бошдан устозига ўқиб берадиган талабанинг ёдлаганлари хотирасида мустаҳкам ва пухта жойлашади. Куръонни тугатганидан кейин ҳам уни яна мустаҳкамлаб олишга қийналмайди. Ана шу пайтда қилган меҳнатининг қийматини билади ва эккан нарсасининг мевасини теради.

53. Устоз ўз талабаларига чиройли ўрнак бўлиши лозим. Устоз сўзлаши, хатти-ҳаракати, ташқи кўриниши, кийиниши, дарсга кечикмасдан, ўз вақтида келиши жиҳатидан талабаларига намуна бўлиши лозим. Шунда талабалари олдидаги хурматга сазовор бўлиб, қилган насиҳати улар томонидан қабул қилинади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу) айтадилар: «Куръон соҳиби инсонлар ухлаган вақтда, кечаси туриши, инсонлар оғзи очиқ бўлган кундуз кунлар рўзаси, инсонлар бефарқ бўлган масалаларда тақвоси, инсонлар фахрланаётганда тавозеси, инсонлар ўйин-кулги қилгандага хафалиги, инсонлар кулгандарига йигиси ва инсонлар гап-сўзларга киришиб кетганда сукути билан билиниб туриши керак»¹¹⁶.

54. Куръони каримни хатм қилиб бўлгандан кейинги ишлар. Талаба Аллоҳнинг ёрдами билан юқорида зикр

¹¹⁶ Ажуррий. «Ахлоқу ҳамалатил Куръон».

қилиб ўтилган услугда Қуръонни түлиқ тугатиб бўлганидан кейин ёдлаганини мустаҳкам эгаллаб олиши учун қуидаги услубларга эргашиши лозим бўлади.

Биринчиси, мустаҳкамлаш хатми:

– Бу хатмда талаба ёд олган Қуръонини мустаҳкамлаб олади. Бақара сурасининг аввалидан бошлайди. Ҳар куни уйда беш саҳифани пухта тажвид билан бирор хато ёки танбехга йўл қўймасдан ёдлайди. Биринчи босқичнинг аввалидан устоз унинг қироатини бевосита ўзи эшитади. Қуръоннинг (мустаҳкамлаш хатми) бошдан-оёқ түлиқ бўлгунича ҳар куни шу тарзда давом этади. Талаба ушбу хатмини тугатиши учун бир юз қирқ кун (такрибан тўрт ярим ой) керак бўлади.

– Талаба беш саҳифадан ўқиб эшиттириш(тасмиъ)ни тугатганидан кейин олдингисини, яъни мустаҳкамлаш хатмида ёдлаганини камида уч порадан эшиттириши лозим бўлади. Мана шундай тарзда биринчи мустаҳкамлаш хатми тугагатилгач, иккинчи хатм бошланади. Бунда кунига беш саҳифа ўрнига түлиқ бир порадан ёдлайди. Устози билан бирга кунига уч пора, беш, етти, ўн порадан қайтаради. Шунда у кунига тасмиъдан олдин қайтариб олмасдан ёки тайёргарликсиз, бирор хато ёки танбехга йўл қўймасдан, ўн порани ўқиб эшиттиришга имкон топади.

– Талабани Қуръони каримни санади Расулуллоҳга (соллаллоҳу алайхи ва саллам) боғланган қироат билан тугатишига ундаш лозим. Бунинг йўли – аввал тиловат ва ёдлаш дарражасига кўтарилишга ҳаракат қиласди. Сўнг Қуръонни түлиқ ўқиб бериш учун пухта, санадга эга ижозат берилган устозни қидиради. Бас, мана шуни амалга ошириб, бошқаларни ўқитишга ижозат олганидан кейин ҳам ўзига таълим берган устозлари олдига муентазам бориб туриши керак. Баъзилар ижозатни қўлга киритганидан кейин, мақсадга эришдим деб ўйлаб, дангасалик ва сусткашлик қилишади. Аслида эса, иш у ўйлагандек эмас. Балки, у мана шу ҳолатида янада кўпроқ дарс олиши ва бериши ҳамда тажвид ва қироат илмларини, уларга боғлиқ бошқа Қуръон илмларини кенгроқ эгаллаши лозим бўлади.

Саъид ибн Жубайр (раҳматуллоҳи алайҳи) айтадилар: «Киши таълимни давом эттириш билан олимликка эришади. Агар илмни тарк қылса ва ўзида бор илм билан кифояланыб қолса, энг жоҳил инсон бўлади».

Иккинчиси, ижозат хатми (хатматул ижоза):

Бу юқорида ўтганидек, талаба ёдлаб, тўлиқ хатм қилган Куръонни қироат санадида Расулуллоҳга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) боғланган, ижозат олган моҳир устозга пухта ва тажвид билан ўқиб беришdir. Талаба ўқиб бўлгач, устоз унинг ушбу омонатни кўтарцшга лойиқ эканига ишонч ҳосил қилгач, хоҳлаган вақтида ва ҳалол бўлган ҳар қайси ўринда ўқитишига ва ўқитишига ижозат беради. Талаба ушбу ижозатни қўлга киритишига мушарраф бўлганида ўрганган нарсасининг закотини адо қилиш вожиб бўлади. Илмнинг закоти эса уни ўргатишидир. У ҳам ўзига таълим берган устозлари сингари Куръон қироатини ўрганаман деган талабаларга ўргатиши лозим. Шунда у Пайғамбаримизнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) «Сизларнинг яхшиларингиз Куръонни ўрганиб, уни бошқаларга ўргатганларингиздир», деган сўзларидаги яхшилар қаторига кирган бўлади.

ЕТТИНЧИ БОБ

**ҚУРЬОНИ КАРИМНИ БИР ЙИЛДАН ОЗ МУДДАТДА
ЁДЛАБ НИХОЯСИГА ЕТКАЗГАН ҲОФИЗ УЧУН УНИ
ТАРКИЗ (ЖАМ) ҚИЛИШ ВА МУСТАҲКАМЛАШ ЙÜЛИ**

ИККИНЧИ НАМУНАВИЙ ДАСТУР

**ҚУРЬОНИ КАРИМНИ ЁДЛАШНИ НИХОЯЛАГАН
ҲОФИЗ УЧУН УНИ БИР ЙИЛДАН ОЗ МУДДАТДА
МУСТАҲКАМЛАБ ОЛИШ УСУЛИ**

Бу икки босқичга кўра бўлади:

Биринчи босқич: Итқон (янги дарсни ёдлаб, мустаҳкамлаш), мурожаға (такрорлаш, устозга топшириш) ва вирдга риоя қилиш учун ўнта асосий қоида;

Иккинчи босқич: Итқон, мурожаға ва вирднинг ўн кунга тақсимланган амалий дастури.

БИРИНЧИ БОСҚИЧ

Итқон (янги дарсни ёдлаб мустаҳкамлаш), мурожаға (такрорлаш, устозга топшириш) ва вирдга риоя қилиш учун ўнта асосий қоида

Улар қўйидагилар:

1. Беш бетдан иборат кундалик вазифани худди Фотиҳа сурасини ёд олгандек, бетма-бет мустаҳкамлайди. Бу қўйидаги услубда амалга оширилади: имконига қараб бир бетдан, бир-икки оятни олиб, ёд бўлгунича беш марта қараб ва беш марта қарамасдан такрорлайди. Сўнг кейинги икки-уч оятни олиб, худди шундай тарзда такрор қиласи. Бунда аввалги оятнинг охирини кейинги оятнинг бошига улаб қўйишга риоя қилиши лозим. Сўнгра ёдланган ушбу оятларнинг ҳаммасини қўшиб, уч марта ўқийди. Ва бир бет тутагунча мана шу кўринишда давом этади. Сўнг ўша бир бетни Фотиҳа сураси каби яхши пишигунича такрорлайверади. Хато қилган ёки эсига келмай қолган жойларни тўғрилаш ва эсида яхши сақлаб қолиш учун ўн марта қайтариб, пишитиб олади.

Ушбу бет мустаҳкам бўлгач, иккинчи бетга ўтади ва олдинги тартиб бўйича ёдлашни давом эттиради. Пишитиб бўлгандан сўнг бу иккала бетни қўшиб, биргаликда беш марта такрор қиласди.

Сўнг учинчи бетга ўтади ва юқоридаги тартибда ёд олади. То беш бет бўлгунича мана шундай бир бет-бир бетдан давом этиб, пишитиб бўлгандан сўнг беш бетнинг ҳаммасини жамлаб, бошидан охиригача камида беш марта такрор қиласди. Ва шу билан беш бет ниҳоясига етади.

Ушбу беш бетни яхши ёд олгандан кейин ҳар бир бетни орқадан олдинга қараб такрор қила бошлиайди. Яъни, ушбу беш бетнинг охирги бетини беш марта, сўнг ундан олдинги бетни алоҳида тўрт марта такрор қиласди ва бешинчисида охирги бет билан қўшиб, уч марта такрорлайди ва бошидаги биринчи бетгача мана шундай давом этади. Аллоҳ таолонинг ёрдами ила ушбу услугуб ёрдамида мана шу беш бет Фотиха сураси каби жуда яхши пишийди. Агар беш бетга кучи етмаса, тўрт бет, уч бет ёки құдратига қараб ундан ҳам камроқ ёки аксинча, кучи етса, ундан кўпроқ ёд олиши мумкин. Лекин ушбу миқдор ҳар куни ўзгармасдан, давомли бўлиши лозим.

Сўнг хатоси борми-йўқми, билиш мақсадида устозига ўқиб топширади. Топшириб бўлгач, хатони тузатиш учун хато қилган жойини бир-икки калима олдинига ва бир-икки калима кейинига боғлаб, юз марта такрор қиласди.

Ҳар куни устозга ўқиб берилган поранинг хатога йўл қўйилган жойларини юз марта такрорлаган ҳолда қайтариб туради.

Кунига мустақил равишда уч порани ўқиб бериш ва хато қўйилган жойларни юз марта такрорлаш билан биргаликда вирдга риоя қиласди.

Янги икки пора тўлиқ бўлгач, янги рубъ (беш бет) билан биргаликда эски рубъларни кундалик вазифа сифатида топширади. Бунда учинчи бандда кўрсатилган икки порадан ушбу эски рубълар миқдоричасини қолдиради. Масалан: ушбу босқичнинг иккинчи куни бир рубъ, учинчи куни икки рубъ, тўртинчи куни уч рубъ ва ҳоказо.

Беш бет-беш бетдан янги икки порани етказгач, шу икки поранинг ўзини кундалик мурожаъа йўлига кўра устозга топширади. Бунда 3-бандда кўрсатилган эски кундалик икки пора мурожаъасини қолдиради.

Янги учинчи порага ўтгач, ҳар куни эски, пишиб бўлган мурожаъадан икки порадан ортиқчасини қолдириб, шу ортиқчани кундалик шахсий вирдига кўшиб ўқиди. Масалан: учинчи порани бошлаганининг иккинчи куни бир рубъ, учинчи куни икки рубъ, тўртинчи куни уч рубъни ва ҳоказо тарк қилиб, ушбу тарк қилинган рубъларни кундалик вирдидида етиб келган бошқа жойидаги икки пораю уч рубъ билан биргаликда қайтаради. Учинчи куни тарк қилинган икки рубъни ўтган тартибга кўра бошқа вирдидаги икки ярим пора билан биргаликда қайтаради. Тўртинчи куни тарк қилинган уч рубъни кундалик шахсий вирдидаги икки пораю бир рубъ билан биргаликда қайтаради. (Шунда ҳар куни жами уч порадан вирд қилаётган бўлади.)

Шу тариқа ўн пора бўлгач, йигирма кун танаффус қилиб, иккинчи бор ушбу ўн порани орқадан олдинга қараб пишига бошлайди. Яъни, кундалик равишда орқадан ярим порани Фотиҳа сураси каби бетма-бет биринчи бандда зикр қилингандек тартибда пишитиб боради. Бунда кундалик икки поралик мурожаъанинг ва шахсий уч поралик вирднинг ҳам давомийлигига риоя қиласи.

Мазкур танаффусдан сўнг ўн биринчи порадан йигирманчи порагача беш бет-беш бетдан юқорида ўтган тартиб бўйича икки поралик мурожаъа ва уч поралик вирдга риоя қилган ҳолда ўртадаги ўн порани ёдлашга ўтади.

Йигирма пора бўлгач, яна йигирма кун танаффус қилиб, ушбу ўртадаги ўн порани орқадан олдинга ярим порадан саккизинчи бандда айтилган услубда пишитишга ўтади. Танаффус қилиб бўлгач, давом этиб, йигирманчи порадан ўттизинчи порагача охирги ўн порани ёдлашга ўтади ва шу тариқа Куръонни тўлиқ Фотиҳа сураси каби пишитиб олади.

ИККИНЧИ БОСҚИЧ

Итқон, мурожаға ва вирднинг ўн кунга тақсимланган амалий дастури (мисол тарзида)

Биринчи кун:

Пишитиш: Биринчи поранинг биринчи рубъи;

Мурожаға: Икки пора – биринчи поранинг иккинчи рубъидан учинчи поранинг биринчи рубъигача;

Вирд (вазифа): уч пора – учинчи поранинг иккинчи рубъидан Нисо сурасининг охиригача.

Иккинчи кун:

Пишитиш: биринчи поранинг иккинчи рубъи;

Мурожаға: Икки пора – биринчи поранинг биринчи рубъи ҳамда учинчи поранинг иккинчи рубъидан тўртинчи поранинг охиригача бўлган бир рубъи кам икки пора;

Вирд: уч пора – Моида сурасининг бошидан тўққизинчи поранинг биринчи рубъигача.

Учинчи кун:

Пишитиш: биринчи поранинг учинчи рубъи;

Мурожаға: икки пора – биринчи поранинг биринчи ярми ва бешинчи поранинг бошидан олтинчи поранинг биринчи ярмигача бир ярим пора;

Вирд: уч пора – тўққизинчи поранинг иккинчи рубъидан ўн иккинчи поранинг биринчи рубъигача.

Тўртинчи кун:

Пишитиш: биринчи поранинг охирги тўртинчи рубъи;

Мурожаға: биринчи поранинг бошидан уч рубъ ва олтинчи поранинг учинчи рубъидан еттинчи поранинг учинчи рубъи охиригача;

Вирд: уч пора – ўн иккинчи поранинг иккинчи рубъидан ўн бешинчи поранинг биринчи рубъигача.

Бешинчи кун:

Пишитиш: иккинчи поранинг биринчи рубъи;

Мурожаға: биринчи поранинг тўла ҳаммаси ва еттинчи поранинг охирги рубъидан саккизинчи поранинг учинчи рубъи охиригача яна бир пора;

Вирд: уч пора – ўн бешинчи поранинг иккинчи рубъидан ўн саккизинчи поранинг биринчи рубъигача.

Олтинчи кун:

Пишитиши: иккинчи поранинг иккинчи рубъи;

Мурожаъа: биринчи поранинг ҳаммаси ва иккинчи поранинг биринчи рубъи ҳамда саккизинчи поранинг тўртингчи рубъидан тўққизинчи поранинг биринчи ярмигача уч рубъ;

Вирд: уч пора – ўн саккизинчи поранинг иккинчи рубъидан йигирма биринчи поранинг биринчи рубъигача.

Еттинчи кун:

Пишитиши: иккинчи поранинг учинчи рубъи;

Мурожаъа: икки пора – биринчи поранинг бошидан иккинчи поранинг ярмигача – бир ярим пора ва тўққизинчи поранинг иккинчи ярми;

Вирд: уч пора – йигирма биринчи поранинг иккинчи рубъидан йигирма тўртингчи поранинг биринчи рубъигача, яъни Зумар сурасининг охиригача.

Саккизинчи кун:

Пишитиши: иккинчи поранинг охирги тўртингчи рубъи;

Мурожаъа: икки пора – биринчи поранинг бошидан иккинчи поранинг учинчи рубъигача бир рубъи кам икки пора ҳамда ўнинчи поранинг биринчи рубъи;

Вирд: уч пора – йигирма тўртингчи поранинг иккинчи рубъидан, яъни Фофир сурасининг аввалидан йигирма еттинчи поранинг биринчи рубъигача, яъни Нажм сурасининг охиригача.

Тўққизинчи кун:

Пишитиши: учинчи поранинг биринчи рубъи;

Мурожаъа: икки пора – биринчи ва иккинчи пора тўлиқ;

Вирд: уч пора – йигирма еттинчи поранинг иккинчи рубъи, яъни Қамар сурасининг аввалидан ўттизинчи поранинг биринчи рубъигача, яъни Инфитор сурасининг охиригача.

Ўнинчи кун:

Пишитиши: учинчи поранинг иккинчи рубъи;

Мурожаъа: икки пора – биринчи ва иккинчи пора тўлиқ;

Вирд: уч пора – учинчи поранинг биринчи рубъи ва ўт-тизинчи поранинг охирги уч рубъи, яъни Мутаффифин сурасининг бошидан Куръоннинг охиригача ҳамда учинчи поранинг иккинчи ярмидан бешинчи поранинг биринчи ярмигача икки пора.

Ва ҳоказо, қолганлари ҳам шунга қиёсан давом этиб бораверади...

САККИЗИНЧИ БОБ МУТАШОБИХ ОЯТЛАР

Куръони каримда икки мингга яқин лафзий кўринишда ўхшаш оятлар келган. Улар гоҳида бир хил кўринишда кела-ди ё бир ҳарфда, ёхуд бир калимада, ёки кўп калимада фарқ қиласди. Шунинг учун мужаввид ва мустаҳкам қорилар ўх-шаш оятларга ниҳоятда эътибор беришлари лозим бўлади. Ушбу ўхшаш оятларга аҳамият бериши давомида қорининг ҳифзи мустаҳкамлик ва мукаммаллик касб этади. Бу бобда ўхшаш оятларни мустаҳкам қилиш йўлларидан бир нечта намуналар келтирилади.

Ўхшаш оятлар уч қисмга бўлинади:

1. Умумий ўхшаш оятлар.
2. Такрорий ўхшаш оятлар.

3. Аломатлари бир-бирига яқин бўлган ўхшаш оятлар ва яна бунга қўшимча равищда қийин бўлган ўхшаш оятларни тартибга солиш.

БИРИНЧИ ҚИСМ: УМУМИЙ ЎХШАШ ОЯТЛАР

1. Куръони каримдаги барча ﴿مَنْ أَنْشَأَ مَنْ﴾ жумласидаги сўзидан олдин ﴿مِنْ﴾ келмаган. Фақатгина Бақара сурасининг 164-оятида ﴿مَنْ أَنْشَأَ مَنْ﴾ шаклида ﴿مِنْ﴾ дан олдин зиёда бўлиб келган.

2. Барча ﴿مَا أَنْبَدُونَ وَمَا تَكْثُرُونَ﴾ жумлаларида ﴿كُثُرُ﴾ лафзи иштирок этмайди, фақатгина Бақара сурасининг 33-оятида ﴿كُثُر﴾ зиёда бўлиб, ﴿مَا أَنْبَدُونَ وَمَا كُثُرُ﴾ шаклида келган.

3. Барча ﴿كُلُّا كَلُّا أَنْفُسٌ يَظْلِمُونَ﴾ жумлаларида ﴿كُلُّا﴾ лафзи зиёда, фақатгина Оли Имрон сурасининг 117-оятида ﴿كُلُّا﴾ лафзисиз, шаклида келган.

4. Барча ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ﴾ жумлалари иккинчи шахс кўплика, фақатгина Нисо сурасининг 113-оятида иккин-чи шахс бирликда, ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ﴾ шаклида келган.

5. «Кофирларга азоб енгиллаштирилмайди» маъносидаги барча оятлар охири **وَلَا هُمْ يُصْرِفُونَ** шаклида келган. Фақат Бақара сурасининг 86-оятида **وَلَا هُمْ يُصْرِفُونَ** шаклига эга.

6. Барча «китоб ва ҳикмат таълими» маъносидаги жумлалардан олдин «тазкия», яъни **وَرَبِّكُمْ وَيَعْلَمُهُمُ الْكِتَابُ وَالْحِكْمَةُ** келган. Бақара сурасининг 129-оятидагина **وَرَبِّكُمْ وَيَعْلَمُهُمُ الْكِتَابُ وَالْحِكْمَةُ وَرَبِّكُمْ** мана шу кўринишда «тазкия»дан олдин «китоб ва ҳикмат таълими» жумласи мавжуд.

7. Барча **فَلَا تَكُونُنَّ مِنَ النَّاسِ** жумлалари таъкид “нун” билан бўлиб, фақат «Оли Имрон» сурасининг 60-ояти **فَلَا تَكُونُنَّ** шаклида, таъкид «нун»исиз келган.

8. «Ерни ўлимидан кейин тирилтириш» маъносидаги:

فَأَنْجَيْتَهُمْ أَلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا Бақара сураси, 164-оят;

وَنَجَّيْتَهُمْ أَلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا Рум сураси, 19-оят;

فَبَشَّرْتَهُمْ بَعْدَ مَوْتِهَا Рум сураси 24-оят;

كَيْفَ يَنْجَيْنِي أَلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا Рум сураси, 50-оят;

فَأَنْجَيْتَهُمْ أَلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا Фотир сураси, 9-оят;

إِنَّ اللَّهَ يَنْجِي أَلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا Хадид сураси, 17-оят кабиларда иштирок этмайди, фақатгина Анкабут сурасининг 63-ояти **مِنْ** шаклида билан келган.

9. Барча **وَمَا أَهْلَ يَعْتَزِزُ بِهِ** жумлаларида **يَوْمَ** кейин келган, фақатгина Бақара сурасининг 173-оятида **وَمَا أَهْلَ يَدْلِيُّرُ اللَّهُ** жумласида **يَوْمَ** лафзи ўртада жойлашган.

10. Барча **لَكُمُ الْأَيْنَى كَذَلِكَ مِنْ أَنَّ اللَّهَ لَكُمْ مَا إِنْتُمْ** жумлаларида **لَكُمْ** лафзи зиёда бўлиб келган, фақат Бақара сурасининг 187-оятида **كَذَلِكَ مِنْ أَنَّ اللَّهَ مَا إِنْتُمْ** шаклида бўлиб, бу лафз қатнашмайди.

11. **أَذْكُرُوا فِعْلَمَةَ اللَّهِ** жумласи барча ўринларда **أَذْكُرُوا** лафзи билан, фақат Нахл сурасининг 114-оятида

شаклида **وَلَا شُكْرًا يَعْمَلُوا** лафзи билан ва яна Бақара сурасининг 172-оятида **وَلَا شُكْرًا** кўринишида ворид бўлган.

12. Барча **يَنْ تَحِيلُ وَأَعْتَابٌ** жумлалари кўплик шаклида, фақат Исро сурасининг 91-оятидаги **يَنْ تَحِيلُ وَعَنْ** жумласида бирликда келган.

13. Барча **كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُنَّ لَا يُظْلَمُونَ** жумлаларида **مَا كَسَبَتْ** калимаси «ба» ҳарфисиз келган, фақат Жосия сурасининг (22-)оятидаги **كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُنَّ لَا يُظْلَمُونَ** калимасида «ба» ҳарфи зиёда.

14. Барча **يُعَذِّبُ** калималаридан олдин **يَعْزِيزٌ** калимаси келган, фақат Моида сурасининг 40-оятида улар ўрни алмашган.

15. Барча **وَلَا هُنَّ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ** жумлалари битта «нун» билан, фақат Моида сурасининг 111-оятида **وَلَا هُنَّ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ** шаклида иккита «нун» билан келган.

16. Барча **هَاتَّتْهُمْ هَذِهِ الْأَرْضُ** жумлаларида **هَاتَّتْهُمْ** дан кейин лафзи иштирок этади, фақат Оли Имрон сурасининг 119-оятида **هَاتَّتْهُمْ أُولَئِكَ** шаклида – **هَاتَّتْهُمْ** дан кейин **أُولَئِكَ** лафзи келган.

17. Барча **قُلْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا** жумлалари «фа» билан, фақат Анъом сурасининг 11-оятида **قُلْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا** шаклида **ثُمَّ** лафзи билан келган, бошقا ўринларда **ثُمَّ** шаклида учрамайди.

18. Барча **لَهُمْ** сўзларидан олдин **لَهُ** сўзи келган, фақат Аъроф ва Анкабут сураларида улар ўрни алмашган.

19. Барча **عَلَيْهِ حَكِيمٌ** сўзларидан олдин **عَلَيْهِ** лафзи келган. Фақат Юсуф сурасининг 6-оятида **عَلَيْهِ حَكِيمٌ** калимаси **عَلَيْهِ** сўзидан олдин туради.

20. Барча **فَإِذَا جَاءَهُمْ أَجْلَهُمْ** жумлалари «фа» билан, фақат Юнус сурасининг 49-оятида **إِذَا جَاءَهُمْ أَجْلَهُمْ** шаклида, «фа» сиз келган.

21. Барча **وَهُمْ بِالآخِرَةِ هُمْ كُفَّارٌ** жумлаларида **كُفُّونَ** калимасидан олдин **هُمْ** зиёда бўлиб келган, фақат Аъроф сурасининг 45-оятида **وَهُمْ بِالآخِرَةِ كُفَّارٌ** шаклида **هُمْ** сиз келган.

22. Барча **وَهُنَّى وَرَحْمَةٌ لِّلنَّاسِ** жумлаларида **وَرَحْمَةٌ** калимасининг «та» си насл ҳолатда, фақат Аъроф сурасининг 203 ва Жосия сурасининг 20-оятларида **وَهُنَّى وَرَحْمَةٌ لِّلنَّاسِ** шаклида раф ҳолатда ворид бўлган.

23. Барча **وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا** жумлалари «вов» билан, фақат Аъроф сурасининг 59-оятида **لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا** шаклида «вов»сиз келган.

24. Барча **فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ** жумлалари «фа» билан келган. Фақат Аъроф сурасининг 82-оятида **وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ** шаклида «вов» билан келган.

25. Барча **شَبَّحَنَّهُ وَتَعْلَمَ عَنَّا يُشْرِكُونَ** жумлаларида **شَبَّحَنَّهُ** лафзи ва **وَتَعْلَمَ** лафзи биргаликда зиёда бўлиб келган. Фақат Тавба сурасининг 31-оятида **وَتَعْلَمَ عَنَّا يُشْرِكُونَ** лафзи шаклида зиёда бўлиб келган. Шунингдек, Наҳл сурасининг 3-оятида **وَتَعْلَمَ عَنَّا يُشْرِكُونَ** лафзи иштирок этмайди.

26. Барча **لَئِنْ يَنْهَا وَيَقِيرُ** жумлалари шу шаклда, фақат «Касас» сурасининг 82-оятида **لَئِنْ يَنْهَا مِنْ عِبَادِهِ وَيَقِيرُ** шаклида зиёда бўлиб келган, шунингдек, Анкабут сурасининг 62 ва Сабаъ сурасининг 39-оятларида **لَئِنْ يَشَاءْ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقِيرُ** ва **لَئِنْ يَشَاءْ مِنْ عِبَادِهِ** калималари биргаликда зиёдадир.

27. Барча **صِرَاطُ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ** жумлаларида **الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ** калимаси зиёда бўлиб келган, фақат Ҳаж сурасининг 24-оятида **صِرَاطُ الْحَمِيدِ** шаклида шу калимасиз келган.

28. Барча **لَكُمُ الْأَسْنَعُ وَالْأَبْصَرُ وَالْأَقْعَدُ** жумлаларидан кейин **فَلَمَّا تَشَكَّرُوا** жумласи ворид бўлган, фақат Наҳл сурасининг 78-оятида **لَكُمُ الْأَسْنَعُ وَالْأَبْصَرُ وَالْأَقْعَدُ** жумласидан кейин **لَكُمْ تَشَكُّرُوا** жумласи келган.

29. Барча **لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ مَا يَهُدِّي** јумлалари бирлик лафзида, фақат Анкабут сурасининг 50-оятида кўплик шаклида **لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَا يَهُدِّي** бўлиб келади.

30. Барча **ذَلِكُمْ خَيْرُ لَكُمْ** жумлалари кўплик лафзида, фақат Мужодала сурасининг 12-оятида **ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ** шаклида бирлик лафзида келган.

ИККИНЧИ ҚИСМ: ТАКРОРИЙ ЎХШАШ ОЯТЛАР

31. Куръони каримда **إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَّمَا** јумласи саккиз ўринда келган: Бақара сураси, 20, 109, 148-оятлар; Оли Имрон сураси, 165-оят; Нахъл сураси, 77-оят; Нур сураси, 45-оят; Анкабут сураси, 20-оят; Фотир сураси, 1-оят.

32. **لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ** жумласи тўққиз ўринда келган: Бақара сураси, 255-оят; Нисо сураси, 171-оят; Юнус сураси, 68-оят; Иброҳим сураси, 2-оят; Тоҳо сураси, 6-оят; Ҳаж сураси, 64-оят; Сабаъ сураси, 1-оят; Шўро сураси, 4, 53-оятлар.

33. **إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ** жумласи учта ўринда келган: Моида сураси, 8-оят; Нур сураси, 53-оят; Ҳашр сураси, 18-оят.

Эслатма: Куръонда **إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ** шаклида келмаган.

34. **بِإِذْنِ** калимаси Моида сурасининг 110-оятида тўрт марта такрорланган.

35. **ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ** жумласи беш ўринда келган: Моида сураси, 119-оят; Тавба сураси, 89, 100-оятлар; Саф сураси, 12-оят; Тағобун сураси, 9-оят.

36. **ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ** жумласи тўрт ўринда келган: Тавба сураси, 72-оят; Юнус сураси, 64-оят; Духон сураси, 57-оят; Ҳадид сураси, 12-оят.

37. **وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ** жумласи икки ўринда келган: Тавба сураси, 111-оят; Фоғир сураси, 9-оят.

38. **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَذِفُ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلَظُ عَلَيْهِمْ وَمَا ذَرْتَهُمْ جَهَنَّمَ وَرَبِّكَ الْعَزِيزُ**
жумласи икки ўринда келган: Тавба сураси, 73-оят; Таҳрим сураси, 9-оят.

39. **مَنْ فِي الْأَشْهُدَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ** жумласи тўрт ўринда келган:
Юнус сураси, 66-оят; Ҳаж сураси, 18-оят; Намл сураси, 87-оят; Зумар сураси, 68-оят.

40. **وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ** жумласи уч ўринда келган: Ҳуд сураси, 17-оят; Раъд сураси, 1-оят; Фоғир сураси, 59-оят.

Эслатма: Куръонда **وَلَكِنَّ أَكْثَرَنُمْ لَا يُؤْمِنُونَ** шаклида келмаган.

41. **مِنْ مَلَكِيَّتِي مِنْ حَلْوَى مَسْنُودٍ** жумласи Ҳижр сурасида уч марта келган.

42. **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ** ﴿١﴾ **فَلَمَّا رَأَيْتَكَ هُوَ الْغَيْرُ الرَّاجِحُ** ﴿٢﴾ оятлари Шуаро сурасида саккиз маротаба келган.

43. **فَلَمَّا قَوَى اللَّهُ وَاطَّبَعُونَ** ﴿١﴾ **وَمَا أَنْتَلَكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنَّ أَجْرَى إِلَّا** ﴿٢﴾ **عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ** ﴿٣﴾ оятлари Шуаро сурасида беш маротаба келган.

44. **أَوْلَئِكَ مَعَ اللَّهِ** жумласи 20-пора аввалида беш маротаба келган.

45. **وَمَنْ عَادَنِيهِ** жумласи Рум сурасининг 20–25 гача бўлган олти ояти бошланишида кетма-кет ворид бўлган.

46. **أَتَرَبِيلَ الْكِتَابَ مِنْ أَنَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** ояти уч ўринда келган: Зумар сураси, 1-оят; Жосия сураси, 2-оят; Аҳқоф сураси, 2-оят.

47. **فَيَأْتِيَ الْأَذْكَرُ كَذَبًا** ояти Ар-Роҳман сурасида 31 марта келган.

48. **فَلَا أَقِيمُ** жумласи беш маротаба: Воқеа сураси, 75-оят; Ал-Хоққа сураси, 38-оят; Маъориж сураси, 40-оят; Таквир сураси, 15-оят; Иншиқоқ сураси, 16-оятларида келган.

49. **وَلِلْيَوْمِ الْمُكَذَّبِ** ояти Мурсалот сурасида ўн маротаба келган.

УЧИНЧИ ҚИСМ: АЛОМАТЛАРИ БИР-БИРИГА ЯҚИН БҮЛГАН ЎХШАШ ОЯТЛАР

ҚИЙИН БҮЛГАН ЎХШАШ ОЯТЛАР ТАРТИБИГА ҚЎШИМЧА

Baқара сураси

50. أَنْكُنْ أَنَّ وَرَزِّيْكَ الْجَنَّةَ وَلَّا. Бақара сураси, 35-оят;

أَنْكُنْ أَنَّ وَرَزِّيْكَ الْجَنَّةَ فَلَّا. Аъроф сураси, 19-оят.

Аломати: فَلَّا нинг «фа»си Аъроф сўзидаги «фа»га муносабиб.

Аъроф сурасига нисбатан Бақара сурасида وَلَّا يَنَادِمْ أَنْكُنْ шаклида وَلَّا зиёда бўлиб келган.

51. Бақара сураси: (وَلَّا مِنْهَا رَغْدًا حَيْثُ شِئْتَ) (35-оят);

(فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَبَّدًا) (58-оят).

Аломати: 1- (ر) «ро» биринчи оятдаги رَغْدًا га ишора, «ха» эса иккинчи оятдаги حَيْثُ شِئْتَ га ишора; 2- (ح) биринчи оятда «را» «ر» ҳарфи حَيْثُ شِئْتَ га ишора қилади (ха) эса رَغْدًا га ишора қилади. Иккинчи оятда эса аломати (ح) «ха» ҳарфи حَيْثُ شِئْتُ га ишора қилса, «را» ҳарфи رَغْدًا га ишора қилади. Бу иккиси жамланса, رَحْ فَأَنْتَ حَرْ «жўна, озодсан» маънисини беради.

52. فَمَنْ تَبَعَ هُدَائِي (38-оят);

فَمَنْ أَتَبَعَ هُدَائِي Тоҳо сураси, 123-оят.

Аломати: Тоҳо сурасида зиёдалик бор.

53. Бақара сураси: (وَلَا يَقْبِلُ مِنْهَا شَفَعَةً) (48-оят);

(وَلَا يَقْبِلُ مِنْهَا عَذْلً) (123-оят).

Аломати: «шин» ва عَذْل даги «айн» алифбо тартибига мувофиқ.

54. يَدْخُونَ أَنْشَاءَ كُمْ Бақара сураси, 49-оят.

وَيَدْخُورُ أَنْشَاءَ كُمْ Иброҳим сураси, 6-оят.

Аломати: Иброхим сурасида “вов” зиёда бўлиб келган.

55. **وَأَنْهُلُوا الْبَابَ سُجْدًا وَقُولُوا حَمْلَةً**. Бақара сураси, 58-оят.

Аъроф сураси, 161-оят.

Аломати: қадоң бу икки оятда акслик бор.

56. **فَأَرْسَلْنَا عَلَى الَّذِينَ طَكَلُوا يَخْرَجُونَ السَّكَلَ يَكَانُوا يَتَشَعَّبُونَ**. Бақара сураси, 59-оят.

Аъроф сураси, 162-оят.

Аломати: 1. «нун» биринчи оядаги **فَأَرْسَلْنَا** калимасига, «фа» **يَتَشَعَّبُونَ** калимасига далолат қилади. 2: «рө» «ро» иккинчи оядаги **فَأَرْسَلْنَا** калимасига, «зо» **يَطَّلِبُونَ** калимасига далолат қилади.

57. **فَانْجَرَثَ**. Бақара сураси, 60-оят.

Аъроф сураси, 160-оят.

Аломати: **فَانْجَسَتْ** калимасига, **فَانْجَسَتْ** калимасига, «нун» қалб (иқлоб) бўлган «мим»га далолат қилади.

58. **وَيَقْتُلُونَ الْيَسِينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ**. Бақара сураси, 61-оят;

«**وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَّةَ بِغَيْرِ حَقٍّ**». Оли Имрон сураси, 112-оят.

Аломати: биринчисида **الْحَقِّ** (маърифа), иккинчисида ноаниқ (накра) ҳолатда экани.

59. **وَالْمُصْرِنِيَّ وَالصَّبِيِّينَ**. Бақара сураси, 62-оят;

وَالصَّبِيِّينَ وَالْمُصْرِنِيَّ. Ҳаж сураси, 17-оят.

Аломати: Акслик бор.

60. Бақара сураси:

(68-оят); **يَبْيَنُ لَنَا مَا هُنَّ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِلَيْهَا بَقْرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكُرُّ**

(69-оят); **يَبْيَنُ لَنَا مَا لَوْلَاهُ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِلَيْهَا بَقْرَةٌ صَمَرَاهٌ**

(70-оят); **يَبْيَنُ لَنَا مَا هُنَّ إِنَّ الْبَقَرَ تَكَبَّهُ عَلَيْنَا**

(71-оят); **قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِلَيْهَا بَقْرَةٌ لَا دَلِيلٌ**

61. لَن تَكُنَّ أَكْثَارًا إِلَّا أَيْمَانًا مَقْدُوْدَةً (80-оят);

Оли Имрон сураси, 24-оят;

Аломати: биринчиси бирлик, иккинчиси кўплиқда экани.

62. باَقا رَهُمْ كَتَبْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ (89-оят);

(ولَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ) (101-оят).

Аломати: кр - биринчисида «каф», иккинчисида «ро» келгани.

63. وَلَن يَمْتَنُوا باَقا сураси, 95-оят.

Жумъа сураси, 7-оят.

Аломати: биринчисида тажвиддаги «идғом» қоидаси бор.

64. قُلْ إِنَّهُمْ هُدَى اللَّهُ هُوَ الْهَدَى (Баَقا сураси, 120-оят;

قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَى اللَّهُ (Оли Имрон сураси, 73-оят;

65. باَقا сураси: وَلَمَّا أَتَيْتَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ (120-оят);

وَلَمَّا أَتَيْتَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ (145-оят);

وَلَمَّا أَتَيْتَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ رайъ сураси, 37-оят.

Аломати: биринчисида даги «ба», иккинчисида даги «мим» алифбо тартибига мувофиқ. Учинчисида ҳар иккала ҳарф келган.

66. ...بَيْنَ الظَّاهِيْنَ وَالْكَبِيْرِ ... Баَقا сураси, 125-оят;

...بَيْنَ الظَّاهِيْنَ وَالْكَبِيْرِ ... Ҳаж сураси, 26-оят.

Аломати: биринчисида «айн», иккинчисида «коф» алифбо тартибига мувофиқ.

67. ...هَذَا بَلَدًاءَمَنَا ... Баَقا сураси, 126-оят;

...هَذَا الْمَلَدُءَمَنَا ... Иброҳим сураси, 35-оят.

Аломати: бири ноаниқ (накра), иккинчиси аниқ (маърифа) ҳолатда экани.

68. ...يَتَلَوُ عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيَعْلَمُهُمْ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَرِزْكَهُمْ ... Баَقا сураси, 126-оят.

... يَتَلَوُ عَلَيْهِمْ مَا يَتَبَدَّى وَرَأَيْتَهُمْ وَيَعْلَمُهُمُ الْكُنْكَ وَالْمُسْكَةَ ... Оли Имрон сураси, 164-оят, Жумъа сураси, 2-оят.

Аломати: **وَرَأَيْتَهُمْ وَيَعْلَمُهُمُ** ва **كَالِمَالَارِينِ** калималарининг ўрни алмашган.

69. 69. ... وَالْأَسْبَاطُ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ... Бақара сураси, 136-оят.

Оли Имрон сураси, 84-оят.

Аломати: биринчисида **فُلُوا** нинг кўплик шаклида келиши, дан олдин **وَمَا أُوتِيَ** нинг зиёда бўлиши Бақара сурасининг узунлигига мос келади.

70. ... وَمَا أُنْزَلَ إِلَيْنَا ... Бақара сураси, 136-оят.

Оли Имрон сураси, 84-оят.

Аломати: иккинчисида **عَلَيْكَا** нинг «айн»и Оли Имроннинг «айн»и билан мувофик.

71. Бақара сураси: ... شَطَرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامَ وَحَيْثُ مَا كُنْتُ ... (144, 150-оятлар).

(149-оят). ... شَطَرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامَ وَإِنَّهُ لِلْحَقِّ ...

Аломати: **وَحَيْثُ** даги «ҳа» ва **وَإِنَّهُ** даги «ҳамза» алифбо тартибига мувофик.

72. ... إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا ... (160-оят).

Оли Имрон сураси, 89-оят.

Аломати: Оли Имрон сурасида зиёдалик бор.

73. ... فَأَخِيكَ بِالْأَرْضِ بَعْدَ مَوْتِهِ وَبَيْتُ فِيهَا ... Бақара сураси, 164-оят;

Жосия сураси, 5-оят.

Аломати: биринчисида «ба», иккинчисида «та» алифбо тартибига мувофик.

74. ... مَا أَفْتَنَاهُمْ بِآيَاتِنَا ... Бақара сураси, 170-оят.

Луқмон сураси, 21-оят.

Аломати: او – биринчисида «ҳамза», иккинчисида «вов» келгани.

75. **أَلَوْ كَاتْ مَا كَاتُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ**. Бақара сураси, 170-оят;

Моида сураси, 104-оят.

Аломати: **لَا يَعْلَمُونَ** даги «я» ва «айн»дан кейинги «қоф» ҳамда «лом» алифбо тартибиға мувофиқ.

76. ... **وَلَا يُكَلِّمُهُمْ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُرَبِّحُهُمْ** ... Бақара сураси, 174-оят;

... **وَلَا يُكَلِّمُهُمْ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِبْسَةِ وَلَا يُرَبِّحُهُمْ** ... Оли Имрон сураси, 77-оят.

Аломати: Оли Имрон сурасида зиёдалик бор.

77. **إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إِنْ تَرَكَ** ... Бақара сураси, 180-оят;

إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ إِنْ يَرَيَ الْوَصِيَّةَ ... Моида сураси, 106-оят.

Аломати: биринчисида «ҳамза», иккинчисида «ҳа» алифбо тартибиға хилоф.

78. ... **وَيَكُونُ الَّذِينَ لَمْ يُؤْمِنُوا** ... Бақара сураси, 193-оят;

... **وَيَكُونُ الَّذِينَ كُلُّهُمْ بِاللَّهِ** ... Анфол сураси, 39-оят.

Аломати: Анфол сурасида зиёдалик бор.

79. ... **زُنَى لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا** ... Бақара сураси, 212-оят;

... **زُنَى لِلَّذِينَ حُبُّ الْأَنْهَارِ** ... Оли Имрон сураси, 14-оят.

Аломати: биринчисида ташдидли «лом», иккинчисида ташдидли «нун» алифбо тартибиға мувофиқ.

80. **أَمْ حَيْبَشْتَ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ** ... Бақара сураси, 214-оят;

أَمْ حَيْبَشْتَ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمُ اللَّهُ ... Оли Имрон сураси, 142-оят.

Аломати: **لَمَّا يَأْتِكُمْ**: нинг «ҳамза»си ва нинг «лом»и алифбо тартибиға хилоф.

Аммо Тавба сурасининг 16-оятида **أَمْ حَيْبَشْتَ أَنْ تَرْكُوكُنْ** бўлиб келган. Бу ерда иккиланишга ўрин йўқ.

81. في الْأَذْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَبُ النَّارِ. Бақара сураси, 217-оят; تَوْبَةٌ فِي الْأَذْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْحَسِيرُونَ Тавба сураси, 69-оят.
- Аломати: А - биринчисида «ҳамза», иккинчисида «ҳа» келгани.
82. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجْهَهُدُوا. Бақара сураси, 218-оят; إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا Анфол сураси, 72-оят.
- Аломати: Бақара сурасидаги зиёдалик ушбу суранинг узунлигига мувофиқ келади.
83. ... وَلَكُنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ ... Бақара сураси, 225-оят; ... وَلَكُنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَدَمْتُمُ الْأَعْمَانَ ... Моида сураси, 89-оят.
- Аломати: Касбет нинг «коғ»и төлөмким нинг «қоғ»ига мос; سَدَدْتُمْ «айн»и кейин келадиган لِطَامَنْ нинг «айн»ига мос.
84. Бақара сураси:
إِنْ يَحْمِلُهُمْ أَلَا يَقْسِمُوا حُدُودَ أَنفُوْهُمْ فَإِنْ خَفَمْ أَلَا يَعْلَمَهُ حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ يَدُهُمْ (229-оят).
- ... إِنْ ظَنَّا أَنْ يَقْسِمَا حُدُودَ اللَّهِ ... (230-оят);
85. ... ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يَنْكُمُ بِرَبِّهِ ... (232-оят).
... ذَلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ ... Талоқ сураси, 2-оят.
- Аломати: Инкүм нинг зиёдалиги Бақара сурасининг узунлигига монанд.
86. Бақара сураси: ... أَنْتُمْ أَمْا بَرَّقْتُمْ ... (254-оят);
... أَنْتُمْ أَمْا طَبَّقْتُمْ ... (267-оят).
- Аломати: Мін даги «мім» ва даги «нун» алифбо тартибига мувофиқ.
87. ... وَأَنْظُرْ إِلَى الْعَظَمَاءِ ... ; وَأَنْظُرْ إِلَى جَهَارَكَ ... ; فَأَنْظُرْ إِلَى طَعَامَكَ ... (259-оят).
88. ... وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَتَّهُ ... (264-оят).
... وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا يَأْلِمُ الْآخِرُ وَمَنْ يَكُنْ ... Нисо сураси, 38-оят.

Аломати: 1. Нисо сурасида зиёдалик бор; 2. Биринчисида нинг «фа»си, иккинчисида **وَمَنْ يَكُنْ** даги «вов» алифбо тартибиға мувофиқ.

89... **لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ وَمَا كَسَبُوا** ... Бақара сураси, 264-оят.

... **لَا يَقْدِرُونَ مَا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ وَ** ... Иброҳим сураси, 18-оят.

Аломати: Акслик бор.

Фойда: **بَلْ تُوفِّ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ** Бақара сураси, 281-оят, Оли Имрон сураси, 161-оят;

وَتُرْفَ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ Нахл сураси, 111-оят.

Эслатма: Куръонда **لَمْ تُوفِّ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ** шаклида ворид бўлмаган.

Оли Имрон сураси

90... **كَذَّبُوا بِيَقِينٍ فَلَخَذُهُمُ اللَّهُ يَذْلِلُهُمْ** ... (11-оят);

... **كَفَرُوا بِيَقِينٍ أَلَّا فَلَخَذُهُمُ اللَّهُ يَذْلِلُهُمْ** ... Анфол сураси, 52-оят;

91. Оли Имрон сураси: **قَالَ رَبِّ أَنِّي يَكُونُ لِي عِلْمٌ وَقَدْ بَلَغْتُ الْكِبَرَ** ... (40-оят);

... **قَالَ رَبِّ أَنِّي يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَكُنْ لِي بَشَرٌ** ... (47-оят);

(8-оят); **قَالَ رَبِّ أَنِّي يَكُونُ لِي عِلْمٌ وَكَاتَ أَسْرَافِي عَاقِرًا** ... Марям сураси:

... **قَالَ أَنِّي يَكُونُ لِي عِلْمٌ وَلَمْ يَعْسُفَ بِنِسْرٍ** ... (20-оят).

92. Оли Имрон сураси, 49-оят: **كَهْيَةُ الظَّنِّيْرِ فَأَنْشَعَ فِيَوْمِيْكُوْدُ طَهْرًا يَادِيْنِ اللَّهُ** ...

... **كَهْيَةُ الظَّنِّيْرِ يَادِيْفِيْنَ فَتَنَفَّعُ فِيَهَا فَتَكُونُ طَهْرًا يَادِيْنِ** ... Моида сураси, 110-оят.

Аломати: биринчисида **مَلَائِكَةُ** мутакаллим (1-шахс, бирлик), **فَأَنْشَعَ** музаккар жинсда; иккинчисида **فَتَنَفَّعُ** мухотоб (2-шахс, бирлик), **فَتَكُونُ** ва муаннас жинсда келгани.

93. ... **إِنَّ اللَّهَ رَبِّ وَرَبِّكُمْ فَلَا يَعْلَمُ** ... Оли Имрон сураси, 51-оят;

... **إِنَّ اللَّهَ رَبِّ وَرَبِّكُمْ فَلَا يَعْلَمُ** ... Марям сураси, 36-оят;

إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ... Зухруф сураси, 64-оят.

Аломати: Марям сурасида «вов» зиёда, Зухруф сурасида зиёда, Оли Имрон сурасида иккиси ҳам мавжуд эмас.

94. ... كَانَ لِشَرِّ أَنْ يُؤْتِيهِ اللَّهُ ... Оли Имрон сураси, 79-оят;

... وَمَا كَانَ لِشَرِّ أَنْ يُكَلِّمَ اللَّهَ ... Шўро сураси, 51-оят.

Аломати: ... даги «ҳамза» Оли Имрон сураси номидаги «ҳамза»га мос.

95. Оли Имрон сураси: إِنْ تُطِيعُوا فِرِيقًا مِنَ الظَّالِمِينَ لَوْلَا تَكُنْتُمْ ... (100-оят);

إِنْ تُطِيعُوا الظَّالِمِينَ كُنُّوكُمْ ... (149-оят).

Аломати: биринчисида да кўпликни билдирувчи «вов» ўқилади, иккинчисида тушиб қолади.

96. قَدْ بَيَّنَ لَكُمُ الْآيَتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ... (118-оят);

قَدْ بَيَّنَ لَكُمُ الْآيَتِ لَكُمْ تَعْلَمُونَ ... Хадид сураси, 17-оят.

Аломати: ... даги «ҳамза» Оли Имроннинг «ҳамза»сига ва ... даги «лом» пора бошидаги ... (Зориёт сураси, 31-оят) «лом»га мос келади.

97. إِنْ تَسْكُنْ حَسَنَةً سُوءَمْ وَلَدْ تُصْنِعْ سُيْئَةً ... Оли Имрон сураси, 120-оят;

إِنْ تُثْبِتَ حَسَنَةً سُوءَمْ وَإِنْ تُثْبِتَ مُحْبَّةً ... Тавба сураси, 50-оят.

Аломати: биринчисида : مُضْ ... нинг «мим»и ва ... нинг «сад»и; иккинчисида حَسَنَةً : حَمْ ... даги «ҳа» ва ... مُسْبَبَةً ... даги «мим»дир.

98. ... إِلَّا شَرِّي لَكُمْ وَلَطَهِي قُلُوبُكُمْ ... Оли Имрон сураси, 126-оят;

... إِلَّا شَرِّي وَلَطَهِي يَدِ قُلُوبُكُمْ ... Анфол сураси, 10-оят.

Аломати: биринчисида لَكُمْ ... даги «коф» ... даги «қоф»га муносиб; иккинчисида شَرِّي ... даги «ба» ... даги «ба»га муносиб.

99. وَجْهَهُ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ... Оли Имрон сураси, 133-оят;

... وَجْهَهُ عَرْضُهَا كَعْرَضُ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ... Хадид сураси, 21-оят.

Аломати: Хадид сурасида зиёдалик бор.

100. **وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا يَادِنَ اللَّهُ** Оли Имрон сураси, 145-оят;

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْتَ إِلَّا يَادِنَ اللَّهُ ... Юнус сураси, 100-оят.

Аломати: **أَهَمَنَ مَا** га муносиб;

عَيْنَ يَكُونُوا سَوْمِيدَتْ га муносиб.

101. ... **لَكِبْلَا تَحْرِزُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَسْبَكْتُمْ** ... Оли Имрон сураси, 153-оят;

... **لَكِبْلَا تَأْسِرُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَقْرَحُوا بِمَاٰءِتَكُمْ** ... Хадид сураси, 23-оят.

Аломати: **مَّا أَصْبَكْتُمْ** да «мим», иккинчисида «та» келгани.

102. Оли Имрон сураси: ... **يَقُولُوكْ هَلْ أَنَّا مِنَ الْأَنْوَارِ مِنْ شَيْءٍ ...**

... **يَقُولُونَ لَوْكَانَ لَنَامِنَ الْأَمْرِ شَيْئَيْنَ** ... **شَائِلَةَ هَنَهَا**.

103. ... **جَاءُوكُلَّ بَيْتٍ وَالرَّبِّ وَالْكَتَبُ الْمُنْهَرُ**. (184-оят);

... **رَسَّاهُمْ بِالْبَيْتِ وَبِالرَّبِّ وَبِالْكَتَبِ الْمُنْهَرِ**. Фотир сураси, 25-оят.

Аломати: Фотир сурасида зиёдалик бор.

Нисо сураси

104. ... **خَلَقْنَاكُمْ مِنْ نُطْقٍ وَخَلَقْنَا مِنْهَا زَوْجَهَا ...** Нисо сураси, 1-оят;

... **خَلَقْكُمْ مِنْ نُفْسِنَ وَجَدَهُ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِلسُّكْنَى** ... Аъроф сураси, 189-оят.

Аломати: **يَخْلُقُ** даги «хо» ва **وَجَعَلَ** даги «жим» алифбо тартибиға хилоф.

105. Нисо сураси: ... **لِلرِّجَالِ شَيْبٌ مَمَّا تَرَكَ الْوَلَدَانِ ...** (7-оят).

... **لِلرِّجَالِ شَيْبٌ مَمَّا أَسْتَهِي** ... (32-оят).

Аломати: **قَمَّا** даги «алиф» биринчисида ўқилади, иккинчисида тушиб қолади.

106. Нисо сураси:

... **يَسَارِدَانْ كَانَ لَهُوَلَدْ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُوَلَدْ وَوَرَثَةٌ، أَنَوَاهٌ فَلِإِقْهَهِ الثَّلَاثَ ...** (11-оят).

... **إِنْ لَوْ يَكُنْ لَهُوَلَدْ فَلَمْ كَانَ لَهُنْ وَلَدْ فَلَكُمْ أَرْبَعَ ...**

... إِنَّمَا تُكْثِرُ لَكُمْ وَلَدُّهُمْ كَيْنَانَ لَكُمْ وَلَدُّهُمْ أَشْهُنُ ... (12-օյտ);

107. ... حَتَّىٰ يَرَوُوكُمْ فِيهَا وَذَلِكَ الْقُوَّزُ الْعَظِيمُ ... (13-օյտ);

... خَدِيلِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْقُوَّزُ الْعَظِيمُ ... Тавба сураси, 89-օյտ;

Хадид сураси, 12-օյտ. ... خَدِيلِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْقُوَّزُ الْعَظِيمُ ...

Аломати: Нисо сурасида «вов» зиёда, Хадид сурасида зиёда, Тавба сурасида ҳар иккиси ҳам мавжуд эмас.

Соффот сурасининг 60-օятидаги га ўхшашши Куръонда бошқа келмаган.

108. ... مُحَمَّدٌ عَنِّيْسَىٰ مُسَفِّحَتٍ وَلَا مُتَجَدِّدَاتٍ أَخْدَابٍ ... Нисо сураси, 25-օյտ;

... مُحَمَّدٌ عَنِّيْسَىٰ مُسَفِّحَتٍ وَلَا مُتَجَدِّدَاتٍ أَخْدَابٍ ... Мойда сураси, 5-օյտ.

Аломати: биринчиси жамъи муаннас солим; иккинчиси жамъи музаккар солим экани.

109. ... وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يُطْكِعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ... Нисо сураси, 64-օյտ;

... وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا يُطْكِعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ... Иброҳим сураси, 4-օյт.

Аломати: биринчисида «лом», иккинчисида «ба»; иккинчисида даги «ба» Иброҳимдаги «ба»га муносиб.

110. ... مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَاللَّذِينَ يَعْلَمُونَ ... Нисо сураси:.... (75-օյտ); ... لَا تُكَفِّرُنَّ بِمِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَاللَّذِينَ لَا يَسْتَطِعُونَ ... (98-օյտ).

Аломати: дан кейин биринчисида «лом» ташдидли, иккинчисида ташдидсиз, келгани.

111. ... وَالَّذِينَ إِنَّمَا تَجْعَلُ اللَّهُكُمْ عَيْنَيْهِمْ سِبَلًا ... (90-օյտ).

112. ... وَلِلَّهِ أَكْبَرُ إِنَّمَا تَجْعَلُ اللَّهُكُمْ فَحْدُورُهُمْ وَأَفْلَلُهُمْ حَيْثُ تَفْعَلُوْهُمْ ... (91-օյտ).

112. ... وَمَنْ هُنَّ إِلَّا خَلْقٌ مُّتَنَعِّرٌ رَّبَّهُمْ مُّؤْمِنٌ وَرَبِّهُمْ كَافِرٌ ... (92-օյտ).

... وَيَنْهَا مِنْ فِيَّهُمْ مُّكَلَّمَةً إِنَّ أَهْلَهُمْ وَأَغْنِيَهُمْ رَبِّهُمْ مُّؤْمِنُهُ ... (92-օյտ).

113. ... فَضَلَّ اللَّهُ السَّاجِدُونَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَغْنِيَهُمْ عَلَى النَّبِيِّنَ دَرْجَةً ...

114. ... فَضَلَّ اللَّهُ السَّاجِدُونَ عَلَى النَّبِيِّنَ أَجْرًا عَظِيمًا ... (95-օյտ).

114. ... وَمَا يَعْلَمُهُمُ الْأَنْجَلُوا ... أُولَئِكَ مَا وَهَنَّ جَهَنَّمُ ... (120-օյտ).

... وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَنُ إِلَّا غُرَبَا ۝ إِنَّ عَبَادَى لِئَلَّا كَ ... Исро сураси, 64-оят.

Аломати: إن нинг «касра»си Исронинг касрасига мос.

115. ... فَأَوْلَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ قَوْنِيرَا ... Нисо сураси, 124-оят;

... فَأَوْلَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِرَفْقٍ فِيهَا ... Гофир сураси, 40-оят.

Аломати: وَلَا يُظْلَمُونَ даги «вов» ва بِرَفْقٍ даги «йа» алифбо тартибиға мувофик.

116. إن يَشَاءُ يَذْهَبُكُمْ أَيْمَانَ النَّاسِ ... Нисо сураси, 133-оят;

... إِن يَشَاءُ يَذْهَبُكُمْ وَمَنْ شَاءَ فَ... Анъом сураси, 133-оят.

Аломати: أَيْمَانَ биринчисида وَمَنْ شَاءَ даан кейин «ҳамза» ва وَمَنْ شَاءَ да «вов» экани.

117. ... كُوْنُوا قَوْمِينَ بِالْقُتْلِ شَهَادَةً لِلَّهِ ... Нисо сураси, 135-оят;

... كُوْنُوا قَوْمِينَ لَهُ شَهَادَةٌ بِالْقُتْلِ ... Мойда сураси, 8-оят.

Аломати: Акслик бор.

118. ... حَقٌّ يَحُوصُوا فِي حَدِيثٍ غَرِيفٍ إِذَا مُتَّهِمُونَ ... Нисо сураси, 140-оят;

... حَقٌّ يَحُوصُوا فِي حَدِيثٍ غَرِيفٍ إِذَا مُتَّهِمُونَ ... Анъом сураси, 68-оят.

Аломати: إِذَا да «ҳамза» ва كَانَا да «вов» ҳарфи билан давом этиши.

119. إن تُبَدِّلُوا حِلْمًا أَوْ تَخْفِيْهُ ... Нисо сураси, (149-оят);

... إن تُبَدِّلُوا شَيْئًا أَوْ تَخْفِيْهُ ... Ахзоб сураси, (54-оят).

Аломати: Биринчисида «хо», иккинчисида «шин» алифбо тартибиға мувофик.

120. Нисо сураси:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ يَدْعُوكَ أَنْ يَعْرِفَهُ ... (150-оят);

... (152-оят);

إِنَّ الَّذِينَ مَأْمُونُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالَّذِينَ يَمْرِقُونَ ... (155-оят);

... (155-оят);

... مَوْلَانِيَّهُمْ مُسَاقِبُهُمْ لَتَهْمَمُ ... Мойда сураси, 13-оят.

Аломати: биринчисида «вов», иккинчисида «лом» алифбо тартибиға хилоф.

122. ... وَعَيْنَيْ وَأَبُوبَ وَقُوشَ وَهَرْوَنَ وَسَيْنَ ... Нисо сураси, 163-оят; ... وَمُلْتَمِنَ وَأَبُوبَ وَرُوسَ وَمُوسَى وَهَرْوَنَ ... Анъом сураси, 84-оят.
123. لَا تَقْتُلُوا فِي دِيْنِكُمْ وَلَا تُقْتَلُوا عَلَى أَنَّكُمْ أَلَا تَحْقُّ ... Нисо сураси, 171-оят; ... لَا تَشْلُوْا بِرِبْكُمْ عَدَ الْحَقِّ ... Моида сураси, 77-оят.
- Аломати: да «вов» ва **дан** кейинги **غ** «гойн», экани.
124. ... لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أَخٌ فَلَهَا يُضَفُّ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرْثِهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ ... Нисо сураси, 176-оят.

Моида сураси

125. ... يَنْتَهُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ... (2-оят); ... يَنْتَهُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ... Фатҳ сураси, 29-оят, Ҳашр сураси, 8-оят.
- Аломати: да «ро» ва **дан** да «лом» ҳарфи алифбо тартибиға мувоғик.
126. Моида сураси: شَنَّانَ قَوْمٌ أَنْ سَدُّوكُمْ ... (2-оят).
 شَنَّانَ قَوْمٌ عَلَى الْأَسْدِلَوْا (8-оят).
- Аломати: да «айн» ва **ан** – да «айн» келгани.
127. ... وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ... Моида сураси, 9-оят; ... وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرًا عَظِيمًا ... Фатҳ сураси, 29-оят.
- Аломати: **л** – биринчисида «лом», иккинчисида «мим» алифбо тартибиға мувоғик.
128. Моида сураси:
 فَأَغْرَنَنَا بِيَنْهُمُ الْمَدَاوَةُ وَالْعَصْمَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ يَنْكِثُنَا اللَّهُ يَسْأَلُنَا بِمَا كَلَّا وَسَعَى (14-оят).
 ... وَلَقَنَنَا بِيَنْهُمُ الْمَدَاوَةُ وَالْعَصْمَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ كُلَّا أَوْقَدَرَا ... (64-оят).
- Аломати: биринчисида **даги** «фа» билан **даги** «фа»нинг бир хиллиги. Иккинчисида **даги** «коф» билан **даги** «каф»нинг яқинлиги.

(15-оят); 129) يَكَافِلُ الْكَتَبَ قَدْ جَاءَهُ كُمْ رَسُولًا يُبَيِّنُ لَكُمْ كُمْ كَيْنِيَا.

(19-оят). ...فَدَّ جَاءَهُ كُمْ رَسُولًا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَدْرَقِ مِنَ الرَّوْسُلِ ...

Аломати: биринчисида **كَيْنِيَا** даги «каф», иккинчисида **عَلَى فَدْرَقِ** даги «айн». Алифбо тартибига тескари равишда.

130. **إِلَى الْثُورِ يَأْذِنِيهِ** Моида сураси, 16-оят.

إِلَى الْثُورِ يَأْذِنِ رَبَّهُ ... Иброҳим сураси, 1-оят.

Аломати: биринчисида **يَأْذِنِهِ** даги «ха» шу оят бошидаги **يَهْدِي بِدَائِهِ** даги «ха»га мос . Иккинчисида **رَبَّهُ** даги «ро» бошидаги **الْأَرْ** га мос экани.

131. Моида сураси:

(17-оят); ...هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَعْلَمُ

(72-оят). ...هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ

Аломати: биринчисида «қоф», иккинчисида «вов», алифбо тартибига мувофиқ.

132. **لِقَوْمِهِ يَنْقُوْرُ أَذْكُرُوا** (20-оят);

لِقَوْمِهِ أَذْكُرُوا ... Иброҳим сураси, 6-оят;

Аломати: Моида сурасидаги **يَنْقُوْرُوا** жумласи ортиқ-чалиги суранинг узунлигига мос келади.

133. ...جَيْعَانًا وَمِثْلَهِ مَعَكَهِ يَقْتَدِرُوا يِه. Моида сураси, 36-оят;

...جَيْعَانًا وَمِثْلَهِ مَعَهُ لَاقْتَدِرُوا رайд сураси, 18-оят, Зумар сураси, 47-оят.

Аломати: **يَقْتَدِرُوا** даги «я» олдинги 35-оятдаги **يَكَائِنُوا إِلَيْهِ** нинг «я»сига мувофиқ.

134. ...وَقَبَّلَنَا عَلَى مَا تَرَهُمْ يَعْسِي أَبْنَ مَرْيَمَ ... مойда сураси, 46-оят;

وَقَبَّلَنَا عَلَى مَا تَرَهُمْ يَرْسُلُنا Ҳадид сураси, 27-оят.

Аломати: Мойда сурасидаги **يَعْسِي أَبْنَ مَرْيَمَ** нинг «айн» ҳарфи олдинги 45-оятдаги **وَالْمَيْتَ يَالْمَيْتِ** даги «айн» ҳарфига, Ҳадид сурасида келган **يَرْسُلُنا** даги «ро» эса олдинги (Ҳадид сураси, 26-оят) оядидаги **وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا** «ро» ҳарфига мосдир.

مُهَمَّةٌ قَالَ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْتَّوْرِيقِ ... وَمُعْصِيَةٌ قَالَ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْتَّوْرِيقِ وَهُدُىٰ 135.

Моида сураси, 46-оят.

136. ... لَجَعَلَكُمْ أَمَّةً وَجِدَةً وَلَكُنْ يَسْتَلُوكُمْ ... Моида сураси, 48-оят;

... لَجَعَلَكُمْ أَمَّةً وَجِدَةً وَلَكُنْ يَعْصِلُ ... Нахл сураси, 93-оят.

Аломати: **لـ** - **ولـ** калимасидан кейин биринчисида «лом», кейингисида «йа» алифбо тартибиға мувофиқ.

137. ... أَنْظُرْ كَيْتَ شَيْتَ لَهُ ... Моида сураси, 75-оят;

... أَنْظُرْ كَيْتَ شَرْفَ الْأَيَّتِ ... Анъом сураси, 46, 65-оятлар.

Аломати: **بـ** алифбо тартибиға мувофиқ.

138. ... فَلَمْ تَرَيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ... Моида сураси, 92-оят;

... بَاتْ تَرَيَتُمْ فَإِنَّا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينِ ... Тағобун сураси, 12-оят;

Аломати: **даги «айн» билан** даги «ҳамза» алифбо тартибиға мувофиқ.

139. ... فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ... Моида сураси, 110-оят;

... لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ... Анъом сураси, 7-оят.

Аломати: **бет** калимаси биринчисида бор, иккинчисида йўқ.

Анъом сураси

140. ... إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مَعْرِضِينَ ① فَقَذَكُذُبُوا بِالْحَقِّ ... (4-оят);

... إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مَعْرِضِينَ ② وَلَذَا قَلَ لَهُمْ أَنْفَقُوا ... Ёсин сураси, 46-оят;

141. ... وَقَالُوا لَوْلَا أَرْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ③ (8-оят);

... وَقَالُوا لَوْلَا نَزَّلَ عَلَيْهِ مَا يَأْتِي مِنْ رَبِّهِ ④ (37-оят).

Аломати: **Ам** - биринчисида **арз** нинг «ҳамза»си билан **малк** нинг «мим»и; иккинчисида **наз** нинг «нун»и билан **раб** нинг «ҳамза»сидир.

142. ... يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَجَمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ... (16-оят);

... يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَجَمَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ... Fofir сураси, 9-оят.

Аломати: Ғофир сурасидаги оятда Аньом сурасидагига нисбатан зиёда калималар бор.

143... آنْيُوم سurasi, 17-oят. *لَا كَانَتْ لَهُ أَهْوَانٌ يَسْتَكْبِرُ فَهُوَ...*

... Юнус сураси, 107-oят. *كَانَتْ لَهُ أَهْوَانٌ يَسْتَكْبِرُ فَلَا رَأَى لِنَصْلِي*

Аломати: да «мим» ва *وَإِنْ يَسْتَكْبِرْ* – да «ро» келгани.

144... آنْيُوم سurasi, 25-oят; *وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَعِيْدُ إِلَيْكَ وَجْهَنَّمَ أَكْثَرُهُمْ*

Мұхаммад сураси, 16-oят. *وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَعِيْدُ إِلَيْكَ حَقَّ إِذَا حَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ*

Аломати: бириңчисида «вов», иккинчисида «ха» алифбо тартибиға хилоф.

145... آنْيُوم سurasi, 29-oят. *إِنْ هِيَ إِلَّا حِلَالٌ لِلَّذِينَ وَمَا حَنَّ بِسَعْيِهِنَّ*

Мұъминун сураси, 37-oят. *إِنْ هِيَ إِلَّا حِلَالٌ لِلَّذِينَ شَوَّلُوا وَخَنَّا وَمَا حَنَّ بِسَعْيِهِنَّ*

Аломати: Мұъминун сурасида *شَوَّلُوا وَخَنَّا* зиёда.

146. Аньом сураси: *أَنْظُرْ كَيْفَ تُصْرِفُ الْآيَتِنَّ هُمْ يَصْدُرُونَ* (46-oят).

(65-oят). *أَنْظُرْ كَيْفَ تُصْرِفُ الْآيَتِنَّ لَهُمْ يَصْدُرُونَ*

Аломати: бириңчисида «са», иккинчисида «лом» бўлгани.

147... آنْيُوم سurasi, 48-oят; *إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِّرِينَ قَنْ مَاءَمَنْ ...*

Каҳф сураси, 56-oят. *إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِّرِينَ وَمُجَدِّلِيْلَهِنَّ كَلَّمَرَا*

Аломати: бириңчисида «фа», иккинчисида «вов» келгани.

148... آنْيُوم سurasi, 50-oят. *وَلَا أَعْلَمُ الْقَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ...*

Худ сураси, 31-oят. *وَلَا أَعْلَمُ النَّفَتَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ*

Аломати: Аньом сурасида *لَكُمْ* калимаси бор, Худ сурасида йўқ.

149. Аньом сураси: ... فَلَمَّا أَفْلَقَ اللَّهُ أَلْيَاتِ الظَّلَمَاتِ (76-oят);

(77-oят); ... فَلَمَّا أَفْلَقَ اللَّهُ لَمْ يَتَبَوَّيْ رَأْيَ لَا كَوْنَكَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

(78-oят). ... فَلَمَّا أَفْلَقَ اللَّهُ لَمْ يَتَقْوُمْ إِنِّي بَرِئٌ، مَنَا نَشَرِّكُونَ

150. **لَا إِذْ يَكُهُ بِقِبْلَةٍ وَمِنْ حَيْثُ شَاءَ عَلَيْهَا** (80-оят);
لَا... أَنْ يَسْتَأْذِنَ اللَّهَ رَبَّنَا وَمِنْ حَيْثُ شَاءَ عَلَيْهَا Аъроф сураси, 89-оят.
 Аломати: Аъроф сурасида зиёдалик бор.
151. **وَلَوْ تَرَى إِذَا الظَّالِمُونَ فِي عَمَرَتِ الْمُوتَ ...** Анъом сураси, 93-оят;
وَلَوْ رَأَى إِذَا الظَّالِمُونَ مَوْفُورُكَ عَذَابَنِهِمْ Сабаъ сураси, 31-оят.
 Аломати: **فَمَّا** – биринчисида «фа», иккинчисида «мим».
 Алифбо тартибига мувофиқ.
152. **عَذَابَ الْهُوَنِ يَا كُلُّهُمْ نَهْلُونَ ...** Анъом сураси, 93-оят;
عَذَابَ الْهُوَنِ يَا كُلُّهُمْ نَسْكُونُ Аҳқоф сураси, 20-оят.
 Аломати: **فَنِ** – биринчисидаги **نهлон** да «коф», иккинчи-
сидаги **نسكون** да «син» иштирок этгани.
153. **فَأَخْرَجَنَا يَدِيْنَا كُلَّيْنَا فَأَخْرَجَنَا مِنْهُ خَيْرًا مُغْرِبِيْنَا ...**
 Анъом сураси: 99-оят;
154. **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَلِيلُ كُلِّ شَيْءٍ ...** (102-оят);
خَلِيلُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ Гофир сураси, 62-оят.
 Аломати: сўзлар ўрин алмашганлиги.
155. **إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَعْلَمُ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمَهْتَدِينَ** ... Анъом
сураси, 117-оят;
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَعْلَمُ كُلَّا عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمَهْتَدِينَ ... Наҳл сураси,
125-оят.
- Аломати: Анъом сурасига хилоф равишда Наҳл ва Қалам
сураларида «ба» ҳарфи зиёда ҳамда феъл ўтган замонда
экани.
156. **يَقْصُونَ عَلَيْكُمْ إِيمَانِيْكُمْ وَسِدْرُوْنِكُمْ ...** Анъом сураси, 130-оят;
يَسْتَلُونَ عَلَيْكُمْ إِيمَانِكُمْ وَرِزْكُمْ وَسِدْرُوْنِكُمْ Зумар сураси, 71-оят.
 Аломати: биринчисида **йақсон** – **ви** даги «коф» ва
«йа», иккинчисида **йастлон** – **ни** даги «та» ва **ризк** даги «ро» экани.
157. **يُظْلَمُ أَهْلَهَا عَنْ طَلاقِهِنَّ ...** Анъом сураси, 131-оят;
يُظْلَمُ أَهْلَهَا مُضْلَلُوْنَ ... Худ сураси, 117-оят.

Аломати: **غَمِي** – биринчисида «гойн», иккинчисида «мим» келгани

158. **وَلَكُلٌّ دَرْجَتٌ مُّسَاعِدًا عَكْلُوا وَمَا زَلَكْ بَشِيرٌ**... Анъом сураси, 132-оят.

وَلَكُلٌّ دَرْجَتٌ مُّسَاعِدًا عَكْلُوا وَلِوَفْهَمٍ... Ахқоф сураси, 19-оят.

Аломати: биринчисида «мим», иккинчисида «лом» экани.

159. ...**وَلَا مَا أَذْنَانَا وَلَا حَرَمَاتِنَا بِنْ شَفَعٍ كَذَلِكَ كَلَبَ الْدِينِ**... Анъом сураси, 148-оят;

وَلَا مَا بَأْذَنَنَا وَلَا حَرَمَنَا بِنْ دُونِهِ مِنْ شَفَعٍ كَذَلِكَ فَلَعْلَ الدِّينِ... Наҳл сураси, 35-оят.

Аломати: биринчисида «каф», иккинчисида «фа» келгани.

160. ...**وَلَا قَتَلُوا أُولَئِكَ مِنْ إِيمَانِي**... Анъом сураси, 151-оят;

وَلَا قَتَلُوا أُولَئِكَمْ حَشَيْهِ إِيمَانِي... Исрө сураси, 31-оят.

Аломати: биринчисида «мим», иккинчисида «хо»дир.

161. ...**سَخْنَنْ تَرْفَحُكُمْ وَإِيَاهُمْ**... Анъом сураси, 151-оят;

سَخْنَنْ تَرْفَحُهُمْ وَإِيَاهُكُمْ... Исрө сураси, 31-оят.

Аломати: ўрин алмашуви (акслик бор).

162. Анъом сураси: ...**ذَلِكُمْ وَصَنْكُمْ يَهُ لَمَلَكُو نَعْقُلُونَ**...(151-оят);

(152-оят); ...**ذَلِكُمْ وَصَنْكُمْ يَهُ لَمَلَكُو نَذَرُوكُمْ**;

...**ذَلِكُمْ وَصَنْكُمْ يَهُ لَمَلَكُمْ نَتَعْوَنَ**...(153-оят).

Аломати: биринчисида «айн», иккинчисида «зал», учинчисида «та» келгани.

163. Анъом сураси, 158-оят; **مَلِلْ يَنْظَرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيهِمُ الْمُلْكِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبِّكُمْ**

Наҳл сураси, 33-оят. **هَلْ يَنْظَرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيهِمُ الْمُلْكِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكُمْ**

Аломати: биринчисида «ро», иккинчисида «ҳамза»дир.

164. Анъом сураси, 165-оят; **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ سَيِّدَ الْأَرْضِنِ** ...

Фотир сураси, 39-оят. **هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ سَيِّدَنِ الْأَرْضِ**.

Аломати: Фотир сурасида **ف** зиёда экани.

165. ...**إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ**... Анъом сураси, 165-оят;

أَنْ رَبَّكَ لَتَرِيْعُ الْمَقَابِ ...Аъроф сураси, 167-оят.

Аломати: Аъроф сурасида «лом» зиёда экани.

Aъроф сураси

166. ...**حَسِّرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَلُوُا يَعِيْنُونَا يَظْلِمُونَ** (9-оят);

...**خَيْرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمْ خَلِدُونَ** Мұмминун сураси, 103-оят.

Аломати: алифбо тартибига мувофик.

167. ...**فَلَكُلِّ أَنْوَأْجَلٍ إِذَا جَاءَهُ الْجَنَّةُ** ... Аъроф сураси, 34-оят;

...**لَكُلِّ أَنْوَأْجَلٍ إِذَا جَاءَهُ الْجَنَّةُ** ... Юнус сураси, 49-оят.

Аломати: Аъроф сурасида «вов» билан «фа» зиёда экани.

168. ...**فَالَّذِي أَصْلَوْا عَنَّا وَتَهَدَّدُوا** ... Аъроф сураси, 37-оят;

...**فَالَّذِي أَصْلَوْا عَنَّا بِإِنْ تَكُنْ نَدْعُوا** ... Фофир сураси, 74-оят.

Аломати: **وَبَ** – биринчисида «вов», иккинчисида «ба» алифбо тартибига хилоф.

169. ...**وَهُوَ الَّذِي يَرْسِلُ الْيَتْعِيمَ شَرِّاً** ... Аъроф сураси, 57-оят;

...**وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الْيَتْعِيمَ شَرِّاً** ... Фурқон сураси, 48-оят.

Аломати: биринчиси үзидан олдинги **شىنى** кабиларга ўхшаш келаси замон феъли вазнида, иккинчиси үзидан олдинги **وَجَعَلَ** кабиларга ўхшаш ўтган замон феъли сийғасида келган.

170. ...**سُقْنَةَ بَلَكْرَ مَيْتَ** ... Аъроф сураси, 57-оят;

...**سُقْنَةَ إِلَى بَلَكْرَ مَيْتَ** ... Фотир сураси, 9-оят.

Аломати: Фотир сурасида Аъроф сурасидаги нисбатан зиёдалик бор.

171. ...**فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَسْتُهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفَلْكِ وَأَغْرَقْتُ الَّذِينَ** ... Аъроф сураси, 64-оят;

فَنَجَّيْتُهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفَلْكِ وَبَسَّأْتُهُ خَلِيفَ Юнус сураси, 73-оят.

Аломати: биринчисида **أَلَا** – да «ҳамза», **وَالَّذِينَ** да «лам», **وَأَغْرَقْتُ** да «ҳамза»; иккинчисида **نَجَّيْتُهُ** – да «нун», **وَمَنْ مَعَهُ** да «мим», **وَبَسَّأْتُهُ** да «жим» ҳарфлари иштирок этиши.

172. Аъроф сураси:

فَكَذَبُوهُ فَأَعْجَبَتْهُمْ وَاللَّذِينَ مَعَهُمْ فِي الْفَلَقِ (64-ојат);

فَأَنْجَسْتَهُمْ وَاللَّذِينَ مَعَهُمْ بِرَحْمَةِ مَنْ (72-ојат).

Аломати: **فَ** - даги «фа», **بِرَحْمَةِ** даги «ба».

173. Аъроф сураси:

... قَالَ إِنَّا يَسَّأَلُونَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّابِدِينَ ٦٧ ... (70-ојат);

... قَالَ إِنَّا يَسَّأَلُونَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّابِدِينَ ٦٨ ... Худ сураси, 32-

ојат;

... قَالَ إِنَّا يَسَّأَلُونَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّابِدِينَ ٦٩ ... Ахқоф сураси, 22-ојат.

Аломати: **فَ** даги «коф» Аъроф сурасидаги «фа»га мос келади; **إِنَّا** нинг «алиф»и эса Худ сурасида ўқилади, Ахқоф сурасида ўқилмай тушириб қолдирилади.

174. Аъроф сураси, 73-ојат;

... قَاتَلُوكُمْ عَذَابُ اللَّهِ ۖ ۗ ... Худ сураси, 64-ојат;

... قَاتَلُوكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۖ ... Шуаро сураси, 156-ојат. Аломати: **- أَفِي** - биринчисида «ҳамза», иккинчисида «коф», учинчисида «йа» келгани.

175. Аъроф сураси, 80-ојат;

... أَتَأْتُوْنَ الْفَحْشَةَ مَا سَبَقُوكُمْ ۚ ... Намл сураси, 54-ојат.

Аломати: **مَنْ** - биринчисидаги «мим», икинчисидаги «вов» алифбо тартибиға мувофиқдир.

176. Аъроф сураси, 81-ојат;

... بَلْ أَتَتُهُ قَوْمٌ مُّنْتَرُوكُمْ ۚ ... Намл сураси, 55-ојат.

Аломати: биринчисида **شُرُوك** нинг «мим»и ўзидан олдин ўтган оядаги **مَا سَبَقُوكُمْ** нинг «мим»и билан бир хил, иккинчисида **شُجَّلُوك** нинг «та»си ўзидан олдинги оядаги **شُبُرُوك** нинг «та»сига ўхшаш.

177. Аъроф сураси, 83-ојат;

... إِلَّا امْرَأَةٌ، قَدْرَتْهَا مِنَ النَّمْلِينَ ۚ ... Намл сураси, 57-ојат.

Аломати: **كَانَتْ** нинг «каф»и сура бошида келган даги «каф»га мос. **فَدَرَزَهَا** даги «қоф» сура бошида келган **طَسْ تِلَكَ مَابِثَ الْقَزْمَانَ** даги «қоф»га мос.

178. ...**وَلَا تَحْرُوا النَّاسَ أَنْشِيَاهُمْ وَلَا تُقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ** ... Аъроф сураси, 85-оят;

...**وَلَا تَحْرُوا النَّاسَ أَنْشِيَاهُمْ وَلَا تُعْنِتُوا فِي الْأَرْضِ مُغَبِّرِينَ** Худ сураси, 85-оят, Шуаро сураси, 183-оят.

Аломати: **وَلَا تُقْسِدُوا** даги «фа» Аъроф сурасидаги «фа»га мос, **وَلَا تَعْنِتُوا** даги «айн» Худдаги «ҳа» ва Шуародаги «айн»га мос. Чунки барчаси бўғиз (ҳалқий) ҳарфлар.

179. ...**يِمَا كَذَبُوا مِنْ قَبْلٍ** ... Аъроф сураси, 101-оят;

...**يِمَا كَذَبُوا بِهِ مِنْ قَبْلٍ** ... Юнус сураси, 74-оят.

Аломати: Юнус сурасида зиёда экани.

180. ...**مُمْ بَعْثَنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى بَاتِتَنَا** ... Аъроф сураси, 103-оят;

ثُرَّ بَعْثَنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى وَكَذَرُوتُ الْفَرْعَوْنَ Юнус сураси, 75-оят.

Аломати: Аъроф сурасига нисбатан Юнус сурасида зиёдалик борлиги.

181. ...**مُرِيدُهُ أَنْ يَغْرِيَكُمْ مِنْ أَنْتُكُمْ فَمَا أَفَلَمْ وَرَكِ** Аъроф сураси, 110-оят;

أَنْ يَغْرِيَكُمْ مِنْ أَنْتُكُمْ يَرْخِيُهُ فَمَا أَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ Шуаро сураси, 35-оят.

Аломати: Шуаро сурасида Аъроф сурасидагига нисбатан калимаси зиёда. Бу калимадаги «син» Шуаро сурасидаги «шин» ҳарфига муносиб келади.

182. ...**قَالُوا أَنْجَهُ وَأَخَاهُ وَأَرْسَلَ فِي الْمَدَائِنِ حَشِيشِينَ** Аъроф сураси, 111-оят;

قَالُوا أَنْجَهُ وَأَخَاهُ وَلَمَّا فِي الْمَدَائِنِ حَشِيشِينَ Шуаро сураси, 36-оят.

Аломати: **وَأَرْسَلَ** лафзидаги «ро» Аъроф сурасидаги «ро»га муносиб, **وَلَمَّا** даги «ба» олдинги оятдаги **يَرْخِيُهُ** нинг «ба»сига муносиб экани.

183. ...**وَلَمَّا أَنْ تَكُونَ مُنْعَنَ الْمُتَقْبَلِ** Аъроф сураси, 115-оят;

...**وَلَمَّا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مِنَ الْفَقَنِ** Тоҳо сураси, 65-оят.

Аломати: Аъроф сурасида 1-шахс кўпликни билдирувчи «нун» кетма-кет келган.

184. ... قَالَ الْقُوَّا ... Аъроф сураси, 116-оят;

... قَالَ يَلْقَأُ ... Тоҳо сураси, 66-оят.

Аломати: أَبْ - биринчисида «ҳамза», иккинчисида «ба» келгани.

185. ... قَالَ فِرْعَوْنٌ مَا مَنَّتْ بِهِ ... Аъроф сураси, 123-оят;

... قَالَ مَا مَنَّتْ لَهُ ... Тоҳо сураси, 71-оят, Шуаро сураси, 49-оят.

Аломати: فِرْعَوْنٌ даги «фа» билан ... даги «ба» бир-бирига муносиб, зеро, иккала ҳарф ҳам шафавий (лабдан чиқадиган) ҳарфлардир.

186. ... لَأَطْلَعَنَّ أَيْدِيكُمْ وَأَنْجُلُكُمْ مِنْ خَلْفِهِنَّ لَا صِلَكُكُمْ أَجْعَبُوكُمْ ... Аъроф сураси, 124-оят;

... فَلَأَفْلَعُنَّ أَيْدِيكُمْ وَأَنْجُلُكُمْ مِنْ خَلْفِهِنَّ لَا صِلَكُكُمْ فِي جُذُعِ النَّحْلِ ... Тоҳо сураси, 71-оят;

... فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَطْلَعَنَّ أَيْدِيكُمْ وَأَنْجُلُكُمْ مِنْ خَلْفِهِنَّ لَا صِلَكُكُمْ أَجْعَبُوكُمْ ... Шуаро сураси, 49-оят.

Аломати: Аъроф сурасида فُ зиёда, Тоҳо сурасида فُ зиёда, Шуаро сурасида فُ зиёда, экани.

187. ... وَسَتَّخِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فِوْقَهُمْ فَهُوَ رَبُّ ... Аъроф сураси, 127-оят;

... وَسَتَّخِي نِسَاءَهُمْ لِهُنَّا كَانَ مِنَ الْمُقْسِدِينَ ... Қасас сураси, 4-оят.

Аломати: وَلَانَا билан 1-шахс кўпликни билдирувчи «нун» ўзаро муносиб; ... وَلَانَا билан 3-шахс музаккар бирлиқда бир хил.

188. ... وَجَزَوْنَا بَيْنَ إِنْسَانٍ بَلْ الْبَحْرَ فَأَتَأْعَلَ قَوْمٍ ... Аъроф сураси, 138-оят;

... وَجَزَوْنَا بَيْنَ إِنْسَانٍ بَلْ الْبَحْرَ قَاتِلَهُمْ فِرْعَوْنٌ ... Юнус сураси, 90-оят.

Аломати: قَاتِلَهُمْ ... даги «та» ҳаракатли, ... قَاتِلَهُمْ ... даги «та» сукунли экани.

189. ... غَصِبَنَ أَسْفًا قَالَ يَسْمَا حَلَقَبِي ... Аъроф сураси, 150-оят;

عَصَبَنَ أَسْفَافًا قَالَ يَقُولُ أَلَمْ يَعْلَمْ رِبَّكُمْ Тоҳо сураси, 86-оят.

Аломати: ...
даги «ба» ва **يَقُولُ** даги «йа» алифбо тартибиға мувофиқ.

...ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِيَقِيْنِيْا فَأَفْصَحُوا التَّصْرِيْفَ لِعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ 190.

Аъроф сураси: 176-оят.

(177-оят);
مَثَلًا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِيَقِيْنِيْا وَأَفْصَحُوا التَّصْرِيْفَ كَذَّبُوا اَنْظَلُمُوْنَ

191. ...إِنَّ كَيْدَى مَيْنَنْ  أَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ... 183-оят).

Калам сураси, 45-оят.
إِنَّ كَيْدَى مَيْنَنْ ... إِنَّ كَيْدَى مَيْنَنْ أَلَمْ تَشَاهِدْ

Аломати: ...
кеинги оятдаги **أَلَمْ يَتَفَكَّرُوا** га муносиб;
ўзидан олдин үтган **أَلَمْ شَرَكَ** га ҳамда кейин келадиган **أَلَمْ عَنْهُمْ الْغَيْبُ** га муносиб.

Анфол сураси

192. ...وَيَقِيْتُ قَلْوَبَهُمْ وَلَا تَلِيْتُ ... (2-оят);

...وَيَقِيْتُ قَلْوَبَهُمْ وَلَا تَلِيْتُ ... Хаж сураси, 35-оят.

Аломати: ...
даги «зал» олдинги оятдаги **وَلَا** нинг «зал»ига муносиб.

193 Анфол сураси: ... أَزْلَيْكَ هُمُ الْمُتَوَمِّنُونَ حَتَّىٰ لَمْ يَرَجِعُ ... (4-оят).

...أَزْلَيْكَ هُمُ الْمُتَوَمِّنُونَ حَتَّىٰ لَمْ يَرَجِعُ ... (74-оят).

Аломати: ...
даги «дал» ва **مَغْرِيْفَةً** - **دَمْ**: даги «мим» алифбо тартибиға мувофиқ.

194. ...وَمَنْ يُتَابِقُ اللَّهَ وَرَسُوْلَهُ ... Анфол сураси, 13-оят.

...وَمَنْ يُتَابِقُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ... Хашр сураси, 4-оят.

Аломати: битта «қоф»нинг ва **رَسُوْلَهُ** нинг зиёдалиги Анфол сурасининг узунлигига муносиб.

195. Анфол сураси: ... إِنَّ شَرَ الدُّوَّاتِ عِنْدَ اللَّهِ الْأَعْلَمُ الْبَيْنَمْ ... (22-оят).

...إِنَّ شَرَ الدُّوَّاتِ عِنْدَ اللَّهِ الْأَعْلَمُ الْبَيْنَمْ ... (55-оят).

Аломати: ...
даги «сад» ва **أَلْصَمْ** - **صَلْ**: даги «лом» алифбо тартибиға мувофиқ. Бундан ташқари **أَلْصَمْ** даги «сад» олдин-

даги **لَا يَسْمَعُونَ** ва кейиндаги **لَا يَتَّسِعُونَ** нинг «син»ларига муносиб.

196. **أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فَسَهَّلَ اللَّهُ عِنْدَهُ** Анфол сураси, 28-оят.

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فَسَهَّلَ اللَّهُ عِنْدَهُ Тағобун сураси, 15-оят.

Аломати: **أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ** га муносиб; **وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيلٌ** га муносиб.

197. ...**الْفُرْقَنَ وَالْيَسْنَى وَالْمَسْكِينَ وَابْنَ الْشَّيْبِلِ إِذْ كَثُرَ مَائِسُهُ** Анфол сураси, 41-оят.

...**وَلِذِي الْفُرْقَنَ وَالْيَسْنَى وَالْمَسْكِينَ وَابْنَ الْشَّيْبِلِ كَيْ لَا يَكُونُ دُولَةً** Ҳашр сураси, 7-оят.

Аломати: **كَيْ لَا فَانَّ اللَّهُ حَمْدُهُ** га, **وَلَا رَبَّ** **وَلَا وَكِبَرْ** **وَلَا وَكِبَرْ** га мос.

198. ...**إِذْ يَغْرِلُ الظَّمَنَاتُ وَالْأَيْمَكَ فِي قَلْوَبِهِمْ شَرِّصَ غَرَّ هَذِهِ، وَيَهْدِهِ** ... Анфол сураси, 49-оят.

وَذَبَّهُولُ الظَّمَنَاتُ وَالَّذِينَ فِي قَلْوَبِهِمْ مَرْضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ Аҳзоб сураси, 12-оят.

Аломати: биринчисидаги **إِذْ** нинг «ҳамза»си ўзидан олдинги оятдаги **إِنْ أَخَافُ اللَّهَ** нинг «ҳамза»сига мувофиқ. Иккинчиисида **وَإِذْ** нинг «вов»и олдинги оятнинг **رَأَعَيْتَ الْأَسْمَرَ** нинг «вов»ига мос. Шунингдек, **غَرَّ** - **غَمَّ** нинг «гойн»и ва **مَا وَعَدَنَا اللَّهُ** нинг «мим»и алифбо тартибиға мувофиқ.

199. Анфол сураси: ...**وَلَدَ يَكُنْ يَنْكُنْ يَا نَاهَةً يَتَبَلَّوْا أَنْجَامِ الْيَتَمَّ كَفَرُوا** ... (65-оят).

...**وَلَدَ يَكُنْ يَنْكُنْ أَنَّكَ يَتَبَلَّوْا أَنْجَامِ الْيَتَمَّ يَادُونَ اللَّهُ** (66-оят).

200. ...**لَكُمْ فِي سَاخِنَاتِ عَذَابٍ عَظِيمٍ** (68-оят).

...**لَتَسْكُنُ فِي سَاخِنَاتِ عَذَابٍ عَظِيمٍ** Нур сураси, 14-оят.

Аломати: **لَكُمْ** даги «хо» ва **لَتَسْكُنُ** даги «фа» алифбо тартибиға мувофиқ. Шунингдек, Нур сурасида **فِي** зиёда.

وَهَاجَرُوا وَجَهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْقَشُمْ فِي سَيْلِ اللَّهِ Анфол сураси, 72-оят.

...**وَهَاجَرُوا وَجَهَدُوا فِي سَيْلِ اللَّهِ وَأَقْرَبُمْ** Тавба сураси, 20-оят.

Аломати: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** Анфол сурасида олдин келган,
Тавба сурасида кейин келган.

... وَالَّذِينَ أَدْوَى وَنَصَرُوا أَذْتَكَ بَعْضُهُمْ أَذْبَاهَ بَعْضٍ وَالَّذِينَ مَاتُوا وَلَمْ يُمْجِدُوا ...
Анфол сураси: 72-оят.

(74-օյտ). **وَالَّذِينَ آتَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُرْتَبُونَ حَقًّا**

Тавба сураси

203. (18-وَلَئِنْ لَمْ يَعْلَمْ إِلَّا اللَّهُ فَعْلَمْ أَوْلَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الظَّاهِرِينَ) .

Qasas сураси, 67-оят.

Аломати: Тавба сурасида зиёдалик бор.

204. Тавба сураси: (تم أَرْزَلَ اللَّهُ كِتَابَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ) (26-оят).

(40-оят). فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَةً عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ

Аломати: биринчисида зиёдалик бор.

205- تاۋىدۇر ئەن بىلەن ئۇر ئەللىه يأفوھەمە وىياب ئەللا ئەن يېئەم دۈرەم. با سurasى, 32-оят.

بِرَبِّكُمْ لَطِيفٌ وَاللَّهُ مِنْ هُنَوْرٍ سَافٌ سُورٌ

Аломати: биринчиси: **بِرَبِّنَا** ва **نَادَى** икки «нун» бор, **وَيَأْتِيَ اللَّهُ بِمَا يَعْلَمُ** ва **نَادَى** икки «йа» бор; иккинчиси: **وَيَأْتِيَ اللَّهُ بِمَا يَعْلَمُ** даги «лом» **وَلَمْ** даги «лом»га мувофиқ.

وَتَعْذِيلُ قَوْمًا غَرَّكُمْ وَلَا يَشْرُؤُهُ شَيْئًا. تавба сураси, 39-оят.

Худ сураси, 57-оят.

Аломати: Ҳуд сурасида зиёдалик бор.

فَلَا تُعِجِّبُكَ أَشْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِعِذْبَتَهُمْ يَهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا 207.

(85-оят). **وَلَا تُعْجِلْكَ أَمْرُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُنَزِّلَ عِبَادَهُ كَافِيَ الدِّينِ**

Аломати: **فَلَا تُعْجِنْكَ** даги «фа» бундан кейин келадиган оятлардаги **وَلَا شَرْجِنْكَ** ва **فَرْقُونْ** лардаги «фа»га мос; **وَلَا شُحْشِنْكَ** даги «вов» ўзидан олдин келган **وَلَا شُصْلَ** даги «вов»га мос. Шуннингдек, биринчисида зиёдалик бор.

208. (63-օյտ) Վայելնար շինուած խմանին

Жин сураси, 23-оят.

Аломати: فان нинг «ҳамза»си ва خىلدا нинг «дал» хар-
фидаги «фатха» Тавба сураси номидаги «та»га мос; ئەن داغи
«ҳамза»нинг касраси ва خىلدىن даги «д»нинг касраси Жин
сураси номидаги «жим»нинг касраси билан мос.

209. تَوْبَةٌ سُورَةٌ وَّعِدَ وَنَعْوَدُ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ تавба сураси, 70-оят.

Иброҳим сураси, 9-оят.

Аломати: ئى - биринчисида «коф», иккинчисида «лом» алифбо тартибиға мувофиқ.

210. تавба сураси,
72-оят.

Аломати: وَرَضُونَ قَاتِلَيْهِمْ أَكْبَرُ، خَلَدِينَ فِي زِيَّدَا، شُعُنِّيْنِ -
дек, ذَلِكَ هُوَ الْفَقْرُ الْعَظِيمُ да зиёда.

Буларнинг ҳаммаси Тавба сурасида келганда. Саф сурасида аксинча.

211. Тавба сураси: وَطَمِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُنَّ لَا يَقْبَهُونَ 87-оят.

(93-օյտ). Ուղիղ առ վրա մասն այս գույքը կատարելու համար անհնարինակ է առ այս գույքը կատարելու համար անհնարինակ է

Аломати: иккинчисида мозий феъли маълум, ҳафтизни зиёда; Биринчисида Ҳаддаги «фа» кейинги оятдаги Ҳаддаги «айн» бевосита ўзидан кейинги Ҳаддаги «айн»га мос.

212. (94-օյտ.) Վերսի **Ալլահ Առ Ակմ** Վերսի **Ալլահ Թմ Մրցած**

(105-օյտ) Ով աշխատուա քիրի Անն ամեկ արքուն ամառուտ

Аломати: иккинчисида зиёдалик бор.

(98-0AT) وَمِنَ الْأَغْرَابِ مَنْ يَتَعَجَّذُ مَا يَنْفَقُ مَعْرَمًا 213.

(99-أيات) **وَمِنَ الْأَغْرَابِ مَنْ تُرْسِلُ مِنْ رَبِّهِ وَالْيَوْمُ الْآخِرُ**

Аломати: Биринчисида аъробийлар мазаммат қилинган, иккинчисида макталган.

214. (104-оят). يَقْبِلُ الْتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادَةٍ، وَيَأْخُذُ الصَّدَقَةَ.

Шўро сураси, 25-оят.

Аломати: нинг «ҳамза»си ^{بَرَاءَةٌ} нинг «ҳамза»сига мос; нинг «айн»и ^{عَسَقَ} нинг «айн»ига мос.

215. تَابُبَا سُورَةٍ لَّاَوَّلَ حِلَّةً.

Худ сураси, 75-оят.

Аломати: нинг «ҳамза»си ^{بَرَاءَةٌ} нинг «ҳамза»сига мос, нинг «ҳа»си Худ сураси номидаги «ҳа»га мос.

Юнус сураси

216. (3-оят). ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ.

Сажда сураси, 4-оят.

Аломати: нинг «йа»си Юнус сураси номидаги «йа»га мос.

217. وَإِذَا مَسَ الْأَنْثَنَى الْقُرْبَى دَعَانَا لِجَنَاحِهِ.

Зумар сураси, 8-оят.

Аломати: биринчисида ^{الْقُرْبَى} аниқ ҳолатда, иккинчисида ноаниқ ҳолатда келган.

218. وَصَدَرُوكُمْ مِّنْ دُوبَتِ الْقَوْمَ لَا يَضْرُهُمْ

Фурқон сураси, 55-оят.

Аломати: 1. даги «зод» Юнус сураси 11- оятида келган учта – ^{ضُرُّ وَضُرُّ الْقُرْبَى} – «зод»га мос; 2. Биринчисида «зод», иккинчисида «фа» алифбо тартибиға мувофиқ.

219. ... سَبَقْتُ مِنْ زَيْكَ لَقْعَنِي بَيْتَهُمْ فِيَّا قَدِهِ يَعْتَلُوكُمْ

Худ сураси, 110-оят, Фуссилат сураси, 45-оят.

Аломати: **فِي مَا فِيهِ** да «фа», **لَرَأَتُمْ** да «вов» алифбо тартибиға мувофиқ.

220. **فَأَخْلَطَ** يه، **بَثَثَ الْأَرْضَ** **مِثَانِيَّاً كُلُّ النَّاسِ** Юнус сураси, 24-оят.

فَأَخْلَطَ يه، **بَثَثَ الْأَرْضَ** **فَاصْحَاجَ هَشِيمًا** Каҳф сураси, 45-оят.

Аломати: **إِنَّا مَنَّلْ** нинг «мим»и оят бошидаги **مِسَايَاكُل** нинг «мим»ига мос; **فَاضْجَعَ** нинг «фа»си Каҳф сураси номидаги «фа»га мос.

221. **قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ** Юнус сураси, 31-оят.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ Сабаъ сураси, 24-оят.

222. **كَذَلِكَ حَقَّتْ كَمْتْ رِيلَكَ عَلَى الْبَرِّ هَنْتَأْ** Юнус сураси, 33-оят.

وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَمْتْ رِيلَكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا Гофир сураси, 6-оят.

Аломати: биринчисида «фа», иккинчисида «каф», алифбо тартибиға мувофиқ.

223. Юнус сураси **وَلِكُنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَقْسِيلَ الْكِتَابِ** (37-оят).

Юсуф сураси, 111-оят. **وَكَمْكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَقْسِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَ**

Аломати: **كُلِّ شَيْءٍ** **الْكِتَابِ** аниқ (маърифа), ноаниқ ҳолатда келгани.

224. Юнус сураси, 38-оят. **قُلْ فَانِئًا يُشَوَّقُ مُشَاهِدَةً وَادْعُوا**

Худ сураси, 13-оят. **قُلْ فَانِئًا يُشَرِّي سُورَ مُشَاهِدَةً مُغَرِّبَةً وَادْعُوا**

Аломати: Худ сурасида зиёдалик бор. Аммо биринчи сининг давоми **بَلْ كَذِبُوا** «ба» билан, иккинчининг давоми **فَلَامَتْ** «фа» билан, алифбо тартибиға мувофиқ.

225. Юнус сураси, 46-оят. **وَإِنَّا نُرِثُكَ بَعْضَ الَّذِي تَعْدُمُ أَوْ نُتَوَثِّكَ بِإِيمَانِكَ**

Раъд сураси, 40-оят. **فَإِنْ مَا تُرِثُكَ بَعْضَ الَّذِي تَعْدُمُ أَوْ نُتَوَثِّكَ فَإِيمَانًا**

Аломати: **فَإِيمَانًا** нинг «лом»и ва нинг «нун»идир.

226. Юнус сураси, 54-оят. **لَهُ وَأَسْرُوا الْقَدَمَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَعَفَوْتُمْ بِيَتْمَمْ**

Сабаъ сураси, 33-оят. **وَأَسْرُوا الْقَدَمَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَلَ**

Аломати: **وَقُضِيَ بَيْتَهُ** олдинрок 47-оятда ўтган га мос; **وَجَعَلَ لَهُ أَنَادَادًا** шу жумла олдидаги га мос.

227. Юнус сураси, 61-оят.

لَا يَعْزِزُ عَنْ مِقَالٍ ذَرَّةٌ فِي السَّمَاءِ وَلَا فِي الْأَرْضِ Сабаъ сураси, 3-оят.

Аломати: **وَمَا تَكُونُ** ларга мос; **وَمَا يَعْزِزُ** олдиндан олдиндаги ларга мос; **وَمَا تَنْتَلُوا**, **وَمَا تَنْتَلُوا** олдиндан олдиндаги **لَا يَعْزِزُ** га мос.

228. Юнус сураси, 67-оят;

وَالنَّهَارُ مُبْصِرٌ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ Гофир сураси, 61-оят.

Аломати: биринчисида «фа» ва иккинчисида **الله لَذُو فَضْلٍ** лафзининг «лом»и алифбо тартибиға мувофиқ.

229. Юнус сураси, 93-оят.

فَمَا أَخْتَلُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعَلَمُ **بَيْتَهُ** Жосия сураси, 17-оят.

Аломати: 1. Жосия сурасида зиёдалик бор; 2. нинг «ҳа»си пора (жуз) бошидаги **بَعْدَ** нинг «айн»ига мос, нинг ҳамзаси пора бошидаги **إِلَيْهِ يُرَدُّ** нинг «ҳамза»сига мос.

230. Юнус сураси, 108-оят.

فَنِ اَفْتَأْتَ فَإِنَّا بِهِنْدِي لِتَفْتَأِيْهُ وَمِنْ حَلَّ فَقْلَ إِنَّا اَنَا Намл сураси, 92-оят.

Аломати: Юнус сурасида **فَإِنَّا** олдида келган га мос, Намл сураси **فَقْلَ إِنَّا** даги «қоф» ўзидан олдиндаги **وَلَنْ أَنْلُوُ الْقُرْمَانَ** нинг «қоф»ига мос.

Xуд сураси

231. Фуссилат сураси, (10-оят).

وَلَئِنْ أَدْفَنَهُ رَحْمَةً فَنَّا بِنْ بَعْدِ رَحْمَةٍ مَسْتَهْ لَبَقْلَ هَذَا لِي Фуссилат сураси, 50-оят.

Аломати: биринчисида **نَسْأَةٌ** нинг «нун»и билан **دَعَتْ** нинг «зал»и **وَلِيْلَةٍ أَذْفَنَةٍ** нинг «нун»и ва «зал»ига мос; иккинчисида **إِلَيْهِ يُرْدُ** нинг «ро»си ва **هَذَا** нинг «ха»си пора (жуз) бошидаги **إِلَيْهِ يُرْدُ** нинг «ро» ва «ха»ларига мувофиқ.

232. **لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ كُلَّ** Худ сураси, 12-оят.

لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ Фурқон сураси, 7-оят.

Аломати: **عَيْنِي** нинг «айн»и олдидаги **فَلَعْلَكَ** нинг «айн»ига мос; **إِلَيْهِ** нинг «ҳамза»си олдидаги **فِي الْأَشْوَاقِ** нинг «ҳамза»сига мувофиқ.

233. **فَإِلَيْهِ سَتَّجِبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا** Худ сураси, 14-оят;

فَإِنْ لَرْسَتَجِبُوا لَكَ فَاعْلَمْ Касас сураси, 50-оят.

Аломати: биринчиси бирлик, иккинчиси кўплик шаклида экани.

234. **كَتَبْتُ مُوسَى إِيمَانًا وَرَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ** Худ сураси, 17-оят;

كَتَبْتُ مُوسَى إِيمَانًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كَتَبْتُ شَفَاعَةً Ахқоф сураси, 12-оят.

Аломати: **أَوْ** – биринчисида «ҳамза», иккинчисида «вов» келгани.

235. **لَا جَرْمَ أَنْهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ** Худ сураси, 22-оят;

لَا جَرْمَ أَنْهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَيْرُونَ Нахл сураси, 109-оят.

Аломати: нинг «ҳамза»си Худ сураси номидаги «ха»га, нинг «хо»си Нахл сураси номидаги «ха»га мос.

236. **قَاتَلَ الْمَلَائِكَةُ كُفَّارًا بَيْنَ قَوْمِهِمْ مَا تَرَكُوكُمْ** Худ сураси, 27-оят;

قَاتَلَ الْمَلَائِكَةُ كُفَّارًا بَيْنَ قَوْمِهِمْ مَا هُلَّا إِلَّا Муъминун сураси, 24-оят.

Аломати: нинг «нун»и билан **لَا مَهْلَكًا** нинг «ха»си алифбо тартибиға мувофиқ.

237. Худ сураси: **إِنْ كُتُبَ عَلَى سَيِّنِهِ مِنْ رَبِّهِ وَالنَّقِيرُ زَحْمَهُ مِنْ عِنْدِهِ** (28-оят).

إِنْ كُتُبَ عَلَى سَيِّنِهِ مِنْ رَبِّهِ وَأَسْبَقَهُ زَحْمَهُ (63-оят).

Аломати: биринчисида «ро», иккинчисида «мим» алифбо тартибиға мувофиқ.

88-оятда **بَلْ كُثُرٌ عَلَىٰ يَسْتَوِي بَيْنَ رَبِّي وَرَبِّي** бўлиб келган. Бунда нинг «ро»си олдидаги **الرَّبِّيْد** нинг «ро»сига мувофиқ.

238. Худ сураси: **(وَتَغْوِي لَا أَشْكَرُ عَلَيْهِ مَا لَا** 29-оят);

(يَغْوِي لَا أَشْكَرُ عَلَيْهِ أَجْرًا 51-оят).

Аломати: биринчисида «вов» зиёда; иккинчисида даги «мим», даги «ҳамза» алифбо тартибига мувофиқ.

أَنْهَا وَفَارَ الشَّرُّ فَلَنَا أَخْلَىٰ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ أَتَيْنِي 239.

(وَأَفْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ مَاءَنَ 40-оят).

وَفَارَ الشَّرُّ مَا سَلَفَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ أَتَيْنِي وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ يَنْهَمُ

Муъминун сураси, 27-оят.

Аломати: 1. **فَلَنَا أَخْلَىٰ** нинг «қоғ»и олдидаги **عَذَابٌ شَفِيرٌ** нинг «қоғ»ига мос, **وَمَنْ مَاءَنَ** нинг «вов»и пора (жуз) бошида келган даги «вов»га мос; 2. **فَاسْلَافٌ** даги **مَنْهَمٌ**, **وَتَامِينٌ دَائِمٌ** даги «фа», **قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ** даги «фа» ва «мим»га мос.

240. **وَأَتَيْوْا فِي هَذِهِ الْأَنْتِي لِهُنَّةٍ** (60-оят);

وَأَتَيْوْا فِي هَذِهِ لَعْنَةٍ 99-оят).

Аломати: биринчисида **الَّذِي نَاهَى** калимаси зиёда.

241. Худ сурасининг 62-ояти **وَإِنَّا لَنِي شَفِقَتْ مِنْهَا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ**, Иброҳим сурасининг 9-ояти **وَإِنَّا لَنِي شَفِقَتْ مِنْهَا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ** шаклида келган.

Аломати: биринчи оятда **وَإِنَّا** сўзида иккита «нун» ҳарфи олдин келган бўлса, иккинчи оятда ўша иккита «нун» **تَدْعُونَا** сўзида келган.

242. Худ сураси: **... وَلَخَدَ الَّذِينَ طَلَمُوا الصَّيْحَةَ ...** (67-оят).

... وَلَخَدَ الَّذِينَ طَلَمُوا الصَّيْحَةَ ... 94-оят).

Аломати: биринчи жумлада феъл **وَلَخَدَ** музаккар жинсда келган бўлса, иккинчи жумлада ўша феъл **وَلَخَدَتْ** муаннас жинсда келган.

243. (69-оят); **وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلًا إِنْزَهُمْ بِالشَّرِّ فَأَلْوَاسْكُمْ**

Анкабут сураси, 31-оят.

Аломати: Худ сурасининг 69-оятида келган **سَكَنَة** сўзини тўғри топиш учун ўша сўзнинг «син» ҳарфи билан ундан олдин ўтган 68-оятдаги **لَكُونَدَ** сўзидағи «са» ҳарфи белги қилиб олинса, уни эслаб қолиш енгиллашади. Шунингдек, Ҷаҳонгаҳи ёнда саклаб қолиш учун **الْمَنْكُرُتَ** сўзининг «нун» ҳарфини белги қилиб олиш мумкин.

244. **وَضَافَ يِهْمَ ذَرَعًا وَقَالَ هَذِهَا يَوْمٌ عَصِيبٌ** Худ сураси, 77-оят;

وَضَافَ يِهْمَ ذَرَعًا وَقَالُوا لَا تَحْفَظْ وَلَا تَحْرِزْ ... Анкабут сураси, 33-оят.

Аломати: сўзи Худ сурасида бирлик шаклида келган бўлса, Анкабут сурасининг 33-оятида **وَقَالُوا** сўзи кўплик шаклида келган .

245. **فَأَشْرِيْ يَأْكِلَكَ يَقْطَعُ مِنَ الْأَيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ** Худ сураси, 81-оят.

فَأَشْرِيْ يَأْكِلَكَ يَقْطَعُ مِنَ الْأَيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ Хижр сураси, 65-оят.

Аломати: Хижр сурасида **وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ** жумласи келиб, Худ сурасининг 81-оятида эса бу жумла келмагани.

246. **جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَاقِلَهَا وَأَنْطَزْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً** Худ сураси, 82-оят;

جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَاقِلَهَا وَأَنْطَزْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً Хижр сураси, 74-оят.

Аломати: Худ сурасида **عَلَيْهَا** шаклида, Хижр сурасида **عَلَيْهِمْ** тарзида келган.

247. ...**وَسُلْطَنِيْ ثَيْنِ (٦)** إِنْ قَرْعَوْتْ وَمَلَائِيْهِ. فَأَسْعَوْا ... Худ сураси, 96–97-оятлар.

وَسُلْطَنِيْ ثَيْنِ (٦) إِنْ قَرْعَوْتْ وَمَلَائِيْهِ. فَأَسْكَنْنَا ... Мұйминун сураси, 45–46-оятлар.

Аломати: биринчи сурадаги сўз «те» ҳарфи билан, иккинчи сурадаги сўз «син» ҳарфи билан бошлангани.

Юсуф сураси

248. (فَصَرَّ جَيْلَ وَاللهُ أَمْسَكَ عَلَىٰ مَا نَصَفُونَ 18-оят);

(فَصَرَّ جَيْلَ عَنِ اللهِ أَنْ يَأْتِيَ بِهِ حَيْثَا 83-оят).

Аломати: 18-оятда ундан кейинги 19-оятдаги وَاللهُ عَلَيْهِ билан, عَسَى اللَّهُ жумласида келган «айн» ҳарфи ўзидан олдинги 82-оятда келган وَالْعَبْرَ الَّتِي أَفْلَى жумласидаги «айн» ҳарфи билан фарқлаб олинади.

249. (وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَهُ، مَا يَتَّهِي حَكْمًا... وَرَوَدَتْهُ أَلَّى ... 22-23-оятлар);

... وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَهُ، وَاسْتَوَى مَا يَتَّهِي حَكْمًا ... وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ ... 14-15-оятлар

Аломати: 1. Қасас сурасида وَاسْتَوَى сўзи зиёда; 2. وَرَوَدَتْهُ «ро» ҳарфи билан бошланган бўлса, иккинчи сурада وَدَخَلَ «дал» ҳарфи билан бошланган.

250. Юсуф сураси: ... قَدْ مِنْ قُبْلِ هَسْكَتْتَ ... (26-оят);

... قَدْ مِنْ دُبْرِ فَكَدَتْ ... (27-оят).

... قَدْ مِنْ دُبْرِ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنْ إِنْ كَيْدِكُنْ عَظِيمٌ ... (28-оят).

251. Юсуф сурасининг 40-ояти: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَنٍ إِنَّ السُّكْنَمُ إِلَّا لَهُ;

Нажм сурасининг 23-ояти: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَنٍ إِنْ يَنْجِعُونَ إِلَّا لَهُنَّ

Аломати: «лий». Биринчисида إِنْ ҳарфидан кейин бошланиши «лом» ҳарфи билан бўлса, иккинчи оятда إِنْ ҳарфидан кейин «яй» ҳарфи билан бошланишидир. Демак, бу икки ҳарф бир-бирига қўшилса, «лий» келиб чиқади.

252. Юсуф сурасининг 48-оятидаги ثمْ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ 48-оятда ثمْ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ шаклида келган.

Аломати: 48-оятда مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ жумласидан кейин алифбо тартибида «син» ҳарфи бўлса, 49-оятда эса ўша жумладан кейин алифбо тартибида келган ҳарф «айн»дир.

253. Юсуф сураси: ، وَلَئَنْدَكُلُوا عَلَىٰ بُوْشَكَ بَارِئَتْ إِنَّهُ أَحَدٌ (69-оят);

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ مَا وَجَدَ إِلَيْهِ أَبُوهُيهُ (99-оят).

Аломати: «хаб». 69-оятда жумласидан кейин сўзида келган «алиф» ҳарфидан сўнгти ҳарф «хо» бўлса, 99-оятда жумласидан кейин сўзида келган «алиф» ҳарфидан кейинги ҳарф «ба» ҳарфидир. Демак, бу икки ҳарф бир-бирига қўшилса, «хаб» келиб чиқади.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا يَجَأَلُ نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْفَرْقَىٰ 254. Юсуф сураси, 109-оят;

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا يَجَأَلُ نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ فَنَلُواٰ Наҳл сураси, 43-оят;

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا يَجَأَلُ نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ فَنَلُواٰ Анбиё сураси, 7-оят.

Аломати: «икки мим». Юсуф сурасининг 109-оятида битта оятда иккита ҳарфи келган бўлса, Наҳл сурасининг 43-оятида ҳарфи бир марта келган ва Анбиё сурасининг 7-оятида эса ҳарфи келмаган.

Раъд сураси

يَغْرِي عَمَدٍ تَرُونَهَا فَمُمْ أَسْتَوِي عَلَى الْعَرْشِ 255. (2-оят);

يَغْرِي عَمَدٍ تَرُونَهَا وَالْقَنْ في الْأَرْضِ Лукмон сураси, 10-оят.

Аломати: бирида феълидан кейин ҳарфи келган бўлса, иккинчи оятда وَالْقَنْ калимаси келган. Бу икки оятнинг фарқли томони шундаки, биринчиси алифбо тартибидаги «са» ҳарфи билан бошланган бўлса, иккинчи оят алифбо тартибидаги «вов» ҳарфи билан бошланган.

وَلَلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 256. Раъд сураси, 15-оят;

وَلَلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ Наҳл сураси, 49-оят.

Аломати: Раъд сурасининг 15-оятидаги ғلَ مَنْ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ жумласи 16-оятдаги ғلَ مَنْ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ жумласига мос; Наҳл сурасининг 49-оятидаги وَمَا فِي الْأَرْضِ ўзидан олдин келган 48-оятдаги إِنَّ مَا خَلَقَ اللَّهُ жумласига мосдир.

257. جَئْتَ عَدِنَ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ Раъд сураси, 23-оят;

جَئْتَ عَدِنَ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَعْبِهَا Нахл сураси, 31-оят;

جَئْتَ عَدِنَ يَدْخُلُونَهَا مُحْكَمَوْنَ فِيهَا Фотир сураси, 33-оят.

Аломати: Раъд сурасининг 23-оятида «вов» ҳарфи Юсуф сурасининг 53-оятида келган жумласининг «вов» ҳарфи билан ва сўзининг «та» ҳарфи эса шу суранинг боши бўлган أَنْ أَمْرَ اللَّهُ жумласидаги «та» ҳарфига ва яна сўзининг «я» ҳарфи шу сура жойлашган поранинг боши бўлган وَمَنْ يَقْتَلْ жумласидаги «я» ҳарфига мос.

258. اللَّهُ يَسْطُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَقَدْرُهُ Раъд сураси, 26-оят;

اللَّهُ يَسْطُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَقَدْرُهُ آнкабут сураси, 62-оят.

Аломати: Анкабут сурасининг 62-оятида Раъд сурасининг 26-оятида келмаган وَمَنْ عَبَادَهُ ва وَمَنْ жумлалари учрайди.

259. ثُمَّ أَخْذَنَاهُمْ مَكْفَكَ حَكَمَ عِتَابٍ ﴿٢﴾ أَنْ هُوَ قَاتِدٌ Раъд сураси, 32-33-оят;

فَأَخْذَنَاهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِتَابٌ ﴿٥﴾ وَكَذَلِكَ حَقَّتْ Fofir сураси, 5-6-оятлар.

Аломати: «ав». Биринчи ўхшаш оятдан кейинги оят «ҳамза» ҳарфи билан, иккинчи ўхшаш оятдан кейинги жумла «вов» ҳарфи билан бошланади.

260. أَشْتَىٰ وَمَا لَمْ يَنْأِيْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَاقٍ Раъд сураси, 34-оят;

وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَاقٍ Fofir сураси, 21-оят.

Аломати: «лака». Биринчиси وَمَا لَهُمْ жумласи билан, иккинчиси وَكَانَ жумласи билан бошланган.

261. شَلَ الْجَنَّةَ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَقْوِينَ تَجْرِي مِنْ تَعْبِهَا الْأَنْهَرُ Раъд сураси, 35-оят;

شَلَ الْجَنَّةَ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَقْوِينَ بِهَا أَنْهَرٌ مِنْ مَاءٍ Мухаммад сураси, 15-оят.

Аломати: бу икки оят орасидаги фарқ шуки, улардан бирни ўхшаш оятдан кейин ушбу تَجْرِي сўзицаги «та» ҳарфи билан бошланган бўлса, иккинчиси ўхшаш оятдан кейин فِيهَا бирикмасидаги «фа» ҳарфи билан бошланган.

262. تَقْصِهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَعْلَمُ رаъд сураси, 41-оят;

تَقْصِهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَنِيُّونَ Анбиё сураси, 44-оят.

Аломати: биринчисида: **وَاللَّهُ يَعْلَمُ** жумласидаги «вов» олдинда келган **أَوْلَمْ يَرَى** жумласидаги «вов» га мос; иккинчисида: **أَفَهُمُ الْغَنِيُّونَ** даги «ҳамза» Анбиё сураси номидаги «ҳамза»га мос.

Иброҳим сураси

إِلَى صِرْطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ① أَنَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ 263. (1-2-оятлар);

بِإِلَهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ② أَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Буруж сураси, 8-9-оятлар.

Аломати: Иброҳим сурасида айрим сўзлар зиёда қилинган, Буруж сурасида эса ўша сўзлар келтирилмаган.

264. وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعِزِيزٍ ③ وَبِرَبِّهِ ④. Иброҳим сураси, 20-оят;

وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعِزِيزٍ ⑤ وَلَا تَرَرُ وَازْرٌ فотир сураси, 17-оят.

Аломати: «бал». Муташобиҳ жумласидан кейинги сўз бирида «ба» ҳарфи билан, иккинчисида «лом» ҳарфи билан бошланган.

إِنَّا كُلَّمَا تَبَعَّا فَهَلْ أَشْمَعُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ 265. Иброҳим сураси, 21-оят;

إِنَّا كُلَّمَا تَبَعَّا فَهَلْ أَشْمَعُونَ عَنَّا نَصِيبًا فِي النَّارِ فотир сураси, 47-оят.

Аломати: «манна». Улардан бирида **عَنَّا** сўзидан кейин жумласида «мин» ҳарфи келган бўлса, иккинчи оятда эса **عَنَّا** лафзидан кейин **نَصِيبًا** сўзида «нун» ҳарфи билан келган. Бу икки сўзниг йиғиндиси «манна» шаклида қабул қилинган.

266. جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَيُنَسِّقُهُمْ إِلَيْكُمْ Иброҳим сураси, 29-оят;

جَهَنَّمَ يَصْلُوُنَا فِي نَارٍ أَنْهَادٍ سод сураси, 56-оят.

Аломати: бирида **وَيَنْكُرُ الْقَرَارُ** жумласида келган «вов» ҳарфи ундан кейинги **وَجَعَلُوا لَهُ** жумласининг «вов» ҳарфига мос келса, **فِي نَارٍ أَنْهَادٍ** жумласининг «фа» ҳарфи ундан кейинги **هَذَا هَيْدُوْفُهُ** жумласининг «фа» ҳарфига мослаштирилади.

267. **لَيُصْلُوْا عَنْ سَبِيلِهِمْ قُلْ تَعْتَمِرُوا** Иброҳим сураси, 30-оят;

لَيُضْلِلَ عَنْ سَبِيلِهِمْ قُلْ تَعْتَمِرُ Зумар сураси, 8-оят.

Аломати: биринчи жумлада кўпликни англатувчи «вов» ҳарфи зиёда бўлса, иккинчи оятда бирлик шаклида келган.

268. **سَرَابِلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ** (١٦) Иброҳим сураси, 49–50-оятлар;

مُغَرَّبِينَ فِي الْأَمْفَادِ (٢٨) Сод сураси, 38–39-оятлар.

Аломати: биринчи муташобиҳ оятдан кейинги **سَرَابِلُهُمْ** жумласи «син» ҳарфи билан бошланган бўлса, иккинчи муташобиҳ оятдан кейинги жумла **هَذَا عَطَاؤُنَا** сўзи билан бошланади.

Хижр сураси

269. **(الرَّبُّنِيْكَ مَا يَكُنُ الْكِتَبُ وَقُرْءَانٌ ثُمَّ** (1-оят);

طَسْ تِلْكَ مَا يَكُنُ الْقُرْءَانُ وَكِتَابٌ ثُمَّ Намл сураси, 1-оят.

Аломати: биринчи сура оядидаги **الْكِتَبُ** жумласида келган «коф» ҳарфи **الرَّ** жумласининг «лом» ҳарфи билан, иккинчи оядидаги **الْقُرْءَانُ** сўзида келган «қоф» ҳарфи **طَسْ** жумласининг «то» ҳарфи билан мос келади.

270. **وَمَا أَنْلَكَاهُنَّ فَرِيْدَةً إِلَّا وَلَهُ كَانَتْ مَعْلُومٌ** Хижр сураси, 4-оят;

وَمَا أَنْلَكَاهُنَّ فَرِيْدَةً إِلَّا مَا شِدَّدُوهُ Шуаро сураси, 208-оят.

Аломати: «валла». Ушбу сўздаги «вов» ҳарфи биринчи сура оядидаги **وَلَهُ** сўзига, «лом» ҳарфи **مَا** бирикмасидаги «лом» ҳарфига ишорадир.

كَذَلِكَ سَلَكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُتَخَرِّجِينَ ﴿٦﴾ لَا يُرِيقُونَ يَوْمًا وَقَدْ حَانَتْ مُنْتَهَى الْأَوَّلِينَ 271.

Хижр сураси, 12–13-оятлар;

شуюارо كَذَلِكَ سَلَكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُتَخَرِّجِينَ ﴿٧﴾ لَا يُرِيقُونَ يَوْمًا حَتَّىٰ يَرَوُا الْكِبَرَ الْأَكْبَرَ 200–201-оятлар.

Аломати: «вахҳа». Бу сўздаги «вов» ҳарфи биринчи сураларида сўзига, «ҳа» ҳарфи ҳич сўзига ишорадир.

وَابْتَسَأْ فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَمَوْزُونٍ 272. Хижр сураси, 19-оят;

وَابْتَسَأْ فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ بِعْدِ كُلِّ شَيْءٍ 7-оят.

Аломати: биринчисида «шин», иккинчисида «за» алифбо тартибида хилоф.

قالَ رَبِّنَا أَغْوَيْنَا ... قالَ يَقِيلِيشْ مَالِكَ 273. Хижр сураси:... (32-оят); ... قالَ يَقِيلِيشْ مَالِكَ (39-оят).

قالَ قَبْرَنَاكَ لِأَغْوَيْنَاهُمْ أَجْوَاهُنَّ ... سод сураси, 75-оят; ... قالَ يَقِيلِيشْ مَالِكَ ... шу суранинг 82-ояти.

إِذْ قَتَلُوا عَلَيْهِ فَقَاتُلُوا سَلَنَّا قَالَ إِنَّا سَكُونٌ وَحَلُونَ 274. Хижр сураси, 52-оят;

إِذْ دَحَلُوا عَلَيْهِ فَقَاتُلُوا سَلَنَّا قَالَ سَكُونٌ هُمْ مُنْكَرُونَ 25-оят.

لَا تَمْدَنْ عَيْنَكَ إِلَىٰ مَا مَتَعَنا بِهِ أَرْوَاحُهُمْ وَلَا تَخْرُنْ عَلَيْهِمْ 275. Хижр сураси, 88-оят;

وَلَا تَمْدَنْ عَيْنَكَ إِلَىٰ مَا مَتَعَنا بِهِ أَرْوَاحُهُمْ زَهْرَةُ الدُّنْيَا 131-оят.

Аломати: Тоҳо сурасида «вов» зиёда; даги «лом» даги «з» Ҳижр сураси бошидаги 12 нинг «лом»ига, 13 нинг «з»ига мос.

Наҳъл сураси

وَسَتَخِرُّ جُنَاحُهَا جِلَيْهِ تَلْسُونُهَا وَتَرَى الْفَلَكَ مُواجِهًَ فِيهِ 276. (14-оят);

وَسَتَخِرُّ جُنَاحُهَا جِلَيْهِ تَلْسُونُهَا وَتَرَى الْفَلَكَ فِيهِ مُواجِهًَ فوتир сураси, 12-оят.

Аломати: Наҳъл сурасида 14 нинг «мим»и 15 нинг «мим»ига мос; даги «фа» Фотир сураси номидаги «фа»га мос.

لَلَّٰهُمَّ أَخْتُرُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَدَارَ الْآخِرَةِ خَيْرًا 277. Нахл сураси, 30-оят;

لَلَّٰهُمَّ أَخْتُرُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَكْمَةً وَأَرْضَ اللَّهِ وَسَعْيًّا 3 Зумар сураси, 10-оят.

Аломати: وَلَدَارٌ نِنْجٌ «лом» и ва وَأَرْضٌ нинг «ҳамза»си алифбо тартибиға мувофиқ.

فَاصَابَهُمْ سَيِّئَاتٍ مَا عَمِلُوا 278. Нахл сураси, 34-оят;

وَبِمَا لَهُنَّ سَيِّئَاتٍ مَا كَسَبُوا 3 Зумар сураси, 48-оят;

وَبِمَا لَهُنَّ سَيِّئَاتٍ مَا عَمِلُوا 33 Жосия сураси, 33-оят.

Аломати: Нахл сурасидаги فа»си ва فَاصَابَهُمْ нинг «фа»си ва فَعَلَ الَّذِينَ ... нинг «фа» ва «айн»ига мос;

Зумар сурасидаги وَبِمَا ҳамда ... ўзидан олдинги ... وَبِمَا لَمْ يَكُونُوا بِحَسْبِنَوْنَ нинг «ба» ва «каф»ига мувофиқ келади;

Жосия сурасидаги ما عَلَوْا нинг «айн»и ўзидан олдинги ... وَالسَّاعَةُ لَرَبِّ يَهَقِّمُ مَا تَنْزَلَ مَا أَكَانُوا

279. Нахл сураси: ... وَلَذَا بَشَّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأَنْوَنَ ... (58-оят), ... يَنْهَاكُونَ مِنَ النَّعِيمِ ... (59-оят).

Зухруф сураси: ... وَلَذَا بَشَّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا صَرَّكَ (17-оят),

أَوْمَنْ بَشَّرُوا فِي الْجَنَّةِ ... (18-оят).

Аломати: Нахл сураси номидаги ل «лом» га, «йа» ... يَنْهَاكُونَ га ишора;

Зухруфда أَوْمَنْ «мим» га ишора.

وَلَوْ يُؤْخِذَ اللَّهُ أَنَّاسٌ بِظُلْمِهِرِ تَأْزِيزَهُ عَلَيْهَا مِنْ دَائِرَةِ 280.... Нахл сураси, 61-оят;

وَلَوْ يُؤْخِذَ اللَّهُ أَنَّاسٌ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظُلْمِهِرِهَا مِنْ دَائِرَةِ ... Фотир сураси, 45-оят.

Аломати: بِمَا كَسَبُوا нинг «зо»си ва بِظُلْمِهِرِ нинг «мим»и алифбо тартибиға мувофиқ.

لَكَ لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عَلَرْ شَبَّا 281. Нахл сураси, 70-оят;

لِكَيْلَابِعَلَمْ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا Ҳаж сураси, 5-оят.

Аломати: Ҳаж сурасида зиёдалик бор.

282. **مَا يُنْسِكُهُنَّ إِلَّا رَحْمَنٌ** Наҳл сураси, 79-оят;

مَا يُنْسِكُهُنَّ إِلَّا رَحْمَنٌ Мулк сураси, 19-оят.

Аломати: **اللهُ لَافْزِيْدَاهِ لَوْمٌ** лафзидаги «лом» Наҳл лафзидаги «лом» билан, **أَرْجَنْ** лафзидаги «мим» Мулк лафзидаги «мим» билан мослашади.

Исрө сураси

283. **وَبَشَّرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّهُمْ أَجْرًا كَيْلَابِ** (9-оят);

وَبَشَّرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّهُمْ أَجْرًا حَسَنَةً Кахф сураси, 2-оят.

Аломати: **وَبَشَّرَ** даги «ро» нинг «замма»си **شَيْخَنَ** нинг «замма»сига, шунингдек, **كَيْلَابِ** ўзидан олдинги **حَسِيرًا** га мос;

وَتَشَرَّرَ даги «ро»нинг «фатҳа»си **لَهْبَ** нинг «фатҳа»сига, шунингдек, **حَسَنَةً** нинг «ҳа»си «Кахф» сураси номидаги «ҳа»га мос.

284. Исрө сураси: **...يَصَلَّهُمَا مَدْحُورًا** (18-оят);

...فَنَقْعَدُ مَدْعُومًا تَحْسُورًا (22-оят);

...فَنَقْعَدُ مَلُومًا تَحْسُورًا (29-оят);

...فَنَقْرَقَ في جَهَنَّمْ مَلُومًا مَدْحُورًا (39-оят).

ثُمَّ لَا يَجْدُوا لَهُ وَكِيلًا (68-оят);

ثُمَّ لَا يَجْدُوا لَهُ عَلَيْنَا بِهِ تَبَعًا (69-оят);

ثُمَّ لَا يَجْدُ لَهُ عَلَيْنَا نَصِيرًا (75-оят);

ثُمَّ لَا يَجْدُ لَهُ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا (86-оят).

286. **...يَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا يَجْدُوا لَهُ عَلَيْنَا بِهِ تَبَعًا** (69-оят);

أَوْحَدْنَا إِلَيْكُمْ ثُمَّ لَا يَجْدُ لَهُ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا (86-оят).

Аломати: биринчисида **لَعْ** «лом» **كَلْ** га, «айн» **عَلَيْنَا** га, «ба» **بِهِ** га ишора;

иккинчисида: لَعْنَةً عَلَيْنَا га ишора.

287. ... وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَتَوَدَّعُكُمْ مَرَيِضٌ Исро сураси, 83-оят;

Фуссилат сураси, 51-оят.

Аломати: كَفْنُوا بَلَانْ «каф» га, «фа» га билан Фуссилатта ишора.

288. ... وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلثَّالِثِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ ... Исро сураси, 89-оят;

Кахф сураси, 54-оят.

Аломати: биринчисида **للثَّالِثِ** олдин, иккинчисида кейин келган.

289. ... قُلْ كُنْ يَأْتُو شَهِيدًا يَبْتَغِي وَيَتَكَبَّرُ Исро сураси, 96-оят;

Анкабут сураси, 52-оят.

Аломати: акслик мавжудлиги.

290. ... ذَلِكَ جَرَاثِيمُ يَأْتُهُمْ كُفُرًا Исро сураси, 98-оят;

Кахф сураси, 106-оят.

Аломати: جَهَنَّمُ «ба», «жим» га ишора.

291. ... أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ ... Исро сураси, 99-оят;

Ахқоф сураси, 33-оят.

Аломати: Ахқоф сурасида зиёдалик бор.

Kahf сураси

292. ... وَمَا أَطْلَنَ الْكَاعَةَ قَابِيَةً وَلَمْ يُرِدْتُ إِلَى رَبِّي ... (36-оят);

Фуссилат сураси, 50-оят.

Аломати: لَأَجَدَنَ «дал» даги «дал» кейинги «дал»га, لَرَجَعَتْ «жалғыз» даги «жим» ўзидан кейинги «жалғыз» калимасидаги «ха»га мос келади.

293. ... وَالْبَقِبَتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ تَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلاً ... Каҳф сураси, 46-оят;

Марям сураси, 76-оят.

Аломати: **أَمْ** биринчисида «хамза», иккинчисида «мим» экани

294. ... قَدْ عَوْقَمْ فَلَرِي سَتْجِبُوا لَهُمْ وَحَعْلَنَا يَسْكُنُ مَوْنَقًا ... Кахф сураси, 52-оят; ... قَدْ عَوْقَمْ فَلَرِي سَتْجِبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعِذَابَ ... Қасас сураси, 64-оят.

Аломати: **جَرْ** биринчисида «жим», иккинчисида «ро» келгани.

295. ... وَمِنْ أَظْلَمُ مَنْ ذَكَرْ بِإِيمَنِهِ فَأَغْرَضَهُنَا ... Кахф сураси, 57-оят; ... وَمِنْ أَظْلَمُ مَنْ ذَكَرْ بِإِيمَنِهِ فَأَغْرَضَهُنَا ... Сажда сураси, 22-оят.

Аломати: **فَاغْرَضَ** нинг «фа»си Кахф сураси номидаги «фа»га, даги «са» Сажда сураси номидаги «са»га мос.

296. Кахф сураси: (فَالِّذِي لَنْ تَسْتَطِعْ مَعِي صَدْرًا) (67-оят); (فَالِّذِي أَقْلَى لَذِكْرَ لَنْ تَسْتَطِعْ مَعِي صَدْرًا) (72-оят); (فَالِّذِي أَقْلَى لَذِكْرَ لَذِكْرَ لَنْ تَسْتَطِعْ مَعِي صَدْرًا) (75-оят); (سَابِقُكَ بِتَوْلِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَدْرًا) (78-оят); (ذَلِكَ تَوْلِيلٌ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَدْرًا) (82-оят).

297. Кахф сурасида **فَاطَّلَقَا** уч маротаба келган: (فَاطَّلَقَا حَتَّى إِذَا لَمَّا غَلَّا ...) (71-оят), (فَاطَّلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا ...) (77-оят).

298. Кахф сурасида **خَاتِمَا بَلَغَ** ҳам уч маротаба келган: (خَاتِمًا بَلَغَ) (86-оят) (90-оят); (خَاتِمًا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ ...) (86-оят) (93-оят). (خَاتِمًا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَنِ ...)

Марям сураси

299. (فَالَّذِي أَنْ يَكُونُ لِي عَلَمٌ وَكَانَتْ أَمْرَانِي ...) (8-оят); (فَالَّذِي أَنْ يَكُونُ لِي عَلَمٌ وَلَمْ يَسْتَئْنِ بِشَرٍ ...) (20-оят).

Аломати: биринчисида **رَبِّ** зиёда.

(37-оят). (فَخَلَقَ الْأَخْرَاثَ مِنْ فَوْيَلٍ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهُدِ يَوْمِ عَلِيهِ). 300. Зухруф сураси, 65-оят.

Аломати: **كَفَّ** Аввалгисида «каф», кейингисида «зо» келгани.

301. Марым сурасида **يَأْتِي** калимаси түрт маротаба келган:

يَأْتِي لَا تَبْدِيلُ النَّعْمَانَ, (43-ојат), **يَأْتِي إِذْ قَدْ حَانَ**, (42-ојат), **يَأْتِي لِمَ نَعْدَ**, (44-ојат), **يَأْتِي أَخَافُ**, (45-ојат).

حَقٌّ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِنَّ الْعَذَابَ وَإِنَّمَا الْسَّاعَةَ فَسِيقُلُّونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ... 302.

Марым сураси, 75-ојат.

حَقٌّ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسِيقُلُّونَ مَنْ أَضَعَفَ نَاصِرًا ... Жин сураси, 24-ојат.

Аломати: Марым сурасида **هُوَ** даги «ха» нинг «ҳамза»сига, Жин сурасидаги **أَشْتَقُ** нинг «фа»си **فَسِيقُلُّونَ** нинг «фа»сига мос.

تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَفْطَرُنَ مِنْهُ ... Марым сураси, 90-ојат;

شَوْرُو سُورَةُ شَوْرُو مِنْ فَوْهَمِنْ ... Шўро сураси, 5-ојат.

Аломати: Марым сурасидаги **مِنْهُ** нинг «нун»ида ғунна қилинмайди, Шўро сурасининг **مِنْ فَوْهَمِنْ** жумласида ғунна бор.

فَإِنَّمَا يَسْرِئِلُهُ بِلَكَانَكَ لَبَثَرَ ... Марым сураси, 97-ојат;

فَإِنَّمَا يَسْرِئِلُهُ بِلَكَانَكَ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ Духон сураси, 58-ојат.

Аломати: **لَبَثَر** даги «та» ва **لَعَلَّهُمْ** даги «айн» алифбо тартибига мувофиқ.

Toxo сураси

وَهُلْ أَنْتَكَ حَدِيثُ مُوسَى (1) **إِذْ رَءَى نَارًا ...** 305. (9-ојат);

هَلْ أَنْتَكَ حَدِيثُ مُوسَى (1) **إِذْ نَادَهُ رَبُّهُ ...** Нозиот сураси: 15-ојат.

Аломати: биринчисида «ро», иккинчисида «нун» алифбо тартибига мувофиқ.

إِنِّي مَا كُنْتُ تَارًا لَعَلَّيْ مَا يَكُونُ مِنْهَا بَقِيَّ ... 306. Тоxo сураси, 10-ојат;

إِنِّي مَا كُنْتُ تَارًا لَعَلَّيْ مَا يَكُونُ مِنْهَا بَقِيَّ أَوْ حَذَرَ ... Қасас сураси, 29-ојат.

Аломати: **بَقِيَّ** даги «қоф» Қасас сурасидаги «қоф»га мувофиқ эди, бироқ бу ерда аксинча; **بَحْرَ** даги «хо» Тоxo сурасидаги «ха»га мувофиқ эди, бироқ бу ерда аксинча.

307. ... وَسَلَكَ لَكُمْ سَلَكٌ ... Тоҳо сураси, 53-оят;

... **Жүлдөз**, ... Зухруф сураси, 10-оят.

Аломати: биринчисида «син», иккинчисида «жим» алифбо тартибиага хилоф.

Toxo сураси, 77-308. ...لهم طریقاً فاستریت عبادی پیغام آن را موسیقی ایجاد کردند.

Шуаро сураси, 52-оят.

Аломати: **وَلَدَ** даги «қоф» **فَأَنْتَ** даги «фа»га, **لَهُمْ** даги «хамза» **أَنْ** даги «хамза»га мос.

309- Toxo сураси, 109- йомидзуллашун тақиме эла мин афнан ла الرَّحْمَنُ وَرَحْمَنٌ لَهُ قُوَّلَا.

... لا شَفْعَ الْمُتَقْبَلُونَ سabaъ сураси, 23-оят.

Аломати: «аъ» бирикмасидаги «хамза»  га, «айн» эса  га ишорадир.

310. **الْمُتَّقِينَ** مِنَ الظُّرُورِ Тоҳо сураси, 128-оят.

ساجда سورаси, 26-оят. اولئے یہود ملم کم آذانے کا من قلہم من القرون

Аломати: قاف نинг «қоф» ҳарфи ألم نинг «фа» ҳарфи билан, ميم نинг «мим» ҳарфи эса واء نинг «вов» ҳарфи билан мос.

كوف سurasi, 39-оят.

Аломати: **خ** нинг «ҳа» ҳарфи **ڭ** Тоҳо сураси номидаги «ҳа» ҳарфига, **ڭ** нинг «лом» ҳарфи **ڭ** Коф сураси номидаги «коф» ҳарфига мос.

312. Toxo
رسا توّلا أرسلت إلينا رسولًا فتّى، إلينك من قيل أن نذل وعترى.
сураси, 134-оят.

Kasas сураси, 47-оят.

Аломати: «мав» сўзидағи мим ҳарфи **من** нинг «МИМ» ҳарфига ва «вов» ҳарфи **ونگوت** нинг «вов»ига ишора.

Анбиё сураси

313. (2-оят); **مَا يَأْتِيهِم مِّنْ دُكْنَرِ بَنِ رَبِّهِمْ مُّخْدِنِي الْأَسْتَعْنَوْهُ**

Шуаро сураси, 5-оят.

Аломати: **شَعَرٌ بَنِ رَبِّهِمْ لَقَرْبٌ سُّزِينِنْغٌ «بَا» ҳарфи** сўзининг «ба» ҳарфига, **شَعَرٌ بَنِ الرَّبِّيِّ سُّزِينِنْغٌ «خَا» ҳарфи** эса **الشَّعَرٌ بَنِ الرَّبِّيِّ سُّزِينِنْغٌ «اَيْنٌ»** ҳарфига мос.

314. **قَالُوا وَجَدْنَا مَابَانَةً لَّهَا عَيْنِي** Анбиё сураси, 53-оят;

Шуаро сураси, 74-оят.

Аломати: «валли». Ушбу бирикмадаги «вов» ҳарфи Анбиё сурасидаги **وَجَدْنَا** сўзининг «вов»ига ва «лом» ҳарфи эса **ل** сўзига ишора. «Бакка» бирикмаси эса Шуаро сурасида келган **ل** сўзидаги «ба» ҳарфига, «коф» ҳарфи эса **كَذِلِكَ** нинг «коф» ҳарфига ишорадир.

315. **وَرَأَوْيَوْهُ كَيْدًا فَعَلَنَّهُمُ الْأَخْرَيْنَ** Анбиё сураси, 70-оят;

فَارَادُوا بِهِ كَيْدًا فَعَلَنَّهُمُ الْأَسْقَلَيْنَ Соффот сураси, 98-оят.

Аломати: «хоссун». Ушбу бирикмадаги «хо» ҳарфи **الْأَخْرَيْنَ** сўзига ва «син» ҳарфи эса **الْأَسْقَلَيْنَ** сўзига ишора.

316. **وَعَلَنَّهُمْ أَيْمَنَةً بَهْدُوكَ يَأْمِنَنَا وَأَيْمَانَ** Анбиё сураси, 73-оят;

وَسَلَتَهُمْ أَيْمَنَةً كَنْغُورَ إِلَى الْكَارِ Касас сураси, 41-оят.

Аломати: «ҳадда». Ушбу бирикмадаги «ҳа» ҳарфи **بَكَنْغُورَ** сўзига ва «дал» ҳарфи эса **بَكَنْغُورَ** сўзига ишорадир.

317. **فَنَجَّيْكُهُ وَأَعْلَمَهُ مِنَ الْكَرَبِ الْعَظِيمِ** Анбиё сураси, 76-оят.

فَنَجَّيْكُهُ وَأَعْلَمَهُ مِنَ الْكَرَبِ الْعَظِيمِ Соффот сураси, 76-оят.

Аломати: **فَنَجَّيْكُهُ** сўзининг «фа» ҳарфи ва **فَنَجَّيْكُهُ** сўзининг «вов» ҳарфи алифбо тартибига мувофиқ.

318. Анбиё сураси:

وَكَنَّا فَعَلِيرَكَ (78-оят); وَكَنَّا لَكِيْهِمْ شَهْدُوكَ

(81-оят); وَكَنَّا لَهُمْ حَنْفَظِيرَكَ (82-оят).

Аломати: «Лаффа-балла», «лом» ҳарфи **لَكُمْ** га, «фа» ҳарфи **بِكُلِّ** га, «ба» **بِكُلِّ** га, «лом» ҳарфи **أَهُمْ** га ишорадир.

319. **وَكَاتِنَةُ أَعْلَمْ وَمِثْلُهِمْ مَعَهُمْ رَحْمَةٌ مِّنْ عِنْدِنَا.** Анбиё сураси, 84-оят;

وَوَبِنَاهُ لَهُ أَعْلَمْ وَمِثْلُهِمْ مَعَهُمْ رَحْمَةٌ مِّنْ عِنْدِنَا. Сод сураси, 43-оят.

Аломати: Анбиё сурасида **مِنْ عِنْدِنَا** гуннасиз ва Сод сурасида **عِنْدَنَا** гуннали.

320. **وَالْقَيْقَسْتَ فَرِجْهَا فَنَفَخْتَ فِيهَا مِنْ رُوحِنَا.** Анбиё сураси, 91-оят.

وَمِنْهُمْ أَبْنَى عِمَرَنَ الَّتِي أَخْسَتَ فَرِجْهَا فَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِنَا Таҳрим сураси, 12-оят.

Аломати: бу сўзнинг **فِيهَا** «алиф» ҳарфи Анбиё сўзининг «алиф»ига ва **فِيهِ** сўзидағи «ҳа» ҳарфининг касраси Таҳрим сўзининг «ро» ҳарфи касрасига мосдир.

321. **وَلَنْ أَذْرِيَ أَقْرِبَ أَمْ بَعِيدَ مَا تُوَعْدُونَ.** Анбиё сураси, 109-оят;

قُلْ إِنَّ أَذْرِيَ أَقْرِبَ مَا تُوَعْدُونَ أَمْ بَعِيدَ ... Жин сураси, 25-оят.

Аломати: «уммун». Бу бириманинг «ҳамза»си **أَمْ** сўзига ва «мим» ҳарфи эса **مَا تُوَعْدُونَ** сўзининг «мим» ҳарфига ишорадир.

Ҳаж сураси

322. **كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَغْرِبُوا مِنْهَا مِنْ غَيْرِ أَعْيُدُوا فِيهَا.** (22-оят);

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَغْرِبُوا مِنْهَا أَعْيُدُوا فِيهَا. Сажда сураси, 20-оят.

Аломати: Ҳаж сураси узун ва унда **مِنْ غَيْرِ** жумласи зиёда.

323. Ҳаж сурасида икки ўринда – 40, 74-оятларда:

إِنَّ اللَّهَ لَقَوْئُ عَزِيزٌ жумласи иштирок этади;

Ҳадид сураси, 25-оят: **إِنَّ اللَّهَ قَوْئٌ عَزِيزٌ**

Мужодала сураси, 21-оят: **إِنَّ اللَّهَ قَوْئٌ عَزِيزٌ**

Аломати: Ҳаж сурасининг **لَقَوْئُ** сўзида «лом» ҳарфи келган, бошқа икки ўринда «лом» келмаган.

324. Ҳаж **ذَلِكَ يَأْكُلُ اللَّهُ مُوَالِحُ وَأَنَّ مَا يَنْتَهُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَطْلُ**.
сураси, 62-оят;

Луқмон сураси, 30-оят.

Аломати: Ҳаж сураси узун бўлиб, унда **هُوَ** сўзи зиёда.

325. Ҳаж сураси, 64-оят;

Луқмон сураси, 26-оят.

Аломати: Ҳаж сурасида ушбу оят узун бўлиб, унда **وَمَا** ҳамда **فِ** ва **لِ** ҳарфлари зиёда.

Муъминун сураси

326. (8-9-оятлар); **وَالَّذِينَ هُرُونَ عَلَىٰ صَلَوةِهِمْ بِمَحَافِظُهُنَّ وَعَهْدِهِمْ رَعُونَ** ва

Маъориж сураси, 32-33-оятлар. **وَالَّذِينَ هُرُونَ عَلَىٰ شَهادَتِهِمْ فَإِنَّهُنَّ فَاسِدُونَ وَعَهْدِهِمْ رَعُونَ** ва

Аломати: «абба». Ушбу бирикманинг «айн» ҳарфи **عَلَىٰ صَلَوةِهِمْ** га ишорадир.

327. Муъминун сураси, 18-оят;

Зухруф сураси, 11-оят.

Аломати: «синнун». Ушбу сўзининг «син» ҳарфи **فَانْكَهَ** сўзининг «син» ҳарфига ва «нун» ҳарфи эса **فَانْشَرَنَا** сўзининг «нун»ига ишора бўлиб, улар алифбо тартибида келган.

328. Муъминун сураси, 19 ва 21-оятлар. **وَلَكُمْ فِيٰ مُتْفِعٌ كَثِيرٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ لَكُمْ فِيهَا كَثِيرٌ كَثِيرٌ**.

Аломати: «фамун»нинг «фа» ҳарфи **فَوْكَهَ** сўзига ва «мим» ҳарфи **مُتْفِعٌ** сўзига ишора бўлиб, улар алифбо тартиби бўйича жойлашган.

329. Муъминун сураси: **فَأَوْجَسْتَنَا إِلَيْهِ ...** ва **بِمَا كَلَّبُونِ** (۱) **فَأَزْجَنَتَنَا** ... **بِمَا كَلَّبُونِ** (۲) **قَالَ عَلَيْهِمْ** (۳). (26, 39-оятлар).

Аломати: «фук». Ушбу бирикмадаги «фа» ҳарфи **فَأَزْجَنَتَنَا** га ишора бўлса, «қоф» ҳарфи **قَالَ عَلَيْهِمْ** сўзига ишорадир.

(41) أَحَادِيثٍ فَيَعْدُ لِلْفَوْزِ لَا يُؤْمِنُونَ va غُنَّامَةً فَيَعْدُ لِلْفَوْزِ الظَّالِمِينَ. 330.

Аломати: ушбу оятларнинг бирида (اللَّغُو) иккита «лом» қатнашган, иккинчисида эса (اللَّغُوم) битта «лом» иштирок этгандан.

331- (66) مَذَاقُتْ مَا يَقِنْتُ نَتَلَ عَلَيْكُمْ مَكْثَةً عَلَى لَفْظِكَ تَكُونُ

(105-оят). آلم تکن ماچی شل علیک مکث پاڭىزلىرى.

Аломати: «абба». Ушбу бирикмадаги айн ҳарфи عَلَيْكُمْ السَّلَامُ сүзига ишора бўлса, «ба» ҳарфи эса بَعْدَ сүзига ишорадир.

332. (83-04T). لَقَدْ وُعَدْنَا نَحْنُ وَإِكَّاً وَنَا هَذَا مِنْ قَالٍ

لَقَدْ وُعِدْتَ أَهْذَا كُنْ وَإِمَّا أَفْتَأِسْ مَمْ نَمْ Намл сураси, 68-оят.

Аломати: ушбу икки оят сўзларида ўрин алмашинуви мавжуд бўлиб, улар **هَذَا هُنَّ**---ва **هَذَا هُنَّ** жумлалариdir.

333. Мұмминун сурасида жумласи уч марта
келган, биринчиси билан ніхояланған бўлса,
иккинчиси билан ва учинчиси эса
кўринишида ніхоя топган.

Hypocrypsis

334. (7-04) أَنْ كَانَ مِنَ الْكَذَّابِينَ; (6-05) إِنَّمَا يُكَذِّبُ فِي

9-8) إِنَّمَا لَيْسَ الْكَهْدَبُ مِنَ الظَّالِفِينَ; (أَيْتَ-8)

335. ...اللَّهُوَكَ أَوْ مَا يَأْتِيَكَ أَوْ مَا كَانَتْكَ أَوْ أَنْتَكَ

336. ... (43-оят);

Рум сураси 48-оят.

Аломати: Биринчисида **وېنۇل** нинг «вов»и, иккинчисида **فەذى** нинг «фа»си иштирок этади.

... وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ ... Фатҳ сураси, 29-оят.

Аломати: биринчисида **منكُ** калимаси **وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ** дан олдин келган, иккинчисида **مِنْهُمْ** калимаси **وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ** дан кейин келган.

338. ... آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَلَا كَانُوا مُشْكِنْ ... Нур сураси, 62-оят;

... آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، ثُمَّ لَمْ يَرْكَبُوْ ... Хужурот сураси, 15-оят.

Аломати: даги «вов» «Нур (нуvr)» сўзидаги «вов»-га, даги «са» Хужурот лафзидаги «та»га мос.

339. وَاسْتَغْفِرْ لِهِمُ اللَّهُ نُعْلَمْ ... Нур сураси, 62-оят;

وَاسْتَغْفِرْ لِهِنَّ اللَّهُ مُعْلَمْ ... Мумтаҳана сураси, 12-оят.

Аломати: Нур сурасида ушбу **لُمُّ** замир музаккар, Мумтаҳана сурасида эса бу замир **لُمُّ** муаннас жинсда келган.

Фурқон сураси

340. وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ (32-оят);

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ ... Зухруф сураси, 31-оят.

Аломати: ушбу **لَوْلَا نُزِّلَ** жумладан кейин биринчи суранинг жумласида «айн» ҳарфи келган бўлса, иккинчи суранинг жумласида «ҳа» ҳарфи иштирок этади.

341. هَذَا عَذْبٌ فَرَاثٌ وَهَذَا مِلْحٌ أَجَاجٌ ... Фурқон сураси, 53-оят;

هَذَا عَذْبٌ فَرَاثٌ سَابِعُ شَرَابٍ وَهَذَا مِلْحٌ أَجَاجٌ ... Фотир сураси, 12-оят.

Аломати: Фотир сурасида Фурқон сурасида зикр этилмаган **سابِعُ شَرَابٍ** жумласи зиёда қилинган.

342. بَشَّرَكُتْ لَهُ الْكِتَابُ ... Фурқон сураси, 69-оят;

بَصَّرَتْ لَهَا الْعَذَابُ ... Аҳзоб сураси, 30-оят.

Аломати: **لَهُ** биримасидаги замирнинг ҳаракати Фурқонга, **لَهَا** биримасидаги замирнинг ҳаракати эса Аҳзобга мосдир.

Шуаро сураси

343. كُنْ فِيهَا مِنْ كُلِّ نَعْجَ كَبِيرٍ (۷) إِذْ فِي ذَلِكَ لَا يَرَى (7-օյտ).

فَأَنْبَسْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ نَعْجَ كَبِيرٍ (۱۰) هَذِهَا خَلْقُ اللَّهِ (۱۰)

Аломати: нинг «ҳамза»си Шуаро сураси номининг «айн»и билан мос бўлса, ҳизбий таъсисидаги «ҳа» ҳарфи ўша оятда ўтган жумласидаги «ҳа» ҳарфига мосдир.

344. شَعَارُو سُورَةٍ ... (۱۲-օյտ);

فَلَخَافَ أَنْ يَقْتُلُونَ (۱۴) قَالَ كَلَّا (۱۴-օյտ).

فَلَخَافَ أَنْ يَقْتُلُونَ (۲۲) وَأَرَى هَكُورَتْ ... (۲۲)

كاسас сураси, 33–34-օյтлар;

فَلَخَافَ أَنْ يَقْتُلُونَ (۲۵) قَالَ سَنَشَدْ عَصْدَكْ ... (۲۵)

Касас сураси, 34–35-օյтлар.

Аломати: Шуаро сурасида жумласидаги «коф» ҳарфи گәйтиштік жумласидаги «коф» ҳарфига мос тарзда олдин келтирилган бўлса, «Қасас» сурасининг ушбу жумласидаги «коф» ҳарфи сура номидаги «Қасас» лафзи «коф» ҳарфига мос келган.

345. مَنْ جَنَّتْ وَغَيْرُونَ (۶۶) وَكُنْزَ وَمَنَّابُرْ كَبِيرٍ ... (۶۶) شуаро сураси, 57–58-օյтлар.

كُنْزَ مَنْ جَنَّتْ وَغَيْرُونَ (۶۹) دухон сураси, 25–26-օյтлар.

Аломати: گәйтиштік нинг «коф»и 19-поранинг аввалидаги жумласидаги «коф»и билан мос.

346. كَذَلِكَ وَأَرْسَنَهَا بَيْتَ اِسْكَنِيَّ مِلْ (۶۹) شуаро сураси, 59-օյտ;

كَذَلِكَ وَأَرْسَنَهَا فَوْمَانَ الْحَرِيَّنَ دухон сураси, 28-օյт.

Аломати: даги «ба» ва «бә» даги «коф» алифбо тартибига мувофик.

347. إِذْ قَالَ لَأَيْهِ وَقَرْمَهِ مَا تَعْبُدُونَ (۷۰) شуаро сураси, 70-օյտ;

إِذْ قَالَ لَأَيْهِ وَقَرْمَهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۰) Соффот сураси, 85-օյт.

Аломати: Соффот сурасида зиёдалик бор.

348. ... شуаро сураси, 204-оят;

... Соффот сураси, 176-оят.

Аломати: «ҳамза» ва «фа»: Шуаро сурасида «ҳамза» билан; Соффот сурасида «фа» билан бошланган.

Намл сураси

349. ... (7-оят);

Қасас сураси, 29-оят.

Аломати: «жим» «шин» شُح алифбо тартибиға хилоф.

350. ... Намл сураси, 10-оят;

Қасас сураси, 31-оят.

Аломати: «лом» ва «ҳамза»: Намл сурасида «лом» ۋەن ۋەن «ҳамза» калималарида «лом» «Қасас»دا ۋەن ۋەن «Ҳامза» калималарида «ҳамза» келган.

351. ... Намл сураси, 12-оят;

Қасас сураси, 32-оят.

Аломати: «фа», «вов» دا فی بیع وَاضْمَم да «мим» اَمْمَم алифбо тартибиға мувофиқ.

352. ... Намл сураси, 12-оят;

Қасас сураси, 32-оят.

Аломати: «коф» كَوْفَة وَمَلَكْهُمْ да «мим» اَمْمَم алифбо тартибиға мувофиқ.

353. ... Намл сураси, 12-оят;

Қасас сураси, 32-оят.

Аломати: «фа», «коф» قَالَ رَبِّهِمْ فَقَالَ رَبِّهِمْ دا «фа», «коф» اَمْمَمْهُمْ اَمْمَمْهُمْ алифбо тартибиға мувофиқ.

453. ... Намл сураси, 19-оят;

... وَإِنْ أَعْلَمْ صَلِحًا تَرْضَهُ وَأَصْلِحْ لِي ... Ахкоф сураси, 15-оят.

Аломати: **وَأَنْجَلَى** да «дал» **وَأَصْلَحَ** да «сад» алифбо тартибиға мувофиқ.

355. ﴿١﴾ ... فَصَدَّهُمْ عَنِ التَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ... Намл сураси, 24-оят;

﴿٢﴾ ... فَصَدَّهُمْ عَنِ التَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَقْبِلِينَ ... Анкабут сураси, 38-оят.

Аломати: **وَكَانُوا مُسْتَقْبِلِينَ** даги «фа» ва **فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ** даги «вов» алифбо тартибиға мувофиқ.

356. ... وَمَنْ شَكَرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبَّهُ غَنِيٌّ كَرِيمٌ ... Намл сураси, 40-оят;

... وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ... Луқмон сураси, 12-оят.

Аломати: **فَإِنَّ رَبَّهُ** даги «ро» ва **فَإِنَّ اللَّهَ** даги «лом» алифбо тартибиға мувофиқ.

357. ﴿١﴾ وَأَجْبَحَ الَّذِينَ مَاءَمُوا ... Намл сураси, 53-оят.

﴿٢﴾ وَجَبَّهَ الَّذِينَ مَاءَمُوا ... Фуссилат сураси, 18-оят.

Аломати: биринчисида «ҳамза», иккинчисида «нун» алифбо тартибиға хилоф.

358. ﴿١﴾ وَإِذَا رَأَيْتَكَ لِيَعْلَمْ مَا تَكُنْ ... Намл сураси, 74-оят;

﴿٢﴾ وَرَأَيْتُكَ بِعَلْمٍ مَا تَكُنْ ... Қасас сураси, 69-оят.

Аломати: Намл сурасида лафзниң зиёдалиги бор ва Қасас сурасига нисбатан йўқ.

359. ﴿١﴾ فَهُمْ شَنِلُوتُ ... نامл сураси, 81-оят;

﴿٢﴾ ... فَهُمْ شَسَلُومُونَ ﴿٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَغْفٍ ... Рум сураси, 53-оят.

Аломати: **وَإِذَا رَأَيْتَكَ** да «вов», **وَلَهُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ** ояти ўзидан олдинги ҳарфлари тартибиға мувофиқ. Бу **اللَّهُ اللَّهُ خَلَقَكُمْ** (Рум сураси, 40) оятига мувофиқ келади.

360. ﴿١﴾ وَيَوْمَ يُنْتَخَ فِي الصُّورِ فَقَسْعَيْ ... وَكُلُّ ائْمَةٍ دَاهِرِينَ ﴿٢﴾ نамл сураси, 87-оят.

﴿٣﴾ وَنَتَخَيَّبُ فِي الصُّورِ فَقَسْعَيْ ... ثُمَّ نَتَخَيَّبُ فِيهِ أَخْرَى زумар сураси, 68-оят.

Аломати: **وَكُلٌّ** ва **كُلٌّ** лафзларида иккита «вов» жамланган, **فَيْنِعَ** да иккита «йа», **فَيْنِعَ** да иккита «фа» жамланган. Буларнинг барчаси Намл сурасида.

Иккинчи даги «нун» биринчи даги «нун»га мувофиқ келади. Ва **ثُمَّ** даги «са» **فَصَوْقَ** даги «сад»га мувофиқ келади. Булар Зумар сурасидадир.

361.... Намл сураси, 89-оят.

فَلَمَّا خَيَرُ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فِي ... Қасас сураси, 84-оят.

Аломати: «ҳамма», яъни **وَمِنْ** да «ҳа», **وَمِنْ** да «мим» алифбо тартибиға хилофдир.

Қасас сураси

362. **أَوْتَسْجَدَهُ وَلَمَّا وَهُمْ لَا يَتَشَعَّرُونَ** ① **وَاصْبَحَ قَوَادُ أُمُوْرَتِ** ② 9-10 оят)

(11-12 оят). **فَبَصَرَتِ يِهِ عَنْ حُكْمٍ وَهُمْ لَا يَتَشَعَّرُونَ** ③ **وَحَرَّمَتْ عَلَيْهِمُ الْمَرْاضِعَ** ...

363. **وَجَاهَ رَجُلٌ مِنْ أَفْصَا الْمَدِيْنَةِ** يَسْعَى ... Қасас сураси, 20-оят;

وَجَاهَ مِنْ أَفْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَسْعَى ... Ёсин сураси, 20-оят.

Аломати: 1. Рум, яъни **رَجُلٌ** даги «ро» ва **مِنْ** даги «мим». Алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқ. 2. Бунинг аксича.

364. **قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِخْرَيْرٌ وَمَا كَسِفْنَا** ... Қасас сураси, 36-оят;

وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِنْكَ مُفْرَرٌ Сабаъ сураси, 43-оят.

Аломати: **إِنْكَ** даги «син» ва **سِخْرَيْرٌ** даги «ҳамза» алифбо тартибиға хилоф равишида.

365. **فَنَذَرْتَهُمْ فِي الْبَيْتِ فَانْظَرْتَكَ** ... Қасас сураси, 40-оят;

فَنَذَرْتَهُمْ فِي الْبَيْتِ وَهُوَ مُلِيمٌ Зориёт сураси, 40-оят.

Аломати: **فَانْظَرْتَ** да «фа» ва **وَهُوَ مُلِيمٌ** да «вов» алифбо тартибиға мувофиқ келади.

366. Қасас сураси: ... **وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ إِذَا قَضَيْتَكَ** 44-оят),

(46-оят). **وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْأَطْوَرِ إِذَا نَادَيْتَكَ** ...

367. (60-оят); **وَمَا أُوتِشَرَ مِنْهُ وَفَتَحَ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَرَسَّاهَا**

Шўро сураси, 36-оят.

Аломати: нинг «вов»и ўзидан олдинги 59-оятдаги **وَمَا أُوتِشَرَ** ларга муносиб шунингдек унда **وَرَسَّاهَا** ва **وَمَا كَثُنَ شَهْلِكِي** ишенишадиги бор.

Шўро сурасидаги оятда **فَآأُوتِشَ** жумлаларида иккита «фа» жамланган.

368. Қасас сураси, 80-оят; **وَقَالَ اللَّهُ أَوْنَوْا إِلَعْلَمَ وَيَكْسُنْ ...**

Рум сураси, 56-оят.

Аломати: даги «йа» лиин ҳарфи, 79-оятдаги **وَيَكْسُنْ** ва 80-оятдаги **خَذْ لِمَنْ يَأْمَنْ** лардаги «йа» лиин ҳарфларига мувофиқ.

Ва **أَنْلَ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَيْمَنْ** даги «ҳамза» Анкабут сураси, 45-оятдаги «ҳамза»ларга мувофиқ келади.

Анкабут сураси

369. (7-оят); **وَلَنَجَزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ**

Фуссилат сураси, 27-оят.

Аломати: да «ха» да «син» алифбо тартибиға мувофиқдир.

370. Анкабут сураси, 8-оят; **وَوَصَّيْنَا إِلَيْنَ بِوَالدِّيَهِ حَتَّىٰ**

Луқмон сураси, 14-оят;

Ахқоф сураси, 15-оят.

Аломати: Анкабут сурасидаги «айн» даги, «ха»га, Ахқоф сураси номидаги «ҳамза» даги «ҳамза»га мос. Луқмон сурасида эса ҳар икки калима ҳам йўқ.

371. Анкабут сураси, 8-оят; **وَإِنْ جَهَدَكَ لِتُشْرِكَ فِي ...**

Луқмон сураси, 15-оят.

Аломати: Луқмон сурасида Анкабут сурасига қараганда лафз зиёдалиги бор.

372. **وَمَا أَنْشَدَ يَنْعِيْرِكَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ**. Анкабут сураси, 22-оят; Шўро сураси, 31-оят.

Аломати: Анкабут сурасида Шўро сурасига нисбатан лафз зиёдалиги бор.

373. **وَحَمَلْنَا فِي ذُرِّيْتِهَا الشَّبَّوَةَ وَالْكِتَبَ وَمَا يَنْتَهِ أَجْرُهُ**. Анкабут сураси, 27-оят;

وَحَمَلْنَا فِي ذُرِّيْتِهَا الشَّبَّوَةَ وَالْكِتَبَ فِيهِ مُفْتَحٌ Хадид сураси, 26-оят.

Аломати: Анкабут сурасидаги «ҳа» замари бирлик ва Хадид сурасидаги замир иккилик бўлиб келган.

374. **وَالَّذِيْكَ أَمْسَأْنَا بِالنَّطْلِ وَكَمْرَوْا بِاللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَيْرُوْنَ**. Анкабут сураси, 52-оят;

وَالَّذِيْكَ كَفَرُوا بِمَا يَأْكُلُونَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْرِهُوْنَ Зумар сураси, 63-оят.

Аломати: Анкабут сурасида **أَمْسَأْنَا بِالنَّطْلِ** нинг зиёдалиги ва Зумар сурасида **بِمَا يَأْكُلُونَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْرِهُوْنَ** нинг зиёдалиги бор.

375. **وَلِنَ سَأَلْتُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَطَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ**. Анкабут сураси, 61-оят.

وَلِنَ سَأَلْتُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولُوا اللَّهُ Луқмон сураси, 15-оят, Зумар сураси, 38-оят.

Аломати: Анкабутда **وَسَطَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ** лафзининг зиёдалиги бор. Қолган икки сурадаги оятларда ушбу зиёдалик йўқ.

376. **فَأَخْجَاهُ بِالْأَرْضِ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا**. Анкабут сураси, 63-оят;

فَيُنْجِي، بِهِ الْأَرْضُ بَعْدَ مَوْتِهَا Рум сураси, 24-оят.

Аломати: биринчиси **فَأَخْجَاهُ** ва ундан олдинги **نَزَّلَ** ҳар иккиси мозий, **فَيُنْجِي**, ва ундан олдинги **وَبَرَزَ** ларнинг ҳар иккиси музорий. Иккинчиси: Анкабут сурасида Рум сурасига нисбатан **مِنْ بَعْدَ مَوْتِهَا** дан олдин нинг зиёдалиги бор.

Рум сураси

377. (9-оят); Фотир сураси, 44-оят;

Оَلَمْ يَبِرُوا فِي الْأَرْضِ فَنَظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَيْنَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ. Гофир сураси, 21-оят.

Аломати: Гофир сурасида аввалги икки сурадаги оятларга нисбатан қалғаның зиёдалиги бор.

378. وَإِنْ شُعْبِهِمْ سَيِّدَةٌ بِمَا قَدِمَتْ لَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْطَنُونَ. Рум сураси, 36-оят;

Шُوْро сураси, 48-оят.

Аломати: «үффи», яъни даги «ҳамза» ва даги «фа» алифбо ҳарфлари тартибида хилоф равиша.

379. أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَسْطِعُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ. Рум сураси, 37-оят;

Зумар сураси, 52-оят.

Аломати: Рум сураси номидаги «ро»га даги «ро», Зумар сураси, 51-оятнинг یېغىزىن сўзидағи «айн»га даги «айн» мослиги.

380. يَوْمَ لَا مَرْدَلَهُ، مِنَ اللَّهِ يَوْمَدِيْ بَصَدَعُونَ. Рум сураси, 43-оят;

Шу́ро сураси, 47-оят.

Аломати: «йаммун», яъни даги «я» ва даги «мим»дан ташкил топган бирикма.

381. وَتَجَرَّى الْفَلَكُ يَأْتِرُهُ وَلَتَنْثَرُوا ... رум сураси, 46-оят;

Жосия сураси, 12-оят.

Аломати: биринчисида жетекшилди нинг ва иккинчисида жетекшилди нинг зиёдалиги бор.

382. أَنَّ اللَّهَ الَّذِي يُرِسِّلُ النَّبِيَّ مُتَّبِعًا فِي سَطْلَهِ ... Рум сураси, 48-оят;

Фотир сураси, 9-оят.

Аломати: 1. Рум сураси аввалидаги 12 нинг «ҳамза»си билан даги «ҳамза» ҳамда 13-и вибистепе лар музореъ экани;

2. **وَمَنْ يَفْتَأِتُ** даги «вов» билан **وَاللَّهُ** да ҳам «вов» бўлиши ҳамда **أَنْتَ** ларнинг мозийда келиши.

Луқмон, Сажда суралари

383. **أُولَئِكَ لَمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ① وَإِذَا تُشَلَّى عَلَيْهِ ...** (7-оят);

Жосия сураси, 10-оят.

Аломати: ўзидан олдинги **وَيَتَحَدَّهَا** даги «вов» билан бирга **وَإِذَا تُشَلَّى** да яна вов билан бошланган; иккинчисида **حَمْ** даги «мим» билан бирга **وَمَنْ وَرَأَيْهُمْ** да яна «мим» билан бошланган.

384. **كَانَ لَهُ بِسْعَهَا كَانَ فِي أَذْيَهٖ وَقَرَّ** Луқмон сураси, 7-оят;

Жосия сураси, 8-оят.

Аломати: Луқмон сурасида Жосия сурасига нисбатан лафз зиёдалиги бор.

385. **وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَا كُنَّا فَيُنَسِّبُ إِلَيْنَا مِنْ كُلِّ نَعْجَ كَيْوَهٍ** Луқмон сураси, 10-оят;

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَا تَبَرَّكَ فَأَنْبَتَنَا بِهِ جَنَّتٌ وَحَبَّ الْمَصَيدِ Коф сураси, 9-оят.

Аломати: Луқмон сурасида **كَيْ** лафзидан кейин «фа» ҳарфи икки марта келган. Коф сурасида учта шафавий ҳарф иштирок этади: **فَتَبَرَّكَ** да «мим», **فَأَنْبَتَنَا** да «фа», **بِهِ** да «ба».

386. **حَمْتَهُ أَمْهَدَ وَهَمَا** Луқмон сураси, 14-оят;

حَمْتَهُ أَمْهَدَ كَرْهَا Ахқоф сураси, 15-оят.

Аломати: **بِوَلَهْهِ** даги «ҳа» билан бирга **وَهَمَا** да «ҳа» келган. Ахқоф сураси номидаги «коф» га **كَرْهَا** да «каф» мос келган.

387. **وَسَخَّرَ النَّسَاءَ وَالْقَمَرَ كُلُّ بَجْرِي أَنْجَلْ مُسَمِّيٌّ** Луқмон сураси, 29-оят;

وَسَخَّرَ النَّسَاءَ وَالْقَمَرَ كُلُّ بَجْرِي لَأَجَلْ مُسَمِّيٌّ Фотир сураси, 13-оят;

Зумар сураси, 5-оят.

Аломати: Луқмон сурасида кейинги икки сурага нисбатан **أَجَلْ مُسَمِّيٌّ** лафзининг зиёдалиги бор. Яна Куръонда **لَأَجَلْ مُسَمِّيٌّ** лафзи барча ўринларда «лом» билан келган. Фақат Луқмонда «ила» билан келади.

388. لَوْلَا يَعْرِفُكُمْ بِأَنَّهُ الْمَرْوُدُ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ عِنْدُهُ لуқмон сураси;

فَوْتِير сураси.

Аломати: Луқмон сурасида ояти сура охиридаги
إِنَّ اللَّهَ عِنْدُهُ لَوْلَا يَعْرِفُكُمْ بِأَنَّهُ الْمَرْوُدُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَنَ لَكُمْ عِنْدُهُ
оятига мувофиқ келади. Фотир сурасида
إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِ حِلْمٌ لَّكُمْ عِنْدُهُ لَوْلَا يَعْرِفُكُمْ بِأَنَّهُ الشَّيْطَنَ
оятига мұқобилдер.

389. سَاجِدًا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُ بِهِ شَكِّيْبُونَ سажда сураси, 20-оят;

سَابِقًا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُ بِهِ شَكِّيْبُونَ Сабаъ сураси, 42-оят.

Аломати: ушбу жумла биринчи сурада музаккар ва
иккінчи сурада мuanнас бўлиб келган.

Aхзоб сураси

390. إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً 17-оят;

فَاتَّخَهُمْ ضَرًا أَوْ فَاتَّخَهُمْ نَفْعًا فатх сураси, 11-оят.

Аломати: Ахзоб сурасидаги «зо» билан бирга даги
«син» иккаласи ҳам софир (хуштаксимон) сифатга эга
ҳарфлардир.

Фатх сурасида келган عَظِيمًا лафзидаги «изғи» билан бир-
га ضَرًّا лафзидаги «зод» иккаласи ҳам бир-бирига ўхшаш то-
вшулардир.

391. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أَشْوَأُ حَسَنَةً أхзоб сураси, 21-оят;

مُمْتَاخَانًا لَقَدْ كَانَ لَكُوْنِيهِمْ أَشْوَأُ حَسَنَةً Мумтаҳана сураси, 6-оят.

Аломати: Ахзоб сураси номидаги «за» في رسول الله دаги «ро»га
ва Мумтаҳана сураси номидаги «ҳа» فيهم даги «ҳа»га мос.

392. وَقَدَّ فِي قُلُوبِهِمُ الْغُبَّ فَرِيقًا قَاتَلُونَ أхзоб сураси, 26-оят;

خашр сураси, 2-оят.

Аломати: «фий», яъни فِيهم даги «фа» ва
алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқ.

393. أَخْزَبَ اللَّهُ لَكُمْ لَا يَكُونُ عَلَى الْمُتَّقِينَ حَجَّ (37-оят);

لَكِنَّا لَا يَكُونُ عَلَيْكُمْ حَجَّ (50-оят).

Аломати: **عَلَى الْمُقْرَبِينَ** ояти 36-оят аввалидаги оятига мувофиқ келади. **عَلَيْكَ** лафзи ушбу оятдаги **عَلَيْكَ** каби барча хитобларга мувофиқдир.

394. **وَعَنْتَرًا وَتَدِيرًا** (٦) **وَدَاعِيًّا إِلَى اللَّهِ**.... Ахзоб сураси, 45-оят;

وَمَيْتَرًا وَتَدِيرًا (٨) **لِتَزْمُنُوا بِاللَّهِ**... Фатх сураси, 8-оят.

Аломати: «валли», яъни **وَدَاعِيًّا** даги «вов» ва **لِتَزْمُنُوا** даги «лом» алифбо ҳарфлари тартибиға хилофдир.

395. **شَنَّةَ الْلَّهِ فِي الْبَرِّ** **خَلَوَانِ قَبْلَ** Ахзоб сураси, 62-оят;

شَنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِ Фатх сураси, 23-оят.

Аломати: «фалла», яъни **فِي الْبَرِّ** даги «фа» ва **الَّتِي قَدْ خَلَّتْ** даги «лом» алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқдир. Иккаласидан кейин **وَلَنْ تَحَدَّسْنَةَ اللَّهِ تَدِيلًا** келади.

396. Ахзоб сураси, 55-оят:

لَا جِنَاحَ عَلَيْنَ فِي إِيمَانِنَ وَلَا إِجْتَمَاعِنَ وَلَا إِخْرَجِنَ وَلَا إِنْسَاءِ أَخْرَيْنَ

Сабаъ сураси

397. **وَمَا يَنْعِدُ فِيهَا وَهُوَ الرَّجُمُ الظَّفَرُ** (2-оят);

وَمَا يَنْعِدُ فِيهَا وَهُوَ سَعْكَةُ الْمَاكْثُمِ Ҳадид сураси, 4-оят.

Аломати: «рум», яъни, **وَهُوَ الرَّجُمُ** даги «ро» ва **سَعْكَةُ الْمَاكْثُمِ** даги «мим» алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқдир.

398. Сабаъ сураси: **فِي مَلَكُوتِنَ اُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ** (5-оят);

فِي مَلَكُوتِنَ اُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ (38-оят).

Аломати: «лаффа», яъни **لَهُمْ** да «лом» ва **فِي الْعَذَابِ** да «фа» келгани.

399. **يَقُولُ الَّذِي أَسْتَضْعَفُوا لِلَّذِينَ أَسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتَمْ ...** (31-оят).

(32-оят). **قَالَ الَّذِينَ أَسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ أَسْتَهْمَسُوا أَنْتَمْ أَنْتُمْ مُنْذَنُكُمْ ...**

(33-оят). **وَقَالَ الَّذِينَ أَسْتَهْمَسُوا لِلَّذِينَ أَسْتَكْبَرُوا إِنْ مَنْ كَبِيرٌ إِلَّا وَالنَّهُ يَعْلَمُ ...**

400. (36-оят); **قُلْ إِنَّ رَبِّيْ سُطْطُ الْرِّزْقِ لِمَنِ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ**.

(39-оят). **قُلْ إِنَّ رَبِّيْ سُطْطُ الْرِّزْقِ لِمَنِ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ لَهُ**.

Аломати: иккинчи оятда биринчи оятга нисбатан ^{من عبادوه} ва ^{لهم} ларнинг зиёдалиги бор.

Фотир сураси

(13-ojt) **ذالك** الله ينكر له **العلم** **والذين** **لدعون** من دونه . 401.

Зумар сураси, 6-оят.

Аломати: «валли», яъни **واللَّهِ** даги «вов» ва **لَا** даги «лом» алифбо ҳарфлари тартибига хилофдир.

⁴⁰² شربت مختلفاً لأنهاً ومن الجبال جدد بعض وحرّم مختلفاً لأنهاً وعرايسٌ شود.

Фотир сураси: 27-оят;

(28-09) ...وَمِنَ النَّاسِ وَالْدُّوَّابَاتِ وَالْأَنْعَمَ مُخْلَفُ الْوَتَّادِ كَذَلِكَ...

٤٠٣- (40-0AT) أَنْتُمْ شَرِكٌ فِي الْمُنْفَوْ أَمْ هُنْ أَنْتُمْ كُنْتُمْ

Ахқоф сураси, 4-оят. ام لَمْ يَرَكِ فِي الْأَكْوَافِ أَنْفُوفِ يَكْتَبْ

Аломати: биринчисида әдәбияттың даги “ҳамза” фатҳали ва иккىнчисида әншының даги “ҳамза” ўзидан олдинги калимага боғлаб ўқылганда сүкунли бўлади.

Ёсин, Соффот, Сод суралари

404. Ёсин сураси: ﴿اَلَا صَنَحَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُنْ خَمِدُوْنَ﴾ (29-оят);

(53-oyer) إِنْ كَانَ إِلَّا صَيْحَةً وَنَجْدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ

Аломати: кейин келаётган **يَحْتَرِعُ** даги «ҳа» **حَمْدُونَ** даги «хо»га, кейин келаётган **وَلَا جَزَوْكَ** даги «жим» **جَمِيعٌ** даги «жим»-га мос.

405. ... خلق الأرضَ كُلَّهَا مِنْ آثَاثٍ (36-أيات);

Зухруф сураси, 12-оят.

Аломати: **م** даги «мим» ва **و** «вов» алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқ келади.

406. ﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَغْدَرٍ﴾. Ёсин сураси, 81-оят;

Ахкоф сураси, 33-оят.

Аломати: биринчисида **يَقْتَدِيرُ** даги «ба» ва иккинчисида **وَلَمْ يَقْتَدِرْ** даги «вов» алифбо ҳарвлари тартибиға мувофиқдир.

407. Соффот сураси: **فَأَنْتَ فِي أَمْرٍ** (11-оят);

❷ **فَإِنْ تَعْصِمْ إِلَيْكَ الْبَكَاثُ وَلَهُمُ الْبُتوْكُ** (149-оят).

Аломати: «хал», яъни **أَمْرٍ** даги «ха» ва **أَلْبَكَاثُ** даги «лом»дир.

408. **وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَسْأَلُونَ** ❸ **فَالْأَكْلُ ...** (27-оят);

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَسْأَلُونَ ❹ **فَالْأَكْلُ ...** (50-оят).

Аломати: «ва уфуқ», яъни **وَأَقْبَلَ** даги «вов» ва **أَكْلُ** даги «ҳамза» **فَأَقْبَلَ** даги «фа» ва **فَأَكْلَ** даги «қоф»дан ташкил топган бирикма.

409. Соффот сураси, 47-оят; **لَا فِيهَا غُولٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يَنْزَفُونَ**

Воқеа сураси, 19-оят. **لَا صُدَّاعُونَ عَنْهَا وَلَا يَنْزَفُونَ**

Аломати: «фий», яъни **فِيهَا** даги «фа» ва **لَا** лафзидан кейин **مَوْتَنَّا الْأَوَّلَيْ** даги «йа».

410. Соффот сураси, 59-оят; **إِلَّا مَوْتَنَّا الْأَوَّلَيْ**

Духон сураси, 35-оят. **إِلَّا مَوْتَنَّا الْأَوَّلَيْ**

Аломати: биринчисида **وَلَمْ يَكُنْ** да «сад»нинг фатҳаси бишан бирга **مَوْتَنَّا** даги «та» фатҳачи; иккинчисида **الدَّخَانُ** да «дол»-нинг заммаси билан бирга **مَوْتَنَّا** даги «та» заммали.

411. Сод сураси, 4-оят; **وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سِحْرٌ كَذَابٌ**

Коф сураси, 2-оят. **فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَيْبٌ**

Аломати: биринчисида **سِحْرٌ** даги «син» ва иккинчисида **شَيْءٌ** даги «шин» алифбо ҳарвлари тартибиға мувофиқ келади.

412. Сод сураси, 9-оят; **أَمْ عَنْدَهُمْ خَلَقْنَا رَبِّكَ ...**

Тур сураси, 37-оят. **أَمْ عَنْدَهُمْ خَلَقْنَا رَبِّكَ ...**

Аломати: Сод сурасида Тур сурасига нисбатан **رَبِّ** лафзининг зиёдалиги бор.

413. ... **كَذَبَ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ ...** Сод сураси, 12-оят;

كَذَبَ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَأَخْنَثُ الْأَرْضِ ... Коф сураси, 12-оят.

Аломати: даги «ҳа» ва даги «айн» иккаласи ҳам ҳалкум ўртасидан чиқади.

414. Сод сураси: ... إِنَّهُ أَوَّلٌ إِنَّا سَخَّرْنَا لِلْجَاهِلِ مَعْدَةً ... (17-оят);

... إِنَّهُ أَوَّلٌ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ ... (30-оят).

Аломати: биринчисида олдин келган билан бирга бўлиб келган.

415. ... إِلَّا إِنَّهُ الْوَحْيُ الْفَهَارُ ... (65-оят);

هُوَ اللَّهُ الْوَحْيُ الْفَهَارُ Зумар сураси, 4-оят.

Аломати: биринчисида ўзидан олдинги «ро» билан бирга даги «ро».

Зумар, Фофир, Фуссилат, Шўро, Зухруф, Духон суралари

416. لا يَهْدِي مِنْ هُوَ كَذَّابٌ Зумар сураси, 3-оят;

لا يَهْدِي مِنْ هُوَ مُتَّرِفٌ كُنَّاثٌ Фофир сураси, 28-оят.

Аломати: «кам», яъни биринчисида даги «каф» ва иккинчисида дан кейин даги «мим».

417. وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا ذَلِكَ ... Зумар сураси, 15-оят;

وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ لَا إِنَّ الظَّالِمِينَ ... Шўро сураси, 45-оят.

Аломати: биринчисида да мунфасил мад йўқ ва иккинчисида да ушбу мунфасил мад мавжуд.

418. مَرْءَةٌ تَسْكُنُ إِلَيْهِ مَرْءَةٌ تَعْجَلُهُ Зумар сураси, 21-оят;

مَرْءَةٌ تَسْفِرُ إِلَيْهِ مَرْءَةٌ يَكُونُ حَطَّنَا Хадид сураси, 20-оят.

Аломати: биринчисида даги «жим» ва иккинчисида даги «каф» алифбо ҳарфлари тартибига мувофиқдир.

419. لَمْ يَأْتِهِمْ بِهِنْدَرِهِمْ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُخْسِنِينَ Зумар сураси, 34-оят;

لَمْ يَأْتِهِمْ بِهِنْدَرِهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ Шўро сураси, 22-оят.

Аломати: биринчисида даги «жим» ва иккинчисида даги «ҳа» алифбо ҳарфлари тартибига мувофиқдир.

420. لَا يَكُنْ لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ Зумар сураси, 42-оят.

لَكُنْتُ لِقَوْمٍ يَنْفَرُونَ ﴿٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا ... Жосия сураси, 13-оят.

Аломати: биринчисида оят бошида даги «хамза» билан «أَمَّا حَمْزَةُ» да ҳам «ҳамза» келгани.

421. Зумар сураси: أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ بَخْرَقَ ... (56-оят);

أَنْ تَقُولَ لَوْلَتْ اللَّهُ هَدَنِي ... (57-оят),

أَنْ تَقُولَ جَنْ تَرَى الْعَذَابَ ... (58-оят).

422. Фофир сураси, 7-оят; شُبَّحُونَ مُحَمَّدَ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ ...

شُبَّحُونَ مُحَمَّدَ رَبِّهِمْ وَيُسْتَغْفِرُونَ لِيَنِّ فِي الْأَرْضِ ...

Аломати: биринчисида оят бошидаги «الَّذِينَ تَجْهِيلُونَ الْعَرْقَ» нинг «хамза»си билан бирга даги «ҳамза» мос.

423. Фофир сураси, 22-оят; رُسُلُهُمْ بِالْيَتْتَ فَكَفَرُوا ...

تَأْفُوبُنَ سُرَاسِي, 6-оят. رُسُلُهُمْ بِالْيَتْتَ فَقَاتُوا ...

Аломати: биринчисида даги «каф» ва иккинчисида даги «қоф» алифбо ҳарфлари тартибига хилофдир.

Тағобун сурасида دَلِكَ يَا تَاهِمَ كَاتَ تَاهِمَ ... оятига нисбатан Фофир сурасидаги دَلِكَ يَا تَاهِمَ كَاتَ تَاهِمَ оятида зиёдалик бор.

424. Фофир сураси: وَمَا كَنِيدَ الْكُفَّارُ إِلَّا فِي ضَلَالٍ (25-оят);

وَمَا كَنِيدَ فِرْعَوْنُ إِلَّا فِي ضَلَالٍ (37-оят);

وَمَا عَنَّ الْكُفَّارُ إِلَّا فِي ضَلَالٍ (50-оят).

Аломати: «қадду», яъни аввалги иккитасида «каф» ва учинчисида «مَادْعُونُ الْكُفَّارِ» даги «дол».

425. Фофир сураси: يَعْتَرُ سُلْطَنَ أَنَّهُمْ كَبَرُّتُ ... (35-оят);

يَعْتَرُ سُلْطَنَ أَنَّهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كُنْتُ ... (56-оят).

Аломати: иккинчисида олдин келган жумласига жумласи мувофиқдир.

426. Фуссилат сураси, 14-оят; أَلَا تَقْبِلُوا إِلَّا اللَّهُ قَالُوا لَرَبِّنَا ...

أَلَا تَقْبِلُوا إِلَّا اللَّهُ إِنِّي أَعْلَمُ عَلَيْكُمْ ... Ахқоф сураси, 21-оят.

Аломати: иккинчисида Ахқоф сураси номидаги «хамза» билан бирга آتاف ... даги «ҳамза».

إِنَّهُمْ كَانُوا خَيْرِينَ ⑯ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ... 427. Фуссилат сураси, 25-оят.

أَخْرَجَهُمْ كَانُوا خَيْرِينَ ⑯ وَلَكُلُّ دَرْكٍ أَخْرَجَهُمْ 428. Ахъоф сураси, 18-оят.

Аломати: биринчисида **وَقَالَ** даги «қоф» ва иккинчисида **وَلَكُلُّ** даги «лом» алифбо тартибига мувофиқдир.

ثُمَّ أَسْقَمُوا تَحْرِيزٌ 429. Фуссилат сураси, 30-оят;

أَنْمُمْ أَسْقَمُوا فَلَا حَوْفٌ عَلَيْهِمْ 430. Ахъоф сураси, 13-оят.

Аломати: биринчисида **تَحْرِيزٌ** даги «та» ва иккинчисида **فَلَا حَوْفٌ** даги «фа» алифбо ҳарфлари тартибига мувофиқдир.

مَا لَهُمْ مِنْ يَحِيصٍ ⑯ لَا يَتَّمِمُ الْآيَةُ 431. Фуссилат сураси, 48-оят;

مَا لَهُمْ مِنْ يَحِيصٍ ⑯ فَأَوْتَنُمْ ... 432. Шўро сураси, 35-оят.

Аломати: биринчисида **لَا يَتَّمِمُ** даги «лом» ва **فَأَوْتَنُمْ** даги «фа» алифбо ҳарфлари тартибига хилофдир.

إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرُوكُمْ بِهِ 433. Фуссилат сураси, 52-оят;

إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرُوكُمْ بِهِ ... 434. Ахъоф сураси, 10-оят.

Аломати: биринчисида **وَكَفَرُوكُمْ** даги «са» ва иккинчисида **وَلَنَّ الَّذِينَ** даги «вов» алифбо ҳарфлари тартибига мувофиқдир.

431. Шўро сураси: **لَقُضَى بَيْنَهُمْ وَلَنَّ الَّذِينَ** ... (14-оят);

لَقُضَى بَيْنَهُمْ وَلَنَّ الظَّالِمِينَ ... (21-оят).

Аломати: биринчисида **لَقُضَى** даги «лом» **وَلَنَّ الَّذِينَ** даги «лом»га ва иккинчисида **عَذَابٌ** даги «зал» **وَلَنَّ الظَّالِمِينَ** даги «зо»га мос.

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ 432. Шўро сураси, 23-оят;

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ شَكُورٌ بُولِبِ كَلْمَاجَан.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَثِيرًا الْأَمْرَ وَالْعَوْجَشَ وَلَذَاكَا ... 433. Шўро сураси, 37-оят;

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَثِيرًا الْأَمْرَ وَالْعَوْجَشَ إِلَّا اللَّهُ 434. Нажм сураси, 32-оят.

Аломати: биринчисида **وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ** даги «вов» **وَلَذَاكَا** даги «вов»-га; иккинчисида **إِلَّا اللَّهُ** даги «ҳамза» **وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ** даги «ҳамза»га мос.

وَالْكِتَابُ الْأَثِيرُ ⑯ إِنَّا حَكَمْنَا ... 435. Зухруф сураси, 2-оят;

وَالْكِتَابُ الْأَثِيرُ ⑯ إِنَّا أَنْزَلْنَا ... 436. Духон сураси, 2-оят.

Аломати: **جَلَّهُ** даги «жим» ва **أَنْزَلَهُ** даги «хамза» алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқ.

435. **مِنْ عَلَيْهِ إِنْ هُمْ إِلَّا بَغْرِصُونَ** Зухруф сураси, 20-оят;

مِنْ عَلَيْهِ إِنْ هُمْ إِلَّا بَطَّنُونَ Жосия сураси, 24-оят.

Аломати: биринчисида **بَغْرِصُونَ** даги «хо», иккинчисида **بَطَّنُونَ** даги «зо» алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқдир.

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا إِبَاهَةَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى أَئْتِهِمْ مُهَتَّدُونَ (22-оят),

إِلَّا قَالَ مُتَرَفِّهُهَا إِنَّا وَجَدْنَا إِبَاهَةَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى أَئْتِهِمْ مُقْتَدُونَ (23-оят).

إِلَّا قَالَ مُتَرَفِّهُهَا إِنَّا وَجَدْنَا إِبَاهَةَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى أَئْتِهِمْ مُقْتَدُونَ (23-оят).

437. **فَلَرْهُمْ بَغْرِضُوا وَلَعِبُوا** (83-оят); Маъориж сураси, 42-оят;

فَلَرْهُمْ حَتَّى مُلْكُوْنَ Тур сураси, 45-оят.

Аломати: «яаҳ», яъни биринчи иккитасида **بَغْرِضُوا** даги «я» ва учинчисида **حَتَّى** даги «ха»дан ташкил топган бирикма.

438. **عَلَى الْعَالَيْنِ وَإِنْتُهُمْ مِنَ الْآتَيْنِ** Духон сураси, 32-оят;

عَلَى الْعَالَيْنِ وَإِنْتُهُمْ يُبَشِّرُونَ Жосия сураси, 16-оят.

Аломати: биринчисида шафавий идғом ва иккинчисида **وَإِنْتُهُمْ** лафзидаги сукунли «мим»да шафавий ихфо экани.

Шунингдек, Духон сурасидаги оятнинг боши:

وَلَقَدْ أَخْرَجْنَاهُمْ عَلَى عَنْهُ

Жосия сурасидаги оятнинг бошланиши:

وَلَقَدْ أَلْتَابَقْ إِسْرَهُ بِلِ الْكَتَبَ وَالْمُكَرَّ وَالثُّبُوْ وَرَفَعْتُهُمْ مِنَ الْأَيْتَنِ وَقَلَّتُهُمْ

439. **إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَمُهُمْ أَجْمَعُونَ** Духон сураси, 40-оят;

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَنًا Набаъ сураси; 17-оят.

Аломати: «маккин», яъни **مِيقَمُهُمْ** даги «мим» ва **يَوْمَ الْفَصْلِ** дан кейинги **كَانَ** даги «коф» бирикмаси.

440. **وَوَقَمُهُمْ عَذَابَ الْجَحْمِ** Духон сураси, 56-оят;

وَوَقَمُهُمْ عَذَابَ الْجَحْمِ Тур сураси, 18-оят.

Аломати: Духон сурасига нисбатан Тур сурасида лафзининг зиёдалиги бор.

*Мұхаммад, Фатх, Қоғ, Зориёт, Қамар, Вөқеа, Мужодала,
Мұмтағана, Тағобун, Талок, Қалам, Муддассир, Аъло
суралари*

441. Мұхаммад сураси: ... ڈَلَكَ يَا نَهْمَةَ كَرِهُوا ... (9-оят),
... ڈَلَكَ يَا نَهْمَةَ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا ... (26-оят).

Аломати: ڈَلَكَ يَا نَهْمَةَ дан кейин ڈَلَكَ يَا نَهْمَةَ даги «каф» ва گәрәбә да «қоф» келгани.

442. Фатх сураси: سَيَقُولُ لَكَ الظَّاهِرُونَ مِنَ الْأَغْرَابِ (11-оят),
سَيَقُولُ الْمُخْلَفُونَ إِذَا أَنْطَلَقُتُمْ (15-оят).

Аломати: бириңчисида لَكَ лафзи зиёда.

443. Қоғ сураси: وَأَنْتَ بِهِ مِنْ كُلِّ نَعْجَنْ بَعْجَنْ (7-оят);
فَأَنْتَنَا يَوْمَ جَئْنَتْ وَحْتَ الْمَعِيدَ (9-оят).

444. Зориёт сураси, 5-оят;

إِنَّمَا تُوعَدُنَ لِصَادِقٍ مурсалот сураси, 7-оят.

Аломати: لِصَادِقٍ даги «сад» ва لَوْقَعْ даги «вов» алифбо ҳарфлари тартибиға мувофиқдир.

445. Зориёт сураси, 19-оят;

وَالَّذِينَ فِي أَمْرِنِّيْمَ حَقَّ مَعْلُومٍ مَا سَأَلَنَّ وَالْمَرْءُونَ Маъориж сураси, 24–25-оятлар.

Аломати: Маъориж сурасида Зориёт сурасига нисбатан лафзлар зиёдалиги бор.

446. Зориёт сураси, 59-оят;

وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَوِيَا ... Тур сураси, 47-оят.

Аломати: бириңчисида «фазза», яъни оятнинг бириңчи сўзи «фа» билан ва охирги сўзи «зал» билан бошланган. Иккинчисида «ваъи», яъни оятнинг бириңчи сўзи «вов» билан ва охирги сўзи «айн» билан бошланган.

447. Қамар сурасида فَكَفَ كَانَ عَذَابِ وَنَذَرٍ ояти түрт маротаба келган:

(15) وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا مَا يَهُدِي فَهُلْ مِنْ مُذَكَّرٍ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذَرِ ۖ (15-16- оятлар);

(16) كَذَّتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذَرِ ۖ (18-оят);

(17) كَأَنَّهُمْ أَفْسَرُ الْخَلِيلِ شَعْرًا ۖ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذَرِ ۖ (20-21- оятлар);

(18) فَتَعَطَّلَتِ الْمَعْرِفَةُ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذَرِ ۖ (29-30- оятлар).

448. ояти икки маротаба келган:

(37-оят),

(38) وَلَقَدْ صَحَّهُمْ بِكَذِّ عَذَابٍ مُسْتَقِرٍ ۖ فَذَوْقُوا عَذَابِي وَنَذَرِ ۖ (38-39- оятлар).

449. ояти түрт маротаба: Қамар сураси 17, 22, 32, 40-оатларида келган.

450. Вокеа сурасида اَفْرَيْتُمْ лафзи билан бирга түрт маротаба келган:

; اَفْرَيْتُمْ مَا اُتْسِنُونَ ۖ مَا شَرَّتْ خَلْقَهُنَّهُ ۖ

; اَفْرَيْتُمْ مَا تَخْرُبُونَ ۖ مَا شَرَّتْ نَرْعَوْنَهُ ۖ ...

; اَفْرَى بَنْتَ الْأَنَاءِ الَّتِي تَشَرَّبُونَ ۖ اَنْتُمْ اَنْتَشُوهُ مِنَ الْمُنْزَنِ ۖ ...

. اَفْرَى بَنْتَ الْأَنَاءِ الَّتِي تُورُونَ ۖ مَا شَرَّأْتُمْ ۖ ...

451. Мужодала сураси: يَأَيُّهَا الَّذِينَ مَا سَنَوا إِذَا نَسْجَمْتُمْ ... (9-оят),

يَأَيُّهَا الَّذِينَ مَا سَنَوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ سَحْراً ... (11-оят);

يَأَيُّهَا الَّذِينَ مَا سَنَوا إِذَا نَسْجَمْتُ الرَّسُولَ ... (12-оят).

452. قَصَدُوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَاهِرُوكُمْ عَذَابٌ شَهِيرٌ. (16-оят);

قصَدُوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ اِنْتَهُمْ هَذَا مَا كَلَّا فَيَعْمَلُونَ مунофиқун сураси, 2-оят.

Аломати: فَلَهُنَّ داغи «қоф» билан «فә» дағы «фа» ва даги «хамза» билан «ә» дағы «хамза» келган.

453. Мумтахана сураси: يَأَيُّهُمْ بِالْمَوْدَةِ وَقَدْ كَفَرُوا ... (1-оят);

يُسْرُونَ وَلَيْهِمْ بِالْمَوْدَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ ... (1-оят).

454. لَا يَنْهَاكُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُتَبَّلُوكُمْ فِي الَّذِينَ وَلَئِنْ تَرْكُمْ بَيْنَ دِيَارِكُمْ ... (8- оят);

إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الَّذِينَ وَلَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ ... (9-оят).

... يَنْهَا مَا أَنْفَقُوا وَلَنْفَعُوا اللَّهُ الَّذِي ... (10-оят), 455.

(11-оят).

456. Тағобун сураси, 9-оят; **وَمَنْ يَرْجُمْ بِاللهِ وَيَسْتَأْلِمْ سَلِيمًا يَكْفُرُ عَنْهُ مُسَائِلُهُ وَلَدَّ طَلَهُ ...**

Талоқ сураси, 11-оят. **وَمَنْ يَرْجُمْ بِاللهِ وَيَسْتَأْلِمْ سَلِيمًا يَكْفُرُ عَنْهُ مُسَائِلُهُ ...**

Аломати: Тағобун сурасидаги оятда Талоқ сурасидаги оятга нисбатан **يَكْفُرُ عَنْهُ مُسَائِلُهُ** лафзининг зиёдалиги бор.

457. Талоқ сураси: (4-оят), **إِنَّمَا يَنْهَا أَنْ يَصْنَعَ حَمَّامَهُ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللهَ ...** (6-оят). **فَأَنْفَقُوا عَلَيْهِنَ حَتَّى يَصْنَعُنَ حَمَّامَهُ فَإِنَّ أَنْفَقُنَ لَهُ ...**

458. Қалам сураси, 26-оят;

459. Мутаффифин сураси, 32-оят. **وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَذَا لَضَالُوا**

Аломати: Мутаффифин сурасидаги оятда Қалам сурасидаги оятга нисбатан лафзлар зиёдалиги бор. Яна даги «мим» билан бирга **فَتَّ** даги «мим» муносаб ва иккинчи оятда **وَإِذَا رَأَوْهُمْ** мос келган.

460. Қалам, 36, 37, 39-оятлар) **أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِي تَدْرِيْشٍ** ۚ

460. (Қалам, 36, 37, 39-оятлар) **أَمْ لَكُمْ أَيْنَ عِبَادَةٌ إِنْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكُمْ لَا تَحْكُمُونَ** ۖ

461. Муддассир сураси, 31-оят. **لَيَسْتَقِنَّ الَّذِينَ أُولَئِكُمْ يَرْجُونَ الدُّنْيَا وَلَا يَرْجُونَ اللَّهَ أُولَئِكُمْ لَا يَرْجُونَ**

Муддассир сураси; 54-оят; **كَلَّا لَهُ تَذْكِيرٌ**

462. Абаса сураси, 11-оят. **كَلَّا لَهُ تَذْكِيرٌ**

Аломати: даги «мим»нинг заммаси **إِنَّهُ** даги «ҳа»нинг заммасига ва **عَسَّ** даги «айн»нинг фатҳаси **إِنَّهُ** даги «ҳа»нинг фатҳасига мос.

463. Аъло сураси, 11-12; **أَنَّمَا يَنْهَا الْأَنْشَقِي ۚ إِنَّمَا يَنْهَا الْأَنْشَقِي** ۚ

464. Лайл сураси, 15-16 ояллар. **لَا يَنْهَا إِلَّا أَلْأَنْشَقِي ۚ إِنَّمَا يَنْهَا الْأَنْشَقِي** ۚ

Аломати: «яку», яъни «йа» **يَنْهَا** га ва «каф» **كَذَبٌ** га ишора.

ТҮҚҚИЗИНЧИ БОБ ҚУРЬОНИ КАРИМ ҲОФИЗЛАРИ ҲАҚИДА ҚИССА ВА ҲИКОЯЛАР

Ушбу бобдаги ривоятларнинг аксари Ибн Жазарийнинг “Табақотул Қурро”, Абу Убайд Қосим ибн Салломнинг “Фазоилул Қуръон”, Шайх Аҳмад ибн Мұхаммад Қасталонийнинг “Мұхтасарул фатхил маваҳибий фий манақиби имами Шотибий”, Мұхаммадхайр Юсуфнинг “Кория-ҳофиза аёллар” номли китобларидан олинган.

1. Ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу)

Қурра ибн Абу Холид Низол ибн Аммор (ишончли ровий) дан ва у Абу Үсмон Наҳдийдан айтади: «Ибн Масъуд бизларга имом бўлиб, шом намозини ўқиб берди. У намозда «Кул ҳуваллоҳу аҳад»ни ўқиди. Унинг овози чиройли ва тартили гўзалигидан Бақара сурасини ўқишини жуда хоҳладим». Абу Исҳоқ Алқамадан ривоят қилиб дейди: «Мен Абдуллоҳнинг уйида тунаб қолдим. У ухлади, сўнг туриб, маҳалла масжидида намоз ўқиб бераётган кишидек овозини кўтармасдан, лекин атрофидагилар эшитадиган даражада қироат қилиб, ўқир эди».

Мұхаммад ибн Заквондан ривоят қилинишича, куфалик бир киши: «Мен Абдурроҳман ибн Абдуллоҳ ибн Масъуднинг “Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу) Рамазон ойидан ташқари жумадан жумагача Қуръонни қироат қилар эди”, деганини эшитдим», деди.

Абдурроҳман ибн Абдуллоҳ ибн Масъуддан, у отасидан ривоят қиласди: «У киши Қуръонни Рамазон ойида уч маротаба хатм қилар эдилар».

2. Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)

Абдуллоҳ ибн Бурайдадан (розияллоҳу анҳу) ривоят қилинади: «Бир киши Ибн Аббосни (розияллоҳу анҳу) ҳақорат қилган эди, у зот: “Менда уч хислат бор бўлса-да, нима учун ҳақорат қиласан? Мен ҳаргиз унга ҳукм сўраб боришни ўзимга лозим деб билмасам-да, адолат қиладиган мусулмон ҳокимларга қулоқ тутаман ва бу ишга хурсанд бўла-

ман. Мусулмон диёрларидан бирига ёмғир ёғса, гарчи у ерда менинг молларим бўлмаса-да, хурсанд бўламан. Мен Аллоҳ таолонинг Китобидан бир оятни билсам, бошқалар ҳам шуни билишларини яхши кўраман”, дедилар».

3. Убай ибн Каъб (розияллоҳу анҳу)

Абу Убайд айтадилар: «Бизга Али ибн Осим Холиддан, у Абу Қилобадан ривоят қилиб айтади: «Убай ибн Каъб Куръонни ҳар саккиз кунда хатм қиласр эди». (Тамим Дорий эса уни ҳар етти кунда хатм қиласр эди.)

4. Саъид ибн Жубайр (розияллоҳу анҳу)

Исмоил ибн Абдулмалик айтади: «Саъид ибн Жубайр Рамазон ойида бизга имомликка ўтди ва бир кеча Абдуллоҳ ибн Масъуд (розияллоҳу анҳу) қироатида, яна бир кеча Зайд ибн Собит (розияллоҳу анҳу) қироатида тиловат қилди. У киши 93-йили Воситда Ҳажжож тарафидан қатл этилиб, шаҳид бўлган. Бир ривоятда эса, «у 94-санада 59 ёшида вафот қилган», дейилган¹¹⁷.

5. Жундаб ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)

Хаттон ибн Абдуллоҳ Садусийдан ривоят қилинади: «Жундаб ибн Абдуллоҳ Басрага бизнинг ҳузуримизга келди. У киши қайтишни ирода қилганида, биз уни кузатиш учун Мукотаб қалъасигача чикдик ва у кишига: “Эй Расулуллоҳнинг дўсти, бизга васият қилинг”, дедик. У киши: «Сизлардан ким қорнига фақат ҳалол, покиза нарсани ейишга қодир бўлса, шуни қилсин! Чунки инсоннинг биринчи саийдиган жойи қорнидир. Сизлардан ким мусулмон кишини товуқни сўйгандек сўйиб, кафти унинг қонига беланиши жаннат эшиклари билан ўзининг орасини тўйсаслигини хоҳласа, шу ишни қилмасин. Сизлар ўзингизга Куръонни лозим тутинг, чунки у кундузнинг ҳидояти ва қоронги кеча нуридир. Унга ҳар қандай қийинчлилик ва йўқчиликда ҳам амал қилинглар. Ҳақиқий талангандан киши дини тортиб олингандан кишидир. Зоро, жаннатни қўлдан бой бериб қўйишдан кўра катта йўқсиллик йўқ, дўзахга киргандан кейинги бойлик бойлик эмас. Чунки дўзах ўз асиirlарини ҳаргиз қўйиб юбормайди, унинг фақирлари бой бўлишмайди»¹¹⁸, деди.

¹¹⁷ Абу Убайд Қосим ибн Салломининг “Фазоилул Куръон” асари, 61-бет.

¹¹⁸ Ибн Жазарий. “Ғоятун нихая фий табакотил курро”, 1/305, 306-бетлар.

6. Абдуллоҳ ибн Умар (розияллоҳу ахұ)

Имом Молик (раҳматуллоҳи алайҳи) ривоят қиласы: «Абдуллоҳ ибн Умар Бақара сурасини 8 йил ўрганған экан».

7. Мұхаммад ибн Каъб Қурозий

У зотдан ривоят қилинади: «Менинг кечаси тонғача Залзала билан Қориға сураларинигина тақрор-тақрор ўқишим ва у иккисини тафаккур қилишим кечаси мутлақо Қуръон ўқимай қўйишимдан яхшироқдир», дедилар. Набийдан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ривоят қилинади: «Икки коҳиндан, яъни Қурайза ва Назр қабиласидан кишилар ичида Аллоҳ таолонинг Китобини билувчироқ киши чиқади», дедилар. Сүфён айтадилар: «Ҳадисда келган зот Мұхаммад ибн Каъбдир». У зот масжидда ваъз қилаётгандан вақтларида ўзлари ва асҳобларини том босиб, хижрий 108-санада вафот қилғанлар.

8. Абул Ҳасан Али ибн Ҳамза ал-Кисой ал-Куфий

Кисой (раҳматуллоҳи алайҳи) тушда күрилди. У кишига: «Аллоҳ сизга нисбатан нима қилди?» дейилди. У зот: «Мени мағфират қилди», дедилар. Бир ривоятда: «Раббим Қуръон сабабидан менга раҳм қилди», деганлар. Бошқа бир ривоятда: «Қайси томонга ўтдингиз?» дейилди. У зот: «Жаннатга», дедилар. Яна унга: «Ҳамза аз-Зайёт ва Сүфён Саврийларга нисбатан нима қилинди?» дейилди. Кисой: «Улар биздан юқорида. Уларни худди ёруғ юлдузларни кўргандек кўряпмиз», дедилар. Бошқа ривоятда: «Менинг гуноҳларимни кечирди ва раҳм қилди. Мени Пайтамбаримизга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳамроҳ қилди. У зот менга: «Сен Али ибн Ҳамза Кисой эмасмисан?» дедилар. Мен: «Ха», дедим. У зот: «Ўқи», дедилар. Мен – «(Аллоҳ йўлида) саф тортиб турувчи...»¹¹⁹ оятини ўқиб, ﴿إِلَّا مَنْ حَلَفَ لِلظُّلْمَةِ فَإِنَّهُ شَهَادَتْ ثَارَتْ﴾ – «Илло, бирор марта (бирор сўзни) илиб олгани бўлса, унга ҳам учар юлдуз кувиб етар (ва ҳалок этар)»¹²⁰ оятига етганимда, у зот менга: “Қиёмат куни умматларга сен билан фахрланаман”, дедилар.

¹¹⁹ Абу Убайд Қосим иби Салломининг «Фазоилул Қуръон» асари, 33-бет.

¹²⁰ Соффот сураси, 1-оят.

9. Абу Дардо (розияллоҳу анҳу)

Сувайд ибн Абдулазиз айтадилар: «Абу Дардо (розияллоҳу анҳу) Дамашқ жомесида бомдод ўқиб қолсалар, одамлар унга (Куръон) ўқиб беришини сўраб тўпланиб кетар эдилар. У зот уларни ўнта-ўнта қилиб, ҳар ўн кишига бир ёрдамчиларини бош қилиб қўярдилар. Ўзлари эса меҳробда уларни кузатиб турадилар. Бирортаси хато қилса, ёрдамчиға, агар ёрдамчи хато қилса, Абу Дардога (розияллоҳу анҳу) мурожаат этар эди. Ибн Омир ўнликка ёрдамчи бош эди. Абу Дардо розияллоҳу анҳу вафот этганларида Ибн Омир ўринбосар бўлиб қолди».

Саъид ибн Абдулазиз Муслим ибн Мишкамдан нақл қилиб айтади: «Менга Абу Дардо (розияллоҳу анҳу): “Мажлисимиизда ўтирган кишиларни сана”, дедилар. Мен: «Бир минг олти юздан ошиқроқ келишибди”, дедим. Улар Куръон ўқиб, ўн киши-ўн киши бўлиб мусобака қилишарди. Абу Дардо (розияллоҳу анҳу) бомдод намозини ўқигач, ортларига ўгирилиб, бир порани ўқир эдилар. Одамлар уни ўраб олиб, тинглар эдилар. Ибн Омир улар ичидаги пешқадами эди».

Хишом ибн Аммор Язид ибн Абу Моликдан, у отасидан килган ривоятда айтади: «Абу Дардо (розияллоҳу анҳу) на моздан кейин Куръон ўқитар ва ўзлари ўқир эдилар. Абу Дардо (розияллоҳу анҳу) қироат учун Куръонга муҳаббатли давраларни жорий қилган зотdir».

10. Осим ибн Абу Нажуд

У киши устозлари Абу Абдурроҳман Суламий вафотидан кейин ўқитиш мартабасига эришдилар. Абу Бакр ибн Айёш айтадилар: «Абу Абдурроҳман вафот этганидан кейин Осим инсонларни ўқитишга бошлилик қилди. У киши одамлар ичидаги Куръонни энг чиройли ўқийдиган, худди ҳалқумида қўнфироқча бордек киши эдилар».

11. Ҳафс ибн Сулаймон

Ҳафс айтадилар: «Мен Осимга: “Абу Бакр менга хилоф қиляпти”, дедим. Осим: “Мен сенга Абу Абдурроҳман Суламий Али ибн Абу Талибдан эшитган қироат бўйича ўқиб берган эдим. Унга эса Зирр ибн Ҳубайш Абдуллоҳ ибн

Масъуддан эшитган қироат бўйича ўқиб берганман”, дедилар».

12. Ибн Васиқ

Менга имом мұхаддис Абу Бакр Мұхаммад ибн Аҳмад ибн Абу Бакр ибн Иром Искандарий Искандариянинг бир четидан мактуб йўллади. Унинг хатини нақл қилиб келтираман: Шайх Макинуддин Асмар бир куни Искандариядаги Жуюший жомесига кирди. Масжид сахни ўртасида бир кишини кўрди. У масжид эшиклариға қараб турган эди. Макинуддин Асмарнинг кўнглига, у солих киши бўлса керак, деган хаёл келди ва саломлашиш учун олдига борди. У киши ибн Васиқ эдилар. Лекин улар бир-бирларини танимас ва олдин кўришмаган эдилар. У киши саломга алик олиб: «Сен Абдуллоҳ ибн Мансурмисан?» деди. – Унинг асл исми шундай бўлиб, Макин Асмар (матонатли қоравой) унинг лақаби эди. – «Ха», деди у. Шунда ул зот: «Мағрибдан сен сабаб, сенга қироатларни ўргатгани келдим», дедилар. Айтилишича, Макин Асмар етти қироат бўйича хатмни аввалидан бошлаб, «Минал жиннати ваннаас» деяёттандан тонг отган экан. Бир кечада етти қироатни жамлаб хатм қилибди¹²¹.

13. Иброҳим Таймий

Жарир Аъмашдан ривоят қилди: “Иброҳим Нахаий менга деди: «Иброҳим Таймий менга Қуръон ўқитишини гаплашиб бергин, деб айтди», дедим. Мен: “Одамлар билан келаверсин”, дедим. “Йўқ, унга алоҳида ўтасан”, деди. Мен: “Қилмайман”, дедим. “У ҳолда Аллоҳ уни сендан беҳожат қиласди”, деди. Мен: «Ундей бўлса, қироати сенинг қироатингдек бўлиб қолади”, дедим. 92 йилда вафот этган. 94 йилда Ҳажжож ҳибсида вафот этган, деб ҳам айтилган».

14. Ибн Хутайъа

Ибн Хутайъа ҳижрий 533 йили Убайдийлар замонида қозиликка тайин қилинганида, шиа мазҳаби бўйича ҳукм чиқармаслик шартини кўяди. Улар бундай имкон беришмагач, мансабни қабул қилмаган. Хотини ва қизига ҳуснихатни ўргатган. Бир китобни ҳар учовлари ёзишарди ва уларнинг ёзувларини ҳеч ким фарқлай олмас эди.

¹²¹ Соффот сураси, 10-оят.

15. Абу Наср Ҳаддод Самарқандий

Қироат бобида «Ғуня» китобини ёзган. Айтиладики, у киши кўп ўлкаларга бориб, қироат илмини ўқиб келган ва бу унинг кўп сафар қилганига далолатдир. У зотнинг ўзи бундай дейди: «Машойихларнинг номларини зикр қилишга берилиб кетишимнинг боиси улар билан фахрланиш, хақла-рига дуо қилишга тарғиб этиш ва уларга иқтидо қилмоқчи бўлганларга билдириш ҳамда мен қироатни бир томондан ёки битта йўлдан олмаганимни англатиш учун, чунки кўп имомлардан ривоят қилинадики, ким қироат ёки ривоятни биргина йўлдан олса, қироатнинг ҳидини ҳам ҳидламабди».

16. Абу Мұҳаммад Ҳузойӣ

Мутоввиъий айтади: «Ҳузоййнинг бундай деганини эшитганман: “Ибн Фулайҳага йигирма еттита хатм ўтказ-ганман ва Баззийдан ўттизта хатмни ўтказиб олганман”. Ҳузойӣ 308 йили Рамазон ойининг саккизинчи, жума куни Маккада вафот этган».

17. Истоил ибн Мұҳаммад

Одамлар унда шуғулланиб, кўп манфаат олганлар. Унинг тилини фақат кўп бирга бўлганларгина тушуна оларди, чунки тилида тутилиш бор эди. Менга етиб келган хабарга кўра, жиҳодда бошига еган зарба сабабидан шундай бўлиб қол-ган, сўнг Дамашқда қозилик қилган.

18. Айюб ибн Мутаваккил

Хижрий 200 йилда вафот этган. Дафн қилингач, Яъқуб унинг қабри устида туриб: «Аллоҳ раҳматига олсин, эй Айюб! Аллоҳнинг Китобини сендан яхшироқ билувчини қолдир-мадинг», деган.

19. Абул Аъло Ҳамадоний

Шавкати улуғ эди, шунинг учун қайси юртдан ўтса, албатта, уни кўрган одам, ҳаттоки болалар ва яхудийлар ҳам унинг ҳақига дуо қиласр эди. Куннинг ярмини Қуръон ва илм ўқитиш билан, иккинчи ярмини эса ҳадис ўқитиш билан ўтказарди. Султонлар ҳузурига бормас ва Аллоҳ йўлида ҳар қандай маломатларга парво қилмас эди.

20. Ҳамадон ибн Авн

Умар ибн Арок деди: «Ҳамадон ибн Авннинг бундай де-яётганини эшитдим: “Ибн Хилолга 300 та хатм ўтказганим-

дан сўнг мени Исмоил Нахҳосга олиб келиб: “Бу шогирдим, у менга жуда яхши (тажвидли) ўқиб берди. Энди уни сен ол”, деди. У мени (шогирдликка) олди ва унга икки марта хатм қилиб бердим, яъни яхшилаб ўқиб бердим. Доний у зот чамаси 340 йилларда вафот этганини таъкидлайди».

21. Халаф Баззор

Хижрий 150 йилитугилган. 10 ёшида Куръонни ёдолган. 13 ёшида илм талабини бошлаган. У ишончли, улуғ, зоҳид, обид ва олим инсон эди. Ундан қилинган ривоятда бундай дейилган: «Наҳвдан бир боб менга тушунарсиз бўлиб қолганда, 80 000 дирҳам сарфлаб, ёдлаб олдим (ёки билиб олдим)». Шунингдек, ундан қуидаги ривоят қилинади. У ўзининг Баззор дейилишини ёқтирмас ва «Мени Муҳрий деб чақи-ринглар», дер эди. Девонхона ишчиси Аҳмад ибн Иброҳим дейди: «Унинг бундай деяётганини эшитдим: Куфага келиб, Сулаймнинг ҳузурига борган эдим, У: «Сени нима олиб келди?» деди. Мен: «Абу Бакр ибн Иёшга Куръон ўтказишга келдим», дедим. У ўғлини чақириб, Абу Бакрга бир қоғоз ёзиб берди (унга нима ёзганини билмайман) ва биз Абу Бакрнинг олдига келдик. Қоғозни ўқиб, менга боқди ва: «Сен Халафми?» деди. «Ҳа», дедим. «Бағдодда ўзидан кўра қироатда кучли-рогини қолдирмаган сенми?» деди. Индамадим. «Менга кел, ўқи», деди. «Сенгами?» дедим. У: «Ҳа», деди. Мен: «Аллоҳга қасамки, ҳофизи Куръонни менсимаган одамга ўқимайман», дедим ва чиқиб кетдим. У Сулаймни юбориб, мени қайтаришини сўраган эди, кўнмадим. Кейин эса афсус қилдим. Керак бўлиб қолганда Осим Яҳё ибн Одамдан ёзиб олдим».

22. Абул Яман Киндий

Куръонни 7 ёшида Хайётнинг невараасидан олган ва 10 ёшлигида 10 қироатда ўқиган. Бундай ҳолат ундан аввал ҳеч кимда кузатилмаган. Энг ажабланарлиси, умри узун бўлгани ва дунёда қироатлар ва ҳадис борасида танҳо ўзи юқори са-надли бўлганидир. 83 йил қироат билан шуғулланган.

23. Ибн Қирот

Умавийлар жомесида оғзаки равищда ва ривоят асосида ишроқ (қуёш найза бўйи кўтарилган вақт) намозидан пешинга яқинлашгунга қадар кишиларга Куръон ўқитар эди. Жомега уни кўтариб келишарди. Ўйлашимча, Дамашқда одамлар ора-

сида Абу Амр қироатини ёйган шу киши бўлади. Ўшангача бу ерда Ибн Омир қироатини ўрганар эдилар, яна Аллоҳ билгувчироқдир. Ҳижрий 508 йили шаъбон ойида вафот этган.

24. Сулаймон Аъмаш

Ундан ривоят қилинишича: «Аллоҳ таоло инсонларни Куръон билан зийнатлаган, мен ҳам Куръон билан зийнатланганларданман. Агар шундай бўлмаганида, бўйнимга кўкат ва сабзавотлар солинган идишни осиб, Куфа кўчаларини кезиб юрар эдим». Ундан кўплаб қизиқ ҳикоя ва латифалар ривоят қилинган. Бир куни у талабалари олдига чиқиб (хазиллашиб): «Агар уйимда сизлардан кўра ёмон кўрадиган кишим бўлмаганида, сизнинг олдингизга чиқмаган бўлар эдим», деган. У 148 сана рабиул аввал ойида вафот этган¹²².

25. Абу Хотим Сижистоний

Баззор Ҳусайн ибн Тамимдан қилган ривоятда бундай дейилган: «Абу Хотим Басрада олтмиш йил Рамазонда тарових ва бошқа намозларни ўқиб берган бўлса, бирор кун хато қилмаган, бирор кун қироатни бузмаган, бирор ҳарфни тушириб қолдирмаган ва бирор марта маъно тўлиқ тугалланмаган жойда тўхтамаган». Муҳаммад ибн Исмоил Ҳаффоғ айтади: «Абу Хотим ва унинг ота-онаси тунни уч бўлакка бўлиб олишган эди. Отаси туннинг учдан бирида бедор бўлса, онаси кейинги учдан бирини бедор ўтказар эди. Абу Хотим эса кечанинг кейинги учдан бирини қоим қиласиб эди. Унинг отаси оламдан ўтгач, она-бона тунни иккига бўлиб, қоим қила бошлиши. Онаси ҳам вафот этганидан кейин Абу Хотимнинг бир ўзи туннинг ҳаммасини бедор ўтказадиган бўлди»¹²³.

26. Абулфазл Воқифий

Абулфазл Воқифийнинг Кисоий билан «Имола» масаласида мунозара қилгани ривоят этилган. Абу Амр айтади: «Агар дўстларимдан фақат Аббоснинг ўзи бўлганида ҳам мен учун кифоя қиласиди». Ҳофиз Захабийнинг айтишича, унинг машҳур бўлмаганига сабаб дарс бермагани эди. У ҳижрий 105 санада туғилиб, 186 йили вафот этди. Ҳофиз Абул Аъло шу ривоятни тўғри деган¹²⁴.

¹²² Ибн Жазарий. “Ғоятун нухая фий табакотил курро”, 1/316 - бет.

¹²³ Ўша манба, 1/320 - бет.

¹²⁴ Ўша манба, 1/353 - бет.

27. Хайётнинг набираси Абу Мұхаммад

Хижрий 541 йил радиул охирда Бағдодда вафот этди. Жанозасини Валийуллоҳ шайх Абдулқодир Жилий ўқиди ва Имом Ахмад воҳасидаги бобоси Абу Мансурнинг ёнига дафн этилди. Жанозасидаги жамоат саноқсиз эди. Шаҳарнинг аксар қисми ёпиб қўйилди. Абул Фараж ибн Жавзий: «Унинг жанозасидаги каби катта жамоатни кўрмаганман», деди.

28. Абдуллоҳ Дорир Ажмий

Пешқадам қироат устози, умавийлар жомесида қироатларни ўқитишдаги икки манбанинг бири. Кимда ўқиганини билмайман, бироқ етти қироатни ўқиётганида «Шотибия» ва унинг шарҳларини олдига келтириб олганини кўрганман. Агар кимdir бирор масалани тадқиқ қилишни истаб қолса, жавобини очиб, қўлини узатиб, ўша масала бор китобни чиқариб, очиб, талабага тутқазиб, унинг қўлини масала ёзилган жойга қўйиб қўяр эди. У билан кўп бора тўқнаш келганман. Жоменинг шимолидаги «Фаззолия» хонақоҳида турар эди. Хижрий 770 йилларда вафот этган.

29. Ибн Салор

Мен биринчи бўлиб манфаат кўрган, лозим тутган устоз бўлиб, «Шотибия»ни унда ўқиб, ўтказиб, тўғрилаб олганман. Унга Абу Амр қироатида хатм қилиб бердим ва у ижозат берди. Ўшанда ёшим балоғатга анча етмаган ўспирин эдим. Шунингдек, Ҳамза қироатида ҳам хатм қилдим. Қўшиб ўқиб беришни қасд қилганимда услугуб ёмонлиги учун рухсат бермади. Кейин Раъд сурасини охиригача Нофеъ ва Ибн Касир қироатларини жамлаб ўқиб бердим. Бироқ қарасам, менинг ишим чўзилиб кетар экан, шунинг учун ва бошқа сабабга кўра уни тўхтатдим¹²⁵.

30. Али ибн Ҳамза Кисоий

Ибн Дуруқий дейди: «Кисоий ва Язидийлар Рашидининг ҳузурида эканида намоз вақти кириб қолди ва Кисоийни олдинга ўтказдилар. “Қул йа аййухал каафирун”нинг қироатида унинг тили титраб кетди. Шунда Язидий: “Қул йа аййуха”нинг қироати Куфа қорисини қалтиратади”, деди. Кейин яна намоз вақти бўлганда Язидийни имомликка ўт-

¹²⁵ Ибн Жазарий. “Фоятун нихая фий табакотил курро”.

казган эдилар, “Ал-ҳамду” қироатида унинг тили титраб кетди. Салом берганидан сўнг шеър ила деди:

*Тилимни асра, гапирмагин, ўзинг мубтало бўлурсен,
Албатта, балолар тил туфайлидир.*

31. Абул Ҳасан Дороний

У Дариянинг имоми. Умавийлар жомесининг имоми ва-фот этганда қози ва бир гурух аъёнлар уни жомега имом қилиш учун Дарияга келдилар. Шунда Дария аҳли уни олиб қолиш учун курашга чиқдилар. Қози эса: «Эй Дария аҳли, дамашқликлар имомлик борасида сизларга эҳтиёжлари тушгани ҳақидаги хабар бутун ўлкага тарқалиб кетишини хохла-майсизларми?» деди.

Бунга жавобан улар: «Рози бўлдик», дедилар. Унга бир ҳачир берилган эди. Минмасдан, ўз эшагига миниб, улар билан кетди ва шарқий минорада истиқомат қилди. У ерда ўрта айвон шарқида қироат ўқитар, имомликка ҳақ олмас ҳамда Куръон ўқиганлардан егулик ҳам қабул қилмай, ўзи-нинг Дариядаги еридан нон ер эди. У ердан ўзига керак буғ-дойни олиб келиб, тегирмонга ўзи олиб чиқар ва янчиб, ха-мир қориб, нон қиларди.

32. Абул Ҳасан иби Қилол

Баъзи устозларим менга хабар қилдиларки, Ибн Қилол қироатни ўқитган кишиларидан ҳақ олмагунча, уларга ижо-зат¹²⁶ бермас эди. Узок юртдан бир киши унинг ҳузурига ке-либ, қироатларни охирига етказди ва ижозат сўради. Шунда Ибн Қилол ҳақ бермаса, ижозат йўқлигини айтди. Камбағал бўлгани учун бу нарса унга оғир келди ва қалби ўксисб, қай-тиб кетди. Ўша кеча у тушида Пайғамбарни (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) унинг аҳволини сўрайдилар. У ҳам ҳолатини айтиб, устозининг гапидан шикоят қиласи. Расулуллоҳ (соллал-лоҳу алайҳи ва саллам) унга: «Йўқ, эртага қайтгин ва унга: “тўда-тўда” бўлиб киришади”нинг ҳақидан”, деб айтгин», дейдилар.

¹²⁶ Кайси илм бўлмасин, ўргангандан сўнг устоз уни ўргатишга ҳакли деб топса, шу илмнинг асосчиларидан ривоят бўлиб келётган санад билан унга рухсат (бизлардаги “фотиха”га яқинроқ) беради.

Эртаси тонг отгач, у ўша шайх ҳузурига борди ва кўрган тушини айтиб берди. Шайх: «Тўғри айтдинг, ўғлим!» деб йиглади, қилган иши учун Аллоҳ таолодан истифор сўради ва Куръонни ўқитган кишиларидан бирор нарса олмасликка ваъда берди. Шундан кейин ўша шогирдига қироатдан ижозат берди. Шайх бу ҳолат ҳақида сўралганида, у: «Мен тунда қироат қилиб, Фотир сурасининг 32-ояти: ﴿مَ أُرْشَنَا الْكِتَبَ الَّتِيْنَ أَصْطَفَنَا مِنْ عَبَادَتِنَا﴾ «Сўнгра бу Китобни Ўз бандаларимиздан танлаб олганларимизга мерос қилдик» деган жойига етиб, «Улар адн жаннатларига кирурлар» оятини ўқиганимда, ўзимга ўзим: «Уларнинг ҳаммаси бирданига киришармикан ёки бу қандай бўлар экан?», деб ўйлаб қолдим. Сўнг ухладим ва тушимда Расулуллоҳи кўрдим. У зот: “Улар тўп-тўп бўлиб киришади”, деб ўйлаган оятимнинг шарҳини айтдилар», деди¹²⁷.

33. Исо ибн Мийно Қолун

Наққош айтади: «Мен Имом Қолундан: “Сиз Имом Нофеъга неча бор Куръон ўқиб бергансиз?” деб сўрадим. У: “Азбаройи кўплигидан неча марта ўқиб берганимни билмайман, лекин Куръонни тўлиқ ўтказганимдан кейин устозим билан йигирма йил бирга ўтирганимни биламан”, деди». Усмон ибн Харзоз айтади: «Бизга Қолун Имом Нофеънинг: “Қачонгача сен менга ўқиб берасан, сўрига ўтири, олдингга ўқиб берадиган кишини юбораман”, деганини гапирди»¹²⁸.

Менга Абу Мұхаммад Бағдодий: «Қолун карнайни ҳам яхши эшитмайдиган киши эди, лекин агар бирор кори Куръон ўқиб берса, уни эшитар эди», дея ҳикоя қилган. Ибн Абу Ҳотим айтади: «Кар кишига (яъни Қолунга) ҳам Куръон ўқиб берилар эди, у корилар оғзига қараб, хато ва лаҳнларини тўғрилар эди». У яна айтган: «Мен Али ибн Ҳусайннинг бундай деганини эшитганман: «Исо ибн Мийно Қолун жуда қаттиқ кар бўлиб қолган киши эди. Унга Куръон ўқиб берилса, қорининг оғзига қараб турар, унинг лаҳни ва хатосини тўғрилар эди».

¹²⁷ Ибн Жазарий. “Фоятун нихая фий табакотил курро”, 1/552-бет.

¹²⁸ Ўша манба, 1/615-бет.

34. Абу Убайд Қосым ибн Саллом

Ибн Анборий айтади: «Абу Убайд Қосим ибн Саллом ўзи учун тунни тақсимлаб қўйган эди: учдан бирида намоз ўқир, учдан бирида ухлар, учдан бирида эса китоб ёзар эди. Биз Абу Убайднинг «Мен кишилар билан муомала қилдим, калом аҳли билан гаплашдим-у, рофизийлардан кўра кирчиркин, ҳужжати заиф ва аҳмоқ кишиларни кўрмадим», деганини эшитгандикан.

35. Кутайба ибн Мехрон

Кутайбадан ривоят қилинишича, у: «Мен Куръонни аввалидан охиригача Кисойига ўқиб бердим ва Кисоий ҳам бошидан охиригача менга ўқиб берди», деган. Яна: «Мен Кисоийга ўн беш йил ҳамсұхбатлик қилдим ва дүстлари билан шерик бўлдим», деган. Шунингдек: «Мен Абул Ҳасан Кисоийга йигирма неча бор хатм қилдим ва йигирма неча бор у билан ҳамсұхбат бўлдим», деган. Ва яна: «Мен Кисоийга хохишига кўра ўқиб берардим, у эса менга Мадина аҳли кироатида ўқиб берар эди», деган¹³⁰.

36. Молик ибн Динор

Кутайба айтади: «Ибн Динор пул эвазига китоб ёзар эди. У Куръонни пухта ёд олган кишилардан бўлиб, хар куни Куръондан бир пора ўқиб, уни охиригача етказар эди. Агар Куръоннинг бирор ҳарфини тушириб қолдирса, буни ўзи-дан ўтган бирор гуноҳ сабабли деб билар ва: “Чунки Аллоҳ таоло бандасига зулм қилмайди”, дер эди. 127 санада вафот этди»¹³¹.

37. Ибн Базхон

Умму Солих¹³² тупроғида тунислик катта шайхлар қолмагач, ҳеч ким талаб құлмаса ҳам, бу мақомни Ибн Базхон әгаллади. Чunksи у ўша пайтда қироат борасида энг билимдөн киши бўлиб, Ажам кўчасининг бир чеккасида истиқомат қилар эди. Ибн Базхон ўша жойнинг бир жоме масжида намоз ўқир ва пешиндан асрғача бўлган вақтда шайхлар

¹²⁹ Ибн Жазарий. “Ғоятун ниҳая фий табақотил қурро”, 2/18-бет.

¹³⁰ Ўша манба, 2/26-бет.

¹³¹ Ўша манба, 2/36-бет.

¹³² Кохира яқинидаги “Турбату Уммус Солих” номли улкап илм даргохи, 682 йилда Молик Мансур Қаловун барпо күлдирған.

хузурига борар, кейин дарс бериш учун ўтирар эди. Фоятда камгап бўлиб, у ёқ-бу ёққа қарамас, туфламас ва томоқ ҳам қирмас эди. Унинг хузурида ўтирган киши ҳам ўзини худди шу ҳолатда тутарди. Ибн Базҳон олдида ўтирган қорига бармоқлари билан ишора қилиб, тажвиднинг дақиқ ўринларидан бўлмиш бирор ғунна ва ташдидни тарк қилишига йўл қўймас, агар шогирди ўша жойни унугиб қолдирса, шу заҳоти тўхтатиб, қайта-қайта такрорлатар, кори қироатнинг бирор жойини унугса, қўлини бўйрага урас, шогирд келиб, хатосини тўғриласа, давом этишига рухсат берар, тўғриламаса, кори чарчагунича: «Тўғри ўқимадинг», деб ўша жойни такрорлатаверар, агар у чарчаб қолса, хатога йўл қўйган жойини ёзиб берар эди. Талаба Куръонни тугатиб, ижоза сўраганида унинг бошқа хатмларидағи унуглан ва хато қилган жойларини сўрар, кори ўша хатоларини тўғрилаб жавоб қилгандагина, унга ижоза, яъни қироат қилиши учун рухсатнома ёзиб берарди. Агар кори аввалги хатоларини яна такрорлайдиган бўлса: «Бу ҳолатингда сенга рухсат бера олмайман», дер эди. Имомнинг мана шундай ўзига хос одатлари, услублари бор эди.

У умри давомида Сайф ибн Ҳаририй ва Ибн Наҳладан бошқа узоқ юртлардан ўқиб бериш учун келган бирор кишига изн бермаган. Шу билан бирга, у бирор кишига бурилиб боқмайдиган, бирор кишидан бирор вазифа талаб қилмайдиган, дину диёнатли, камсуқум, истараси иссиқ киши эди. Ибн Базҳон Умму Солих тупроғида ёддан Куръон ўқишни ўзига шарт қилиб олганди. Хузурига бирор таниш киши келса, вазифасини тўхтатиб, унга қараб жавоб беришга тутинарди. Ўзига яраша гўзал хулқа эга бу инсоннинг отасидан мерос қолган моли бор эди. Шу билан бирга, у чиройли талаффузи, тажвидни яхши билиши билан танилган бўлиб, қасидани шарҳлаган ва «Ҳамза товуши» бобигача етган эди. Бу асар таснифи фоят мураккаб бўлиб, у ҳақда Абдулваҳҳоб ибн Салор: «Мусаниф бу шарҳнинг қоралама кўринишини фикри бир тўхтамга келгунга қадар қайта-қайта тўғрилаб ёзарди. У худди китоб ёзишга қийналган олимга ўхшар эди», деган¹³³.

¹³³ Ибн Жазарий. “Фоятун низая фий табакотил курро”, 2/57, 58-бетлар.

38. Тақийуддин Мұхаммад ибн Ахмад Соғ ал-Мисрий

Устозлар ва улардан бошқа бир қанча кишилар имом Тақийуддин Мұхаммад ибн Ахмад Соғ ал-Мисрий (раҳматуллохи алайхи) ҳақларида бир воқеани айтиб беришиди: У киши тажвидилмида устоз зәдилар. Биркуни бомдоднамозида

وَسَقَدَ الْقَلْبَيْنِ فَلَمْ يَأْتِ لَأَرَى الْهُنْدَدَ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمَكَافِعِ

текширди-да: «Нега худхұдни күрмәетирман? Ёки у ғойиблардан бўлдими?!»¹³⁴ оятини ўқиди. Устоз ушбу оятни бир неча бор тақрорлади. Шунда бир күш келиб, устоз бошига қўнди-да, қироатларини охиригача эшитди. Одамлар қарашса, у күш худхұд (сассиқпопишак) экан.

Устоз имом Абу Мұхаммад Абдуллоҳ ибн Али Бағдодийдан нақл қилинади: «У кишига қироат ва тажвид илми боррасида улуғ насиба берилған эди. Унинг қироатини эшитган бир қанча насоро ва яхудлар мусулмон бўлиштан».

Имом Тақийуддин Соғ ишончли, адолатли, муҳаррир ва қироатдан дарс беришда сабрли устоз эди. Менга аскарларнинг нозири Қози Мұхібүлдин имомнинг кишилар кўп бўладиган жойларда ҳам, таомга чақирилганда ҳам Қуръондан дарс беришни тарқ қилмаслиги ҳақида хабар берди¹³⁵.

39. Абу Мансур Хайёт

Абу Саъид ибн Самъоний айтади: «У (Абу Мансур Хайёт) нинг ўз маҳсус вирди (вазифаси) бўлиб, у қарип қолганига қарамай, шом билан хуфтон орасидаги вактда тик туриб ва ўтириб, Қуръоннинг еттидан бирини ўқир эди. У каромат соҳиби эди». Ибн Нажжор айтади: «Абу Мансурда Қуръон ўқитган кишилар сони етмиш мингтага етар эди. Мен ушбу маълумот Ҳофиз Абу Наср Юнортий хати билан ёзиб қўйилганини кўрганман».

Абу Мансур Хайёт ҳижрий 499 сана муҳаррам ойининг 16-куни, чоршанба, 99 ёшда вафот қилган. Абу Мансур ибн Хайрун айтади: «Абу Мансур Хайётнинг жанозасидек халойиқ кўп, баракотли бўлган жанозани кўрмаганман». Силафий айтади: «Солих кишилардан бўлган Али ибн Айсар:

¹³⁴ Намл сураси, 20-оят.

¹³⁵ Ибн Жазарий. “Ғоятун нихая фий табақотил курро”, 2/66-бет.

«Абу Мансурнинг жанозасида иштирок этдим, халойик бу қадар кўп бўлган бошқа жанозани кўрмаганман. Ҳатто бир яхудий келиб, ушбу оломонни кўрди-да: “Гувоҳлик бераманки, шубҳасиз, бу дин ҳақдир”, дея Исломни қабул қилди”, дейди». Салафий айтади: «Шайх Абу Мансур вафотининг иккинчи жумасида Мұттаман Ножий менга: “Бугун унинг қабри устида 221 маротаба хатм қилинди”, деди». Самъоний дейди: «(Абу Мансур) вафот этганидан кейин уни тушларида кўриб, ундан: “Аллоҳ сенга қандай муомала қилди?” деб сўрашганида, у: “Аллоҳ мени болаларга Фотиха сурасини ўргатганим сабабли мағфират қилди”, деб жавоб берган экан».

40. Имом Шуъла Мұхаммад ибн Аҳмад Мавсалий

Шайх Абу Бакр Жазарий у ҳақда шундай дейди: «Мавсалда унинг жуда ажойиб дарсини тингладим. Сўнг устози Али ибн Абдулазиз Иrbалийнинг шундай деганини эшитдим: «Шуъла ёнимда ухлаб ётар эди. У бирдан уйғонди-да, менга: “Мен Расулуллоҳни (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўрдим. У зотдан илм сўраган эдим, менга бир нечта хурмони едиридилар”, деди. Ана шу пайтдан бўён у очилиб, чиройли гапирадиган бўлиб кетди». У ҳижрий 656 йилнинг Сафар ойида 33 ёшида Мавсалда вафот этган.

41. Абу Бакр Наққош

Абулҳасан ибн Фазл Қаттон дейди: «Хижрий 351 сана-нинг шаввол ойи, 3-куни Наққошнинг жони узилаётган пайтда унинг олдида эдим. Икки лабини қимиirlата бошлиди, сўнг баланд овозда ^{لَيَقْلِيلُ هَذَا فَلَيَعْمَلِ الْمُتَّقِلُونَ}¹³⁶ – «Бас, амал қилгувчилар мана шунга ўхшаш нарса учун амал қисинлар!» дея уч марта нидо қилди ва жони узилди».

42. Ибн Шужаъ Балхий

Ибн Шужаъ Балхий Имом Аҳмад ва унинг асҳобларини ҳақоратлаган ҳамда имом Шофиъийни ҳам маломат қилган. Васиятида: «Ким Куръонни махлук деса, унга меросимнинг учдан бирини васият қиласман», деб ёзган. Вафоти яқинлашгач, бунинг барчасидан қайтиб, улар ҳақида мақтавли сўзлар айтган. У 264 санада арафа кунги аср намозининг охирги саждасида вафот этди. Бир ривоятда эса: «266

¹³⁶ Соффот сураси, 61-оят.

йили зулхижжа ойининг ўнинчисида вафот қилди», дейилган. Шояд бу ҳолат Аллоҳ таоло у кишининг тавбаларини қабул қилганининг аломати бўлса¹³⁷.

43. Шамсиддин ибн Соиф

Ибн Жазарий: У киши араб тили ва қироатдан дарс беришни Уммавий жоме масжидида бошлаган. Шамсиддин ибн Соифдан шайхимиз Ибн Лаббон ҳам «Шотибия» манзумасини ўқиб ўтказган. У кейинчалик Қоҳирага қайтиб келиб, у ерда тафсир илмидан дарс бера бошлади. Бошқа қироатларда тўлиқ ўқишига унинг рухсати йўқ эди. Мисрга Шайх Умар Ҳаффоф келганида, Шамсиддин ибн Соиф ўқиб бериш учун унинг ҳузурига борган эди, тунги пайтдан бошқа бўш вақти йўқлигини айтиб, узр сўради. Шамсиддин ибн Соиф кечаси унинг олдига келиб, Куръонни ўн қироатда тўлиқ ўқиб берди.

Мен 69-йили Шамсиддин ибн Соиф олдига борганимда, устозим Ибн Жундий у билан мени кўриштириди. Мен унга ўқиб беришни истаган эдим, рухсат қилмади. Кейинчалик бу ишга лаёқатли эканимни кўргач, кечаси келишимга рухсат берди. Унинг олдига тун ярмидан ўтганда келар эдим. Ўша йили у кишига Куръонни «Шотибия», «Тайсир» ва «Унвон» каби тажвид китобларидағи қоидаларга мос равишда етти қироатда ўқиб бердим. Кейинчалик, 71 йили унинг ҳузурига иккинчи бор келиб, унга Тақийуддин ибн Соифдан олган ижозасига мувофиқ Куръонни етти ва ўн қироатда ўқиб бердим. Қачон устозим ҳузурига кечаси борган бўлсан, у кишини ҳовлисининг рўпарасидаги бир супада ўтирган ҳолда топар эдим. Мен устозимга иккинчи бор хатм қилиб ўтказганимда, ўз қўллари билан ижоза ёзиб бердилар. У кишидан бизнинг, яъни шофиъийлар шайхи Жамолиддин Абдурраҳим Аснавий ҳузурига мен билан бирга боришлиарни сўраган эдим, рози бўлдилар ва Қоҳирадан Носирия мадрасасига – Аснавий ҳузурига бордик ва мен у кишидан қироат таълимими олганимни айтдилар. Чунки шайхимиз Аснавий менинг қироатдан таълим олганимни билмас эди. Устоз Аснавий менга: “Қироатлардан ижоза олдингми?” дедилар. Шамсиддин ибн Соиф эса: “Нафақат қироатни, балки бошқа илмларни ҳам

¹³⁷ Ибн Жазарий. “Фоятун ниҳая фий табақотил курро”, 2/153-бет.

яхши билади”, деди. Сўнг устоз Аснавий: “Мен бу каби закий йигитни кўрмаганман”, деди ва у кишидан менинг ҳақимга умримнинг узоқ бўлишини сўраб дуо қилишларини сўради. Икки устозим: “Аллоҳ хоҳласа, умри узоқ бўлади”, дея қўлларини дуога кўтаришди. Аллоҳ таолога шукрки, уларнинг дуолари ижобат бўлди. Бугунги кунда улардан ривоят қилган мендан бошқа ровий борлигини билмайман. Аллоҳ таоло уларни ўз раҳматига олган бўлсин»¹³⁸.

44. Абу Бакр Исфаҳоний

Исфаҳоний: «Мен Мисрга борганимда саксон минг (динор) пулим бор эди. Уларни саксонта Куръон қилиш учун сарф қилдим», деган. У ҳижрий 296 санада вафот этди¹³⁹.

45. Ибн Молик

Баъзи қироат шайхлари ривоят қилишларича, у қироат ўргатувчи шайх вазифасида ўтирас эди. Ўз хонасида дарс олувчиларни кутаркан, хузурига бирорта дарс олувчи киши келмаса, хонасининг деразаси ёнига бориб: «Қироатлар! Қироатлар! Арабча! Арабча!» деб айтар, сўнг дуо қилиб, жойига қайтиб ўтирас ва ўзига ўзи: «Мен зиммамдаги ҳақни шу иш билан оқлайман, холос. Гоҳида менинг бу жойда ўша иш учун ўтирганим билинмай қолади», дер эди¹⁴⁰.

46. Абу Осим Зарир

Осим Зарқондан ривоят қилишича, бир киши Абдуллоҳ ибн Масъудга Тоҳо сурасини ўқиб берди. У сура бошидаги Тоҳо сўзини шу шаклда ўқиб берган эди, Ибн Масъуд уни «Тихи» шаклида ўқидилар. Шогирд ҳам шу шаклда қайтарди. Ибн Масъуд яна қайта ўша шаклда ўқидилар ва: «Расулуллоҳ менга шу шаклда ўргатганлар, Жаброил (алайҳиссалом) ҳам у зотга шу шаклда нозил қилган», деди.¹⁴¹

47. Абу Жаъфар Бокир

Абу Жаъфар Бокирдан ривоят қилинишича, у киши: «Агар сиз Ихлос сурасининг биринчи оятини ўқисангиз, «Аллоҳу Аҳад ас-Сомад», Фалақ сурасининг биринчи оятини ўқиганингиздан кейин эса, «Аъзузи би Роббили фалак», денг.

¹³⁸ Ибн Жазарий. “Фоятун ниҳая фий табакотил курро”, 2/163,164-бетлар.

¹³⁹ Ўша манба, 2/170-бет.

¹⁴⁰ Ўша манба, 2/181-бет.

¹⁴¹ Ўша манба, 2/195-бет.

Нос сурасининг биринчи оятини ўқиганингиздан кейин эса «Аъзу би Роббиннаас», деб айтиб қўйинг», дедилар¹⁴².

48. Абу Абдуллоҳ Хаббозий

Абу Абдуллоҳ Хаббозий Ғазнага султон Маҳмуд ибн Субуктакиннинг подшоҳлик даврида келган бўлиб, подшоҳ уни жуда хурмат қиласар эди. Абу Абдуллоҳ Хаббозий шундай дейди: «Мен султон ҳузурига кирганимда, у мендан биринчи ҳарфи «ғойн» бўлган оят ҳақида сўради, мен унга Фоғир сурасининг З-оятидаги «Фоғириззамби»ни ўқиб бердим».

49. Абулфатҳ Ансорий

Саховий оламдан ўтгач, Умму Солих диёрида шайхлик мақомига Ибн Моликий сайланди. Унинг бу мансабдаги фаолияти кўпга чўзилмади – оламдан ўтиб қолди. Шундан сўнг бу мақомга Абулфатҳ Ансорий сайланди. У шундай хабар беради: «Бизга шайхимиз қозијол-қуззот Аҳмад ибн Ҳусайн Кифарий оталари айтиб берган бир ривоятни сўзлаб берган. У: «Мен бу диёрга келганимда, аллома Абу Шомма билан Абулфатҳ Ансорийлар орасида низо чиқиб қолди. Ўша мунозара шарти – ўша диёрнинг қироат илмидаги билимдони ким эканини аниқлаш эди. Улар ўша ишга масъул киши ҳузурига боришиди ва бу ишда улар орасида хакамлик қилувчи киши ҳақида сўрашди. Ҳакам сифатида шайхимиз имом Илмуддин Қосим Лавраций сайланди. У икки олимга қараб: «Мен сизлардан Имом Шотибийнинг Имом Ҳамза ва Имом Ҳишомларнинг вақф қилиши бобида келган:

«Бундан бошқа ўринларда ҳамза байна-байна (ўртача)¹⁴³ талаффуз қилинади. Калима охирида келган ҳамзанинг тасҳил (енгил) бўлишида Ҳишом Ҳамза билан бир хил деган байтни изоҳлаб беришингизни сўрайман, дейди».

Ушбу байтнинг шарҳи тўғрисида Имом Абу Шомма «ҳамза»нинг асли, турлари ва бу ҳақда нахв олимларининг фикрлари, унинг ўқилишига олиб келган сабаблар, мазкур байтга тегишли лугат, эъроб, маънолар, баён, бадиъ, аруз ва қофиялар ҳақида ёзди. Имом Абулфатҳ эса, фақат “ҳам-

¹⁴² Ибн Жазарий. “Фоятун ниҳая фий табакотил курро”, 2/202-бет.

¹⁴³ Ҳамза товушни остидаги ҳарф оралиғида жойлашига товуш билан талаффуз килиниши.

за”да вақф қилишга тегишли маълумотларни келтириш билан чекланди. Илмуддин Қосим Лаврақий улар ёзган маълумотлар тўғрисида тўхталиб, Абу Шомма ҳақида: «Бу киши имомлардан биридир», деган бўлса, Абулфатҳ ҳақида эса: «Бу киши муқрий – қироат ўргатувчи олим», деди. Ишга масъул бўлган кишида Абулфатҳга мойиллик бор эди. Бу мусобақани ўтказишдан мақсад ҳам муқрий – қироат ўргатувчи олимни аниқлаш эди. Мусобақада қироат бўйича расмий рухсат Абулфатҳга берилди. Мусобақа иштирокчилари кетадиган пайтда Абу Шомма жаҳли чиққан холда Илмуддин Қосим Лаврақийга қараб: “Эй шайх! Мени сўйдинг-ку! Мен сендан яхшилик чиқади, деб ўйлаган эдим. Уларни бу даражада жоҳил деб ўйламагандим!” деди».

50. Абу Бакр ибн Анбарий

У зотнинг аввал ёзган ва энг чиройли китоблари «Ал-вақфу вал ибтидо»дир. Имом Доний айтадилар: «Мен бაъзи дўстларимиздан эшитдим: Ибн Анбарий «Ал-вақфу вал-ибтидо» китобини тасниф қилганларида Мужоҳидга (раҳматуллоҳи алайҳи) олиб келинди. У зот китобни кўриб: “Менинг нафсим ҳам мана шундай китобга риоя қилишини хоҳлардим, ёшлар бу китобни ва мусаннифни тарқ қилмасайди!” дедилар». Жаъфар ибн Муъоздан ҳикоя қилинади: «Жаъфар жоме масжида эдилар. Кишилар бир оятнинг маъносини сўрашди. Жаъфар: “Бу оятнинг ўн хил кўриниши бор”, дедилар. Шунда улар: «Ундай бўлса, бизга ҳам келтиринг», дейишди. Шунда у зот: “Бу Ибн Анбарийнинг китобидир”, дедилар».

51. Ибн Имом

Унинг ўғли Муҳиддин Иброҳим менга хабар бериб, деди: «Отам вақф ва ибтидо ҳақида китоб ёзди. Шунда қироат талабалари шоҳ Носир Муҳаммад ибн Қаловунга шикоят қилиб: “У ўзи билмаган нарсаси ҳақида китоб ёзибди”, дейишди. Султон китобни олиб, кўздан кечириб чиқиши учун шайх Абу Ҳайёнга юборди. Абу Ҳайён: “Бу китобга яхши назар билан эмас, балки танқидий ёндашган эдим, қайта қараб, бу бобда ёзилган китобларнинг энг гўзали деб билдим. Аллоҳ таоло унинг муаллифини улуғ мукофот ила

мукофотласин”, дедилар. У зот 745 йили рабиул аввал ойининг йигирманчи куни Қоҳирада вафот этганлар.

52. Ибн Мақрун

У ҳақда Заҳабий бундай дейди: «У солих, обид, муқрий, муҳаққик, қироатларда беназир устоз эди. Олтмиш йил Аллоҳнинг розилиги учун Қуръон ўқитган, ҳатто оталар, фарзандлару набираларгача дарс берган ва бунинг эвазига ҳеч ҳақ олмаган. У ўзининг қўл меҳнати билан ризқ талаб қиласарди».

У зот ривоятларни Сибт Хайёт, Абул Карам Шахразурийга ўқиб берган. Шунингдек, Али Саббоғ, Абулфатҳ Абдуллоҳ ибн Байзорий, Абу Ҳасан ибн Абдусалом ва бир нечта устозлардан қироатларни эшиштган. Ибн Макрун қадри улуғ, хайри бисёр, яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтарувчи зот эди. У ҳақда Ҳофиз Абу Абдуллоҳ ибн Нажжор шундай дейди: «Шунчалик кўп инсонларга дарс берганки, уларнинг саногини билиб бўлмайди».

Хижрий 577 йили рабиул охир ойида вафот қилган. Тобути қабргача ҳеч ким жойидан силжимаган ҳолда бошлар узра етиб борган. Бу кишининг жанозасидан кўра кўпроқ жамоат йигилган жанозани кўрмаганман. У зот салобатли, дуоси ижобат бўлувчи инсонлардан эди.

53. Муҳаммад Шамс Самарқандий

Тажвид китоби билан машҳур зот.

54. Ибн Шихоб Зухрий

Абу Занод деди: «Мен Зухрий билан тавоғ қилдим. Унинг қўлида лавҳ ва саҳифалар бор эди. Биз у билан ҳазиллашар эдик. Зухрий нимани эшишса, шуни ёзиб оларди. У инсонларнинг энг билимдони эканини унга эҳтиёж сезилганда билдим».

Лайс айтади: «Ибн Шихоб бундай деган: «Мен қалбимга нимани жо қилган бўлсам, ҳеч қачон унутмаганман».

У зот олмани ёмон кўрар ва: «Олма унуттиради», дер эдилар. Асални кўп истеъмол қиласардилар ва: «У зехнни чархлайди», дердилар.

55. Абу Муҳаммад Ҳарот

Соҳибимиз Абулмаъолий Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Ҳатибининг менга хабар беришича, у киши Абу Муҳаммаднинг

вафотидан сўнг уни тушларида юзлари сарғайган ҳолда кўрган экан. Ҳолини сўраганида у зот: «Яхши, лекин бир оят ҳақида сўралганимда жунуб ҳолимда жавоб берганим сабабли менга нима бўлганини сўрамагин», дебдилар. Ибн Хатиб: «У зот оятни айтган эдилар, бироқ мен унутдим», деди.

56. Муҳаммад ибн Маккий Жузайний

Ибн Жазарий: «Муҳаммад ибн Маккий ибн Муҳаммад ибн Ҳомид Абу Абдуллоҳ Жузайний Шофиъий. Менга юборган таклифномасида исмини ўз қўли билан шундай ёзган эди. Бироқ у шиалар шайхи ва шу мазҳаб мужтаҳиди бўлган. 720 йили туғилган. Ироққа сафар қилиб, ибн Мутоҳхир ва бошқалардан илм олган. Қироатларни Ибн Мўминнинг асҳобларига ўқиб берган. У фиқҳ, нахъ ва қироат имоми. Анча муддат менга ҳамроҳ бўлган. Мен ундан суннатга хилоф бирор нарса эшитмаганман. Шундай бўлса-да, унинг баъзи фикрлари сабабли унга қарши ҳужжат қоим бўлган. Дамашқда у сабабли мажлис уюштирилди, унинг ахли сунна мазҳабида эканига ҳукм қилиш учун ҳаракатлар бўлди, бироқ ҳукм қилинмади. Натижада иши моликийларга топширилди ва қатл қилиниши буюрилди. Сўнг Дамашқ қалъаси остида қатл этилди. Мен бу пайтда Мисрда эдим»¹⁴⁴.

57. Ибн Ахрам

Муҳаммад ибн Али Суламий дейди: «Ибн Ахрам хузурига навбат олиш учун эшик оғаси олдида бир кеча турдим. Мендан олдин ўттиз нафар қори кириб чиқди ва то асргача менга навбат келмади.

Абдулбоқий шундай дейди: «Пешин намозидан сўнг намозгоҳда унинг жанозасида иштирок этдим. Кун иссиқ эди. Тобути устида намозгоҳдан то қабригача бир булут кўтарилиб борди. У оят(мўъжиза)га ўхшар эди».

58. Абу Бакр Таммор

Ибн Жуландо деди: «Тамморга ўкиб бердим ва унга йигирма саккиз дирҳам бердим. Менга айтишича, у Рувайсга бир сафар йигирма тўрт маротаба ва яна бир сафар йигирма уч маротаба тўла хатм қилиб ўтказган. Мен унинг вафотидан сўнг унинг масжидида икки йил таълим бердим».

¹⁴⁴ Ибн Жазарий. “Фоятун нихая фий табакотил курро”.

59. Абу Абдуллоҳ Хуросоний

Мұхаммад ибн Юсуф ибн Мұхаммад ибн Исҳоқ Абу Абдуллоҳ Хуросоний Мукрий – ахли Қуръонни мадҳ этиб битилған ажайиб қасида соҳиби. Бу қасида аввали бундай бошланади:

*Билингки, ҳар бир соҳадаги сўзларнинг энг авлоси
Аввали Аллоҳга ҳамд ва шукр билан бошлангани.
Эй Ҳомилул Қуръон, сенга жаннат бўлсин! Тинглагин,
Қуръонни ўқиб, ўргатганларнинг фазилатларин.
Шубҳасиз, улар саодат ва тақво эгалариdir,
Аллоҳнинг қуруқлигу денгиздаги бандаларининг гўзалидиr,
Улар пайғамбарлардан қолган илмнинг ворислариdir,
Аллоҳнинг шаҳару қишилoқларидаги маҳлуқотларининг энг
яхисидиr.*

*Аллоҳ нубувватни уларнинг қалбларига омонат қўйган,
Аллоҳнинг саҳрою боғлардаги омонатдорлариdir...*

Ушбу қасида етмиш байтдан иборат бўлиб, нихоятда чи-
ройли битилған.

60. Ибн Шуқайра

Узоқ ўлкаларга тижорат мақсадида сафар қилган. Ке-
йинчалик Қуръон ўқитиш билан машғул бўлган ва узоқ
яшаган. Менга маълум бўлишича, ўзидан қирқ минг динор
сарфлаб, масжид қурдирган. Миср ва Шомда ҳадис айтган.
Тахминан 656 йилларгача умр кўрган.

61. Абу Диҳя Мисрий

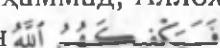
Имом Доний Абу Диҳя Мисрийдан ривоят қилиб айти-
ди: «Мен Лайс ибн Саъднинг китобини олиб, Нофеънинг
хузурига сафар қилиб борганимда, кишиларга унинг бар-
ча қироатларда Қуръон ўқиб бераётганини кўрдим. Мен
унга: «Эй Абу Рувайм, бу нимаси?» дедим. У: «Субҳонааллоҳ!
Қуръоннинг савобидан маҳрум бўлайми? Мен кишиларга
ҳамма қироатдан таълим бераман, ҳатто бирор киши мен-
дан бир ҳарфни ўқиб беришни талаб қилса, мен унга ўша
ҳарфда Қуръон ўқиб бераман», деди.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Ибн Жазарий. “Фоятун нихая фий табакотил курро”, 2/304-бет.

62. Муғийра ибн Абу Шихоб

Язид ибн Абу Молик айтади: «Биз Абдуллоҳ ибн Омир хузурида Қуръон ҳофизларининг бир жамоасида ўтирган эдик, Муғийра ибн Абу Шихоб Махзумий эсга олиниб, у ҳақда салбий фикр айтилди. Шунда Абдуллоҳ ибн Омир: «Мен Муғийрага Қуръон ўқиб берганман, у эса Усмонга (розияллоҳу анху) ўқиб берганлардан эди», деди¹⁴⁶.

63. Муфаззал Аз-Зобий

Ҳофиз Абу Амр айтади: «Бану Аббос ҳақида келган ҳабарда айтилишича, Рашид унга: «Эй Абу Мұхаммад, Аллоҳ таолонинг Бақара сураси 137-оятида келган  (фасаяктикахұмуллоҳ) жумласида нечта исм келган?» деб сүради. У: «Унда учта исм мавжуд бўлиб, «Йа» ҳарфи Аллоҳ таолонинг исми, «каф» ҳарфи Мұхаммад алайхиссаломнинг исмлари, «ҳа» ва «мим» ҳарфлари эса коғирларнинг исмларидир», деди».

Абу Зайд Анзорий: «Мен Осимнинг хузурига Қуръон ўқиб бериш учун борар эдим, бирор сабаб билан унинг олдига бора олмай қолганимда, у менинг уйимга келар эди», деганини эшитдим», деди. Ибн Муборакка Муфаззалнинг вафоти ҳақида хабар етганида қуидаги шеърни ўқиди:

*Менга кўп олимларнинг вафоти ҳақида хабар етган бўлса,
Муфаззал ҳам улардан бири эди.*

*Энди, Муфаззалдан кейин қандай қилиб кўз хурсанд
бўлгуси?!*

64. Маккий ибн Абу Талиб

У киши солиҳлиги ҳамда дуоси ижобат бўлиши билан машхур ниҳоятда яхши, диндор киши эдилар. Бир куни Маккий ибн Абу Талиб хутба қилаётганида бир киши у кишини масхара қилди. Уни дуоибад қилган эдилар, жойидан туролмайдиган бўлиб қолди»¹⁴⁷.

65. Мунтажаб Ҳамазоний

Абу Шомма «Зайл» асарида Мунтажаб Ҳамазоний ҳақида: «У тажвидни яхши билувчи, муқриъ бўлиб, шайхимиз Са-

¹⁴⁶ Ибн Жазарий. “Ғоятун пиҳая фий табакотил курро”, 2/305-бет.

¹⁴⁷ Ўша манба, 2/307-бет.

ховийдан «Шотибия» қасидасини ўрганишда кўп манфаат олган. Сўнгра у ўша «Шотибия» қасидасини шарҳлашга шу даражада киришиб кетдики, сузишни билмайдиган одам денгизга шўнғиган мисоли эди, натижада у шайхимиз таълими ва ифодасини унунтди». Захабий айтади: «Мен Низом Табризийнинг бундай деганини эшитганман: “Мен шайхимиз Саховийдан беркитиб, Қуръонни Мунтажабга тўрт ривоятда ўқиб берар эдим. Чунки Саховийга ўқиб берган киши Мунтажабга ўқиб беришга журъат қила олмас эди. Баъзи талабалар мен ҳақимда Саховий ҳузурида гапирибди. Шунда шайх, бу бошқаларга ўхшамайди, ўқийди ва кетади, ортиқча гапни кўпайтирумайди, деб фақат менга дин илмига рухсат берди”».

66. Маввос ибн Саҳл

Абу Бакр Исфаҳоний айтади: «Бир жамоа Юнус ибн Абулаълонинг ҳузурига боришди. Мен ҳам улар билан бирга эдим. Улар Юнус ибн Абулаълодан Нофеънинг қироатида Куръон ўқиб беришини сўрашган эди, у ўқишдан ўзини тийди ва: “Қироат қилиб бериш учун Маввосни чақиринглар ва унинг қироатига қулоқ тутинглар. Бу иш учун сизларга ижозат бераман”, деди. Маввос Куръонни аввалидан охиригача бир неча кунда тиловат қилиб берди. Мен ҳам унинг қироатини эшитдим»¹⁴⁸.

67. Абу Масъуд Асвад

Абу Масъуд Асвад Исфаҳоний Мисрдаги жоме масжидида Нофеъ қироатидан дарс берар эди. Мен у зотга Куръонни Нофеъ қироатига асосан бир неча бор тўлиқ ўқиб бердим. У Нофеъ қироатидан бошқа қироатда ўқимас, мисрлик дўстларига кўп хилоф қиласа эди. Абу Масъуд Асвад чўзиладиган ҳарфларни кўп чўзар эди. Унинг сакталари худди ихфога ўхшар эди. У «улаика» сўзида «улаа», деб бир тўхтаб, кейин «ика»ни айтар эди.

68. Имом Нофеъ

Нофеъдан (раҳматуллохи алайҳи) қироат ўргангандан бир киши шундай дейди: «Агар Имом Нофеъ тиловат қилса, оғзидан мушк ҳиди таралар эди. Мен у кишига: «Эй Абу Абдуллоҳ! Эй Абу Рувайм! Сиз кишиларга тиловат қилиш учун ўтирганингиизда, атрофга хушбўй ҳид таралади», де-

¹⁴⁸ Ибн Жазарий. “Фоятун нихая фий табакотил курро”, 2/316-бет.

сам, у зот: “У пайт мен хушбўй нарса суртмайман ва бирор хушбўй нарсага яқинлашмайман ҳам. Лекин мен тушимда Набийни (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўрдим. Ул зот оғзимга Қуръон тиловат қилдилар, шу ондан буён оғзимдан хушбўй ҳид келишини ҳис қила бошладим”, деди». Мусаййабий айтади: «Нофеъга: “Юзингиз ва яратилишиңгиз мунча ҳам гўзал?” деб савол берилганида, у: “Нечун бундай бўлмайин! Мен тушимда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) билан қўл бериб кўришиб, у зотга Қуръон ўқиб берган бўлсам”, дедилар»¹⁴⁹.

Нофеъдан ривоят қилинади: «Ўтириб Қуръон ўқиётган эдим, шу пайт Ави ибн Абдуллоҳ ибн Утба ибн Масъуд олдимдан ўтиб қолди ва менга: «Эй биродаримнинг ўғли! Қачон тик туриб қироат қиласан? Қариб, касал бўлиб қолганингдами?» деди. Шундан кейин ўтириб қироат қилмадим, қачон қироатга тушсам, у икки кўзим олдида гавдаланиб турарди»¹⁵⁰.

69. Абу Амр Жаҳзамий

Бир киши ундан қози бўлишини сўраганида, унга: «Аллоҳга истихора қилайин-чи», деб икки ракат намоз ўқиди ва жон таслим қилди. Бу воқеа хижрий 250 сананинг рабиул охир ойида бўлган эди.¹⁵¹

70. Ибн Табр

Ибн Жазарий: У Ибн Завжухуррадан охирги ривоят қилган киши эди. Мен кўп марта унга ёддан ва қараб Қуръон ўқиб берганман. Унинг олдига иссиқ кунларда келар эдим. У масjidнинг тепасига чиқамиз, деб, зинага мендан олдин кўтариларди. То вафот этгунига қадар яхши эшитар, яхши кўрар ва тўрт мучаси соғ эди. Абу Мусо Мадиний у ҳақда: «Олдин яхши кўрмас эди, кейинчалик яхши кўрадиган бўлиб қолди», деган.¹⁵²

71. Ҳишом ибн Аммор

Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Фараж Андалусий, яъни Абу Абдуллоҳ Ҳумайдий: “Менга Бағдодда баъзи аҳли ҳа-

¹⁴⁹ Ибн Жазарий. “Ғоятун нихая фий табакотил курро”, 2/332,333-бетлар.

¹⁵⁰ Ўша манба, 2/333-бет.

¹⁵¹ Ўша манба, 2/338-бет.

¹⁵² Ўша манба, 2/350-бет.

дислар Хишом ибн Аммор бундай деганини айтиб беришиди”, дея шундай ривоят қилди: «Мен Аллоҳ таолодан еттина ҳожатимни сўрадим. Аллоҳ таоло улардан олтитасини берди. Биттасини нима қилганини билмайман. Мен У Зотдан мени ва ота-онамни мағфират қилишини сўраган эдим, У бизни мағфират қилдими ёки йўқми, билмайман. Аллоҳ таолодан ҳажга боришимни насиб этишини сўрадим, У дуойимни ижобат қилди. У Зотдан юз йил умр беришини сўрадим, У сўраганимни берди. У Зотдан Пайғамбаримиз (алайхиссалом) сўзларида тўғрисўз бўлишни сўрадим, бу истагим ҳам мустажоб бўлди. У Зотдан кишилар менинг хузуримга эртаю кеч илм талабида келиб туришларини сўрадим, бу дуойим амалга ошди. Аллоҳ таолодан Дамашқ минбарида ваъз – хутба ўқиши сўрадим, бу тилагимга ҳам эришдим. Яратгандан минг динор ҳалол пул сўрадим, бу тилагим ҳам насиб бўлди»¹⁵³.

72. Яхё ибн Одам

Исҳоқ ибн Роҳавайҳ йўлидан ривоят қилган эдик: «Яхё ибн Одамнинг: “Мен Абу Бакр ибн Иёшнинг хузурига уч йил қатнадим ва унга Куръоннинг ҳаммасини, валлоҳу аълам, ўқиб бердим”, деганини эшитдим». Ибн Ҳанбалдан (раҳматуллоҳи алайхи) Яхё ибн Одам ҳақида сўралганида, у киши: «Мен у кишидан кўра илмни билувчироқ ва кенг қамровлироқ кишини билмайман. У оқил, ҳалим, Абу Бакр ибн Иёшдан кўп ривоят қилган ровий эди. У киши ғилай эди». Абу Тохир ибн Абу Фошим айтади: «Бизга Али ибн Аҳмад Ажалий ва бошқа ровийлар сўзлаб беришган. Улар: «Бизга Абу Ҳошим», у эса: «Бизга Яхё ибн Одам сўзлаб берди», деган. У айтади: «Мен қирк йилдан буён Осимнинг бу дафтарда мавжуд ҳарф – қироатлари ҳақида Абу Бакр ибн Иёшдан сўраб келдим. У менга уларнинг ҳаммаси ҳақида сўзлаб ва ҳарфма-ҳарф қироат қилиб берди, мен уларга нукта қўйиб, қайд этиб бордим. Яна мен ундан у менга олдин сўзлаб бермаган ҳарфлар маъноларини ҳам ёзиб олдим. У яна: “Буларни мен сенга ҳарфма-ҳарф сўзлаб берганимдек, Осим менга ўқитган”, деди»¹⁵⁴.

¹⁵³ Ибн Жазарий. “Фоятун ниҳая фий табакотил курро”, 2/356-бет.

¹⁵⁴ Ўша манба, 2/364-бет.

73. Яхё Язидий

Яхё ибн Муборакдан ривоят қилинади: «Менинг отам Муборак Абу Амр ибн Ало билан дўст эди. У Маккага йўл олди. Абу Амр хайрлашиб, кузатиш учун у билан бирга чикди». Яхё айтади: «Мен ҳам у билан бирга эдим. Отам хайрлашаётганида мени Абу Амрга васият қилиб қолдириб кетди. Абу Амр то отам келиб, уни кутиб олишга чиққунига қадар мени кўрмади. У мени отамнинг олдида кўриб қолди ва: «Эй Амр! Яхёдан розимисан?» деди. У: «Мен уни сен билан хайрлашганимдан бутунгача кўрганим йўқ», деди. Шунда отам менга қараб: «Абу Амрга Куръоннинг ҳаммасини тик оёқда ўқиб бермагунингча уйга кирмайман», деб қасам ичди. Абу Амр ўтириди, мен эса тик оёқда Куръон ўқиб беришни бошладим, то Куръонни тўлиқ ўқиб бермагунимча ўтирамадим».¹⁵⁵

74. Яхё ибн Вассоб

У қавмига имомликка ўтиб берар эди. Ҳажжож Куфада имомликка фақат миллати араб бўлган имом ўтишини буюрди. Қавми Яхёга: «Ўрнингни бўшат», дейишди. Бу хабар Ҳажжожга етиб борганида, у: «Мен бу каби имомлар имомликка ўтишини тақиқлаганим йўқ», деди. У қавмига бир кун намоз ўқиб бергач: «Мендан бошқа имом топинглар», деди. Сизлар обрўйимни тўқмаслигинизни хоҳлайман. Агар буйруқ менинг фойдамга бўлса-да, сизларга имомликка ўтмайман», деди. Аъмаш айтади: «Агар Яхё намозни адо этса, намознинг соғинчи билинадиган даражада, Аллоҳ хоҳлаганича турар эди. Яхё ибн Вассоб жуда қироати чиройли киши эди, у қироат қилганида масжидда ҳеч ким йўқдек туюларди. Мен уни ўша ҳолида кўрсам, у ҳисоб-китоб учун тўхтади, дер эдим»¹⁵⁶.

75. Абу Жаъфар Қори

Сибтул Хайёт айтади: «Ибн Жаммоз Абу Жаъфардан ривоят қиласди: «У кунора рўза тутар эди. Бу Довуднинг (алайхиссалом) рўза тутиш услуби бўлиб, бир муддат шу ҳолатда рўза тутди. Дўстлари ундан бу ҳакда сўрашганида: «Бу ишни нафсимни Аллоҳ таолонинг ибодатига чиниқтириш учун қиласман. Устоз Абу Абдуллоҳ Қассоънинг хатида қироат қила-

¹⁵⁵ Иби Жазарий. “Фоятун ихая фий табакотил курро”, 2/376, 377-бетлар.

¹⁵⁶ Ўша манба, 2/380-бет.

ман», деди. У тун ўртасида тўрт саломли намоз ўқир ва ҳар ракатида Фотиҳа сураси билан узун муфассал сураларни зам қилар ва намоз ортидан ўзи, мусулмонлар, унга Куръон ўқиб берганлар, ундан олдин ва кейин унинг қироатида қироат қилганлар ҳақига дуо қилар эди. Сулаймон ибн Муслим айтади: «Мен Абу Жаъфарни вафот этаётганида кўрдим. Унинг ҳузурига ўзи тенги дўстларидан Абу Ҳозим Аъраж келди. Одамлар унинг атрофида қий-чув қилиб юбориши. Абу Жаъфар уларга жавоб бермади. Унинг куёви – қизининг эри Шайба: “Сизларга бир ажойиб ҳолатни кўрасатайми?” деди. Улар: «Ҳа», дейишди. Шайба Абу Жаъфарнинг кўкрагини очди, у ерда худди сутдек оппоқ юмалоқ нурли айланা кўзга ташланди. Абу Ҳозим ва унинг дўстлари: “Аллоҳга қасамки, бу Куръоннинг нури”, дейишди»¹⁵⁷.

Нофеъдан ривоят қилинишича, Абу Жаъфар вафот этиб, уни ювишганида, томоғи ва юраги орасида худди Мұсхәф варағидек нарсани кўриши. Ўша жойда хозир бўлганлардан бирор киши бу Куръоннинг нури эканига шубҳа қилмади¹⁵⁸.

Сулаймон ибн Абу Сулаймон Умарийдан ривоят қилинишича, у тушида Каъба ёнида Абу Жаъфарни кўриб: «Абу Жаъфармисиз?!» деб сўради. У эса: «Ҳа! Менинг номимдан дўстларимга салом айт ва уларга Аллоҳ таоло мени ризқланган, тирик шаҳидлардан қилганининг хабарини бер ва яна Абу Ҳозимга ҳам салом йўлла! Сен унга: “Сенга Абу Жаъфар: “Фойдалан, фойдалан! Аллоҳ таоло ва фаришталар кечки пайтлар сенинг мажлисингга назар ташлашади, деб айт”, дегин» деди.

Ибн Жазарий: «Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Исроил Қассоъ ўз кўли билан Абу Жаъфар вафотидан кейин чиройли суратда тушда кўрилгани ва туш кўрган кишига қараб: “Сен менинг дўстларим ва ҳар бир менинг қироатимда ўқийдиган кишиларга хушхабар етказгин! Албатта, Аллоҳ таоло уларни мағфират этди ва улар ҳақига қилган дуойимни ижобат қилди. Уларга айт, кечасида қодир бўлгунларича ўша намозларни ўқишин!” деганини битиб кўйганини кўрганман»¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Ибн Жазарий. “Ғоятун ниҳая фий табакотил курро”, 2/383,384-бетлар.

¹⁵⁸ Ўша манба, 2/384-бет.

¹⁵⁹ Ўша манба, 2/384-бет.

76. Яъқуб Ҳазрамий

Тоҳир ибн Галбун айтади: «Менга Абу Усмон Музанийнинг «Тушимда Расулуллоҳни (алайҳиссалом) кўрдим ва у зотга Тоҳо сурасини ўқиб бердим. 58-оятини “маканан сива”, деб ўқиган эдим, у зот: “Сува”, деб, Яъқубнинг қироатида ўқигин”, дедилар”, дегани ҳақида хабар етди».

Унинг зуҳду тақвоси ҳақида шу нарса маълум бўлганки, у бир куни намоз ўқиётганида эгнидан ридосини ўғирлаб кетишади. Лекин ҳеч нарсани сезмайди. Сўнг ўғриланган ридо яна қайтариб олиб келиниб; устига қўйилганда ҳам, намоз билан машғуллиги сабабли ҳеч нарсани сезмайди.

77. Ҳамза Зайёт

Халаф ибн Тамим айтади: «Отам оламдан ўтди ва унинг зиммасида қарзи бор эди. Мен Ҳамза Зайёт олдига бориб, қарз эгаси билан гаплашиб, отам қарзидан бирор нарса ўтиб беришини сўрашини илтимос қилдим. Ҳамза менга: “Сенга ёмонлик бўлсин, у менга Куръон ўқитган эди. Мен ўзим Куръон ўқитган киши уйидан сув ичишни карих кўраман”, деди»¹⁶⁰.

Бир куни Ҳамза бир қудуққа тушиб кетди, уни қудуқдан чиқариш учун келган ҳар бир кишидан: «Сен менга Куръон ўқиб берганмисан?» деб сўрар эди. Улар: «Сизга Куръон ўқиб берганмиз», дейишса, улар ёрдамида қудуқдан чиқишини хоҳламас эди. Куфа ахлининг ҳаммаси унинг шогирдлари эди. Улар бу ишни амалга ошира олмадилар. Шунда унинг олдига бир аъробий келиб, унда Куръон ўқимагани, ундан Куръон ўргангандан кишидан ҳам Куръон эшитмаганини айтганидан кейин уни қудуқдан чиқариб олди.

Имом Ҳамза қироатни ўргатганига ҳақ олмас эди. Иссик ёз кунларидан бирида бир шогирди унга сув берганида, уни ичишдан бош тортган. Имом Шотибий унга “мутаварриъ” – “тақводор”, “парҳезкор” деб ишора қилган.

Шуъайб ибн Ҳарб айтади: «Мен Куфага бордим ва Суфён Саврий ва Шарик ибн Абдуллоҳлар Ҳамзанинг олдида Куръон ўқиб ўтиришганини кўрдим. Мен ўзимча, учинчиси бўлар эканман-да, деб ўйладим». Ҳамза: «Мен мингта ҳадисни исноди билан Набийдан (алайҳиссалом) ривоят қилдим». Имом

¹⁶⁰ «Куръон кориларнинг ахлоки» асари, 179-бет.

Шотибий у иккиси (Суфён Саврий ва Шарик)га «имом» деб ишора қилган. Ҳамза Куръондан дарс берганидан кейин тўрт ракат намоз ўқир эди. Пешин ва аср намозлари орасида ҳамда шом ва хуфтон орасида ҳам намоз ўқир, туннинг аксарият қисмини бедор ўтказарди. Имом Шотибий унга «сабур» – «сабр қилувчи» деб ишора қилган. Бир ривоятда: «Мен уни қачон кўрмайин, Куръон ўқиб ўтирган бўларди», дейилган. Ривоят қилинишича, Ҳамза ҳар ойда йигирма беш ёки йигирма етти марта хатм қилар эди. Имом Шотибий у кишига «мураттил» – «тартил билан ўқувчи», деб ишора қилган¹⁶¹.

78. Янги уйланган бир киши

Абу Убайд айтади: «Мен Шужоъ ибн Валиддан ўз исноди билан сўзлаб берганини эшиздим. Бир киши ҳузурига аёли кирганида намоз ўқишни бошлаган экан. Тонг отиб кетибди ҳамки, лекин у аёлига қиё боқмабди. Бу иши ҳақида маломат қилинганида, у киши: “Мен эр кишининг ахли унинг ҳузурига кирганда ўқиладиган икки ракат суннат намозини ўқишга турган эдим. Лекин Куръоннинг ажойиблигига берилиб, аёлимни ҳам унутиб қўйибман”, деган экан»¹⁶².

79. Сулайм ибн Анз Тужийбий

Бакр ибн Музордан ривоят қилинади: «Сулайм ибн Анз Тужийбий Куръонни ҳар кечада уч маротаба хатм қиларди. Ва уч марта жимоъ қилар эди. У киши вафот этганларида хотини: “Аллоҳ сизни раҳм қилсин! Раббингизни ҳам, аҳлингизни ҳам рози қилдингиз”, деди. Шунда: “Кандай қилиб?” дейишиди. Хотини: “Кечаси туриб, Куръонни ўқиб якунларди. Сўнг аҳлига қовушиб, гусл қиларди. Бориб, яна Куръонни хатм қиларди. Сўнг аҳлига яқинлашиб, гусл қиларди. Кейин бориб, яна Куръонни хатм қиларди. Сўнг аҳлига қовушиб, гусл қиларди ва бомдод намозига чиқиб кетарди”, деди».

80. Шотибий ҳақида ҳикоялар¹⁶³

Шотибий факир киши эди, ундан шаҳридаги жоме масжидида хатиб бўлиши талаб қилинганида, хатиблар под-

¹⁶¹ Мулла Али Корининг «Шотибия» асарига ёзган шархи 15-бет.

¹⁶² Абу Убайд Қосим ибн Саллом. “Фазоилул Куръон, 61-бет.

¹⁶³ Ахмад ибн Мухамад Касталоний (923 х.)нинг Имом Шотибий тўғрисидаги «Ал-фатхул мавоҳибий» асари муҳтасаридан иктибос.

шолар васфига ошиқча берилиб кетгани сабабли бу ишдан ўзини тортган. Кейин Имом Шотибий 572 санада ҳаж қилиш учун Мисрга сафарга отланди ва Искандарияга тушди. Бу ерда яшаб қолган Имом Ҳофиз Абу Тоҳир Аҳмад ибн Мұхаммад ибн Салафа Исфаҳоний ва бошқа олимлардан ҳадис әшитди¹⁶⁴.

Абу Шомма (розияллоху анху) Имом Шотибийнинг тақвоси ҳақида хабар бериб, айтади: «Менга шайхимиз Абул Ҳасан Али ибн Мұхаммад Саховий (розияллоху анху) айттып беришича, Имом Шотибий ўз юрти бўлмиш Шотибани ташлаб, Миср диёрига кўчиб ўтишларига у зотдан ўз дидёрида хатиб бўлишни талаб этишганида ҳаж зиёрати учун чиқиб кетгани сабаб қилиб келтирилган. У киши, имом бўлиб қолсалар, минбарларда подшоҳларни шаръян жоиз бўлмаган сифатлар билан мақташга тўғри келиб қолишидан тақво қилиб, Шотибага қайтмадилар. Қаттиқ қийинчилликка, факирликка сабр қилдилар. Сўнг Коҳирага келдилар. У ерда фазилатли қози у кишидан ўз мадрасасида Куръондан сабоқ беришини сўради. У киши аввалги факирлигига қолиш шарти билан рози бўлди».

Шотибий Мисрга боргандарида, қози Фозил Абдураҳим у кишининг ҳурматларини бажо келтириб, ўз мадрасаларида Куръон ўқитувчи устозларга бош қилиб кўйди. У ерда қироат, лугат, наҳв ва бошқа фойдали илмлардан матонат билан сабоқ берарканлар, исмлари машхур бўлиб, ҳар томонга ёйилди. Куръон ўқитиш бўйича раислик даражасигача етдилар. Обрўлари ошиб, дарс учун ҳар тарафдан одамлар кела бошлади. Атрофдаги инсонлар у кишидаги илм саховатидан худди ер ёмғирдан манфаат олгандек манфаатланишди.

Султон Малик Носир Салоҳуддин Юсуф ибн Айюб Байтул Мақдисни фатҳ қилгач, 589 санада у киши (Шотибий) зиёратига бориб, Рамазон рўзасини бирга тутди. Ушбу йил зиёратдан қайтаётганида хосу омга манфаат бериш учун саёҳат уловини Фозилия мадрасасига чўқтирди. Вафотигача шу ерда дарс бериб қолди.

Ушбу зикр қилинган мадрасани қози Фозил 580 санада ўз ҳовлиси олдидаги гулзор йўлга барпо қилган эди. уни

¹⁶⁴ Ўша манба.

Шофиъий ва Моликий факихларининг бир гуруҳига вакф қилди. Битта катта хонасини Қуръон қироати учун ажратди. У ерда имом Абул Қосим ибн Файюро (Шотибий) шу соҳадан илм берарди. Сўнг унинг шогирди Абу Абдуллоҳ Қуртубий, кейинчалик яна бошқалар қироатдан дарс ўқитдилар.

Баъзи ишончли шайхларимиз ўз устозларидан хабар беришларича, Шотибий Фозилияда субҳ намозини ўқигач, қироатдан дарс беришга ўтирас эди. Кишилар ўқиб беришга навбат олиш учун бир-бирлари билан мусобақалашишни тунда бошлаб, у зот ҳузурига етиб келишар эди. Шотибий ўз ўринларига ўтиргач, «Ким биринчи келган бўлса, ўқисин», деган сўздан бошқани гапирмас эди. Сўнг биринчи келган кишининг, кейин ундан сўнг келган кишининг дарсини тинглар эди. Бир куни унинг бир дўсти тасодифан эрта келади ва шайх ўз ўринларига ўтиргач, одатга хилоф равишда: «Ким иккинчи бўлиб келган бўлса, ўша ўқисин», дейди. Иккинчи келган киши ўқиши бошлайди. Шериги биринчи келган бўлса ҳам, қолиб кетганидан ҳайрон бўлиб, бунинг сабабини билолмай, «Шайхнинг дарсидан маҳрум бўлишимга қайси гуноҳим сабаб бўлди экан», деб ўйланиб қолади ва ўша кечаси жунуб бўлгани, қироатга иштиёқи қаттиқлигидан ғул қилишни унугани ва уйқудан турибоқ шайх ҳузурига келганини эслайди. Шотибий бундан воқиф бўлгани учун унинг эмас, иккинчи келган кишининг ўқишига ишора қилган бўлади.

Сўнгра ҳалиги йигит мадраса ёнидаги ҳаммомга югуриб боради ва ғул қилиб, шайх ўша иккинчи киши қироатини тинглаб тутгатмасиданоқ етиб келади. Кўзи ожиз шайх аввали ҳолатида ўтирас эди. Иккинчи қори қироатини тутгатиши билан у: «Ким биринчи келган бўлса, ўқисин», дейди. Йигит қироатни бошлайди. Мана бу ҳолат қориларнинг шайхларидан билганларимизнинг энг гўзал бир кўриниши бўлса, ажаб эмас. Шу пайтгача бу каби ҳолат кузатилганини билмаймиз.¹⁶⁵

Жамолуддин Абул Ҳасан Қифтий айтади: «Шотибий Қуръон ўқиб, нахв ва луғат илмларидан ҳам таълим олди. Ёш йигитлик чоғидаёқ Қуръоннинг барча қироатлари борасида

¹⁶⁵ Ибн Жазарий. “Фоятун ниҳая фий табакотил курро”, 2/21, 22-бетлар.

мохир бўлди. Ҳали эллик ёшга етмасиданоқ атрофдаги инсонлар унга Куръон ўқиб бериб, кўп манфаат олишди».

Жамолуддин Абул Ҳасан Қифтий яна шундай дейди: «(Шотибий) Мисрни ватан тутиб, «Амр ибн Ос» масжидида дарс беришга ўтирди. У ерда «Бану Ҳимярий» номи билан танилган қавмга куёв бўлди. Сўнг уни Фозил Абдураҳим ибн Али Байсоний Коҳирада қурдирған мадрасага кўчириб олиб бориб, дарвозахонанинг чап томонида унинг ўзи учун дид билан алоҳида чиройли бир хона тайёрлади. Шотибий шу ерда дарс берарди. Оиласи учун мадрасадан ташқарида алоҳида бошқа бир ҳовли ажратди. У зот (раҳматуллоҳи алайҳи) то вафотигача ана шу ерда яшади.

У зот (имом Шотибий) «Амр ибн Ос» масжидида аzonни бир неча марта муаззинлардан бошқа кишилардан эшигтан. Завол пайти улар саноғига етиб бўлмас эди.

Ибн Жазарий: Абул Маъолий ибн Айнул Фузалонинг «Мисбах» номли китобида ушбу нарсани ўқиган эдим: «Имом Шотибий айтадилар: «Мен кетма-кет ўн кеча Расулуллоҳни (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) равзai шарифда кўриб, у зотга Куръон ўқиб бердим. Шунда у зот (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) менга: “Аллоҳ сени шубҳалардан ҳимоя килсин”, деганлар».

Бу зот ҳақида бундан ташқари яна бир қанча машҳур ривоятлар ва ҳақиқий кароматлар мавжуд.

Имом Шотибий ҳузурларида бир фикҳий масала туғилиб колди. Шунда у зот бу хусусда ҳужжат айтиб, китоб келтиришни сўради ва: «Бу ҳақда фалон жойдан қидиинглар», деб, қайси бет, қайси ўрин ва қайси мавзуда келганингача айтиб бердилар. Талабалар далилларни айтилган жойдан тошигач: «Фикҳни ҳам ёдлаганмисиз?» деб сўрашди. Имом Шотибий: «Мен бир тияга юк бўладиган китобларни ёдлаганман», дедилар. «Ундан бўлса, фикҳдан дарс бермайсизми?» дейишди. У зот: «Кўрларники фақат Куръондир», дедилар.

Куёви (қизининг эри) Абулҳасан Али ибн Шужаъ ибн Солим – у ҳам кўр бўлган, қироатни қайнотасидан олган – шундай дейди: «Бир сафар ибн Варроққа «Усулул фикҳ»ни ўқиб беришни хоҳлаган эдим, қайнотам буни эшитиб, мени

чақирирди. Хузурига борган эдим, қулогимдан тутиб: «Усул» ўқимоқчимисан?» деди. Мен: «Ха» дедим. У қулогимдан чўзиб: «Кўрнинг номатлуб иши унинг «усул» ўқишидир», деди».

Имом Шотибийнинг Аллоҳ таолога бўлган ишончи ва қалби кенглигига далолат қилувчи кароматларидан бири ҳақида шогирди Илмуддин Саховий бундай дейди: «Бир куни у зот менга: «Шайтон билан менинг ўртамиизда сұхбат бўлиб ўтди. У менга: «Агар бундай қилсанг, сени ҳалок қиласман», деган эди, мен унга: «Билганингни қил, менга баримир», дедим», деди».

Имом Шотибий яна шундай деди: «Йўлда кетаётганимизда, шеригим ортда қолиб кетди. Мен уловда эдим. Шунда икки номаълум шахс келиб, улардан бири мени қаттиқ ҳақорат қила бошлади. Мен «истиъоза»ни айтдим. У бир оз муддат ҳақорат қилишида давом этиб турди. Шунда иккинчиси: «Уни тарқ қил, фойдаси йўқ», деди. Шу пайт шеригим ҳам этиб келиб қолди. Унга бўлган воқеани айтиб берган эдим, у ёқ-бу ёкқа қараб, ҳеч кимни топмади».

Имом Шотибий дарс беришга ҳеч ҳам таҳоратсиз ўтирас эди. Муаззин намозга аzon айтса, ўрнидан туриб, ўзини тартибга келтирар, таҳоратга эҳтиёж сезса, таҳорат қилар, эҳтиёж сезмаса, шу ҳолида намоз ўқир эди. Дарс давомида тиловат саждасини ўқиса, сажда қилмас эди, шунингдек, унга ўқиб бераётган ҳам сажда қилмас эди. Устозларининг йўли шундай эди. Чунки устоз-шогирднинг ҳолати мустақил ўқувчи ҳолатидан фарқ қиласи. Агар устоз-шогирдга тиловат саждаси лозим қилинса, машаққат ва муаммо келтириб чиқаради. Бир гурӯҳ уламолар устозга ўқиб берилаётган пайтда тиловат саждасини тарқ қилиш мумкинлигига ижмоъ қилганлар. Улар бунга Бухорий ва Муслим Зайд ибн Собитдан ривоят қилган: «Мен Расулulloҳга (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Нажм сурасини ўқиб бердим, у зот сажда қилмадилар», деган ҳадисни далил келтирадилар.

Ҳикоя қилинишича, Имом Шотибий Маккага кетаётгандай йўлда бир дараҳт олдидан ўтаётиб шоҳга тўқнаш келмаслик учун ходимининг кўрсатмаси билан бошини этиб ўтди. Ҳаж қилиб қайтаркан, яна шу жойга етганда, ҳеч ким айтмаса-да, бошини экканича илгарилади. Сабаби сўралганда, шу

ерда дарахт бўлганини айтди. Кавлаб кўришиб, ўша кесилган илдизни топиши.

Ҳикоя қилинишича, Имом Шотибийга яқин жойда ўтирган икки киши баҳслашиб кетиб, бир-бирларини туркий тилда ҳақорат қила бошлашди. Шунда Шотибийдан нима деяёт-гандари ҳақида сўралди. У зот улардан бирини сўроқ қилиб, ўнг тарафига ўтиргизди. Сўнг иккинчисини сўроқ қилиб, чап томонига ўтиргизди ва: «Мана буниси бундай-бундай, деган эди, униси бундай-бундай, деб жавоб қайтарди. Сўнг буниси бундай-бундай, деган эди, униси бундай-бундай жавоб қайтарди», дея бўлган воқеани охиригача туркий тилда айтиб берди. Ваҳоланки, у зот бу тилни билмас эди.

Имом Шотибий ҳақида бизга шундай ривоят етиб келган: «У: “Ким ушбу қасидамни ўқиса, албатта, Аллоҳ у билан манфаатлантиради. Чунки мен уни Аллоҳ таолонинг розилиги учунгина назмлаганман”, деган». Дарқақиқат, унинг баракаси машриқу мағрибни қамраб олган.

Имом Жазарий: «Ломиййа»¹⁶⁶ нусхаси устига битиб қўйилган қўйидаги матнни кўрганман: “Шотибийдан ривоят қилинишича, ким бу қасидани ёдласа, жаннатга киради». Ушбу ёзувни ўқиган қорилардан бири бу ҳақда сўраш учун унинг ҳузурига боради. Сўралмасидан туриб, у зотнинг қароматлари сабабли аён бўлган холда: «Ха, ким ёдласа, жаннатга киради, ҳатто ким вафот қилса-ю, ушбу қасида уйида бўлса ҳам жаннатга киради», деган.

Ривоят қилинишича, Имом Шотибий қасидани тугатиб бўлгач, Пайғамбарни (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) туш кўрганлар. Тушларида у зотнинг ҳузурларида туриб: «Эй Расулulloҳ! Мана бу қасидани қаранг», дея уни қўлларига тақдим қилгандарида, (Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам) уни муборак қўлларига олиб: «Бу муборакдир. Ким уни ёдласа, жаннатга киради», деганлар.

Ким буни ёдласа, албатта, фойда топган. Чунки назм қилювчи (Шотибий) қасидани тугатгач, китобни қўлида тутган холда Каъба атрофини ўн икки минг шавт (84000 марта) тавоғ қилиб, уни ўқувчи ҳақига: «Эй Еру Осмонни Яратувчи,

¹⁶⁶ Имом Шотибийнинг кироат борасида ёзган манзумалари. Барча байтлар “лом” харфи билан тугаллангани учун “ломиййа” ҳам дейилади.

яширин ва ошкора ишларни Билувчи, ушбу буюк Каъбанинг Парвардигори бўлган Аллоҳим! Буни ҳар бир ўқиган инсонга манфаатли этгин», дея дуо қилган.

Фаъсий «Макка тарихи» номли китобида Мұхаммад ибн Исмоил ибн Юсуф Ҳалабийнинг таржимаи ҳолларида шундай дейди: «У зот бир жойда Куръон ўқир ва бошқа бир жойда унга ўқиб берилар, сўнг уни ёзар ва шу даражада тўғри ёзардики, қайта-қайта ёзса ҳам, бирор нарса колиб кетмас, бепарволикка йўл қўймас эди».

Имом Шотибий ризқлари тугаб, ажаллари етиб, вафот қилганда, жонлари чиқиши билан бирга қўзларидан ёш ҳам чиққан. Барча одамлар унинг дунёга умуман рағбати бўлмаганини айтиб, «Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун» деганлар.

Ибн Аббос (розияллоҳу анҳу) Аллоҳ таолонинг Раъд сураси, 41-оятини «Ернинг хароб бўлиши уламолари, солих ва шарафли кишилари вафоти билан бўлади», деб тафсир қилганлар. Мужоҳид ҳам шу гапни айтганлар.

Ибн Масъуд: «Олимнинг ўлеми Исломдаги бир ёриқдир. Уни кеча ва кундузнинг ўзгаришидан бирор нарса тўлдирмайди», деганлар.

Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳу) Пайғамбаримиздан (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ривоят қиласидилар: «Албатта, Аллоҳ таоло илмни инсонлардан бутунлай тортиб олмайди. Лекин уламолар ўлеми сабабли тортиб олади. Қачонки бирорта олим қолмаса, одамлар жоҳилларни ўзларига бош қилиб оладилар. Улардан сўрасалар, илмсиз фатво берадилар. Натижада, адашадилар ва бошқаларни ҳам адаштирадилар». Бу ҳадис сахиҳ бўлиб, Имом Бухорий ва Муслим таҳриж қилганлар.

Шотибий хижрий 590 сана, жумадул охир ойининг йигирма саккизинчи, якшанба куни аср намозидан кейин 52 ёшида вафот этди ва душанба куни Султон Салоҳиддин Юсуф ибн Айюбнинг вазири, дўсти ва кўмакчиси ҳамда «Иншо» девонининг соҳиби қози Абдурраҳим ибн Али ибн Ҳасан Қозий Лахмий Асқалоний Мисрий қабрига дағн қилинди.

Абу Абдуллоҳ Мұхаммад ибн Умар ибн Ҳусайннинг шундай деганларини эшитдим: «Мен 580 йили ҳаж қилдим. Ўша жойда бир жамоанинг “Ким ёшлигию катталигига Аллоҳга ҳеч ҳам осий бўлмаган киши орқасида намоз ўқимоқчи бўлса, Абул Қосим Шотибийнинг орқасида намоз ўқисин”, деган гапларини эшитдим».

Тож ибн Субкий айтади: «Шотибий тақводор уламолардан ва Аллоҳнинг мухлис бандаларидан эди».

81. Абу Абдуллоҳ Сожий

Ибн Қойим кўз тегувчининг кўзини ўзига қайтариш ҳақида ғаройиб воқеа айтиб берган эди: «Абу Абдуллоҳ Сожий ҳажга ёки ғазотга бўлган бир сафарида чиройли туясини ми-ниб борар эди. Шериклари орасида «кўзи бор» киши бўлиб, нимага қарамасин, унга кўзи тегиб, талафот етар эди. Ҳамроҳлари Абу Абдуллоҳга: «Туянгни «кўз»дан эҳтиёт қил», дейишганда, «Туямга кўз тега олмайди», деганди. Бу хабар «кўзи бор» одамга етгач, у Абу Абдуллоҳнинг йўқ пайтини пойлаб, карвонининг олдига келди ва туяга тикилиб қараган эди, туя ерга думалади. Абу Абдуллоҳ келгач, унга ҳалиги одамнинг кўзи теккани ҳақида хабар берилди. Шунда у: «Уни олиб келинглар», деди. («Кўзли» одам келтирилгач, олдига ўтирди ва: «Бисмиллаҳ, ҳabisа ҳabisun ва ҳажарун ҳabisun ва шихабун қobisun – «кўзли» одамнинг кўзини ўзига ва ўзига яқин бўлган инсонига қарши қайтаргин, дея duo қилди.)

فَأَرَجعَ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ۝ ثُمَّ أَتَجْعَلُ الْبَصَرَ كَرَّنِيْنَ يَنْقَلِبُ إِلَيْكَ
الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۝

«Рахмоннинг яратишида бирор тафовутни (нуксонни) кўрмассан. Бас, кўзингизни яна (самога) қайтаргин-чи, (унда) бирор ёриқни кўрармикинсан? «Сўнгра кўзингни қайта-қайта (самога) қарат, кўзинг сенга хор ва толикқан ҳолда қайтур»,¹⁶⁷ деди. Шунда ҳалиги одамнинг кўз қорачиғи стилиб чиқди ва туя ҳеч нарса бўлмагандай, ўрнидан туриб кетди».

¹⁶⁷ Мулк сураси, 3–4-оятлар.

82. Абул Қосим Күшайрий

У Расулуллохни (соллаллоху алайҳи ва саллам) тушида күрган: Пайғамбар (алайхиссалом) унга: «Нега хафа күринасан?» дебдилар. У: «Болам касал, ахволи оғир», дебди. Шунда Набий (соллаллоху алайҳи ва саллам) дебдилар: «Шифо оятларини ўқимадингми?

- وَيَسْفِفْ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ

«... ҳамда мўминлар қавми сийналарига шифо берадир» (*Тавба сураси*, 14-оят),

- وَشَفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ

«диллардаги нарса(ширк ва бошқа иллатлар)га шифо» (*Юнус сураси*, 57-оят),

- يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْلِفٌ أَلْوَانٌ، فِيهِ شَفَاءٌ لِلنَّاسِ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِيْهً لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ

«Коринларидан одамлар учун шифо бўлган турли рангдаги шарбат (асал) чиқур. Албатта, бунда фикр юритадиган қавм учун аломат бордир» (*Наҳъл сураси*, 69-оят),

- وَبَرِزَ مِنَ الْقُرْءَانَ مَا هُوَ شَفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْعُوْمَيْنِ
وَلَا يَرِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

«(Биз) Куръондан мўминлар учун шифо ва раҳмат бўлган (оят)ларни нозил қилурмиз. (Лекин бу оятлар) золим (коғир)ларга фақат зиённи ортирур» (*Исрө сураси*, 82-оят),

- وَإِذَا مَرَضَتْ فَهُوَ يَسْفِينَ

«Касал бўлганимда Унинг Ўзи менга шифо берур» (*Шуаро сураси*, 80-оят),

- قُلْ هُوَ لِلَّهِيْنَ إِمَّا نُؤْمِنُوا هُدًى وَإِشْكَاءً

«Айтинг: «(Ушбу Қуръон) имон келтирган зотлар учун ҳидоят ва (дилдаги маънавий иллат учун) шифодир» (*Фуссилат сураси*, 44-оят). Шайх мана шу оялтарни боласига уч маротаба ўқиган эди, Аллоҳнинг изни билан тузалиб кетди.

ҚУРЪОН ЁДЛАГАН АЁЛЛАР ТАРИХИ

83. Осиё бинт Аҳмад ибн Абдуллоим

У киши муҳаддиса, қория бўлғанлар. Уйлари дарс ва тиловат билан қурилган. У зотга Абу Фахр Асъад ибн Саъд, Зоҳир Сақафий, Ибн Сакийна ва Умар ибн Тоброзид ижозат берганлар. Ҳижрий 687 сана ражаб ойининг бешинчи куни вафот этдилар.

84. Асмо бинт Иброҳим ибн Арсоҳ

Ҳижрий 646 йилда туғилганлар. У кишининг тоғалари Кози Нуриддин ибн Сониъдир. Асмо бинт Иброҳим аёлларга Қуръон таълимини бериб, илм ўргатганлар. Аллоҳга яқин бўладиган ўринларда жидду жаҳд қилганлар. Ҳижрий 708 йил 9 жумадул аввал, жума куни вафот этганлар.

85. Байрам бинт Аҳмад Моликий

Унинг отаси Қуръон ўқир ва факихлар билан учрашиб турар эди. У ёшлигидан Қуръони каримни ўқишни ўрганди. Байрам бинт Аҳмад Қуръонни Шамс ибн Сониъдан олган еттига ривоят билан ўқир эди. У қизи Фотимага ҳаммасини, яъни ўнта қироатни ўргатди. Отаси билан Байтул Мақдисга бориб, шайхларга Қуръон ўқиб берди ва аёлларга ваъз қилди. У «Умда», «Арбаъийн ан-Нававия», «Аш-Шотибиятайн», «Ақида» ва бошқа кўплаб китобларни ёдлаган. «Риёзус-солихийн»ни қайта-қайта мутолаа қиласарди.

Шунингдек, Макка, Димёт ва бошқа шаҳарларга борган. У ушбу (Димёт) шаҳар шайхи Аҳмад ибн Туроймисга турмушга чиқкан.

86. Жамъа бинт Башшор Исфаҳония

Тўлиқ исмлари Уммул Баҳо Жамъа бинт Абу Ражо Башшор ибн Аҳмаддир. Исфаҳоннинг муаллимаси бўлган. Муҳаддис авлодларининг энг яхши, солиҳа аёлларидан. Қуръон аҳлияси бўлиб, Қуръондан дарс берар эди.

Саҳл ибн Абдуллоҳ Фозий ва Раис Абу Абдуллоҳ Қосим ибн Фазллардан ҳадис эшитган. Ҳадис талабида Ироқ ва Хурсонга сафар қилган кишилардан эди. Самъоний ундан учта ҳадис ёзиб олган. Тахминан хижрий 485 йилда туғилган.

87. Ҳафса бинт Сийрин

Умму Ҳузайл Ансорий фақиҳа ва тобеъин аёлларнинг саййидаларидан хисобланади. Ибодат, фикҳ ва Куръон қироатида машхур бўлган.

Иёс ибн Муовиядан ривоят қилинади: «Ҳафса бинт Сийриндан фазилатли аёлни кўрмадим. Ўн икки ёшидаёқ Куръони каримни ўқир эди». Унга: “Ҳасан ва ибн Сийринлардан ҳамми?!” дейилганда, у: “Ҳеч кимни ундан (Ҳафсадан) афзал билмайман”, деб жавоб берди».

Куръондан бирор ишқаллик туғилиб қолганда акаси Мұхаммад: «Боринглар, Ҳафсанинг қандай ўқишини сўранглар», дер эди.

Маҳдий ибн Маймун зикр қиласи: «Дарҳақиқат, Ҳафса ўттиз йил ўз намозгоҳида турди. У фақат бир оз ухлаш ва ҳожат учун чиқарди. Ўғли Ҳузайл ўчоқда ёқиш учун ўтин тайёрлар ва қишида уни ёқиб, иситар, у (она) эса жойнамоз устида ўтиради. Ўғли борлигидан қувонар эди. У аёл айтади: «(Ҳузайл) вафот эттагач, Аллоҳ мени ўзи хоҳлаганича сабр қилиш билан ризқлантириди, лекин доимий сиқиладиган бўлиб қолдим. Бир куни кечаси Наҳұл сурасини ўқиётиб, ушбу: «Аллоҳнинг аҳдини озгина баҳога сотиб юбормангиз. Агар билсангиз, албатта, Аллоҳ даргоҳидаги нарса (ажр-савоб) сизлар учун (дунё матоҳларидан) яхшироқдир».

Сизларнинг ҳузурингиздаги нарсалар тугаб кетур. Аллоҳнинг даргоҳидаги нарсалар эса боқийдир. Биз албатта, сабр этганиларни ўзлари қилиб ўтган гўзал (солих) амаллари баробаридаги мукофот билан тақдирлаймиз» (95–96-оятлар)га етганимда унга мувофиқ бўлдим, натижада Аллоҳ сиқилишишимни кетказди».

Яна у ривоят қилган ажойиб нарсалардан бири қўйидагича: «Ҳафса бир жория сотиб олди. Ундан: “Беканг ҳақида қандай фикрдасан?” деб сўралди. Шунда у форсча бир гап айтди, унинг маъноси: “У солиҳа аёл. Лекин катта гуноҳ қилиб

кўйибди шекилли, кечаси билан йиглаб, намоз ўқиб чиқади”, деган эди».

88. Хадижа бинт Аҳмад Фаъсия

Фос ахлидан, қория, солиха ва ўқимишли аёл бўлган. Аллоҳнинг Китобини, қироат ва тажвид илмини етарли дарражада ёдлаган эди. Ҳарфлар маҳражлари билимдони, Варш, Қолун ва Маккий қироатига ўхшаш кўп қироатларда ўқувчи, ушбу ривоятлар қироати ва хукмларининг барча турларидан боҳабар, Аллоҳнинг Китобини ўргатишни лозим тутган, ибодат ва тиловатни кўп қилган аёл. Ўзи қизиқсан нарса билан машғул бўлиб, ортиқча нарсалардан йироқ турган. Қуръони каримни Имом Абу Али Ҳасан Жанбур санадлари орқали ўқиган. Шунингдек, Шайх Абдулҳафиз Фаъсий қироатни ундан ривоят қилган. Хадижа унга ҳижрий 323 йилда ижозат берган.

89. Хадижа бинт Ҳорун Давкалийя

Ҳижрий 640 йил Мағриб (Марокаш)да туғилган. Қуръони каримни еттита қироатда ўқиган ва “Шотибия”ни ёдлаган. Ўн бешта ҳужжат келтирган. Ҳижрий 695 сана муҳаррам ойининг 5-ида, душанба куни вафот этган.

90. Уммул Ҳайр бинт Аҳмад ибн Исо

Ибн Макинанинг қизи деб танилган. Ваҳоланки, у Қози Фозил Шихоб Аҳмад ибн Исо ибн Муҳаммаднинг қизи бўлиб, ҳижрий 810 йилдан олдин Малайзияда туғилган. Қуръонни ёдлаб, отаси Нофеъга ўқиб берган ва доимо ёддан ўқиб юрган. Ҳижрий 849 йил сафар ойида Лайя водийидаги Убло қишлоғида унинг олдига Бақоъий келади ва унга бир нарса ўқиб беради. Албатта, у котиба, қория ва фозила эди. Унга бир жамоат ижозат берган. Отаси кўзи ожиз киши бўлиб, яқинлари ичидаги “Чумчук” номи билан танилган. Уммул Ҳайр бинти Аҳмад ёшлигида Қоҳираға кўчиб борган. Азҳарда яшаб, Қуръонни ёдлаган ва катта машойихлар қўлида илмфан ўрганган.

91. Салмо бинт Муҳаммад ибн Жазарий

Куняси – Уммул Ҳайр. Отаси «Фоятун ниҳоя фий тобақотил қурро» номли китобида унинг таржимаи ҳолини ёзган: «У менинг қизим, Аллоҳ уни манфаатли қилсин, дунё ва

охират яхшиликларига етиштирсин... У ҳижрий 813 йили Куръон ёдлашга киришди. Тажвид мұқаддимасини, нағв мұқаддимасини ёдлаб, топширди. Сүнгра яхши нашр бўлган «Алфия»ни ёдлаб, ўнта қироатда топширди. Ҳижрий 832 йили рабиул аввалнинг 12-сида ҳамма қироатларни ўз ичига олган тажвидли саҳих қироатларни мукаммал қилди. Бу муваффақиятларга эришишда, юксакликка кўтарилишда бирор киши унга шерик бўлмади. Аруз ва араб тилини ўрганди, форсча ва арабча шеърлар ёзди. У ўзи ҳадис ўқир, мендан эшитар ва ўзимга кўп бор ўқиб берар эди. Аллоҳ уни баҳтли қилсин, дунё ва охират яхшиликларига етиштирсин».

Салмо бинт Мұхаммад ибн Жазарийнинг отасига келсақ, у ўз замонасидаги қорилар шайхи ва ҳадис хофизлари-дандир. Дамашқда туғилиб, у ерда ўсиб улғайган. Дамашқда «Дорул Куръон» деб номланган мадраса курди ва Амир Темур билан бирга Мовароуннахрга сафар қилди. Сүнгра Шерозга кўчиб ўтиб, унинг вилоятига волий бўлди ва ўша ерда вафот этди. У Курдистон (ҳозирги Туркия)даги “Жазийра ибн Умар” деган жойга нисбат берилади. Куръони карим имларига оид кўпгина китоблари бор. Энг машҳурлари тажвид, қироат, Куръон фазилатлари ва қориларнинг таржимаи ҳоллари хусусидагиларидир. Шунингдек, у кишининг чуқур маъноли зикрлар ва дуолар хусусидаги «Мустаҳкам қўргон» ва унинг ҳошиясига ёзилган «Мустаҳкам қўргоннинг калити» деб номланган китоблари одамлар орасида жуда машҳурdir. Ҳижрий 833 йилда вафот этди.

92. Ойша бинт Иброҳим Дамашкий

Ойша бинт Иброҳим ибн Сиддик Суламийя Дамашкийя ўқимишли солиҳа аёлдир. Ҳижрий 661 йили туғилган. Куръонни Аҳмад ибн Ҳибатуллоҳ ибн Асокирдан, ҳадисни эса бошқалардан эшитган. Аёллар ундан кўп манфаат олдилар. У ҳақда куёви Ибн Касир бундай дейди: «У ибодатни кўп қилишда ва Куръонни чиройли адo этишда беназир эди. Бу хусусда кўп кишилардан фазилатли бўлди. У дунёда зоҳида бўлиб, ундан озгина нарса қолди. Ҳижрий 741 йил жумадул аввал ойида вафот этди. Эри Хоғиз Абул Ҳажжож Юсуф Миззий Шом диёрининг муҳаддиси, «Таҳзибул камал

фий асмаир рижал» ва «Тухфатул ашроф би маърифатил ат-роф» китоблари муаллифидир. Ушбу китоблар хусусида Ибн Тулун: «Аниқки, бундан кейинги мұҳаддислар шу икки китобга боғланғандир», дейди. Ҳижрий 742 йилда вафот этди.

93. Ойша бинт Имрон Манубий

Обида, солиҳа бу аёл Манубада туғилиб, отаси қарамогида ўсади. Ота қызининг тарбиясига катта эътибор бериб, Қуръони каримни ўргатди, хифзини чиройли қилди. Сўнгра ўзи ибодатга зўр бериб, зоҳидликни лозим топди. У жун йигиришдан келадиган даромади эвазига кун кечирарди. Қўпгина китобларда унинг жасоратларидан ҳикоя қилинади. Ҳаёти давомида Қуръонни 1520 марта хатм қилган. У фақир-мискинларга ғамхўрлик кўрсатар, муҳтоjlар эҳтиёжини қондирап эди. Ўз касбидан бирор нарса жамғармагани ҳақида гапириб: «Чўнтағимда бирор дирҳам қолиб, уни садака қилмасам, тунги ибодатим нуқсонли бўларди!» дейди. Бу унинг яхшилиги ва раҳмдиллигига далолат қилади. Жон бераётгандаги охирги сўзлари: «Зотан, Аллоҳ тақволи бўлғанлар ва эзгу иш қилувчилар билан (ҳамиша) биргадир» (*Наҳл сураси, 128-оят*) бўлди. 67 ёшга яқинлашганида, ҳижрий 665 йил 21 раЖаб ойининг жума куни вафот этди. Жанозасига тунислик уламоларнинг кўпчилиги келишди. Тунисдаги Қаржоний развасига дафн қилинди.

94. Ойша бинт Юсуф Боъуния

Бу қобилиятли, ўқимишли, олима ва фозила аёл Абдулваҳҳоб Дамашқийнинг онаси, Боъунийнинг қизи бўлган. Шахсий сийрати ҳақидаги сўзида у: «Аллоҳ таоло мени Ўзининг Китобини ўқишим учун танлаб олди, менга уни мукаммал қилиб ёдлашни тортиқ қилди. Ваҳоланки, мен саккиз ёшда эдим», дейди. Отаси машҳур олим Юсуф ибн Аҳмад ибн Носир Боъуний Мақдисий тўрт ёшдалигига Куддусдан Дамашққа кўчиб борган. Қизи Ойша бинт Юсуфга Қуръон, фиқх, араб тили ва бошқа фанларни ўргатган. Юсуф ибн Аҳмад Дамашқий Шофиъий Софд вилоятига волий бўлди, сўнгра Дамашқда, ҳижрий 847 или Шомнинг Тараблус вилоятида, кейинроқ Ҳалабда қозилик қилди. Барча соҳаларда мақтовларга сазовор бўлди. Камтар, забардаст, машҳур олим, зеҳни ўткир, юмшоқ муома-

лали ва олий ҳимматли инсон бўлган у зот кўп тиловат ва садақа қилар, кўпинча душанба ва пайшанба кунлари рўза тутар, кечалари туриб, таҳажжуд ўқир, кўп эхсон қилар эди. «Одилийятус сұғро», «Шомийятул жавонийя» ва «Азизийя» каби узоқ жойларга бориб, дарс берарди. Юсуф ибн Аҳмад ҳижрий 880 йилда заҳарланиш оқибатида вафот этгани ҳақида маълумотлар бор.

Кўпгина ака-ука ва опа-сингиллари билан бирга отаси тарбиясида улғайган Ойша улар билан ҳужжатлашиб, ҳаммасидан устун келарди. Қоҳирада у илмдан жуда катта насиба олди ва унга фатво ҳамда дарс беришга рухсат этилди. Ҳижрий 919 йилда Ойша Қоҳирага кириб келганида, унинг ҳамроҳи – Миср диёридаги қурилиш ишлари девони бошлиғи Абуссано Маҳмуд ибн Ожо Ҳалабий уни отасининг ҳурмати юзасидан ўз уйига туширган эди.

Иbn Ҳанбалийнинг айтишича, юқорида зикр этилган таржимаи ҳол соҳибаси ҳижрий 922 санада Ҳалаб шахрига келган. Бадр Суюфий, шогирди Шамс Сафирий ва бошқалар у киши билан парда ортида туриб учрашганлар. Сўнг Дамашққа қайтиб, у ерда ўша йили вафот этган.

Олима аёллардан бўлмиш Ойша Боъунийя Ислом тарихида куйидаги китоблари билан шуҳрат қозонган:

– «Ал-Ишарот ал-Хофийя фи-л-Маназил ал-Алийя» («Олий даражаларга махфий ишоралар»). Бу Ҳаровийнинг «Маназил ас-Саъирин» китобини муҳтасар равишда жамлаб ражказ вазнида ёзилган шеърдир.

– «Ад-дур ал-ғоис фий баҳр ал-муъжизат ва-л-хосоис» («Мўъжиза ва хусусиятлар денгизидаги гавҳар») – Байт бошидан охиригача «ро» ҳарфида тугайдиган қасида бўлиб, Пайғамбаримизнинг (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) сийратлари ҳақидадир.

– «Салот ас-салам фий фазли ас-салот вас-салам» («Набийнинг (алайҳиссалом) фазилатлари ҳақида салоту саломлар») – Имом Саховийнинг «Ал-қовл ал-бадиъ фис-солат ъалал-Ҳабиб аш-Шафиъ» китобини ўз ичига олган назмий манзума.

– «Ал-Фатҳ ал-Ҳақий мин фатҳ ат-Талаккӣ».

Унинг «Ал-Фатҳ ал-Мубин фий мадҳи ал-Амин» асари «мимия (қофиялари «мим» ҳарфи билан тугайдиган) қасида бўлиб, уни худди «Кашф аззунун» каби гўзал шарҳ билан шарҳлади. Унинг аввали: *الحمد لله مُحَمَّد جِيَاد الْأَفْهَام بِعَوْدِ مَدْحُوشِ الشَّفْعِ*... деб бошланади. Шафоат қилувчи Ҳабибимизни (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўкка қўтариб мадҳ этувчи бу қасидани Ойша бинт Юсуф ҳижрий 922 йили Рамазон ойида ёзиб туттаган.

95. Фотима бинт Абдурроҳман Широт

Куняси Уммул Фатҳ. У отасида Нофеъ қироатини хатм қилди ва Қузоъийнинг «Аш-Шихоб» ва Толайтулийнинг «Мухтасар»ини (ёдлаб) айтиб берди. Шу билан бирга «Саҳих Муслим», Ибн Исҳоқнинг «Сийратун Набавийя» ва «Алкомил ван Наводир» китобларини қабул қилди ва отасидан кўп нарсаларни эшилди. Али Абу Абдуллоҳ Андажарий Зоҳид ва Абу Абдуллоҳ ибн Муғаззалга Қуръонни ўқиб берди. Ундан ўргангандан ўғли Абул Қосим ибн Тойласот Қуръонни Варш қироатида ўқиб берди. Ҳижрий 613 йили вафот этди.

96. Фотима бинт Абдуллоҳ ибн Мутаваккил ъалаллоҳ

Илмда етарли даражада маърифатга эга, имон ва тақво билан бирга, зийрак ва фаросат соҳибаси бўлиб, Қуръони каримни Тавба сурасигача пухта ёдлаган, давомли равишда ҳафтада етти порадан ўқиб туриш одати бўлган аёл эди.

Имом Мутаваккил ъалаллоҳ қизи Фотимани Яхё ибн Шарофиддинга турмушга берган. Улар барча илмларни ўрганишни ҳамда муаммоли жойларни биргаликда ҳал қилишган. Ҳижрий 895–910 йиллар давомида бетобликдан азият чекиб, оқибатида ҳижрий 910 санада Санода вафот этган.

97. Фотима бинт Муҳаммад ибн Юсуф Дувайрутий

Бу олим, фозила аёл, Қуръони каримни, ақида, «Арбаъин ан-Нававий» ва «Шотибия»ларни, Саховийнинг «Нуния»си ва Абу Шужоъининг «Мухтасар»ини тўла ёдлаган. Қироатларни отасидан ифрод¹⁶⁸, сўнг жам¹⁶⁹ шаклда ўтказиб олганидан

¹⁶⁸ Қуръонни бўппидан охиригача ўн кироатда алоҳида-алоҳида ўқиши.

¹⁶⁹ Қуръонни бўппидан охиригача ўн кироатда бир мартада ўқиши.

кейин Қоҳирага келди. Шихоб Искандарий ва Зайн Жаъфарга ўқиб берди. «Шотибия»ни мукаммал ва мустаҳкам ўрганиш билан бирга, қироатларда моҳир бўлди. Ундан кўпчилик эрек ва аёллар манфаат олдилар. Унга ўқиб берган аёллар ичida Байрам бинт Аҳмад ибн Муҳаммад Дувайрутия Моликия ҳам бор.

Оталари Муҳаммад ибн Юсуф ибн Аҳмад Шамс Дайрутай ал-Муқрий бўлиб, Ибн Соиф исми билан танилган. У киши Куръони каримни, иккита «Шотибия»ни ва бошқа асарларни ёдлаб чиққан. Етти қироат билан ифрод ва жам ҳолда ўқир эди. Ўз шаҳарларида одамларга муқрий бўлиш (устозлик қилиш) ташаббуси билан чиққанлар. У кишидан кўпчилик фойдаланган.

Имом Саховий айтадилар: «Илмда баракотли эдилар. У зотга ўқиб берган киши манфаат оларди. Тўқувчилик билан тирикчилик қилганлар. Ҳижрий 864 йилда Дайрутда вафот этганлар».

98. Фойиз Қуртубий қизи

Илм ва одобда ниҳоятда машҳур бўлган. Оталари Фойиздан тафсир, лугат ва шеър илмларини ўрганган. Турмуш ўртоғи Абу Абдуллоҳ Ибн Аббордан фикҳ ва ахлоқ таълими-ни олган.

Қироат илмларини ўрганиш учун Абу Амр Доний олдига келганида, у киши бетобликдан вафот этди. У зотнинг шогирдлари ҳақида сўраганида, Абу Довуд Муқрий ҳақида айтишади. У (Фойиз Қуртубий қизи) ҳижрий 444 сана охирларида Балнасияга келиб, Абу Довудга тажвид билан етти қироатни ўқиб берганидан сўнг ҳаж қилиб, 446 санада Миср сафарида вафот этган.

99. Маймуна бинт Язид Қори

Тўлиқ исми Маймуна бинт Абу Жаъфар Язид ибн Қоъқоъ Махзумий Маданий Қори бўлиб, қироатни отасидан ривоят қилган. Ундан ўғиллари Аҳмад ва Собит ривоят қилган.

Отаси қироат бобида машҳур шахслардан – ўн қироат имомлари сирасига кирганлардан эди. Бу улуғ инсон, Куръонни мавлоси Абдуллоҳ ибн Иёш ибн Абу Робиъа, Абдуллоҳ ибн Аббос ва Абу Хурайраларга (розияллоҳу анхум) ўқиб

берган ҳамда улардан ривоят қилган. Шунингдек, Нофеъ, Сулаймон ибн Муслим, ибн Жаммоз, Ийсо ибн Вирдон, ўғилари Исмоил ва Яъқуб ҳамда қизи Маймуналар ундан кироатни ривоят қилгандар.

Иbn Жазарий айтади: «Устоз Абу Абдуллоҳ Қассоънинг дастхатларида шуни ўқидимки, у зот ярим тунда саккиз-үн олти ракат намоз ўқир, ҳар бир ракатда Фотиха сурасига ўртача узунликдаги суралардан замсура қилиб, намоздан сўнг ўзини, мусулмонларни ва унга ўқиб берган ҳамда унинг қироати билан олдин ўқигану кейин ўқийдиганларни дуо қиласар экан». Маймуна Мадинада вафот этган.

100. Маймуна бинит Шоқула

У кишининг ўғлидан ҳикоя қилинади: «Ховлида ёрилган девор бор эди. Бир куни онам: “Қоғоз билан қалам олиб кел!” деди ва қоғозга нимадир ёзиб, менга берди-да: “Девордаги анави тешикка тиқиб қўй”, деди. Мен шундай қилдим. Йигирма йилдан сўнг, онам вафот қилгач, ҳалиги қоғоз ёдимга тушди. Бориб, олишим биланоқ девор қулади. Қоғозни очиб қарасам, унга:

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَن تَرْزُلَا

«Албатта, Аллоҳ осмонлар ва Ерни завол топишларидан ушлаб турар»¹⁷⁰ Эй Осмону ерни тутиб турувчи! Буни тутиб тургин», деб ёзилган экан.

¹⁷⁰ Фотир сураси, 41-оят.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши	3
Кириши	7
БИРИНЧИ БОБ	10
Куръон ёдлаши фазилатлари ҳақида олимларнинг ҳикматли сўзлари	10
Илмнинг аввали Куръон ёдлаши экани, олимларнинг Куръон ёдлаганлари хусусида	10
Куръони каримнинг хусусиятларидан намуналар	11
Куръон – осон ёдланадиган ва тез ёддан кўтариладиган китоб	13
ИККИНЧИ БОБ	16
Куръони каримни кечаси таҳажжуд намозида ўқишининг фазилати	16
УЧИНЧИ БОБ	21
Куръони карим, унинг аҳли, уни ёдлаши, айрим сурга ва оятларнинг фазилатлари	21
«Басмала»	26
Фотиҳа сураси	27
Бақара ва Оли Имрон суралари	27
Оятул курсий	30
Исро сураси	31
Қаҳф сураси	31
Тоҳо ва Ёсин суралари	32
Мұйминун сураси	32
Ёсин сураси	32
«Оли Ҳо, Мим» («Ҳо, Мим» суралари)	33
Ар-Роҳман, Вақеа, Ҳадид суралари	33
Мұлк сураси	34
Байина сураси	35
Ихлос сураси	35
Ихлос ва Муаввизатайн суралари	37
ТЎРТИНЧИ БОБ	38
Куръон ёдлашда аҳамият бериладиган жиҳатлар	38
БЕШИНЧИ БОБ	42
Куръони каримни ёдлашга оид қирқта қоида ва кўрсатма	42
ОЛТИНЧИ БОБ	75
Бошлигич талабалар учун Куръони каримни уч ийлдан кам муддатда ёдлашнинг амалий-татбиқий йўли	75
Куръони каримни ёдлаш усуллари	75
БИРИНЧИ НАМУНАВИЙ ДАСТУР	75

Биринчи босқич	75
Куръондан кундалик янги дарсни ёдлашыда энг мұйытабар усул	75
Иккинчи босқич	78
Кундалик дарсни ёдлаш амалиети учун энг ағзал вактлар	78
Учинчи босқич	80
Хатони юз марта түгрілаб ўқиши билан дарсни топшириши	80
Түрттінчи босқич	81
Үтгап дарсни тайёрлаш ва топшириши	81
Бешинчи босқич	82
Куръони каримдан ёдланған жойларни тақрорлаш, устозга ўқиб беріш ва меңгер режаси	82
Олттынчи босқич	83
Бир миқдорни белгилаб олиш йўли билан шахсий кундалик тиловат қилиши режаси	83
Еттінчи босқич	84
Дарс, дарсия, тақрорлаш, тунгы шахсий тиловат вазифаси (вирд)ни мисоллар билан амалий тәтбиқ қилиши	84
Иккита мұхым йўлланма	86
Биринчи намунавий-амалий дастурға илова	86
Ота-онанинг вазифалари	87
Фарзанд (шоғирд)нинг вазифалари	90
Муаллимнинг вазифалари	92
<i>Дарс вақтіни түрт қисмга тақсимлаш жадвали:</i>	98
ЕТТИНЧИ БОБ	107
Куръони каримни бир йилдан оз мүддатда ёдлаб ниҳоясига етказған жөфіз учун уни таркиз (жам) қилиши ва мустаҳкамлаш йўли	107
ИККИНЧИ НАМУНАВИЙ ДАСТУР	107
Куръони каримни ёдлашни ниҳоялаган жөфіз учун уни бир йилдан оз мүддатда мустаҳкамлаб олиш усули	107
Биринчи босқич	107
Иккинчи босқич	110
Итқон, мурожаға ва вирднинг ўн кунга тақсимланған амалий дастури (мисол тарзида)	110
САККИЗИНЧИ БОБ	113
Муташобиҳ оявлар	113
Биринчи қисм: умумий ўхшаши оявлар	113
Иккинчи қисм: тақрорий ўхшаши оявлар	117
Учинчи қисм: аломатлари бир-бирига яқын бўлган ўхшаши оявлар	119
Қийин бўлган ўхшаши оявлар тартибига қўшимча	119
Бақара сураси	119
Оли Имрон сураси	125

Нисо сураси.....	127
Моида сураси.....	130
Анъом сураси	132
Аъроф сураси	136
Анфол сураси	140
Тавба сураси	142
Юнус сураси	144
Худ сураси.....	146
Юсуф сураси.....	150
Раъд сураси.....	151
Иброҳим сураси	153
Ҳижр сураси	154
Наҳл сураси.....	155
Исрө сураси	157
Каҳф сураси	158
Марям сураси	159
Тоҳо сураси.....	160
Анбиё сураси	162
Ҳаж сураси	163
Муъминун сураси.....	164
Нур сураси.....	165
Фурқон сураси	166
Шуаро сураси	167
Намл сураси.....	168
Қасас сураси.....	170
Анкабут сураси.....	171
Рум сураси	173
Луқмон, Сажда суралари.....	174
Ажзоб сураси	175
Сабаъ сураси.....	176
Фотир сураси	177
Ёсин, Соффот, Сод суралари	177
Зумар, Гоғир, Фуссилат, Шўро, Зухруф, Духон суралари	179
Муҳаммад, Фатҳ, Қоф, Зориёт, Қамар, Воқеа, Мужодала, Мумтаҳана, Тагобун, Талоқ, Қалам, Муддассир, Аъло суралари	183
ТҮҚЦИЗИНЧИ БОБ	186
Куръони карим ҳофизлари ҳақида қисса ва ҳикоялар	186
Куръон ёдлаган аёллар тарихи	224

Диний-илмий нашр

ҚУРЬОН ЁДЛАШ ФАЗИЛАТЛАРИ

Мураттаблик сирлари ва ёдлаш усуллари

Махсус мұхаррирлар Жалолиддин НУРИДИНОВ,
Одина САИДАХМЕДОВА

Мұхаррирлар Шариф ХОЛМУРОД,
Жамшид ШОДИЕВ

Бадий мұхаррир Жамшид НЕЙМАТОВ

Саҳиfalовчи Толибжон ҚОДИРОВ

Мусаҳиха Нодира ОХУНЖОНОВА

Нашриёт лицензия рақами: AI 146. 2009.14.08.

Босмахонага 2013 йил 30 сентябда берилди. Босишига 2013 йил 2
октябда рухсат этилди. Офсет қофози. Қофоз бичими 60 x 90 $\frac{1}{16}$.

Харф гарнитураси PT Serif. Офсет босма усули.

Хисоб-нашириёт т.: 8,74. Шартли б. т.: 14,75. Адади: 2000 нусха.
340-сон буюртма. Баҳоси келишилган нархда.

“Movarounnahr” нашриётида тайёрланди.

Нашриёт манзили: 100002, Тошкент шаҳар
Зарқайнар 18-берккӯча 47а-уй.

Электрон почта: *m-nashr@yandex.ru*.
Тел: (8-371) 227-34-30

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
босмахонасида чоп этилди.

100128, Тошкент шаҳар Шайхонтохур кўчаси 86-уй.
www.gglit.uz, e-mail: iptdgulom@sarkor.uz, info@gglit.uz